

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

war

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

WAR

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

WAR

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

Ji Sê Mehan Carekê Tête Weşandin
Ûç Ayda Bir Yayımlanır

Bûha: 5.000.000 TL

**KOR Reklamcılık Basın-Yayın
Tic. ve San. Ltd. Şti.**

Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü:

Turgut ERSOY

Tîprêzî-Mîzampaj: *WAR*

Berg: *WAR*

Cîyê Rêvebirinê/Yönetim Yeri:
Kazım İsmail Gürkan Cad. Hamam sk.
Yavuz Han, No: 2 Kat: 3/3
Cağaloğlu/İstanbul
Tel.: (0212) 5222102

Çapxane/Matbaa:
Berdan Matbacılık
Tel. (0212) 6131211
Davutpaşa cad. Güven Sanayi Sitesi
C. Blok No: 274, 275

NAVEROK - İÇİNDEKİLER

Pêşkêş	5
Ji Qoçgirî Heta Mahabad Tevgera Netewî Ya Kurd	7
M. Emin ASLAN	
Axavtina Barzani Li Bako Di Konferense Wênerên Kurdistana Îran û Iraqe De (Roja 19.01. 1948an)	43
Başkan Qazî Muhamed, Sedrî ve Seytî QAZî'nin Mahkeme Tutanaklun	64
Bir Roman Ve Masumiyetin Yitirilişi	88
Remezan ALAN	
Festivala ku li Dîyarbekirê Cêbû; Li ser Navê Pîrr-kulturîyê, Hewildana Întegrekirina Kurda ye	98
Seîd VERROJ	
Di Yazdeh Sefheye De Festîwal Amade Kirin	104
Remezan A LAN	
Festivala Aştî û Demokrasî	106
Ehmed Qasîman	
Nereye?	114
Engin CEYLAN	
Kovara Rojî Kurd (Hejmar: I)	116
Transkîrîpe u Wergerandin: S. Azad AS LAN-A. MERETOWAR	
Behman Qubadî	
Sînemaya Kurdî Wekî Zarokeke Nuzayî Ye; Hîn Dest bi Rêveçûnê Nekirîye (Hevpeyvîn)	154

Etimolojiya Zimane Kurdi: V	157
Abdurahman UÇAMAN	
Ferhengê Dimilî- Kurmancî	173
S. VEROJ-N. GUNDÛZ	
Dîyarbekîr Seraser Eşq	189
Roşan Lezgîn	
Li Ser Festîvalekê	194
Roşan Lezgîn	
Berhevkar: Seyda GOYAN	
Sîseban	201
Folklorê Kurdî (Gotinên Pêşîyan)	
	213

Pêşgotin

Di sala 1990-î de bi tevî jihevûna sovyetîstanê mêzîna siyaseta statukoyê heyî xerabû; bi dehan dewletên nû yên serbixwe peyda bûn û ew pêvajoyê îro jî berdewam dike. Pêlên vî guhartinê berve Rojhelata mezin diherikin. Herêma Rojhelata Navîn, îro avîsê serastkirin û sazûmanekê nû ye. Bêguman em Kurd jî li çar alî de di nav vî pêvajoyê de ne. Di vî pêvajoyê de rojeva Kurdistan gelek germ û biherik e. Xerabûna statukoyê dê pêşîya Kurdistan veke. Ji bo pêşerojekê serkevtî û azad, divê em dûrbîn bin û hesabên mezin bikin. Di vî çarçoveyê de em vegerin ser guhartinên ku bi navê demokratîyê û pêşkevtinê li Tirkîyeyê dibin binêrin.

Di nav Dewleta Osmanî de ji bo hinek çakkirinên qismî, ji aliyê Kurdistan ve daxwaza *"bi zimanê zikmakî perwedeyî û tadrîsat"* di serîya salên 1900-an de destpê dike. Di bihara sala 1907-ê de li gundê Birîvkan bi serokatîya Şêx Abdulselam û digel beşdarbûna gelek rêberên Kurd civînekê tete girêdan. Di vî civînê de biryar tete girtin ku birûskê ji bo Dewleta Alî Osmanî bête birêkirin. Di vî birûskê de digel hinek bendên din di derbarê zimanê Kurdî de bicîanîna van daxwazan tete kirin: *"1- Divê digel zimanê mîrî zimanê Kurdî di herêma Kurdistanê de wek zimanekê fermî bête qebûlîkirin. 2- Divê di herêma Kurdistanê de fêrdarî bi zimanê Kurdî bête kirin. ..."* Metnê vê birûskê ji bo Seyîd Abdülqadirê Nehrî, Emîn Alî Bedirxan û Sergird Şerîf tete birêkirin. Dema ku ji layê Şêx Abdulselam Barzanî ve di derbarê ziman de ev daxwazan tene kirin, digel wan statuyekê siyasî jî ji bo herêma Kurdistanê tete xwestin.

Divê em jibîr nekin, yên ku ji pratîk û ceribandînan dîroka xwe ders wenegrin, paşeroja wan tariye û wê herdem bêne xapandinê û dê gelê xwe jî bi xwe re bixapînin.

Îro jî bi navê pêşkevtin û demokratîyê hinek geşbûn û bûyerên balkêş diqewimin. Bi zixtdana Yekîtiya Awrupayê dewleta Tirk mecbur ma ku bi navê demokratîyê di derbarê serbestkirina zimanên ji dervayê Tirkî de hinek gavan bavêje. Lêbelê hinek rêxistinên kurdan vî yekê wek serkevtin û berhema siyaseta xwe nîşan dan û berîya qebûlîkirina vî yasayê dest bi çalekîyan kirin. Tiştê ku ji layê beşdarbûyî yên van çalekîyan ve dihate xwestin ev bû, ku *"zimanê Kurdî di dibistanan de wek dersekî bijartî"* bête xwendin. Ne ku di bin garatîya yasaya esasî de bibe *"zimanê perwerdeyî û tadrîsî"* yan jî li herêma Kurdistanê bibe *"zimanê fermî yê duyemîn"*. Ji aliyê din ve jî, ev daxwaz wek mafekê kolektîv û netewî yê demokratîk na, di çarçova demokratbûna giştî ya Tirkîyeyê de wek mafekî ferdî tete daxwazkirin.

Îro di gelek welatên dinyayê de ji yekî zêdetir zimanên fermî hene. Mînak: Li *swîsreyê*: zimanê Romanş, Almanî, Fransîzî û Îtalyanî; li *Hindîstanê*: Digel Hindî û Îngilizî, Bengalî, Tolugu, Maratî, Tamîl, Bihaîr, Urdu û wd. nîzikê 15 ziman wek zimanê fermî hatine qebûlîkirin; li *Îtalîyê*: Digel Îtalî, Almanî, Fransîzî û Slavî; li *Nambîyayê*: Afrîkanî, Almanî û Îngilizî; li *Komara Îslamî ya Pakîstanê*: Urduyî, Sindî û Îngilizî; li *Tacîkîstanê*: Tacîkî û Ozbekî; li *Sowyetîstana* berê digel zimanê Rusî zimanê hemû Komarên Federasyonê û gelek herêmên federalî yên din wek zimanê fermî hatibûn qebûlîkirin... Jixwe zimanê ku bi fermî di bin garantiya yasyê

de neye qebûlîkirin, ji alîyê dewleta navendî ve ji bo pêşxistin û lêkolînên li ser wî zimanî alîkarî neye kirin û ew ziman nebe *zimanê perwerdeyî û tadrîsatê*, çi mana serbest kirina wî zimanî heye. Eger ji layê dewleta merkezî ve bi fermî nasîna zimanekî din, dewlet parçe bibûwana, gelo ji ber pîrr-zimanîya xwe çima dewletên li jor hatine dîyarkirin parçe nebûn?

Ligorî rêvebirên dewleta Tirk di benda 42. ya Yasaya Esasî de hatiye gotin. *"Nabe ku ji xeynî Tirkî tû zimanekî din, di sazîyên perwerdeyî û tadrîsatê de wek zimanê zikmakî ji bo welatîyên Tirk bête hînkirin û xwendin."*... Asteng tenê ev bend nîye, wekî vê gelek yasa û qanunên din jî hene. Eger yasa û qanun wek ayetên quranê bêne dîtin û guhartina wan ne mimkun be, belê gotina wan e, lê ku yasa û qanun ligor pêdivîyên civakê bêne diristkirin ku divê wisa be, gotina wan tiştêkî vala û derew e.

Yasayên ku bi navê ahengîya bi Yekîtiya Awrupayê re hatine diristkirin jî, rewşa berê ji layê erînitî û pêşkevtinî ve di pratîkê de zêde nagorîne, heta paşvetir dixe. Mînak, di rêvebirnameya ji bo hînkirina lehceyên herêmî de (ku bêtir qesta wan Kurdî ye) weha tête gotin: "Yên ku Tirkî nizanibe û welatîyê Tirkîyeyê nebe nikare beşdarê van qursan bibe ..., ew zarokên ku beşdarê van qursan bibin, bi kêmtirîn divê dibistana navîn qedandîbin û rîza dê û bavê wan hatibe wergirtin." Mana van bendan ev e, ji bo ku Kurd hînê zimanê xwe bibin, divê pêşîyê zimanê Tirkî hîn bibin. Aşkera ye ku bi şeweyekê din asîmîlasyon tête kûrîkirin û xurtîkirin. Ev ên ku zimanê Kurdî hîn dibin û dizanin jî nikarin bi vî zimanî xîtabê girseyên gel bikin. Ev yek bi awakî vekirî di xebatên hilbijartinan de dîyar bû. Bi vê awayê rêvebirên dewleta Tirk dixwazin zimanê Kurdî bikin zimanê kerr û lalan.

Ji ber ku modêla dewleta Tirk, xwe dispêre serdestîya etnîsîteya Tirk, hemû etnîsîte û komeyên çandî yên din bi fermî înkâr dike, dixwaze wan di nava xwe de bihelîne. Ev siyasîet, îro jî bi şeweyekê din berdewam dike.

Lêbelê rewşa dinyayê bervajî vê yekê geş dibe. Dema ku em li raportên ku ji layê sazîyên stratejîk ên navnetewî hatine belavkirin binêrin, di derbarê pêvajoya rewşa etnîkiya evro û paşeroja dinyayê de wisa tête gotin: "dewletên pîrr-netewe û pîrr-etnîkî yên ku kêmtetewe û etnîsîteyên nava xwe têr nekin, di vê sedsala nû de mutlaq dê parçe bibin." (Grahm Fuller).

Xwendevanên birûmet, piştê demekê dûr û dirêj WAR ji nû ve digîje ber destê we. Derkevtina WAR-ê bi dilxwazî û alîkariya xwendevanên wê pêkhat. Em ji bo wan hemû dilxwazan pîrr sipas dikin. Eger kêmasîyên me hebin jî me divê hun bibexşînin.

Di vî hejmara WAR-ê de hunê gelek nivîsên cîyawaz û balkêş bibînin û bixweynin. Ne hewceye em li ser naveroka yek bi yek nivîsan rawestin. Lêbelê dosyakê me heye, em dixwazin di derbarê vî dosyayê de çend gotinan bêjin. Herçiqas nivîsên vî dosyayê di dema xwe de nehatibin çapkirin û îro rojev ew nîn be jî, jiber dîyarkirina naverok û aramanca çalekiyên wisa, wek belgeyekê dîrokî çapkirina wê girîng bû. Di vî çarçovê de jiber ku kovar di dema xwe ya peryodîk de nehatê çapkirin, me divê nivîskar û xwendevan me bibexşînin.

Bi hêvîya hevdiîtina di hejmarekê nû ya WAR-ê de, di nav xweşî û rindî de bimînin.

WAR

Ji Qoçgirî Heta Mahabad Tevgera Neteweyî ya Kurd

M. Emin ASLAN

A- Serhildanên Kurdan Yên Ji Salên 1800an Heta Şerê Dinya Yê Yekemîn, Ji Bo Parastina Rewşa Xwe ya Berê Bûn

Dewleta Osmanî ji salên 1800an û virde dest bi polîtîkayên merkezîbûnê dike. Sazumana wîlayetên Fransayê tînin dewleta Osmanî. Di perça Kurdistanê ya bindestê Osmanîyan de herêman mîrîtiyan dikin wîlayet, desthilatiya wan radikin û herêman didin bin desthilatiya waliyên ku ji aliyê merkezê ve hatine birêkirin.

Berîya ku Kurdistan bikeve bin destê Osmanîyan, mîrîtî (mîrnişînî) li ser bingeha rêxistina gelêrî dihate rêvebirin. Kurd bi dewleta Îraniyan ra di nav dijîtiyê de bûn û ji aliyê rêvebiriya Îranê ve zordestî û neheqî li wan dihate kirin. Dewleta Osmanîyan jî xwe li bin gefên (tehdîdên) dewleta Îranê de didîtin. Dikaribûn li hember reqîbên xwe yê îraniyan bi çêkirina rêxistina Kurdan ewlekariya xwe pêkbinin. Yawuz Sultan Selîm bi vê amacê, bi wesîte û alîkariya Mele Îdrîsê Bedlîsî bi mîrîtî û eşîretên kurdan ra têkilî û pevgirêdanî pêk tîne. Li hember zordestiya Îranê Kurd jî li piştgiriyeke digeriyan, vê yekê pêkhatina van têkiliya hêsantir dikir. Bi şertê parastina rewşa xwe ya heyî, Kurd xwe didin aliyê Osmanîyan û dikevin bin rêvebiriya wan. Sedemek girîng yê pêkhatina van têkiliyan jî sînnî bûna Osmanîyan bû.

Heta salên 1800an têkiliyên kurdan bi Osmanîyan ra, di dereca mîrîtiyên serbixwe (otonom) de bû. Têkiliyên mülkî yê axa Dewleta Osmanîyan, sazûmana Timarê, di Kurdistanê de nîn bû. Bi navê xwe çapkiriya peran (diravan) û xwendina xûtbê, di bin selahiyeta (rayedariya) mîran de bû. Di sedsala 19. de ji aliyê desthilatiya aborî û eskerî ve hîn bêtir pêşveçû-

na Kapîtalîzma Rojava, di neteweyên herêma Balkanan de pêşveçûna tevgerên netewetî û zivirîna wî ya ser xeta siyasî, li Awrupayê belavbûna herikîna netewî, di Ermenîstan û Kurdistanê de jî li ser civatên Ermen û Kurdan ra tesîr dîkir. Di sala 1808ê de bi Peymana Senedî Îtîfaq di şûna têkiliyên mülkî yê ax'a Osmanîyan, bi tevî qebûlkirina mafê mülkîyeta axê û mîrasê, baca ku dihate berhevkirin ji ber ku di navbera qata ayanan(bijartîyên dervayê burokrasî) de dihate parvekirin, dizanîn dê brokrasiya Osmanî nikaribe li Awrupayê ji xwe ra cî bibîne, lewma ji bo ku di Asyayê de bicî bibin polîtîkayên nû pêkanîn.

Ji ber vê yekê, burokrasiya Osmanî di destpêka sedsala 19. de biryar dide ku hebûna mîrîtiyên Kurdan ji holê rake û herêmên di bin desthilatiya wan mîrîtiyan de bikin wîlayetên ku bi Dewleta Osmanîyan ve girêdayî ne. Mîrên Kurd vê biryarê nas nakin û bi Dewleta Osmanîyan ra dikevin nav pevçûnê. Lê mixabin ku mîrîtiyên Kurd nikarî di navabera xwe de otorîteyekê navendî-merkezî ya sîyasî pêkbînin. Tevgerên serhildana Abdurahman Paşa ya di navbera salên 1806-1809an de, yê Mîrê Soran Mîr Mihemed di salên 1814-1836-an de, di salên 1840-1847an de yê Bedirxan Beg û wd. Ji ber ku di qada welat de merkezî nebûbûn û di nav xwe de jî ji hev bûbûn û ji ber hinek sedemên din jî di navbera wan de yekîtiyek nîn bû, biserneketin. Burokrasiya Osmanîyan bi hinek dek û dolavan di nîvê sedsala 19. de mîrîtiyên Kurd ji holê rakirin, herêmên bi wan ve girêdayî her yek kirin wîlayetek merkezî û bi derxistina qanûnek jî sîstema ax'a mîrîtiyê tete rakirin.

Di pêvajoya tesfîye kirina mîrîtiyan de eşîretên kurd jî ketin rewşa cîwarbûnê (cîhnişînê). Serok û giragirên eşîretan jî bûn xwedî erdên mezin. Di sala 1858î de bi derketina Qanûna Arazî, arazîyên mezin yên mîran(mîrîtiyên kurd) jî, ji dewletê bi bûhayek erzan kîrîn û erdê xwe bêtir zêde û fire kirin. Di Kurdistanê de yekîti û sazûmana navbera eşîretan, sazûmana mîrîtiyê dirist dîkir. Her çiqas di şûna vê sazumanê de raste rast rêvebirîya walîyan destpêkir jî, bi tesfîye kirina mîran, ji aliyê rêvebirinî ve valayîya ku peyda bûbû, nehate dagirtin. Lewra eşîretan walîyên Osmanîyan ji xwe ra bîyanî didîtin û bi wan bawer nedikirin. Ji ber ku ev valayîya rêvebirinîyê dibû sebab û halankarê dijminatîya navbera eşîretan, sazgehek navbeynçî bûbû ihtîyacek komejînî(civakî). Ev valayîya navbeyncîtî ya ku ji tunebûna mîran peyda bûbû, şûna wê şêx û tarîqatan dagirtin. Di Kurdistanê de bi tasfîye kirina mîran, sazgeha şêxîtiyê derdikeve pêşiyê. Bi tevî tevgera Şêx Ubeydullah ku dijberê zordestî û bacgirtinê destpêkiribû, di Kurdistanê de serokatîya serhildanan dikeve destê şêxan û sazgehên şêxîtiyê. Bêguman divê ev serhildanan, di çarçova têkiliyên dewleta Osmanî û dewletên Awrupayî de bi tevî têkilîyên Rusyayê ra bêne dîtin.

Tevgerên sed sala 19. tevgerên çandî ne. Helsengên çandî yên hevpar, berhemê pêvajoka dîrokî ne. Tenê bi xisûsiyetên hevpar ên dîrokî; çand, ziman, psikolojî û bîrbirî(bîrewerî) ya netewî çênabe û bi civatê ra netewetî peyda nabe. Ancax bi rêxistin û têkoşîna siyasî, bîrbirî ya netewî peyda dibe (çêdibe) û civata çandî dizivire dibe civata siyasî. Tenê di rewşek wesa de xisûsiyetên çandî yên dîrokî di çêkirina bîrbirî ya netewî de wek xûsuiyetek tesîr li van her yek xûsûsiyetan dike.

Di Kurdistanê de rêxistinên şoreşgerên netewî û rêxistinên demokratên netewî, serhildanên sed sala 19. wekî tevgerên netewî dibînin(tînin ziman). Bi vê feraseta xwe netew û netewetî wekî pîrsgirêkekê dîrokî û çandî dibînin. Li gorî PKKê jî destpêka dîroka rizgarîya neteweya kurd, bi derketina PKKê destpê dike. Ev lênêrîna PKKê, çêbûna netew û netewetî wek pîrsgirêkekî çandî dibîne û her weha pîrsgirêka Kurd jî di nav sînorên Mîsaqî Millî de dibîne. Bi tevî ku pîrsgirêkê di nav Mîsaqî Millî de dibîne, çareserbûna pîrsgirêkê li ser esasa(bigeha) pîvanên siyasî na, li ser bingeha pîvanên çandî qebûl dike.

Îdeolojîya burjuwazîyê bi pîvanên dîrokî-çandî li pîrsgirêka netew û netewetî dinêre. Ligorî lênêrîna burjuwazîya navendî ya Awrupî, her komejîn(civat) bi ewrîma(tekamula) dîrokî digîje dereca netewî û ev pêvajok di encamê de digîje dewleta netewî. Ji ber ku kultura komejînen Awrupa Rojava hîn pêşvetir e, bi dîrokî hîn zû giheştine dereca dewleta netewî. Bi vî awayî, netewebûna civatên cihê cihê û damezirandina (danîna) dewleta netewî, ligorî ewrîma(tekamula) dîrokî mîsoger e. Ji ber vê yekê ev lênêrîn, civat û kultura wek pêşteçûyî û paşvemayî jihev cûda dike. Marksîzma Înternasyona Duyemîn (II.), bi navê pêdivîya aborî yan jî pêdivîya determinîzma zanyarî vê fahmê(ferasatê) bi navê marksîzmê belav kirîye. Ligor vê fam û ferasetê, “însan bi îrade û bîra xwe nikarin rewşa aborî bigûherînin.” Ligor vê têzê, di welatên mêtîngeh de ramedanên (investissement-Îng.) aborî yên dewletên mêtîngehkaran dema ku bigîjin derecekê, ligor determinîzmê pêşveçûna bîra netewî mîsoger dibe. Bi vê awayê di derheqa pîrsgirêka netew û netewetî de, fereseta siyasî ya Marx ku di sala 1870an de têgihîştibû, nehate dîtin, bi zanebûnê xelet hate nîşandan. Û dihat gotin ku sosyalîzm jî, ancax piştî damezirandina dewletek netewî ya demokrat, heta derecekî (radekê) bi pêşteçûna kapîtalîzmê têtê rojevê. Xwedîyên vê têzê çawa ku netew û netewetî encamê tekamula dîrokeke determinîst dibînin, sosyalîzmê jî wekî modêla pêşveçûna aborî ya geşbûna netewî û pêşteçûna komejînin dibînin (têdîgehin). Ew şoreşgerên netewî û tevgerên demokratî-netewî yên kurd ku di bin tesîra lênêrîna burjuwazîya navendî ya Awrupî de ne, netewetî wekî pîrsgirêkek dîrokî/çandî yan jî netewî/çandî dibînin. Ev feraset, tekamula

dîrokî û tekamula bîra netewî tevîhev dîkin. Ev jî, dibe sebebê(çimayîya) şewşandin û xeletandina bîra netewebûn û sîyasîbûnê.

Kominîstên şoreşger, çêbûna netew û netewetî wek pîrsgirêkekê sîyasî dibînin. Her wekî Asya û Afrîkayê, di Kurdistanê de jî pîrsgirêka netewî pêvajoya şerê yekemîn yê cihanê xwe nîşan dide. Di vî de tesîra Şoreşa Oktobir û sîyaseta Dewletên Yekbûyî yên Amrîka(DYA) jî heye.

Aşitîya(lihevhatina) Împeryalîstan Kurdistanê çar par dike. Piştî vê pêvajoyê Kurd, di salên 1919-an de bi serokatîya Şêx Mehmed Berzencî dijberê Împeryalizma Îngilîzan, di Qoçgirî de jî dijberê serokê hikûmeta Anqerê Mistefa Kemal dest bi têkoşînê dîkin.

Dijberê dagirtin û îlhaqkirina Kurdistanê serhildanên Şêx Seîd, Agirî û Dêrsim û li Rojhelata Kurdistanê jî Komara Kurd ya Mahabadê, di başûrê Kurdistanê de jî ji salên 1931an vir ve heta evro berdewamkirina Tevgera Barzanî, demara sîyasî ya Tevgera Mehmed Berzencî, Qoçgirî û yên tevgerên din di xwe da dipê(dihewîne).

Di bakurê Kurdistanê de refgirên ku xwe wekî netewî-şoreşger dibînin; PKK û ewên din û yên ku xwe netewî-demokrat dibînin, ji ber ku xwedî ramana sîyasî ya çimanîyetî (objektîv) ne, pîrsgirêka netewî, ji aliyê dîrokî û çandî ve dibînin. Ji ber vê yekê, nûqta(dereca) ku gehîştine, di nava Sînorên Mîsaqê Millî de lêgerîna çareserkirina pîrsgirêka Kurd e.

B- Tevgera Mistefa Kemal, Tevgera xwe di Şiklekî nû de Berdewamkirina Burokrasiya Osmanî ye

Di şerê yekemîn yê parvekirina Împeryalî de, Dewleta Osmanî wek mûteffikekê Împeryalizma Almanî dikeve şer, di şer de mexlûb dibe û dikeve rewşa xerabûnê(jihevûnê). Serdestên Dewleta Osmanî burokrasiya eskerî û siwîl ya bilind e, bi taybetî jî paşayên eskerî ne. Burokrasî ku di rewşa çîna desthilat de bû, ji bo xwe dikeve nav çalakîyên pêkanîna sîyaseta danîna dewletek xwerû.

Ji ber ku Mistefa Kemal û derûdora wî brokratên dewleta Osmanî bûn, divê rewşa civata Osmanî bi kurtî bête têgihandin (dîyarkirin). Di civata Osmanî de ax(erd), hêza hilberîn ya bingehî ye û mûlkê padişaya ye. Mûlkîyeta (aîdîyeta) vê mûlkî, di navbera çînen desthilat de naye parvekirin û belavkirin. Peywira bingehî ya dewletê parastin, firekirin û xebitandina vê mûlkê aîde padişaya ye.

Mûlkê Osmanî naye firotin, naye parvekirin lêbelê li hember xîzmetê wek mafê tesarufkirinê tête dayîn. Ev jî sîstema Tîmarê ye. Xwedîyê Tîmarê,

xwedî mafê tesarufkirina axa di dest wî de ye. Ew ax'a ku ji bo timarê hatiye dayin, mêtina ew kesên li ser vê ax'ê dijîn jî, yanî baca wê jî ji aliyê saray ve tête belîkirin (dîyarkirin). Xwedîyê Timarê jî ji bo parastin û firekirina mûlkê padîşah, divê bi dewletê re girêdayî be û ji wê ra xîzmet bike. Mecbûre ku qasê mîkdarê arazîyê hejmarek esker berhev bike û wan ji bo şerkinê amade bike.

Dewlet faalîyetên ji bo rêxistin û parastina ticaret û senetê, avayî û xîzmetên avadanî û avakirina bajarên nû û wd. dike. Ji bo pêkanîna van hemû tiştan bi fireyî rêxistina mekanîzmayeke brokratî çêdike. Bi vê awayê civata Osmanî ji du çînan pêk tê; çîna bijartî ya rêvebirina dewletê û çîna qulan(qer-waşan).

Peywira çîna serdest yanî yê burokrasiyê ji aliyê padîşah ve tête dayîn û dema ku bixwaze jî wan paşve(şunde) digre. Ev mafê cîyawaz ji aliyê padîşah ve tête dayîn û dema ku bixwaze jî dikare paşde bigre. Mimkune ku ev cîyawazîyê bide kesina, ev yeka xwe nasipêre esaletek bi xwînê ve girêdayî.

Di burokraşiya Osmanî de bingehe afirandina qebûlên civakî, parastin û berdewamiya mûlk e.

Di nav burokraşi û axayên ax'ê(zevî) yên bajarî de di salên 1870an de bi armanca berdewamiya dewletê refgirên îdeolojîk ê Osmanî parêzî, Pan-Îslamîzm û Pan-Tirkîzm xwe nîşan didin. Osmanî parêzî, welatparêziya dewleta Osmanî ye. Ewên ku vê nêrînê diparastin, tu ferqek nedixistin navbera dîn û mileta welatîyên dewleta Osmanî. Ji bo hemû qulên Osmanî dayîna mafê rûniştvanî û wekhevîyê diparastin. Dewleta Osmanî û axa di bin destê vê dewletê de, dewlet û welatê hemû welatîyên Osmanî qebûl dikirin û netewetîya terîtoryal dianîn ziman. Panîslamîzm di dema padîşah Abdullhamîd de (1876-1909) wek erka desthilatîyê hate bikaranîn. Û li ser bingehe, vê lênêrînê dest bi Îslehatê (reforma) kirin. Di sala 1908ê de bi tevî tevgera Jon-Tirk (Tirkên ciwan) û desthilatîya Îtîhad û Terakkî, îdeolojîya Pan-Turkîzmê zemîna tetbîq bûnê dîtiye. Pan-Tirkîzm, di bin tesîra fikra felsefeya pozîtîvîst û lîberalîzma Franse'yê de bû, dixwest ku hemû Tirkan di nav Dewleta Osmanî de bigijîne hev û yekîtiya wan pêkbîne. Pêkhatina vê yekîtiyê hemû cografya Kurdistan û Ermenîstanê jî digirt nava xwe.

Dema ku di salên 1920an de Mistefa Kemal û burokraşiya Osmanî di Anqerê de ketin nav faalîyeta danîna dewletek nû, weke welatek hedefa wan, bi tevî Anatolê Kurdistan jî digirt nava xwe. Ji bo vê yekê jî bi alîkarîya sazgehên dewleta Osmanî yên di Kurdistanê de, tehdîta Ermenîyan derdixe pêş. Şertên maddî(şênber) yên vê tehdîdê jî hebûn. Di pêvajoya şerê yekemîn yê cîhanê de nefikirin û qetilkirina Ermenîyan, bi fiilî ji aliyê dewleta Osmanîyan ve hatiye tetbîq kirin. Piştî wê, erdê Ermenîyan di navbera serekeşîr û axayên kurdan de hatiye parvekirin. Û bi vê wesîleyê, Kurd difikirîn ku digel Mistefa Kemal cî bigirin ku bi vê yekê, dê tehdîta Ermenîyan jî bête berteraf kirin. Di Rojavayê de

jî bi amaca bidestxistina erdê Rum yan jî Yewnan, piştgirî û alîkarî ji axaler û eşîretan digre. Ji ber vê ye kê, ji alîyekî ve tevgera Mistefa Kemal li ser wadkirina ax'a(xaka) Rum, Pontus û Ermenîyan, piştgirî û alîkarîya Tirk û Kurdan digre, dijberê Ermenî û Yewnanan rêxistina wan pêktîne.

Mistefa kemal û hevalên wî, bi gotinek rasttir burokrasiya Osmanî her wekî ku li jorê hate diyarkirin Osmanî Parestî, Pan-Îslamîzm û Pan-Tirkîzm di nava xwe de dipê. Aliyên(taybetên) wan yê hevpar bidestxistina bandorîya xwe ya ku wendakirî(berê) ye, yanî ji nû ve ava kirina dewleta xwe ye.

Ji aliyê burokrasiya Osmanî yanî dewletê ve dagirtina parçekî mezin yê Kurdistanê, bi saya rewşek erîni ya dîplomasî bû; ew jî hilweşîna Çarê Rus(Uris) û di şûna wî de pêkhatina desthilatîya şoreşa Bolşewîk bû. Burokrasiya Osmanî, qasê ku xwedî ceribandî û tecrûba dewletê bû, ew qas jî li ser sazgehên dewleta Osmanî serwer bû. Ji ber vê yekê, qasê ku ji polîtîkayên împeryalistan û dijîtîyên di navbera wan de agadar bû, li hember desthilatîya Bolşewîkan hesasiyeta(ziravbihîstyarî) wan jî baş dizanîn. Ji aliyê din ve, ev tevgera di pêşkêşîya burokasî de wekî tevgera netewî û demokratî nîşan dayîn û qasê vana girîng nîşandana xûsusiyyetek (taybeetek) din jî, ji bo ewlekarîya Kafkasyayê bîranîna pêdivîya damezirandina dewleteke Tirk e. Li ser van nûqteyan, piştgirî û alîkarîya ku divê, ji Bolşewîkan digrin (werdigrin).

Tevgera Mistefa Kemal ku ji aliyê burokrasiya Osmanî ve hatiye sazkirin, çawa ku tevgera demokrat û netewî nîn e, naverokêkî wê ya demokratî û dijberê împeryalî jî nîn e. Ev tevger, berdewamiya dewleta Osmanî ye. Tevgera Mistefa Kemal li ser qirkirin, nefikirin û bêwar kirina Rum, Pontus û Ermenan bicî bûye û Anatolya jî bi zordestî û dijwari dagirtîye û îlhaq kirîye û bi tevî vana bakurê Kurdistanê jî îşxal û îlhaq kirîye û ev der wek welatê(warê) Tirkan bi peymana Lozanê jî kirine fermî. Ji ber vê yekê Komara Tirkîye dewletekî nû nîn e, berdewamiya Dewleta Osmanî ye.

C- Tevgera Neteweyî Ya Kurdistanê

1- Tevgera Qoçgirî

Dema ku Mistefa Kemal û burokrasiya Osmanî li Anqerê amadakarîya ji nû ve diristkirina dewleta Osmanî dikirin, eynî demê bi serokatîya Alî Şan, Alî Şêr û Baytar Nûrî di herêma Qoçgirî û Dêrsimê de amedekarîya damezirandina dewleta Kurdistanê çêdibû. Ji ber ku wan sîyaseta hikûmeta Anqerê dizanîn, dixwestin di herêma Sîwaz û Dêrsimê de rêxistina xwe pêkbînin ku tesîra hikûmeta Anqerê bişikînin, yekîtiya bakurê Kurdistanê pêkbînin û bi Mehmud Berzencî ra peywendî (têkilî) deynin ji bo damezirandina dewleta Kurdistanê. Hikûmeta Anqerê fîrsed neda wan ku hazirîya pêkanîna hêzekî têrhatî bikin. Bi alîkarîya Bolşewîkan jî di Nisana 1921ê de dest bi êrîşê kir. Tevgera Qoçgirî

mexlûb bû. Serokên tevgerê bi tevî hêzên xwe digîjin herêma Dêrsimê û ji bo eynî armancê hazîrîya xwe berdewam dikin. Lêbelê rêxistina ku dihezîrîn û dipên(hêvî dikin) nikarin pêkbînin.

Girîngîya tevgera Qoçgirî ew e, ku di bakurê cografya Kurdistanê de damezirandina (danîna) dewletek serbixwe ya Kurdistanê ji xwe re kiribû armanc.

Girîngîyek wê ya din jî, bi serokatîya burokrasiya Osmanî di pêvajoka hewildana danîna dewletek nû ya Tirk de, hewildana danîna(damezirandina) dewletek Kurd e. Ji ber vê yekê ye ku tevgera Qoçgirî, tevgera netewî ya rizgarîya Kurd e.

2- Tevgera Şêx Mehmûd Berzencî

Îngilîzan di sala 1917ê de Bexda û di Gulana 1918ê de jî Kerkuk bindest kirin(dagirtin). Ligor pêdiviyên peymana Sykes-Picot li Iraqê di bin manda Îngilîz de dest bi hazîrîya danîna dewletek Erebb kirin. Ev peyman di 16ê Gulana 1916 de, di navbera Îngilîz û Fransîzan de hatiye îmza kirin, ji aliyê Rusyayê ve jî hatiye tesdîq kirin û ji diwanzdeh bendan pêk tête. Mijara(babeta) peymanê parvekirina cografya Erebbistan û Kurdistanê ye. Di vê peymanê de bi tevî ku navê Kurd û Kurdistanê nabore, Kurdistan jî bi vê peymanê çar parçe dibe. Bi tevî Şoreşa Oktobirê peyman eşkera dibe û para Rusya ji aliyê YKSS ve tête redkirin. Ji ber vê yekê bi hinek guhartinan peymana Sevrê tête çekirin. Ancax burokrasiya Osmanî, ji rewş û dengeyên nû yên ku bi Şoreşa Oktobirê çê bûbûn îstîfade kirin û bi Peymana Lozanê jî Bakurê Kurdistanê xistin bindestê xwe. Eger rewşa ku Şoreşa Oktobirê pêkanîbû çenebûya, cografya ku dewletên xalîb ji burokrasiya Osmanî re belî kiribû dê bi Peymana Sevrê bihatana sînorkirin. Fetisandina Tevgera Rizgarîya Neteweya Kurd û di nav sînorên Mîsaqê Millî de bindest mayîna wê, bi erê kirina dewletên xalîb(serdest) çêbûye. Komara Sovyetê ku piştî Şoreşa Oktobirê hatibû damezirandin, çawa ku bi peymana Brest-Lîtivsk Qers, Ardexan û Trabzon ji Osmanîyan ra hiştibû, bi afirandina rewşa nû ji burokrasiya Osmanîyan ra fersend çekiribû, da ku qada manewra xwe fire bikin û marîfeta xwe rava bidin.

Şêx Mehmûd, di 22ê Gulana 1919 de bajarê Silêmanyeyê digre bin sihêtiyê (qontrolê), serxwebûna Kurdistanê îlan dike û xwe jî qralê Kurdistanê îlan dike. Ji bo parastin û berdewamiya serxwebûna Kurdistanê, dijberê hêzên Îngilîzan li berxwe dide û bi encamî di şerekî de birîndar dibe û dikeve berdestê hêzên Îngilîzan.

Di sala 1921ê de ji aliyê Îngiltereyê ve Faysal ji bo qiralîya Iraqê tête îlankirin. Li ser vê bûyerê, di encama cewisandina (zordayina) kurdan de Mehmud Berzencî ji Hindîstanê(cîyê nefîkirina wî) tînin Quweytê. Dibêjin di

nava sînore (tixubên) dewleta Îraqê de ji bo Kurdan dê muxtarîyetî bête dayîn. Piştî ku Mehmed Berzencî vegerya Silêmanyeyê, bi tevî serekeşîr û giragirên kurd û tevgera rojhelata Kurdistanê (Kurdistanê Îranê) Simko ra pevdîtî li ser rewşa heyî çêkirin. Di encamê de, di meha Oktobra 1922yê de careka din xwe qiral îlan kir û hikûmeta Kurdistanê damezirand (danî). Di 20ê Qanuna 1923yê de bi peywendîya konsolosê Tebrîzê ji serokatîya YKSS (Yekîtiya Komarên Sovyeta Sosyalîst) nameyekê dişîna û daxwaz dike ku bi wan ra peywendî pêkbîne. Di vê nameyê de weha dibêje: “Kurd, amadene ku pêşeroja (çarenûsa) xwe bi pêşeroja Hikûmeta Sowyetê ra girêbidin û ji bo danîna têkilîyên (peywendîyên) bi we re bêsebir dipên.” Digel vê daxwaza Kurdan, YKSS ji pêkanîna peywendîyê (têkilîyê) re xwe nêzîk nake. Lewra YKSS, peywendîyên xwe Paşayên Osmanîyan ra ku xwe wek Kuvayî Millîye didin nasandin, danîye.

Brîtanya cardin hêzên xwe yên leşkerî bi ser kurdan de rêdike. Di vî şerî de teyareyên Hêzên Asîmanî yê Qiraliyêyetê jî tene karanîn û gelek gund û malên kurdan kaviil dîkin. Di 19ê meha Temûza 1924ê de tevgera bi serokatîya Şêx Mehmûd mexlûb dibe.

Li gor peymana di navbera Brîtaniya û Îraqê ya Hezîrana 1930ê de, pêdiviya çêbûna hîlbijartinê hate îlankirin. Kurd nerazîbûna xwe ya li hember hîlbijartinê dîyar dîkin û ji bo vê yekê dest bi xwepêşandinan dîkin. Artêşa Îraqê êrîş bire ser kurdan û li ser vê yekê bi serokatîya Şêx Mehmûd cardin şer destpê kir. Vê carê şer di navbera artêşa Îraq û Kurdan de bû û artêşa Îraqê li hember Kurdan biser nekete. Ji ber vê yekê, cardin teyareyên Hêzên Asîmanî yê Qraliyeta Brîtanyayê Kurdistan bombebaran kirin. Her çendî Kurdan li hember hêzên artêşa Îraq û Brîtanyayê heşt meh li berxwe dan jî, piştgirîya wan ya lojîstîk nema û Şêx Mehmûd Berzencî teslîm (radest) bû.

Tevgera Şêx Mehmûd Berzencî, ji sala 1919ê ve heta destpêka sala 1931ê bi hêzên Brîtanyayê ra şer kir, ku wê demê li cihanê dewleta împeryala herî mezin ya mêtîngehkar ew bû. Tevgera Kurd di wê pêvajoyê de hem bi sîyasî û hem jî bi leşkerî tu alîkarîyekî ji derva negirtiye, bi hêz û qeweta xwe şer kirîye.

Li Îraqê di pêvajoya damezirandina dewleta Erebb de, bi serokatîya Berzencî li hember împeryaliya Brîtanyayê ji bo destpêkirina têkoşîna rizgarîya netewî ji Şoreşa Oktobirê jî piştgirî hatîye xwestin. Grîngîyek tevgera Şêx Mehmûd Berzencî jî ji ber vê yekê ye.

Hedefa tevgera Şêx Mehmûd Berzencî, damezirandina dewleta Kurdistanê ye û ev tevger dewleta Kurdistanê jî didet damezirandin. Ji ber vê naveroka wê ye, ku tekoşîna Rizgarî ya Kurdistanê bi tevgera Mehmed Berzencî ve destpê dike. Her weha tevgera Koçgirî jî, ji ber ku bi hedefa dewletbûnê destpê deke, ew jî tekoşîna rizgarîya netewî ye.

3 - Tevgera Şêx Seîd

Burokrasiya Osmanî, bi îmkânên sazgehên heyî yên Osmanî, ji bo firehtir kirina sînorên ku ji alîyê dewletên xalîb ve bi peymana Sewrê hatibûn belîkirin, bi amaca manewra kirinê li Anqerê hikûmetek hatibû danîn (damezirandin). Ev yek, di bingehê xwe de dihat vê maneyê, ku hikûmet û meclîsa Îstêbolê dê bikêşe Anqerê. Bi tevî ku Kurdan li hember vana dest bi rêxistin û tekoşînê kiribûn jî, di Qoçgirî de fetisîbûn. Di sala 1922an de bi serokatîya mîralay Xalitê Cibrî, wezîrê Bedlîsê Yusuf Zîya Beg, ji malbata Cemîlpaşa Ekrem Begê Dîyarbekirî, Seyîd Abdulqadir Efendî û wd. bi navê Cemîyeta Îstîqlal a Kurd rêxistinek tete avakirin. Ev rêxistin di Sala 1924-an de Kongira xwe ya yekemîn pêk-tîne. Di vê Kongirê de biryara damezirandina dewleta Kurdistanê serbixwe tete girtin û rêbaza tekoşînê wek serhildanek gelemperî tete nîşankirin. Şêx Seîd weke delegekî beşdarê Kongirê dibe. Di Sibata sala 1925an de tevî ku partî bi awakî qîmhatî (têrhatî) amade nebû bû, ji ber bûyereke bêşans bi serokatîya Şêx Seîd tevger destpê dike. Berîya dema nîşankirî (belîkirî) çêbûna vê bûyerê, di bingeha xwe de ji alîyêkî ve xap û provakasyona dewleta Tirk e.

Di Bakurê Kurdistanê de ji vê dirokê vir ve heta ketina Dêrsimê ya sala 1938-an, tekoşîna netewî ya Kurd û tevgera dagirker dijberê hev di nav pevçûn û şerekî germ de ne. Îlhaq û tenkîlîkirin di nav hev de dimeşin. Piştî Tevgera Agirî û Dêrsimê jî tevgera netewî tete fetisandin, Kurd bi rêzîla neteweyên bindest tete girêdan.

4- Tevgera Barzanî

Tamara(reheya) sîyasî ya Şêx Mehmûd Berzencî, ji sala 1931ê şûnde Barzanî berdewam kirîye. Barzanî di navbera salên 1943-1945an de li hember hêza artêşa Îngilîz û Îraqê şer dike û piştê derbazê Mahabadê dibe. Di pêvajoya damezirandina Komara Kurd ya Mahabadê de cî digre. Piştî hilweşîna Komara Kurd ya Mahabadê, derbazê Îraqê dibe û ji wê derê jî bi meşa dirêj derbazê YKSSê dibe. 11 salan li Sowyetîstênê dimîne. Piştî darbeya General Qasim ya di sala 1958ê de vedigere Îraqê.

Taybetên Sîyasî Yên Tevgera Barzanî:

a- Dema ku Tevgera Barzanî di sala 1961ê de bi dewleta Îraqê ra dest bi şer dike, wê demê li Başûrê Kurdistanê rêxistina komejîni(civakî) xwe dispêre têtikilîyên eşîrî. Barzanî û PDKya di bin giranîya(tesîra) Barzanî de, vê rêxistina civakî(rêxistina eşîrî) di xêza tekoşîna rizgarîya netewî de dikşîne nava rêxistin û tekoşîna sîyasî. Bingeha herî girîng ya tekoşînê, li ser têtikilîyên eşîrî bû, ku ew jî bingeha rêxistina civakî bû. Vê tevgerê, di nav eşîretên Başûrê Kurdistanê de, li

şûna pêjnên eşîrî, pêjnên (hestên) pevgirêdanîya netewî bicî kirîye û eşîretên ku bi hev ra pevdicûn wan bi pêjnên netewî di bin otorîta PDKê de berhev kirîye. Û heta ronakbîrên Silêmanyeyê ku bi Îraqê ra di nav têkilîyên baş de bûn jî, di bin tesîra vê geşbûna netewî de mane û beşdarê Tevgera Barzanî bûne. Halbûkî, di pêvajoka Tevgera Şêx Mehmed Berzencî de, pirranîya van ronakbîran digel rexê dewleta Îraq û Qiral Faysal de cî girtibûn. Li Başûrê Kurdistanê tekoşîna netewî bi serokatîya Barzanî gihiştîye îstîqrara sîyasî.

b- Daxwazên sîyasî yên Tevgera Barzanî, ji bo Kurdistanê otonomî ye. Naveroka vê otonomîyê jî bi peymanê sala 1971ê hatîye danasîn û nîşandan. Yek ji sedemên girîng yê otonomî daxwazkirina Tevgera Barzanî, rewşa sîyasî ya heyî ya dinyayê bû. Dinya(gerdun), bi serkêşîya DYA û YKSS bûbû du alî(şax). Sovyetîstanê hem di hindir û hem jî derve de sîyaseta xwe spartibû parastina statuya (rewşa) heyî û di Rojhelatanavîn de li ser vê mîhengê bi DYA(USA) ra lihevhatibû. Ji ber vê yekê jî li ser mijara Rojhelatanavîn hesas(ziravbihîstyar) bûn, nedixwestin xerîta Rojhelata Navîn bigûhere. Sedemek din jî ev bû, ku Kurdistan pîrgirêkek tevayîyê Rojhelata Navîn e. Tenê bi dewletekî ve girêdayî nebûyina vê pîrgirêkê, rewşê hîn bêtir tevlihev dikir û çareserî jî zahmettir dikir.

c- Tevgera netewî, tevgerê sîyasî ye ku daxwaza cihêbûna netewekî bindest tîne ziman. Yan jî tevgerê sîyasî ye, ku dixwaze civatek çandî bigûherîne bike civatek sîyasî. Yanî li ser cografya xwe sîyaseta dewletbûna civata bindest e.

Di vê manayê de daxwazên sîyasî yê Tevgera Barzanî, ji ber ku dewletek serbixwe nekirîye hedef, weke tevgerê netewî navlêkirina wê, helbet têtê gengeşîkirin û mijara gengeşî ye jî. Bi tevî vana, ji ber sê xûsîyetên Tevgera Barzanî alîyê wê yê netewî girantir e.

Taybetek girîng ya tevgera Barzanî, veguhêrîna hêlengên çandî têtîhaye û dixebite ku hêlengên çanda kurdî bike terza(şiklê) jîyana kurdan. Tiştê ku di têtîhaye sîyasî ya Barzanî de ji wî re bûye rêber, qasê ku veguhêrîna pîrgirêka aborî û sîyasî ye, ewqas jî veguhêrîna pîrgirêka çandî ye. Ji ber vê yekê ye ku hêlengên çanda kurdî gelek girîng dîtîye û xwe bi van hêlengan ve girêdaye. Li hember raqîbên xwe serketina wî û cûdatîya navbera wî û serokên din jî, di vê nûxtê(xalê) de ye. Di başûrê Kurdistanê de bîngê rêxistina civakî ye û ew jî xwe dispêre peywendîyên eşîrî. Yek ji çîmanîyetên bi serokatîya Barzanî gelêrî bûna tekoşîna rizgarîya netewî ya Kurd jî ev e, ku hêlengên çandî yên Kurd hem ji xwe ra rêber-bîngê girtîye û hem jî kêşandîye(gihandîye) nava gel. Bi vê awayê jî bo pêkhatina civatek bo xwe, di tekoşîna sîyasî ya kurdan de, hêlengên çandî bûne navgînek girîng. Ji bo ku mijar bête famkirin, nîşandana mînakê bifayde ye; ji bo çareserkirina xirûcîr û pevçûnên di navbera eşîret û malbatan de, serlêdana dadgehên (mahkemeyên) Îngiliz yan jî dewleta Îraqê nekirine, bi heyeta rûspîyan û ligorî adet û toreyên civata(cemaata) kurd çareserî pêkanîne.

Qedexekirina nêçîrvanîya heywanan bi çek, eynî rewş jî bo nêçîrvanîya heywanên avî jî weha ye; di meha heftan de bidestan be jî masî nayête girtin.

Eger qîz û lawek dilgirtîyên hev bin, ji bo zewaca van herdu alîyan malbata lawîk du caran qîzîkê ji malbata wê bixwaze û bersîvek erînî negre û piştra her du alî bêdestûra malbata qîzîkê bizewicin yan jî birevin, malbata jinîkê nikare doz û dawa namûs û wd. bike. Lewra, di vê rewşa hanê de têtê famkirin ku di navbera herdu alîyan de jî pevgerêdana dilxwazî û dilketinîyê heye. Her wekî di van mînakên de têtê famkirin, evan qaydeyan fermanên brokratik nîn in, bi dilxwazî û rîza xelkê hatîne qebûlkirin û bûne qaydeyek çandî.

Ji bo ku tekoşîna sîyasî di nava gel de reh berde û bikok bibe, Barzanî û PDKê xwe sipartine hêlengên çandî yên kurdî. Çi heye ku, tevgerên çepgirên di Kurdistanê de, bi çanda kurdî ve girêdanîya tevgera Barzanî, wekî pevgerêdanîya bi hêlengên fêodalî û paşverûtî re nîşan didin.

Dewletên mêtîngehkar, li ser jîyana bikiryar ya Kurdistanê xwedî serdestîyekî mutlaq in. Çi heye ku vî serdestîya mutlaqa bikiryar ya sipartiyê dijarî û zordestîyê bes nabînin. Dixwazin Kurd vî serdestîya mutlaq meşrû bibînin û bawerî bi wê bikin. Ji bo dewletên dagirker, kolebûna Kurdan bes nîn e, dixwazin Kurd rewşa koletîya xwe qebûl bikin û bawerî bi meşrûtiyetîya wî bikin. Ji ber vê yekê Kurdistan xopan kirin û xwe wekî efendî û Kurd jî wekî kole jî nû ve afirandin. Xwestin wan jî nû ve bîafirînin wekî însanên kole yên ku piştre koletî qebûl kirine. Vana jî bi navê modernbûn û pêşkevtinî dîkin. Bi rastî di nav Kurdan de jî yên ku heta derceyek koletî qebûl dîkin hindik nîn in. Serkanîya fama van qîsîman sîyaseta çîmanîyetî ye. Ciyê ku dê sîyaseta çîmanîyetî di encamê de bigîje, îdeolojîya burjuwazî ye.

Îdeolojîya burcewa zîyê jî îlhama xwe ji du tîorîyan digre; tekamul û pêşkevtin. Dîroka tekamulî; ligor vê tîorîyê pêşkevtina civakî jî qonaxekî wisa derbaz dibe ku ji malbatê berve eşîrî, herêmî, dewleta netewî û di encamê de digîje dînya hevîrtî ya pêşerojê. Bi gotinekî din, ligor pêdivîya geşbûna tekamulî, divê hemû dînya bi hilberîna jî nû ve derbazê kapîtalîzmê bibe. Pêşkevtina dîrokî; ji bo hemû dinyayê ragihandina îdeolojî û tîkilîyên hilberîna kapîtalîzmê; wekî kêşandina nav dîrokê, modernîkirin û hevdemîkirina “civakên barbar, civakên dervayê dîrokê” têtê navandin û ev jî dibe pêdivîya pêşkevtinê. Helbet li tevayê dinyayê serdestbûna tîkilîyên hilberîna kapîtalîstî, ligor pêdivîya fonksîyona qanûnên tekamulî yan jî qanûnên aborî nabe. Serdestbûna fama dîrokî û îdeolojîya burjuwazîyê jî, di nav tîkilîyên hilberîna kapîtalîstî de yan jî di nav pêvajoya pêşkevtina dîrokî de bi xwe ve nabe. Bi zordestîya dewletên burjuwazîyê dibe. Dewleta burjuwazî, tîkilîyên hilberîna kapîtalîstî, îdeolojîya burjuwazî û rêxistinîya brokratik wekî pêdivîya zanistî, hevdemîtî, modernîzm û pêşkevtinê bi dinyayê dide qebûlkirin û ecibandin. Serdest û ronakbîrên welatên mêtîngeh û pevgerêdayî jî ji bo civakê dibin taşeronên ragihandina van tîkilîyan.

Sîyaseta rêxistinên ku di Kurdistanê de xwe bi navê çepgirên marksîst yan jî sosyalîst dinavînin, şoreş û tekoşîna sîyasî wek pîrsgirêka guhêrîna polîtîk-

aborî fahm kirine. Guhêrînekî kulturî wek pîrsgirêkeka tekoşîna şoreşê qebûl nekirin. Ligor vê sîyaseta çîmanîyetîyê, wek avahîyek seresazî guhêrîna kulturî, bi yekalî raste rast ji aliyê guhêrîna bînesazî ya aborî ve têtê belîkirin. Bi rasttirîn wekî berhema aborî, polîtîk, kulturî û wd. têkilîyên civakî yan jî berhema faalîyetên di navbera mirovan de, di nav ahengekî dîyalektîkî de ne.

Ji aliyê îdeolojîk û kulturî ve, ruxandinên ku mêtîngehkaran di Kurdîstanê de pêkanî bûn, piçûk dîtin. Ev ruxandina îdeolojîk-kulturî ya mêtîngehkaran, di nav civaka Kurd de bêşexsîyetî, bînasnamebûnî û bîdîrokbûnî peyda dike. Civaka ku nasnameya xwe wenda bike, dê rewşa xwe ya rastînî bi çavê mêtîngehkaran bibîne. Sedemê piçûk dîtinê taxrîbata(ruxandina) îdeolojîk û kulturî ya dagirkeran, nezanî yan jî îhmalkirin nîn e. Tam tersê wî, ji ber ku ew jî wek şopgerên kevneşopî marksîzma Înternasyona II. di çarçova tîorîya tekamula dîrokî û pêşketina dîrokî de difikirin, ligor pêdivîya sîyaseta çîmanîyetîyê digîjin û encamê. Ewên ku di bin tesîra sîyaseta çîmanîyetî û li ser zemînê bizava û sîyaseta bûne, hêlengên kulturî yê kurdî bi navê hêlengên fîodalî navandine û piçûk dîtin. Ev yek jî, ji dûrê nîyeta wan, ji aliyê dewletên dagirker ve ji bo ruxandina îdeolojîk-kulturî ya di Kurdîstanê de, her yek bûne wekî dînamîkeke(çalekîyeke) alîkar.

Ji bo şoreşa demokratîk û netewî ya Kurd, qasê hebûna pîrsgirêka guhêrîna polîtîk-aborî, pîrsgirêka guhêrîna kulturî jî heye. Jixwe netewebûn jî yekîtiya dîyalektîkî ya du alîyan e.

Ji van aliyê kulturî;

I. Di wateyeke(maneyeke) giştî de wek welatekî tasawirkirina parçekî ax'a nîşankirî,

II. Di wateyeke giştî de axaftina bi zîmanekî nîşankirî û guheztina bi wî zîmanî,

III. Hebûna hîsên(pejnên) aîdîyetî ya di navbera însanên di vî welatî de dijîn; piştgirî û hev parastina ji ber vê yekê û normên kevneşopî yê hevpar.

Alîyekê wî yê din sîyaseta jî; ji bo maf û peywirên hevpar yê civaka li ser erdekî nîşankirî de faalîyeta bi mebesta dewletbûnî ye.

Ev herdu alî di nav ahengekî de ne. Her yek aliyê tumekî ye. Di pêvajoya tekoşîna şoreşa netewî ya demokratîk de alîyekî yanî sîyaseta kirdeyê (subjeyê) ji nû ve afirandina civaka Kurd be, aliyê din yanî objeyê wê jî hêlengên çandî ne. Ancax bi vê feraseta sîyasî, şoreşa netewî ya demokratîk di bîrewerîya kurdîstanîyan de dikare guhêrînekê radîkal pêk bîne. Bi vê awayê dikare gelê Kurd beşdarê pêvajoya şoreşa netewî ya demokratîk bike. Ev, girseyên gelê Kurd ji rewşa îdarebûyîne yanî ji pasîfîyê derdixe tîne rewşa bizav yanî rewşa rêvebirînî. Tevgera netewî ya Kurd têtê wateya ji nû ve hilberîna civaka Kurd jî. Pîrsgirêka tevgera netewî ya Kurd, qasê guhêrînên aborî-polîtîkî, guhêrîna kulturî ye jî.

Dema ku bi vê awayê li pirsgirêkê bête nihêrîn ji alîyê tevgera Barzanî ve, yekparekirina siyaset û helsenên çanda kurdî û girîngiya tesîr li hev kirinê têtê fêmkirin.

Taybeteke wê yê din jî, tekoşîna ji bo rizgarîya Kurdistanê ji xwe ra weke terzek jiyanê ecibandîye. Ev tenê ji bo Barzanî na, ji bo qedroyên din jî wesa ye. Peywendîyên di navbera Barzanî û qedroyan de li ser bingeha pevgirêdanîya bi armacê ra xwe dispêre bawerî, sedeqet û berpirsyariya pisporîya bi karê xwe. Ji ber van egeran e, ku Tevgera Barzanî her dem li Kurdistanê bicî bûye, bi neynûk û diranên xwe bi cografya Kurdistanê ve hatîye girêdan û bi taybetî jî ew bi xwe di nav liva tevgerê de bûye. Ji sala 1931an û vir de di dema şer û pevçûnê de jî Barzanî li derveyê Kurdistanê nebû. Di nav tevgerê de bi tevî gelê xwe wekî pêşmergekî (mîltanekî) li pêşîya şer bû. Ev jî tawîrek şoreşgerî ye. Bala xwe bidinê di dema germî ya şoreşên 1905 û 1917-an yê Rus(Uris) de, Lenîn bend û asteng nasnekirîye xwe gihandîye Rusyayê û bi fiilî pêşewariya tevgerê kirîye.

Taybetîya wî ya sêyemîn jî, qebûlên siyasetî yên tevgera Barzanî xwe dispêrin armacê yan jî feraseta siyasetî ya bi girêdayî armacê di tevgera wî de feraseteki serdest e (desthilat e). Otonomî ku weke hedefekê hatibû diyarkirin, ji ber vê yan jî wê rewşê nayê paşvedan û vî hedefê kirîye daxwazên gelê Kurdistana Başûr.

Wekî din, di peywendîyên xwe yên bi dewletan ra de, armanca xwe ya siyasetî aşkera diyar kirîye û peywendîyên xwe di vê çarçovê de domandîye. Çimanîyetîya mexlubîyeta wî jî, li ser cografya Kurdistanê bazar nekirin û tawîz nedayîn e. Eger di Başûrê Kurdistanê de sînorên evro(bakurê xeta 36an e) yên hikûmeta federal qebûl bikira mexlubîyet jî nedibû. Ji dervayê van, wî bi tevî dijberîya axaler û serokeşîrên di Kurdistanê de bêbedêl û bi zorê reforma belavkirina axê pêkanîye. Ji ber reforma belavkirina axê, ewên ku dijberê Barzanî şer kirine piştra gihîştine dewleta Îraq û Îranê. Balkêşe ku evro jî li başûrê Kurdistanê di herêma bin desthilatîya PDKê de parêzvanên vê reforma axê cardin jî ew in. Ev politîka xwe dispêre bingeheke bihorî (kevnare). Ev bingehe; balkêşe ku di destpêka sedsala 20an de bi serokatîya Şêx Ebdul Selam Barzanî di navbera eşîrên Kurd de peymaneke weha çêbûye; ev peyman çawa ku li herêma Barzan hatîye tetbîqkirin, dixwestin vê peymanê li tevayî Kurdistanê de jî tetbîq bikin, lewra ev peyman naveroka programa wan bû;

“1- Hilanîna maldarîyê.

2- Belavkirina ax'ê; parvekirina erdan di navbera cotkaran de.

3- Hilanîna qelen û jin dana bi zorê.

4- Bi rêk û pêk xistina pêwendîyên civakî li ser binyata dadwerî û wekhevîyê de.

5- Avakirina medreseyan li her gundekî de, da ku têtê bi erkên ayînî ve bêtin birabûn û ji bona civîn, amojgerî û çarekirina pevçûnên di navbera

xelkê gund de bêtin bikaranîn.

6- Pêkanîna encumenekî di her gundekî de, da ku serpareştîya hemû kar û barê gund di hemû warekî de bide bi kirin.

7- Bi rêk û pêk xistina çekdaran ji her eşîrekî û nîşankirina berpirsyariyekî ji bona wan.”¹

Ev bernameya ku ji alîyê Abdulselam Barzanî û hevalên wî ve hatîye pêkanîn, pîrr dişibe demokrasîya sowyetî ya ku di sala 1920an de ji bo dewletên mêtîngeh wek modêlek hatibû girtin di Kongireya II. ya Internasyonala Komînîst de. Ev sowyet; ji alîyê Roy ve bi navê sowyeta karker-gundîyan, ji alîyê Lenîn ve jî bi navê sowyeta gundîyan tête navandin.

Tevgera Barzanî, otonomî ji bo cografya Kurdistanê dixweze, ji ber vê yekê pîrsgirêka Kurd û Kurdistanê tevîhev nake. Wekî din otonomî jî şiklekî sîyasî yê komeletîyê(civakbûnî) ye.

Alîyê rexnegirtina tevgera Barzanî; divê taybetên sazgehî-huqûqî yên otonomî di pêvajoya tekoşînê de bihatana navandin (dîyarkirin). Di rewşa navandinê de pêşveçûna bîrewerîya netewî-sîyasî û pevgirêdanîya pejnî ya bi netew ra zeximtir dibû.

Alîyek din yê rexnegirtinê jî, divê bihata belîkîrin ku hedefa otonomîyê ji daxwaza Komara Kurd a Mahabadê paşvetir e. Ev xalek girîng e.

5- Komara Kurd a Mahabadê

Komara Kurd a Mahabadê, berhemê armanca sîyasî û îradeya neteweparêzên Kurd e. Lewra, rêxistina Komela, bi temamî bizava biarmanc ya neteweparêzên Kurd derxistîye holê.

“Amacên xwe, ji ber tesîra derva nenirixandibûn. Lewra di derheqa vê mijarê de bi salan fikirîbûn û ev fikrên xwe di navbera xwe û civînên xwe yên teybetî de ligor rêbaza xwe ya kevneşopî gehiştandibûn. Di encamê de, ji bo xîzmeta doza xwe ya netewî biryar dabûn ku rêxistinek pêk bînin.

Bi tevî vê biryarê, xwestine bi kurdên Îraqê re bişêwirin, lewma ji alîyê gihîştina sîyasî ve ew ji wan pêşvetir bûn. Piştî vê şêwirînê, di vê mijarê de bersîva kurdên Îraqê ji wan ra wê rojê dema berêvarê yûzbaşî Mîr Hac anî.”²

Rêxistina Komela di 16ê Îlona sala 1942ê de bi beşdarbûna 15 kesan tête damezirandin. Komela ji bo amaca xwe, ji rewşa sîyasî ya heyî îstîfade dike û

¹ BARZANÎ, Mesud. Barzanî û Tevgera Azadîxwaz a Kurd:1931-1951, berê yekem, r. 24

² Komara Kurd a Mahabadê, çapa 2. Kolin-1989, weş. Komkar. r. 83

bi Yekîtiya Sovyetîstanê ra peywendîyên xwe pêktînin û vê yekê pêşve dibin. Yekîtiya Sovyetîstanê, dixwaze Komara Kurd a Mahabadê weke herêmek otonom bi Komara Gel a Azerbêcanê ve bête girêdan. Li hember vê yekê, neteweparêzên kurd acizî û helwesta(tawira) xwe diyar dikin û ji Komara Gel a Azerbêcanê cûdatir û serbixwe, di Kanuna Sala 1946an de damezirîna komara xwe îlan dikin.

Li hember vê rewşê, berpirsyarên Yekîtiya Sovyetîstanê yên di Azerbêcanê de tewira xwe bi aşkera û zelal nîşan dikin. “Dr. Samedof egerên vê yekê ji kurdan dipirse dibêje, çima bêdestûr û herêkirina Sovyetîstanê we serxwebûna xwe îlan kirin, ji Azerbêcanê veqetîn(cûdabûn) û hikûmetek serbixwe danîn.” Ji bo bersîvandina vê pirsê û çareserkirina pirsgrîeka Komara Kurd a Mahabadê Qazî Mihemed dihere Tebrîzê, ji serekwezîrê Azerbêcanê Cafer Peşrewî û berpirsyarê YKSSê General Atakşîyof ra dibêje “Yarmakof komiserê siyasî yê Sovyetîstanê yê di Tebrîzê de, berê 22ê Kanunê amac û nîyeta Kurdan dizanî. Yarmakof ji xeynî wê, ji bo îlankirina Komar'ê seremonî ya ku di qada Çiwarçirayê de hate darxistin, ji nêzikê qada çîwarçirayê de, di nav ereba(sîyareya) xwe de rûniştî temaşe kiribû.”³ Piştî vê yekê hate famkirin ku ji ber vê rewşê ji xeynî qebûlkirina îradeya siyasî ya kurdan tu çarekî nemabû. Di Sibata 1946ê de qenata ku bi Qazî Mihemed ra çêbûbû ev e, pirsgrîek çareser bûye.

Di Adara 1946an de dema ku li Tebrîzê wezîrê perwerdeyî yê Komara Azerbêcana Sovyetîstanê Mîrza Îbrahîmov û General Kelyov bi serokên kurdan ra pevdîtinek pêktînin û di vê pevdîtînê de dibêjin “kî destûr daye kurdan, ku hikûmetek serbixwe didamezirînin”⁴ û cardin acizîya xwe hîn tundtir nîşan didin. Û ji bo ku Kurdistana Îranê wek nîv-otonom bi girêdayî komara otonom(xudmuxtar) ya Azerbêcanê ra bimîne zêde ser wan de diçin. Ji ber vê yekê rêvebirên kurd weha bersîva daxwaza rêvebirên Sovyetîstanê didin:

“Hûn Rus(Uris) ji me gelek pêşvetir in. Ji ber vê yekê divê em bi ya we bikin. Feqet(lêbelê), ew gelê ku di dereca şehrezayî de gavekê ji me pêşvetir nebe û ji bo ku em bikevin bin perrê wan, hun îsrar bikin, li hember vê daxwaza we em milê xwe danaynin û tu sedemek nîn e ku me mecburê vê yekê bike. Wekî din eger mijar, ji ber rewşa jar (zayîf) ya kurdan, tevî dewletek mezin bûyin be, ji nû ve tevî Îranê bûyin ji bo kurdan hîn baştir dibe.”⁵ û ancax piştî vê yekê rêvebirên Sovyetîstanê karîne bibêjin “Kurd dikarin hikûmetekî serbixwe damezirînin.”

³ Jêdera berê, r. 178

⁴ Jêdera berê, r. 183

⁵ Jêdera berê, r. 274

Têkçûna Komara Kurd a Mahabadê û Berxwedana Barzanî

Di encama zordayîna DYA(USA) û Brîtanyayê de, êdî YKSS piştgirîya Komara Gel ya Azerbêcanê û Komara Kurd a Mahabadê nake. Ji Kanuna 1946ê pêve cardin dewleta Îranê Kurdistan û Azerbêcan dagirt û tevî Îranê kirin. Dagirtina Komara Kurd a Mahabadê bêşer û bêberxwedan çêbû. Gerçî di Gulana 1946-ê de Kurd xwe amade dikin ku êrîş bibin li ser artêşa Îranê, Yekîtîya Sovyetîstanê bi îsrar ji wan ra dibe asteng. Herçiqas Mistefa Barzanî pêşnîyaz dike ku êrîş bibin li ser Îranê û li berxwe bidin jî bikin, ev pêşnîyaza wî ji aliyê Qazî Mihemed, PDK û hêzên eşîretan ve nayête qebûlkirin.

Barzanî jî hemû pêşnîyazên dewleta Îranê red kirin û biryara şerkirinê girt. Nexşa (pîlana) Barzanî ev bû, dê bi şerkirinê bigîje sînorên Turkiye û Îraqê û li wê derê bicî bibe, ji bo ku karibe şer berdewam bike. Ligor vê nexşa xwe di destpêka Sibata 1947ê de bi Îranê re ketin nav şer û di vî şerî de darbe li ser darbe li Îranê dan. Barzanî, ji bo xelaskirina Qazî Mihemed û hin serokên din yên di Mahabadê de, amadeyîya hinek hewildanan jî dikir. Di vê pêvajoyê de çêbûna bûyerek neyînî, ji pêkhatina vê planê re bû asteng. Bûyera neyînî ev bû:

“Dema ku mifrezekî Barzanî ji gundek derbaz dibe, emir didin ku serokên eşîreta Mameş berhev bibin û çekên xwe radestê wan bikin. Armanca vê yekê ev bû, dema ku di herêma wan ra derbaz bibin, da ku nikaribin êrîş bibin li ser Barzanîyan. Ji lawên Mam Husên yekî emir dide merivên xwe û deng dike ‘ji wan ra dibêje çekên xwe teslîm bikin.’ Çi heye ku, tam di wê demê de, yek ji xwarzên yê deng dike temança xwe kişand yan jî Barzanîyan yekî tevgera wî xelet fam kir û bi tîfinga otomatîk ya di destê xwe de wan gulebaran kir, ji eşîreta Mameşê 11 kes hate kuştin. Ji mirîyan yek jî, birayê piçûk yê serokê eşîretê(Elî Axa) Îbrahîm bû. Ev heraketa nexweş îtibara-bawerîya Barzanîyan daxist û bû sedemê vê yekê ku eşîreta Mameş û hinek hêzên mitefîkên wan, wekî dijmin bikevin navbera Barzanîyan û Mahabadê.

Ji ber vê yekê jî Tевgera ku ji alî Mele Mistefa Barzanî ve ji bo xelaskirina Qazî Mihemed û hevalên wî dihate fikirandin, qat bi qat zêdetir tahlake arz dikir.

Wê demê bi pirranî dihate gotin ku Barzanî hewildanek wesa difikire.”⁶

Bi serokatîya Barzanî, di navbera artêşa Îran û Barzanîyan de her diçû şer germtir dibû. Hêzên leşkerî yên Îranê bi tevî diwanzdeh tene firokeyên şer bi îsrar dixwestin şer berdewam bikin. Bi bombebarandina firokeyan, qismê gel yê Barzanîyan pirr zerar didîtin. Bi tevî vana di her şerî de Barzanîyan bi serkevtî derdiketin. Vê yekê jî nav û deng û prestîja şervanîya Barzanîyan bilindtir dikir.

Barzanî dixwest li hember Îranîyan şer berdewam bike, ancax serdaran (qumandaran), serokê dînî Şêx Ehmed û Barzanîyan jî digotin şerê ku bi ordîya Îranê ra çêbe dê dirêj be, feqet encam nade.

⁶ Jêdera berê, r. 277

Ji ber vê yekê, wan bi îsrar vegera ji bo Îraqê dixwestin. “Mele Mistefa Barzanî îhtar kir ku ew ji vê fikra xwe ya biehmeqî dev berdin. Ancax ji 18 mehan û vir de koçberîya eşîretan û daxwaza bi dawî anîna şer, ji daxwaz û pêşnîyazên Barzanî zêdetir bihêz derket.”⁷ Bi vê awayê Barzanîyên ku bi artêşa Îranê ra şer dikirin, heta 17-18yê Nîsanê derbazê Îraqê bûn.

Rêxistin û Tevgerên Sîyasî Yên Kurd Bi Tevî Ku Newrozê Pîroz Dikin, Çima Salvegerîna Damezirandina Komara Kurd a Mahabadê Pîroz Nakin?

Rastî û Mîtolojî

Li çar aliyê Kurdistanê û hemû tevgerên sîyasî yên Kurd Newrozê pîroz dikin, çi heye ku, damezrandina Komara Kurd a Mahabadê pîroz nakin. Halbiko Newroz mijarek(babetek) mîtolojîk e, dîroka (dema) ku ev bûyer çêbûye, ne netew/ netewetî û ne jî biwêja Kurd/Kurdistanê heye. Wekî din, di vê demê de biwêjên weke Erebbîstan, Pers-Îran, Tirkmen yan jî Tirk-Tirkîstan jî nîn in. Ev biwêjan piştî peyda dibin û dîrokî ne.

Çavkanîya bûyera Newrozê, dijrabêrê zordestî û dijarîya împaratorîya Asûrî ya li ser gelê herêmê, ji aliyê Medan ve ku bapîrên neteweyê Kurd yê evroyî bûn, bi serhildanek gelêrî û çekdar rûxandina împaratorîya Asûrî, bi awakî mîtolojî tîne ziman. Wekî din lehengê bûyerê Kawa, qasê ku di mîtolojîyê de xuya dibe prens û hûkûmdarek nîn e, kedkarek e, ev taybet jî Newrozê hîn girîngtir dike. Rûxandina împaratorîya Asûrîyan bû sedemê rakirina zordestî û dijarîya li ser gelên herêmê jî, ji ber vê yekê Pers, Azerî û wd. gelên herêmê jî ligor xwe Newrozê pîroz dikin. Bi vê aliyê xwe ve Newroz, di herêmê de xwedî naverokek înternasyonalî ye jî. Divê Newroz bête pîrozkirin û helbet dê pîroz bibe.

Dersên ku divê ji Newrozê bêne wergirtin jî, rêxistinên sîyasî yên Kurd nawergirin. Dersên ku ji Newrozê bêne wergirtin ev in:

1- Newroz, bi serokatîya kedkarekî, rêxistina kedkaran e û bûyer di rêberîya kedkaran de bûye (pêkhatîye).

2- Rêbaza şoreşê, serhildana sîyasî ya gelêrî ye.

3- Di çarçova herêmî de be jî xwedî naverokeke înternasyonalî ye.

Tevger û rêxistinên sîyasî yên Kurd di rewşa netewekî bindest de ne, Newrozê bi biryardarî pîroz dikin, lêbelê pîroznekirina damezirandina Komara Kurd a Mahabadê ku bi pêşengîya PDKê li ser zemînek netewetî di Sala 1946an de hatibû damezirandin, bi tevî ku kêmasîyek e, alîyek wê yê sîyasî jî heye ku bi kêmasîyê naye îzahkirin. Ronîkirina vê rewşê bi tevî xwe di Kurdistanê de netewetî û tevgera netewî ya Kurd jî zelal dike.

⁷ Jêdera berê, r. 277

Li Kurdistanê Fahma (Fereseta) Netew û Netewî Ya Tevgerên Sîyasî Xwe Disipêre Sîyaseta Çîmanîyetî Yan Jî Objektîvî

Tevgerên sîyasî yên çepgirên Kurdistanê, netew û netewetî û tevgera çîna karkeran wek faalîyeteke sîyasî ya biarmanc na, wek sîyaseta çîmanîyetîyê fam dikin. Bi vê awayê, netewebûna neteweyên bindest û damezirandina dewleta netewî, encama tekamula dîrokî ya determinîst dibînin. Ji ber vê yekê, netew û netewetî wek pîrsgirêkeke sîyasî na, bi objektî dibînin yan jî di çarçoveyek nazarî(teorî) de bi danasîna pîvanên waneyî lê dinêrin.

Halbiko wek pîrsgirêkek sîyasî bête dîtin, Komara Kurd a Mahabadê, ji alîyê dewleta Îranê ve hatiye dagirtin û îlhaq kirin. Kurd, di cografeyekî belîkîrî de netewekî bindest e û ev komar jî berhemê bizavek sîyasî ye, ku îradeya wan ya ji Îranê cûda û serbixwe jiyînê îfade dike. Ji ber vê yekê Komara Kurd a Mahabadê, berhema îradekî sîyasî û terciheke sîyasî ya bîrbir (bîrewer) e. Helbet di bakurê Îranê yanî di qismekî Azerbêcan û Kurdistanê de, ji ber tesîra hêzên Yekîtiya Sovyetîstanê, ji vê herêmê ve hilkişîna artêşa Îranê, ji bo Kurdan rewşeke sîyasî ya erînî pêkanîye. Li ser vê zemînê Kurd bi YKSS ra ketine nav peywendîyê û bi piştgirîya wan jî terciha xwe ya sîyasî û îradeya xwe bi vê awayê karanîne. Bi hilkişîyana piştgirîya Yekîtiya Sovyetîstanê jî mexlûb bûne. Çi dibe bila bibe, komarekî hatiye damezirandin û jîyana xwe salek berdewam kirîye. Tiştê girîng ev e, di vê rewşa sîyasî de ji bo damezirandina komara netewî tercih û îradeya xwe nîşan dane. Nîhayet Komîna Parîsê, demekî hîn kintir li ser pîyan maye, bi tevî vana girîngîya Komîna Parîsê ji bo kominîstan gelek zêde ye. Lewra tiştê girîng ev e, ku ji bo danîna Kominê yan jî girtina desthilatîyê, nîşandana tercih û îradeya sîyasî ya proletêrya ye.

Ne mimkune ku serê vê rewşê(bûyerê) bête girtin û neye dîtin. Em dikarin bipirsin ku serê wê bête girtin dê çi bibe? Wê demê Kurd yan jî tevgerên sîyasî yên Kurd dikevin rewşeke wesa ku ji dîroka xwe ders dernaxînin yan jî nikarin derxînin, rewşa ku têde ne jî ev e.

Gelo rewşa Kurdistana Başûr jî ne ev e? Ji sala 1991an û vir ve di encama rewşeke sîyasî ya netewî de, parlamentoyek bi hilbajartinê çêbûye û piştî wê de jî, ji PDKya 1946an gelek xurttir partî û piştgirîya gel heye, bi tevî vana cesaret naye kirin ji bo îlankirina Komara Kurdistanê. Di şerê navbera PDKê û YNKê de qasê tesîra peywendîyên navneteweyî û ji wî zêdetir jî ji bo danîna Komara Kurdistanê, tunebûna tercih û îradeyeke sîyasî ye. Eger evro rêxistin û tevgerên sîyasî yên heyî ji dîroka xwe ders derxînin, tiştê ku dê bête kirin, divê hemû hêzên xwe bikin yek û di Başûrê Kurdistanê de Komara kurdî îlan bikin.

Di vê rewşê de tiştê ku çêdibe, dewleta federalîyê ya heyî jî berve xerabûnê(pûçbûnê) dibe. Federalî hatiye îlankirin, ancax naveroka wê ya sîyasî nehatiye belîkîrin(dîyarkirin) û ne zelal e. Naveroka wê nehatiye navandin, kêmtir divê navê vê naverokê bihata danîn. Mînak, divê bi Areban ra federalîyek

wekhev bihata îlankirin. Dewleta Federalî ya Kurd buyuna alîyek bangê rêve-biriya dewleta Îraqê bikira, bigota werin em ji nû ve dewleta Îraqê pêkbînîn(damezirînîn). Di vî neyînîyê de sîyaseta objektivist a YNK xwedî pareke herî mezin e. Pêşqebûlên ku sîyaseta YNKê xwe disipêre: Netewe û netewebûnî wekî encamekî tekamula dîrokî ya determinîst û pîrsgirêka netewî ya Kurd jî wekî pîrsgirêka Kurdistanê na, wekî pîrsgirêka Kurd îdraq dike. Ji ber vî yekî ye ku; perjewendîya şoreşa demokratîk a netewî ya Kurd, bi berjewendîya YNKê ve girê dide. Di şûna çalekîya netewê ya Kurd de, çalekîyên YNKê bicî dike. Bi rêya burokratîkî ji neteweya Kurd ra heqê ferman dayînê di xwe de dibîne. Ji ber vê fahma xwe ya objektivist YNK, di nav tevgera rizgariya Kurd de, di tekoşîna xwe ya li hemberê rêxistinên sîyasî yê din de rêbazên nesîyasî yên wekî fermandayin, şiddet û wd. ji xwe ra wekî rêbazên sîyasî bijartiye. Ji ber vê yekê ye, ji sala 1991-ê vir ve ye îmkânên ku bi şertên sîyasî yê navnetewî pêk hatine ji bo berjewendîya şoreşa Kurdistanê na, ji bo berjewendîya YNKê bikaranîn pêdivîya sîyaseta wê ye. Ji ber ku nasnameya sîyasî YNKê, wergeryaye ser nasnameya rêxistinî; ev wê bi hêsanî dikêşe nav qada di tesîra hêzên mêtîngehkar û navnetewî de ku dixwazin di Kurdistanê de bêîstiqrarî peyda bikin. Ji ber vî fahma wê ya objektivist a sîyasî ye ku di sala 1994-an de li Kurdistanê başûr bi pêkhanîna darbeyê bêîstiqrarî peyda kiriye û tevgera netewî ya Kurd ji hedefa wê derxistiye. Yanî berjewendîya nasnameya rêxistinî di pêşiyê de girtin, berjewendîya nasnameya sîyasî yan jî tevgera netewî ya Kurd paşve xistine.

Ji ber vê yekê ye, ku Komara Kurd a Mahabadê girîng e. Lewra ku Kurd ji dîroka xwe ders derxînin, divê ji Komara Kurd a Mahabadê paşvetir nekevin. Çi heye ku, hedefên sîyasî yê rêxistin û tevgerên heyî ji Mahabadê paşvetir in. Ji ber vê yekê naxwazin Komara Kurd a Mahabadê binin bîra xwe.

Yê duyemîn ev e, bi tevî pîrozkirina salvegerîna dameziran- dina Komara Kurd a Mahabadê, tevgerên sîyasî yên çepgir ku sosyalîstbûna xwe îddîa dikin, divê wê demê rexne li Stalîn û YKSS jî bigrin û wan muhakeme bikin. Ev rexne û muhakeme kirin bi vê yekê namîne, dê bigîje salên 1920an jî. Ev dem jî di YKSS de bi tevî Lenîn û merivê duyemîn Troçkî, bolşewîkan jî dê bigre nav vê rexne. Ji bo pêkanîna vê yekê jî feraseta wan ya sîyasî ya çîmanîyetî yanî fama “sîyaseta zanyarî” dest nade(rê nade).

Ji Komara Kurd a Mahabadê û Komara Gel Ya Azerbêcanê,

Hilkişandina Desteka YKSS Yan Jî Stalîn

Stalîn di bingehe de ji bo ku bi sîyaseta DYA(USA)yê ra ters nekeve, desteka xwe ji piştevanîya van herdu komaran dikşîne û wan bitenê dihêle. Piştî şerê duyemîn yê cîhanê, YKSS di peywendiyên navneteweyî de naxwaze bi politîka DYAyê ra bikeve nav pevcûnê. Ji Îranê ve hilkişîna hêzên Sovyetîstanê bi peymana petrolê ve tete girêdan. Di pratîkê de pêknehatina vê peymanê ji bo

Stalîn û rêvebirîya YKSSê tiştek aşkera bû, di hate zanîn. Ev peyman ji bo pêdivîya paşve hilkişînê pêkanîn. Ji bo Stalîn û rêvebirîya YKSSê tiştê girîng ev e; desthilatîya xwe berdeham bikin û di vê xêzê de tawîzan ji împeryalîzmê bigrin. Di rojhelata Awrupayê de bi pêkanîna dewletên bi xwe ve girêdayî, tawîzên ku divêya jî digirtin. Tiştê ku împeryalîzmê ditirsand hebûna Înternasyonalê bû û wan jî dest ji Înternasyonala Kominîst berdan. Gerçî piştî Lenîn, herçiqas Înternasyonal jî xêza armanca xwe hatibû derxistin û bi temamî ji naveroka xwe dûrketibû. Tevî vana bi şikil û gotinê be jî hebûna Înternasyonala Kominîst, împeryalîzmê ditirsand û xewa wê direvand. Dibe ku di pêşerojê de hinekên din wê bigihanda naveroka xwe. Ji ber vê yekê bi şikil be jî divê ji vê Înternasyonala Kominîst xilas bibûyana. Bi taybetî jî vê yekê DYAyê dixwest.

Di encamê de Stalîn, li benda biryar û kongira înternasyonalê nesekinî, bi serê xwe û yekalî biryar girt û Înternasyonala Kominîst fesih kir.

Ji bo kominîstan rêxistina bingehîn partîya kominîst ya dinya ye. Înternasyonala Kominîst, heta mirina Lenîn seretayê kirde yê kominîstên dinyayê bû. Stalîn, pêşiyê înternasyonala kominîst ji amaca wê dûrxist û kire weke navgînek polîtîka derve yê YKSSê û piştî wê jî bi biryareke yekalî ji holê rakir û ji bo siyaseta Stalîn û rêvebirîya wî, bi yekalî paşve hilkişîna desteka ku ji bo Komara Kurd a Mahabadê û Komara Gel a Azerbêcanê di hate dayîn û ji rûxandina (xerabûna) van komaran ra bêdeng mayîn tiştekî nexerîb e. Ji bo Stalîn û YKSSê aliyê bingehî yê ku divê bête rexnekirin, feraseta (fama) siyasî ya înternasyonalîya wan e. Lênêrîna li ser van komaran jî encama vê feraseta siyasî ye.

Feqet di xwerûyî(şertên) ya Kurdistanê de mahkeme kirina YKSSê tenê bi dema Stalîn ve bête girêdan nebes e. Pevgirêdana vê peywendî û fama wî ya siyasî digîje heta salên 1920an, yanî digîje heta dema Lenîn.

Sîyaseta Kurdistanê û Rojhelata Navîn Ya YKSSê di Dema Lenîn de

Ji sala 1919an vir ve di Başûrê Kurdistanê de bi serokatîya Şêx Mehmûd, Kurd dijberê Brîtanîyeyê dest bi têkoşîna çekdarî dikin û dewleta xwe ya serbixwe jî îlan dikin. Ji yekîtîya Sovyetîstanê alîkarî dixwazin û daxwaz dikin ku çarenûsa xwe bi Sovyetîstan ra bikin yek. Lêbelê YKSS jî vê bangkirinê ra bersîv jî nade. Halbiko ev şer, dijberê împeryalîzma Îngilîterêyê di hate dayîn ku wê demê serkêşîya dewletên împeryalîst dikir. Bi tevî vana banga wan di nav rojhelata naverast de bangkirina tevgerê rizgarî ya netewî ye, ku ev der jî ji bo împeryalîzmê pîr girîng e. Di şerê yekemîn yê parvekirinê de amaca hemû hêzên împeryal, bi fiilî bidestxistina desthilatîya Rojhelata Naverast bû. Û bi taybetî jî ev armanca bingehî ya împeryalîzma Brîtanîyayê bû. Ji ber vê yekê, divê ji bo YKSS ku bi şoreşa Bolşewîk pêk hatibû û Înternasyonala Kominîst di Rojhelata Naverast de belavkirina şoreşa Sovyetê girîng bibûya. Û divê di rêya vê armancê de karanîna çêbûna îmkanên dîrokî amade bibûya û amadeyîya wan jî hebû. Bi tevî kongira II. ya Înternasyonala Kominîst û Komcivîna Gelên Rojhelat ya

Bakoyê, di mijara(babeta) neteweyên bindest de biryarên girîng yên sîyasî jî hatibûn girtin.

Li Bakurê Kurdistanê di bihara 1921an de Tevgera Qoçgirî destpê dike. Li hember vê tevgerê jî, Lenîn û YKSS tenê bêdeng jî namînin, lewra piştgirîya Mistefa Kemal dikin.

Gelo çima tersê biryarên Kongira II. ya Îternasyonala Kominîst ku di sala 1920an de hatibûn girtin, dilivin (hereketê dikin)? Ev jî ber pêdivîyên peymanê bazirganî(ticarî) ya 16yê Adara 1921ê ye, ku di navbera Brîtanya û YKSSê de hatibû îmze kirin.

Bi Hikûmeta Anqera û Mistefa Kemal ra Peywendîyên (Têkilîyên) Lenîn û Bolşewîkan

Piştî ku kadroyon Îttîhat Terakkî desthilatîya Dewleta Osmanî girtin dest xwe, bawer dikirin ku Dewleta Osmanî dê cardin bihêz be û êdî ax(erd) wenda nekin. Çi heye ku bi nêzîkayî û piştgirîya Awrupa û Rusya jî, tevgerên rizgarîya netewî yên di herêma Balkan de geş dibûn û erd(ax) wendakirina Osmanîyan berdewam dikir. Di salên 1912an de mecbur man ku bi temamî jî herêma Balkanê hilkişin. Ji salên 1912an vir ve desthilatîya Îttîhat Terakkî dest bi plana Tirkkirina Anatolyê kir. Çi heye ku di Anotolê de Tirk kêmbûn. Îttîhat Terakkî di Tirkkirina Anatolê de, bi tevî kurdan civatên xaçparestî; yanî Rom, Pontus û Ermenî di derca yekemîn de jî xwe ra asteng didîtin. Ji bo pêkanîna tune kirina van gelan, neteweparestên Tirk di nav Dewleta Osmanî de dest bi pêkanîna rêxistinî kirin. Neteweparestîya Tirk, ji aliyê dewleta Osmanî ve tete geş kirin û ji feraseta heyî ya civata Tirk ra jî bîyanî ye. Ev neteweparestî bi zora dewletê hatiye pêkanîn, neteweparestîya dewletê ye. Ji ber vê yekê, bi kurtî be jî divê di derheqa neteweparestîya dewletê de îzahek bête kirin.

Neteweperestîya Dewletê

Bi şoreşa 1789ê re, di şûna pevgirêdanîya bi qiral ra pevgirêdanîya bi dewleta netewî ra bicî dibe. Bi pêşveçûna feraseta hemwelatîyê, ramana desthilatîya civakî yan jî hemwelatîyan, bi navê dewleta netewî di nav çarçova komaran de tete îfadekirin. Di vê pêvajokê de neteweparestîya burjuwazî li ser bingeha welatparêzîyê dişekile. Ancax piştî salên 1870an bi tevî tekamula têkilîyên hilberîna (berkêşan) kapîtalîzmê, bêtirbûn (tîrbûn) û navendîbûna sermîyandari ketîye merheleyeke nû. Heta wê demê berkêşaniya (hilberîna) kapîtalîstî di dewletên kapîtalîst de pêkdihat. Herêmen din yên dinyayê bazara madenên xam, bazara meta û keda erzan bûn, ku di welatên kapîtalîst de dihatin xebitandin. Ancax ji salên 1873an vir ve Brîtanya û ji wî şûnde jî bi taybetî dewletên kapîtalîst yên Awrupayê, têkilîyên hilberîna kapîtalîzmê dikêşandin herêmen xwe yên mêtîngeh û yên nû dibûn mêtîngeh, yanî li dinyayê dest bi belavkirina têkilîyên hilberîna kapîtalîzmê kirin.

Bi vê awayê, têkilîyên hilberîna kapîtalîstî ji sînoren welatên kapîtalîst yên Awrupayê derdikeve û dibe têkilîya berkêşanî (hilberîna) ya dinyayê. Di vê rewşê de her ji nû ve hilberîna sermîyanê, di îxrecatê de para sermîyanê ji ya metayê zêdetir dike û ji wî girîngtir dibe. Tesîra ku têkilîyên hilberîna kapîtalîstî dizivirîne têkilîyên hilberîna dinyayê jî, pêdivî û daxwaza bêtirbûn û di monopolan de navendî(merkezî) bûna sermîyan e. Li dinyayê belavbûna têkilîyên hilberîna kapîtalîzmê, wek pêvajoyek objektîv û aborî pêk nehatiye, bi faalîyeta dewletên burjuwazî yên dijrabere hev li ser parvekirina dinyauê pêk hatiye. Êsta di vê pêvajoya kapîtalîzmê de yan jî bi tevî împeryalî, neteweparestîya burjuwazî jî dikeve pêvajoyeke nû.

Di şûna dewleta ku xwe disipêre fikra pêdivîya desthilatîya welatîyan, bi navê netew, fikra desthilatîya pirranîya netewî ya di nav dewletê de bicî dibe. Lewra dewlet, ligor bersîvdana daxwaz û hewcedarîya sermîyana banka û sinayîyê, di şiklê monopolî de hatiye sazîkirin û ligor vê fonksîyonek hildaye ser xwe. Dewletên burjuwazî her dem bi hev re di nav reqabetê de ne. Di parvekirina dinyayê de ji bo berdewamîya şer û pevçûnê, divêya kedkaran bi navê neteweparestîya neteweya serdest bişekilînin û wan wek xwedîyê dewletê nîşan bidin.

Burjuwazî pêşîyê ji bo ku dewletê bi dest xîne, berê her tişt hewcedarê neteweparestîya ku sipartîyê neteweparêzî ye, bû. Nûha jî bi tevî vê yekê bi destê dewletê rêvebirina neteweparestîya dewletê pêk tînin.

Dewleta ku firebûnê pêk tîne, di rewşa hêz û zora bankayên navendî (monopol) û sermîyana sinayî de ye. Ev dewleta ku aletê kapîtalê-fîransê navendî ye, bi encamî dê bêşik bi dewletên burjuwazî yên din ra ji bo parvekirina dinyayê bikeve şer, ji bo vê yekê hewcedar e ku gelê kedkar bikişîne nav vê şer û pevçûnê, ji ber vê yekê, dixwazin neteweparestîya dewletê û birewerîya welatparêzî derxîne pêş û bi girêdayî vê yekê jî tevgera kominîstî û bîr û bawerîya proleterî paşve xistin ji xwe re dike hedef. Di vê demê de, di dewletên kapîtalîst û civatên eqliyet de neteweparestîya ziman jî dê xwe nîşan bide.

Êste desthilatdarên Osmanî û bi taybetî jî Îttîhat Terakkî, di bin tesîra neteweparestîya dewletî ya di Awrupayê de bûn û dixwestin vê yekê ji bo Dewleta Osmanî jî pêk bînin. Ji bo ku desthilatîya Dewleta Osmanî bisipêrin Tirkan, divêya Anatolya û Traqya bibûwûna welatê Tirkan. Ji ber vê yekê ye ku di pêvajoya Şerê Parvekirinê Yekemîn(I.) yê Cîhanê de ji bo gelê Ermenî, Rom û Pontusan polîtîka qirkirinê tete karanîn. Di pêkanîna vê polîtîkayê de, bi navê nasnama îslamî, Kurd tene karanîn. Eger ku desteka Kurdan neyê girtin pêkanîna vê polîtîkayê nemimkun e. Her weha, ji bo ku Anatolya ji Tirkan re bibe dayîka niştîman, divêya Kurd jî bihata helandin yan jî tunekirin. Ancax vê planê dihêlin pêşerojê. Zîra cografya Kurdistanê jî di nav çarçova Anatolyayê de didîtin. Heta ku Anatolya çareser nebe, nemimkun bû Traqya û Êge ji Tirkan re bibûwana dayîka niştîman. Ji ber vê yekê, qirkirina Ermenîyan, dibe mijara yekemîn ya rojevê.

Qirkirina Ermenîyan

“Bi peymanîya Berlîn ya 1878an di wîlayetên rojhelat û deverên ku Ermenî têde şûnwar bûbûn de pêkanîna hinek reforman hatibû diyarkirin. Wekî çîroka 'xwedî rez û mar', ev rûyekî pirsgirêka rojhilatê bû.

Di sala 1912an de mexlubîyetîya di Balqanan de, ji ber ku fermana mirina Osmanîyan îlan dike, ev mijar cardin hate rojevê û di vê herêma axa Asyayê de belîkirina herêmên nifuzî girîngtir û hewcîyetir dibe.”⁸ Tam di vê pêvajoyê de, “katolîkos”ê(kesê herî bilind yê dînî) Ermenîyan, ku di Ecmiadzina Rusyayê de bici bûbû, di meha Sermewêza sala 1912an de serlêdana dewleta Uris dike, da ku Ermenîyên di Tirkîyeyê de bikevin bin “protektoras”ya Uris.”⁹

Eger di Ermenîstana Tirkîyê de reformên girîng çênebin, dê pirsgirêkeke giran ya Ermenîyan derkeve pêşîya hikûmeta Tirk ku mimkune di rewşa wesa de hêzên Awrupayî mudaxale bikin. Li ser vê balkêşandina Uris, Bab-ê Alî mecbûr bû ku bi Ermenîyan re ji bo mijara reforman dest bi pevdîtinan bikin. Ancax, reformên ku dihatin pêşnîyazkirin, ji alîyê Dewleta Uris ve bes nedihatîn dîtin û ji ber vê yekê jî nedihat qebûlkirin. Lewra wan dixwest rêvebirîya wîlayetên rojhelatê bidin walîyên Awrupayî û yên Uris.”¹⁰

“Konferansa ku bahsa wê têtê kirin di 3yê Temûzê de dest pê dike.

Li gorî pêşnêrîna hevpar ya Alman û Urisan, biryar tê girtin ku ji bo rêvebirîya wîlayetên rojhelatê du mifetîşên umumî yên Awrupayî bêne wezîfedar kirin û digel vê yekê jî di meclîsa wîlayetê de qasî 50% Ermenî bêne temsîl kirin. Bab-ê Alî piştî gengeşîyên dûr û dirêj û xwe giran kirinê, vê yekê di 8ê Sibata 1914ê de qebûl dike. Û piştî çend mehan, yanî ji bo pêkanîna Ermenîstanê, yekê Norveçî û Holandayî bi kar û barê mifetîşî têne wezîfedar kirin. Ancax, tawira hikûmeta Tirk, di derbarê gelşa petrolê de wekî tawira hikûmeta Îngilîz(Brîtanya) bû; ew jî ji bo betalbûna peymanan li benda derketina şer(lej) bû. Û di vê mijarê de bêtir xwedîyê biryarê bû. Bi vê awayê ji holê rakirina Ermenîyan hate rojevê.”¹¹

Li vira tiştê ku têtê qest kirin “di derheqa pirsgirêka petrolê de tawira ku ji alîyê hikûmeta Îngilîz ve hatîye pejirandin” e. Hikûmeta Îngilîz, di derheqa avadanîya rêhesina Bexdayê de ji peymanîya navbera Alman û Osmanîyan ra astengî dernexistine û heta bi awakî nerasterast(îndîrekt) jî wan teşwîk kirîye. Lewra Brîtanyayê bawer dikir ku di demek nêzîk de, dê şer derkeve û wan peymanan jî dê ji alîyê dewletên xalîb ve bêne tetbîq kirin û bi temamî bawer dikirin ku di vî şerî de, dê Alman mexlub bibin.

⁸ Yerasîmos S. Neteweyan û Sînoran(Tixuban), Weşanên Îletîşîm, Çapa 2. r. 130 (Yerasîmos S. Uluslar ve Sınırlar, İletişim Yay. 2. bas. s. 130)

⁹ Yerasîmos S. Jêdera berê, r. 131(Yerasîmos S. age. s. 130)

¹⁰ Yerasîmos S.. Jêdera berê, r. 131(Yerasîmos S. age. s. 131)

¹¹ Jêdera berê, r. 132(Yerasîmos S. (age. s. 132)

Stefanos, pêvajo yan jî dema biryardana qirkirina Ermenîyan dîyar dike. Lêbelê belîkirina polîtîka di Anatolyayê de tune kirina gelên xaçparest, di sala 1912 de ye.

“Bi rastî jî tîrsa herî mezin ya rêvebirên Osmanî-Tirk û bi taybetî jî yê Îttîhatçîyan ev bû ku Anatolya bikeve destê eqliyatên xaçparest. Ji ber vê yekê di van herêman de tune kirina xaçparestan, ne bi bûyera qirkirina Ermenîyan û ne jî bi Şerê Yekemîn yê Dinyayê ve sînorkirî ye. Bi taybetî, piştî şerê Balkanan, Tirkkirina Anatolyayê bûye navenda polîtîkayên hikûmetê.”¹²

Bi vê awayê di Şerê Parvekirin yê Yekemîn de, di rojavayê Anatolê de ji bo berdewamîya faalîyeta Tirkkirinê bi teror, qismî qirkirin, şêlandin, zordestî û wd. Rum ji cî û warê xwe tete dîrxistin.

Eynî tişt di Kurdistanê de jî berdewam kirine, pêkanîne; bi qirkirinê Ermenî ji holê rakirine û bi tevî vê yekê sexer bûne. Piştî ev sîyaseta Îttîhat Terakkî bi eynî qedroyan(rêvebiran) bi Mistefa Kemal berdewam dike.

Di Pêşengîya Mistefa Kemal De Tevergera Turkkirinê

Tevergera Mistefa Kemal, berdewamîya polîtîkaya Îttîhat û Terakkî ye, ku ji bo eynî amac û naverokê, bi eynî rêbaz û kadroyan (rêvebiran) bi navekî nû hatîye navandin û rêvebirinê. Lêbelê tiştê balkêş ev e, ku berê şer di rewşa sexerbûnê de tiştê ku dê bête kirin, bi hûr û kûr hatîye fikirîn. Di bîranînên hinek kesan de jî em hîn dibin ku bi tevî plana Tirkkirinê, di rewşa sexerbûnê de wê çi bête kirin, di wê mijarê de bi hûr û kûr planên leşkerî hatine amade kirin.

“Merkeza Tevayî ya Îttîhat û Terakkî her ihtîmal anîne bîra xwe û biryar dane ku di Şerê Dinya yê Yekemîn de sexer bin, dê çekên xwe ji dest bernedin û hilkişîn Anatolê û li wê derê qedeme bi qedeme tekoşîna xwe berdewam bikin, ji bo vê yekê jî planeke amade kirine.

Ev plan jî di gelek civînên li peyhev yê merkezi yê umumî de bi dîr û dirêj hatîye gengeşî kirin û dawîyê bi hemû teferruatên xwe ve hatîye belîkirin û amade kirin.”¹³ Eger mecbur bimînin di tevayî Anatolê de bahsa berxwedana şerekê “Ev agadarî di derbarê qirkirina Ermenîyan de nîşanek pirr girîng e. Tiştê ku tete gotin ne tenê planeke tevayî ya Tirkkirina Anatolê ye. Eger mecbur bimînin di tevayî Anatolê de behsa berxwedana şerekê dîr û dirêj tete kirin.”¹⁴

Piştî sexerbûna Osmanîyan di pêvajoka damezirandina komara Tirkîyê de kadroyên ku şer û rêxistin çêdikira ji ezmanan bi zembilê nehatibûn xwarê, cardin rêvebirên Îttîhat û Terakkî bûn û Osmanî-Tirk bûn. “Mimkune bête îdîa kirin ku

¹² AKÇAM Taner, Nasma Netewî ya Tirk û pîrsgirêka Ermenîyan, Weşanên Îletîşîm, 1992 r. 123 (Akçam TANER, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, İletişim yay. 1992, s. 123)

¹³ Çavuşoglu, Şeref, Dîroka me ya nêzik, Cild 1, r 263

¹⁴ Jêdera berê. r. 128.

şerê netewî Ligor planekî amade kirî, bi pirranî jî alîyê Îttîhatçîyan ve hatîye rêxistin kirin.”¹⁵ Yên ku rêxistina mifrezeyên Kuvayî Millîye û Komeleyên Mûdefayê Hûquq pêk dihanîn, endamên Îttîhat û Terakkî bû. Gelo ev tekoşîna netewî yan jî şerê rizgarîyê li hember kî dihate kirin (dayîn)? Ev şer, li hember xalîbên Şerê Parvekirin yê Yekemîn nehatîye kirin. Hetta dagirkerîya ewan dewletên mezin dixwestin. “Fikra jîyana di bin manda dewletek împeryal de, demek dûr û dirêj wek tercîhek girîng hebûye. Di vê rê de bi taybetî jî ji bo qezenckirina Amerîkîyan, pîr zêde cehd kirine û ked rijandine. Di Kongira Sêwasê de biryarek hatîye girtin ku dê manda Amerîkayê qebûl bikin.”¹⁶

Şerê di pêşengîya Mistefa Kemal de, berdewamîya plana di Kurdistanê de pûçkirina tekoşîna netewebûna Kurdan û di herêma Behrêş û Êge de jî tune kirina gelên Pontus û Ruman, di rojhilatê de pêşgirtina vegera Ermenîyan, dagirtin û îlheq kirina Kurdistanê ye. Amaca wan, van deran (herêman) jî Tirkên re bikin dayika niştiman.

Şerê Mistefa Kemal (şerê rizgarî) “şerekî dijberê dagirkeran nîne, dijber eqliyatên e.”¹⁷ “Şerê rizgarî, şerekî hûndirî yê dijber Rum û Ermenîyan hatîye dayîn.”¹⁸ Kî eqliyat in? Yên ku di Anatolê de eqliyat bin Tirk in. Kurdistan bi xwe jî welatek cihê ye, di vî welatê de bi pirranî Kurd dijîn û digel wan jî Ermenî hene. Di herêma Egê de berê hatina Tirkên, Rum dijîyan. Kurd, Ermenî û Rum di cografyayê belîkirî de dijîn û her yek netewekî cûda ne.

Rewşa Berîya Têkilîyên Mistefa Kemal û Bolşewîkan

Di serokatîya Mistefa Kemal de amaca tevgera burokrasîya Osmanî-Tirk diyar bû. Amac, di nava sînorên ku bi agirberrîna (peymana) Çirîya Pêşîn ya sala 1918an de hatibû qebûl kirin, damezirandina dewletek netewî ya Tirk bû. Mana damezirandina dewletek netewî ya Tirk ev bû; ku di nava van sînoran (tixûban) de gelê Rum û Pontusan bêne tesvîyekirin (betalkirin) û tune kirin, qirkirina Ermenîyan bi Ermenîyan bidine qebûl kirin ku di şerê yekemîn yê parvekirinê de çê bûbû, siyaseta dagirtina Kurdistanê û Tirkkirina Kurdan e.

“Piştî peymana Mondirosê ku di 30ê Çirîya Pêşîn ya sala 1918an de çêbûbû, heta berve dawîya vê salê de pênc komeleyê berxwedanê hatibûn damezirandin ku sisêyê wan dijrabere Ermenîyan û didoyê wan jî dijrabere Ruman pêk hatibûn. Cemyeta Muhafaza ya Huquqê Millîye yê Trabzonê ku di nava komeleyên damezirandî de yekemîn bû, di nav biryarên wan yê pêşîn de bendê “li hember eqliyatên dijrabereya çekdarî cî digre.”¹⁹

¹⁵ Jêdera berê. r. 156 (age. s. 156)

¹⁶ Jêdera berê. r. 156 (a.g.e. s. 153)

¹⁷ ORAN Baskin, Neteweparastîya Ataturk, Lêkolînek ji Dervayê Îdeolocîya Fermî. Anqera 1988. R.

¹⁸ Gotar: AKÇAM Taner, Jêdera berê. r. 149

¹⁹ Selek Sabahattin, Îhtilal Anatolê, Gotar: AKÇAM Taner, Jêdera berê. r. 150

Mistefa Kemal jî, di nameya xwe ya îstîfakirina ji eskerî ya diroka 8ê Tîrmeha 1919an de, şerê rizgarîyê dijberê kî dide rêxistinkirin bi awakî aşkere û vekirî tîne ziman. “Ji tahloka parçebûnê rizgarkirina gel û welatê pîroz, ji bo ku nebe qurbanê hedef û amaca Yewnan û Ermenîyan tekoşîna netewî dest pêkirîye, rewşa min ya fermî û eskerî ji xebata min ya digel xelkê re dibe asteng.”²⁰ Li vê derê bahsa Kurdan nabe. Lewra, polîtîka Mistefa Kemal ev e: Ji bo ku Kurdan bikşîne alîyê xwe, gef û tahloka Ermenîyan nîşan dike û tîne ziman.

“Kongire di meha Tîrmehê de li Erzeromê berhev dibe û li hember damezirîna Ermenîstana mezin biryara berxwedanê digre û digel vê yekê jî berpirsyarên wîlayetên rojhilatê dianî ba hev (berhev dikir). Di meha Îlonê de digel Cemîyeta Mûdafayî Huquq ya Anatolê bi tevî beşdarbûna berpirsyarên Rojhilata Tirakyayê jî Kongireya Sîwazê dicive, di nav sînoren agirbiriîna-sînoren rojhelat ew bûn ku bi Peymana Brest-Lîtevesk hatibû diyarkirin- 30ê Çirîya pêşîn ya 1918an de- îradeya danîna dewletek netewî ya Tirk derdikeve holê.”²¹

Di Şerê Parvekirin yê I. de Brîtanya, Rusya(Uris) û Fransa bi giştî li ser parvekirina cografya Osmanîyan lihev hatibûn. Di vî şerî de amaca Brîtanya dagirkirina Filistin, Îraq û başûrê Kurdistanê bû. Di pêvajoka şer de du guhartinên girîng yên siyasî çêbûbû.

Rusya, bi tevî şoreşa Bolşewîk ji şer hilkişya bû û hemû peymanên îlegal(veşartî) hatibûn aşkera kirin. Û serokatîya şoreşê diyar kiribû ku dê van peymanên împeryal nasnekin û pêkneyînin. Ji alîyê din ve jî DYA (Dewletên Yekbûyî Yên Amerîkayê) tevî şer bûbû. Digel xerabûna Çarîya Rusya Ordîyên Rus ji herêmên dagirtî hilkişyan (derketin) û bi vê awayê herêma Qafqasyayê bêqontîrol ma. Herçiqaş van deran ji alîyê Brîtanyayê ve hate dagirtin (îşxalkirin) jî, rewşa wan ya vê derê demdemî bû. Vê herêmê pîr bala Brîtanyayê nedikişand.

“Di 13yê Tebaxa 1918an de Balfor di axaftinek xwe de weha dibêje, 'bawer dikim ku piştî şer, li dervayê Mezopotamyayê di deverên(navçeyên) din de cîbûn û pêşveçûna Împeratoriya Brîtanyayê nederiste.' Lord Curzon jî piştî du rojan, gotina xwe rasterast weha dibêje; qasê Brîtanya, li dinyayê tu welatekî bihêz nîn e ku bi Mezopotamyayê ra alaqaqader bibe û ji ber vê yekê jî bi navê 'kapîtalîstî, monopolkarî an jî împeryalî suçdarkirina Londirayê, bi tu awayî me aciz nake.

Bi ihtîmaleke mezin hedefa vê daxuyanîyê, Dewletên Yekbûyî Yên Amerîka(DYA) bû, ku Serok Wîlson dixwestin bi gotinên mirovperwerî polîtîka 'rêka vekirî-open dor' pêkbinin. Herwekî têtê zanîn ev polîtîkayek bû, ku li her derê dinyayê parastina berjewendîya şîrketên xûsûsî(taybetî) yên Amerîka ji xwe re dikir hedef, wê demê ji bo petrola(nifta) Rojhelata navîn alaqaqadariya şîrketa Standart Oil ji tu kesî ra sirr nebû.”²²

²¹ Yerassimos Stefanos, Jêdera berê r. 327 (Yerassimos Stefanos,a. g. e. s. 327)

²² Jêdera berê(age.), r. 158-159

Piştra têtê dîtin ku, di sala 1920-ê de DYA, dide daxuyakirin ku li ser axa dagirkirî ya mêtîngehan de monopolên dewletên Awrûpayî yên pêkhatî nas nake. “DYA ji sala 1920ê vir ve polîtîkaya ‘rêka vekirî’²³ diparast û axa mêtîngeh ya dagirkirî de danîna monopolên hêzên mêtîngehkar nedixwesta û nas nedikir. Di vê rewşê de, di rojevê de, cîgirtina pîrsgirêka Mezopotamya dereng nakeve û Stafe Departament (karûbarê Derva yê Amerîka) ji TPCyê daxwaz dike da ku hîse bidine Amerîkanîyan jî.”²⁴

Petrola Îraqê ku ketibû bindestê Brîtanya, bi peymanê 31ê Tîrmîha 1928ê Brîtanya mecbur dibe ku ji %23,75ê ji bo DYA û ewqas jî para Fransayê bide. Di vê rewşa weha de dîyare ku Tevgera Rizgarîya Kurd bi serokatîya Şêx Mehmûd Berzencî navenda împeryalîzmê tehdît dike.

Mistefa Kemal û hevalên wî yan jî bi gotîneka din kadroyên Îttîhat Terakkî û rêvebirên Osmanî yên Tirk, weke rêvebirên Dewleta Osmanî û qasîdê wan yên di Awrûpayê de, Bi wasîta qonsolosên xwe herdem dihatin agahdarkirin û bi rojane di derbarê dijîtî û pevçûnên navbera wan de dihatin agahdarkirin û bi rojane dijîtî û pevçûnên di navbera dewletên mûtefîk de taqîb dikirin û hîn dibûn. Qasê ku bi hostetî polîtîka dewletê bigerin, xwedî tecrûbe û ceribandîne bûn.

Di destpêka sala 1920ê de, li Brîtanyayê di derbarê polîtîka li ser Qafqasan lînêrînên cîyawaz û dijber, li ser sîyasetek hevpar lihev hatin. Di 19ê Qanûna 1920 de ev sîyaseta têtê nîşan kirin: “Konseya bilind ya rêvebiran şer, ji bo ku karibin dijrabere tahlûkê rawestî, biryar didin ku ji ‘malzemeyê gîyandarê herêmi fayde bibînin û tenê ji wan ra alîkarîya çek û cebîrxane bikîne.”²⁵ Di vê demê de, yanî di dawîya sala 1919an de enîya dijrabereya şoreşê bi serokatîya Denîk sexer dibe. Û Qafqasya bi serokatîya Bolşewîkan dikeve pêvajoka Sowyetbûnê, sîyaseta ku ji aliyê Brîtanyayê ve hatibû tespît kirin jî qebûl kirina vê yekê bû. Alîkarîya çek û cebîrxane pêknayê, ku di biryarê de hatibû dîyarkirin. Hikûmeta Anqera taqîbata hemû qewimandinan(bûyeran) dike û ligor vê jî polîtîka çêdike.

Têkilîyên Bi Bolşewîkan Re Bihûra Rêya Serkevtinê Ye

Sîyaseta Hikûmeta Anqera ev bû; di derbarê sînoren (tixubên) rojhelatê de pêşîyê dê lihevhatînek bi Yekîtiya Sovyetîstanê re pêk bînin ku Kurdistan û qismekî cografîya Ermenîstanê jî, ji xwe ra bikin welat û vê yekê jî bi peymanekî navneteweyî ve bidin girêdan. Û di pişt ra jî dê berê xwe bidine gelê Rum.

²³ Di sala 1920an de USA bi Asya û Afrîqayê re alaqader bû. Daxwazîyên USAyê ew bû ku dest bavêje têkilîyên bazirganî yên digel wan neteweyên Asya-Afrîqa bike. Her çendî ew neteweyên Asya-Afrîqa mêtîngehên dewletên Awrûpa bûbû. Ew rûber asteng bû ji bazirganîya Amerîqayê ra. Ji ber hindê daxwaza USA ew bû ku neteweyên Asya-Afrîqa di ramana sîyasî de bibîne dewletên serbixwe û bi tevî vê bikaribe bazirganîya xwe bi hemû dewletan re baje. Û di encama wî de hemû dewlet bikaribin ligorî hêza sermîyana xwe bazirganîyê bike.

²⁴ Jêdera berê(age.), r. 172

²⁵ Stefanos Yerasîmos, jêdera berê, r. 327

Qirkirina Ermenîyan di pêvajoya 1915-1916an de tête kirin. Di derbarê vê qirkirinê de tiştê ku Ermenî karibin bikin; mimkune di şiklê refên gêrîlayan de êrîş bikine ku ev jî ne tehdît(gef) e, û hetta ji bo Hikûmeta Anqerayê ev şertên mûdaxalekirina herêma Qafqasyayê asan(hêsan) dike û dibe sedemekî din ku ligor xwestinên Hikûmeta Anqerayê lihevhatinek bi Yekîtiya Sovyetîstanê ra çê bibe. Lihevhatinek bi navberçîtiya-alîkariya Yekîtiya Sovyetîstanê û çareserkirina pîrsgirêka (problema) Ermenîyan, dibe pîrsgirêka bingehîn ya Hikûmeta Anqerayê, heta dê bibe çimayîya hebûna wê jî. Lewra ev peyman, îlhaq kirin û dagirkirina Kurdistanê jî di nav xwe de dipê, yan jî bi saya (desteka) vê peymanê îlhaqkirina Kurdistanê mimkun dibe.

Di Kurdistanê de kadroyên Îttîhat Terakkî pîrsgirêka ku bîfsrar(birik) derdixistin pêş û propaganda wê dikirin, tehdîta (gefxwarina) Ermenîyan bû li ser Kurdistan. Belê, dê kî bi lihevhatinê bersîva çareserkirina pîrsgirêka Ermenîyan bide, bersîva vê pîrsiyarê jî aliyê diyarkirina pêşeroja Kurd û Ermenîyan ve rewşekî pir girîng e. Ev yek jî diyare ku pîrsgirêka bi Ermenîyan re, ancax bi têkilîyên Bolşewîkan çareser dibe, ev jî tu kesî re wek sirrekî nîn e. Ji bo çareserîya pîrsgirêka Ermenîyan li ber Bolşewîkan du alternatîf hene: Yekemîn, çareserîya bi têkilîyên Kuvayî Millîye ku di serokatîya Mistefa Kemal de ji rêvebirên Osmanî-Tirk pêk hatibû, ya duyemîn jî çareserîya bi têkilîya hêzên Kurd yê di Qoçgirîyê de bû ku di serokatîya Alî Şêr, Alî Şan û Baytar Nûrî de ji endamên Cemiyeta Tealî ya Kurdistanê pêk hatibû. Ji van her du hêzan kîjan bi Yekîtiya Sovyetîstanê re bikeve pêvajoya lihevhatinê, rêxistinîya civata Kurd jî dê ew pêk bîne. Ji van hêzan yek netewekî bindest e, serokatîya wê xwedî ceribandî û tecrubeya siyaseta navneteweyî nîn e, bi bawerkirina tekoşîna xwe ya biheq(mafdar) derketîye pêş(holê). Ewê din jî bi tecrube û ceribandîna burokrasîya dewletekî mezin ya 600 salan dertê pêş. Helbet yê ku rêxistina destekkirina Kurdistanê pêk bîne, dê şifreyê serkevtinê jî bigre destê xwe. Ev şifreyê cîyewaz ya serkevtinê, dawî û aqîbeta neteweyê Rum û Ermenî jî di nav xwe de dipê.

Di Derheqê Bolşewîkan De Polîtîkayên Ku

Hikûmeta Anqera Pêk Anîne

Hikûmeta Anqera, ji bo ku bi Bolşewîkan re peyman çê bike û desteka wan bigre, dixwaze Azerbêcanê wek aletekî karbîne. Ji bo ku bi Bolşewîkan re peywendî pêk bînin, di tekoşîna tevî sovyetê bûna Azerbêcanê de dibin alîgir. Hikûmeta Anqera di Payîza 1919-an de “ji bo ku bi Bolşewîkan ra peywendî pêk bîne, Xelîl Paşa, ji aliyê Mistefa Kemal bi xwe tête wezîfedar kirin”²⁶

Xelîl Paşa, apê(mamê) Enwer Paşa ye. “Di vê demê de kesê ku dixwaze Azerbêcanê tevî Sovyetîstanê bike, Xelîl Paşa bû ... Xelîl Paşa ji bo vê amacê, di

²⁶ Stefanos Yerasîmos, jêdera berê, r. 327

mehên pêşî yê sala 1920an de li Bakoyê, bi tevî hinek subayên (zabîten ferman-dar) Tirk, yekemîn partîya Kominîst a Tirk danîn. Vê partîyê bi Partîya Kominîst ya Azerbêcanê ra ku kongira xwe di meha Sibatê de li Bakuyê çê kiribû, hevkarî dikir.”²⁷ Evan subayên ku li Bakuyê Partîya Kominîst ya Tirk danîne, ji qismekî subayên Tirk bûn ku berîya wê komûna Bakuyê hilweşandibûn û kominîstan ji qetil kiribûn, goya ku Ermenî ne.

Pîştî van faaliyetan Hikûmeta Anqera ji bo berjewendîyên xwe biryar da ku dema pêkanîna peywendîyên bi Bolşewîkan ra hatîye, ji bo vê di 26ê Nîsana 1920an de Mistefa Kemal, ji Lenîn ra nameya xwe ya pêşîn rêdike(dişîne).

“Di vê nameya xwe de pêşnîyaz dike, dibêje dema ku Sovyetîstan êrîş bibe ser Gurcîstanê, em jî dikarin êrîş bibin ser Ermenîstanê, da ku Azerbêcan tevî dewletên Bolşewîk bibe. Roja din(roja piştî wê), komîta navendî ya Partîya Kominîst ya Azerbêcanê ultîmatomekê dide hikûmetê dixwaze ku di nav diwanzdeh seetan de îstîfa bikin. Di 28ê Nîsanê de trêna ku Kîrov û Ordjonikdze dianî, digîjê stasonê(gara) Bakuyê.”²⁸

Di vê pêvajoyê de Xelîl Paşa û Partîya Kominîst ya ku li Bakoyê danî bû û bi tevî partîya Kominîst ya Azerbêcanê hereket dike û bi îsrar jî dixwaze hikûmeta alîgirê Îngiliz yê Azerbêcanê ji desthilatîyê hilkişîye. Ancax, ji îqtîdarê(desthilatîyê) daxistina hikûmeta alîgirê Îngiliz yê Azerbêcanê û beşdarbûna wê ya ji Sovyetê re, bi hêza û Artêşa Sor ya 11. pêk tête. Ancax, Îngiliz li hember van qewimandinan(pêkhatian) di rewşa temaşevanî de maye.

“Piştî çend rojan, di 16yê meha Gulanê de Xelîl Paşa jî cara pêşîn bi navê nûnerîya Anqera, bi awakî nefermî hatibû Moskovê. Çawa ku digîje Moskovê, bi Çîçerîn û cîgirê Qaraxan û komîserê herbîye Kamenev ra pevdîtîna pêk tîne. Biryar tête dayîn ku di demek kurt de ji Anatolyayê re dê milyonek paxnotê zêr, 60000 tîfîng û sed milyon fişek bête şandin(birêkirin). Di wê demê de qasidê Mistefa Kemal yê ku nameya wî ya 26ê Nîsanê dianî jî gihîştibû Moskovê. Wê demê jî Moskovê bi Şanda(heyeta) Ermenîyan re pevdîtîna çêdikir û daxwaz dikir ku ji xiyala Ermenîstana mezin ku ji şeş wîlayetan pêk dihat, devberdin (jêvegerin) û bi dewletên îtilaf ra peywendîyên xwe bibirrin (biqedînin). Û waad dikirin ku li hember vê yekê dê wîlayetên Wan û Bedlîsê bidine wan, tam jî wê gavê Mistefa Kemal pêşnîyaz dikir ku êrîş bibe ser Ermenîyan, vê yekê Çîçerîn xiste nav gumanê(şîkê, endîşê). Ancax Çîçerîn di nameya xwe ya ji Mistefa Kemal ra de bahsa vê mijara hesas nake.”²⁹

“Tenê pêşnîyaz dike ku ji bo çareserîya pirsgrîrêka di navbera Ermenîyan û Tirkan de, Sovyet dikare navçîtî bike.”³⁰

27 Jêdera berê(age.), r. 334

28 Jêdera berê(age.), r. 334

29 Bn. Bîranînên Xelîl Paşa, Jêdera berê r. 328 Ali Fuat Cebesoy, Bîranînên Moskov, Îst. 1955

30 Jêdera berê, r. 335

Jixwe tiştê ku Mistefa Kemal dixwest, navçîtîya Sovyetê bû. “Ev bersîv di 12yê Hezîranê de gihîste Anqerayê. Mistefa Kemal ji bo çareserîya pirsgerêkê navçîtîya Sovyetê qebûl dike û êrîşbirina li ser Ermenîyan jî ku ji aliyê artêşa Erzromê ve dihat xwestin, dide sekinandin.”³¹

Bi navçîtîyê tiştê ku Sovyetê hilgirtibû ser xwe, şertê lihevhatinê, ligorî daxwazên Mistefa Kemal û Hikûmeta Anqera bi Ermenîyan bidine qebûlkirin. Lêbelê Ermenîyan li hember zordestîya Sovyetê liberxwe didan. Ji bo şikênandina vê berxwedanê, bi destûra Moskavayê di 4ê Tebaxa 1920an de Hikûmeta Anqera êrîş dibe li ser Ermenîyan û Sarîqamîş têtê girtin. Amac, rewşa sînor ya fiîlî(heyî) bi Ermenîyan bidine qebûlkirin.

“Êrîş di 28ê Îlonê de destpêkir û di 30ê Îlonê de bi girtina Sarîqamîşê ku li ser rêya Qarsê bajarekî sînorê bû, sekinî(qedîya). Ji bo hêsakirina pevgirêdanîya di navbera hêzên Tirk û Sovyetîstanê de dayîna Sarîqamîşê ji Tirkan re, di dema hevdiîtinên 4ê Tebaxê de li Moskovê ji aliyê Tirkan ve hatibû pêşniyaz kirin û ji aliyê şanda Sovyetê ve jî hatibû qebûlkirin. Ji dervayê vê, roja ku Sarîqamîş hate girtin, Kîrov li Tiflîsê bû û her gav ew û Lenîn ji hev agadar bûn. Lenîn daxuyanîyek dide, ji komîta navendî ya partî dixwaze ku ji tevgera Anatolya ra (Ji tevgera Mistefa Kemal re) alîkarîyek baş bête kirin û di demeke pirr kurt de bête şandin û divê Ermenîstan jî di mijara navçîtîya sovyetê de bête îqna kirin.”³²

Dijberê îtîfaqa Sovyet û Anqera yan jî peywendîyên Lenîn bi Mistefa Kemal re ku di alehê Ermenîyan de bû. Brîtanyayê çi reaqsîyon nîşan da?

“Ji aliyê din ve, ji ber êrîşên Tirk, dewletên îtîlaf pirr biheyecan xuya nedikir. Wê demê Serokwezîrê Ermenîstanê Hatisyan, ji Stanbolê derbas dibe (dihûhure) û li wê derê pêşniyazekî pêşkêşê komîserê bilind yê Brîtanyayê dike, da ku Yonan êrîş bibin ser Trabzonê. Di 2ê Çirîya Pêşîn de ev pêşniyaz digîje Londirayê û di 6ê mehê de jî bersîva wê têtê, ku Curzon li hember pêşniyazek weha qetiyen bersîvek erînî nade”³³

Rewş aşkera û zelal e. Mistefa Kemal Qafqasyayê ji Yekîtiya Sovyetê re, Lenîn jî qismekî Ermenîstanê û Bakurê Kurdistanê ji Tirkan ra dihêle û li ser vê yekê lihevhatina wan çê dibe. Dîyare ku Brîtanya jî vê yekê herê kirîye. Bi vê awayê peymana parvekirin ya ku di pêşîya (berîya) Yekemîn Şerê Parvekirinê de ji aliyê Çarê Rus(Uris) û Brîtanya'yê ve hatibû çêkirin, bi awayekî din û desturdana Brîtanyayê, di navbera Lenîn û M. Kemal de hate pêkanîn. 16yê Adara 1921an di navbera Yekîtiya Sovyet û Brîtanyayê de peymanekî ticarî hate çêkirin. Di eynî rojê de pêkhatina peymana di navbera Yekîtiya Sovyet û Anqerayê de tesadûf nîn e, tetbîqkirina siyasetekî biplan e. Lêbelê, ji bo ku siyasetekî weha bête tetbîqkirin, divê seretayê gêrbûna siyasî (siyasal îşleyîş-mekanîzma) ya Partîya Bolşewîk ku demokratîyetîya navendî bû, bihata rakirin. Kongireya 10. ya Adara 1921an vana pêkanî. Ancax bi saya vî biryara Kongirê peymana 16yê Adara 1921an hate îmza-kirin. Ev peyman ji metînekî(tekst) ticarî bêtir, metneke(tekst) siyasî ye.

31 Jêdera berê, r. 335

32 Jêdera berê, r. 338 183 Jêdera berê, r. 339

33 Stefanos Yerasîmos, jêdera berê, r. 339-40

Bendeke peyman 16yê Adara 1921ê wisa ye:

“Herdu teraf; Împaratoriya Bîrtanya û Komarên Sovyeta Rus (Uris), divê dijberê saziyên hev propagandayên xwe yên fermî rasterast yan jî nerasterast negijînin dervayê sînorê xwe û dijberê hev ji tawir û hewildanên dijminatî ra rê nedin (dûrkevin). Bilhesa (bitaybetî) Komara Sovyeta Rusya, divê ji gelên Asyayê re, bi taybetî jî piştgirî û cesaret nede Hindîstan û dewleta serbixwe ya Afxanîstanê, ku dijberê berjewendiyên Îngiliz û Împaratoriya Îngiliz çalekiyên bi dijminî pêk bînin, ji bo vê yekê, divê ji kiryar û propaganda yan jî hewildanên dîplomati û leşkerî dûr bimîne.”³⁴

Dijberê Împeryalizma Îngiliz tevgera serhildanê, di Kurdistan û Îranê de wek tevgerê pratîk û berxwedana çekdarî xwe nîşan daye. Ji bo şikestina Mezopotamya, yanî berxwedana Kurdistanê Başûr û Komara Sovyeta Gîlan a li Îranê, divê ji desteka Sovyetê bihata mahrûmkirin. Digel vê yekê, şertekî şikê-nandina berxwedana Başûrê Kurdistanê jî, tecrîtîkirina wî ya ji Bakurê Kurdistanê ye, ku Kurd zayîf(jar) bikevin. Ji ber vê yekê ye ku destek kirina Riza Xan û M. Kemal, ligor berjewendiyên Bîrtanya bû.

Bi hemû dilpakîya xwe mijara(babeta) girêdayî bi têoriya xwe ve bûyina kominîstan, bi ceribandînen cîddî yên din jî hatîye dîtin. Ji Înternasyonala Sosyalîst ya berê(II.) cûdatir, ji dervayê sînorên Awrupa pêkhatina tevgera kominîst, di serê 1920an de ji dervayê Awrupa çêbûna partiyên kominîst, hem ji hikûmeta Sovyetê re, hem jî Komînterê ra problemên cîddî peyda kirin. Bi taybetî her du jî, ji bo Partiya Kominîstên Îran û Tirkîyeyê ku di havîna 1920-ê de hatibûn danîn, rewş weha bû. Hikûmeta Sovyetê mecbur bû ku destek bide her hereketên(tevgerên) ku dewletên împeryal yên mezin ji xwe ra hedef girtine. Slogana(şîara) Lenîn ya “kark-erên hemû welatan û gelên bindest, yek bibin(hev bigrin)”, bi vê awayê digihîşt wateya xwe ya bingehîn(rastîn). Evan gelên ku ji împeryalizma Awrupayê re (bitay-betî Îngiliz) serî hilda bûn, di bin rêvebirîya serokên burcewa û burcewayên piçûk de bûn. Ji ber ku “pirsgirêka şoreşa civakî ya navneteweyî” “ji dervayê beşdarbûna Rojhelatê” bêçareserî hatibû îlankirin.³⁵

Rusya Sovyetê, pêşnîyaz kir ku hem ji Tirkîyeya M. Kemal ra û hem ji Îrana Riza Xan ra destek bête dayîn. Hikûmeta Tirk dixwest Partiya Kominîst ya Tirkîyeyê ji holê rake, dema ku 17 serokên wê kuştin, Sovyetê bi tu awakî tepkî nîşan neda. Her wekî ku Profesor Carr nivisîbû “cara dawî nebe jî cara pêşî, ji ber hinek sedemên din be jî, bi awakî aşkera hate îspatkirin ku ev tewir hikûmet, dikarin bi tevî wendane kirina nîyeta baş ya Hikûmeta Sovyetê”³⁶ bi partiyên kominîst yên netewî ra bi awakî cîddî şer bikin.

34 Liebman MARCEL, Di dema Lenîn de Salên Desthilatîya(îktîdara) Lenînzîzmê, Weşanên Belge, Çapa yekemîn 1992, cild-3 r. 238, 288(Liebman MARCEL, Lenîn Döneminde Leninizmin İktidar Yılları, Belge yay. birinci bask. 1992, cilt:3 s. 283,239)

35 Carr, Biryara Kongireya Partî, cild: III, r. 236

36 Jêdera berê, r. 484

Bi tevî daketin û bilindbûna tîfaqa Turk-Sovyet, Buharîn di Nîsana 1923ê de ji bo Turkîyeyê dibêje, “Bi tevî hemû zordestîyên li ser kominîstan rolekî şoreşgerî tine cî, lewra bi serûber dijberê sîstema împeryalî fonksîyonekî xerakarî yê pirr girîng tine cî.”

“Rusya Sovyet bi eynî nîyeta baş nêzikê Îranê jî bû. Çawa ku di derheqa Boxazan(Bihûran) de dev ji hemû îdîayên xwe berda, bi peymana 1907ê, ku li ser împaratoriya kevin ya Îranê ji Rusyayê ra pirr îmtîyaz dida, redkir. Di serokatîya Riza Xan de, destek da tevgera netewî û anti(dijî)-Îngiliz. Piştî veqetîna hêzên Îngiliz ku midaxaleya Rusyayê dikirin, komara Sovyeta Gilan ya piçûk ji Moskovê tu alîkarî negirt. Bolşewîkan nedixwest peywendîyên xwe bi hikûmeta “burjuvaya netewî” ya di “Tahrane” de xera bikin. Ji kominîstên Îranê û mûtefîkên radiqal ra bûn asteng, da ku êrîş bibin li ser paytexta Îranê.”³⁷

Halbûko, Îternasyonala Kominîst di kongireya II. ya 1920an de biryar girtibû, ku desteka ji neteweyên bindest ra dê bi navçîtiya neteweparêzên burciwa na, bi navçîtiya partîya kominîst bête dayîn û ji bo kominîstên neteweyên bindest hede fa dewleta sovyetî hatibû nişandan. Lêbelê ev biryaran wek pêşniyazên nazarî li cîyê xwe man. Di pratîkê(pirêz) de jî yên ku kominîst îhma dikirin, yên ku serhildina Kurd ku neteweyê bindest e bi hovîti îhma dikir û Komara Sovyeta Gilanê xera dikirin, destek dida wan. Bi awakî nerasterast be jî, bi van tawirên xwe ji kirinên wan ra bûn şîrîg(hevpar). Her wekî mîsala Buharîn, piştra tiştê ku dê bikira, parastina oportinîstîya xwe bû. Û êdî di sala 1921ê de, di Îternasyonala Kominîst û Bolşewîk de pêvajoka serdestbûna sîyaseta kominîzma Îternasyonala II. destpê kirîye. Ev sîyaseta oportinîst, tenê bi M. Kemal û Riza Xan ve sînorkirî nemaye. Bi peymana Rus-Îngiliz ya dîroka 16yê Adara 1921ê, li dijber împeryalî ji têkoşîna şoreşgerî jêvedigeryan(devberdidan). Piştî 16yê Adara 1921ê “ku hîn salekê di navber de derbaz bûbû li Cenovayê, delegeyên Sovyetê di derbarê pîrsgirêkên aborî de pêşniyazên gelek nerm pêşkêşê civînê kirin. Jibîr kirin ku pêşîyê çiqas bidijwarî dijberê xwexapandinên pasîfîst bûn. Bi bernamêya “demokrati ya burjuwaziya piçûk” ra di nav ahengê de bûn ku ji bo wê demê ji aliyê Lenîn ve hatibû fikirîn, û bi serde jî daxwaza xwe ya konferansa ji bo bêçekdarbûnê jî îlan kirin. Ji dervayê vê, pêşniyaz dikirin ku “şiklê şerên herî hovane” û “qedexekirina karanîna navgînên ku gelên aştîxwaz terorîze bikin ji tete pêşniyazkirin.”³⁸

Ji bo ku rewşa peymana 16yê Adara 1921ê ya Lênîn û Bolşewîkan, pişt-giriya wan ya ji bo Riza Xan û Mistefa Kemal û wd. neyê gengeşîkirin, destûr naye diyîn ku di Kongireya III. Ya Îternasyonala Kominîst de pîrsgirêka netewî bête rojev û gengeşîkirin.

³⁷ Di dema Lenîn de Salên Desthilatîya Lenînîzmê, r. 240-41

³⁸ Di dema Lenîn de Salên Desthilatîya Lenînîzmê, r. 238

Li Rojhelata Navînê di rewşa temaşevanî de mayîn, helbet bi vê derê ve sînorkirî namîne, ev yek tête vê manê ku di derbarê sîyaseta dinyeyê de wê kominîst bikevin rewşa temaşevanî, yê ku çêbû jî ev bû.

Dema ku di sala 1919an de Înternaasyonala Kominîst hate damezirandin armanca wê ev bû, ku li tevayê dinyayê kapîtalîzm bête tunekirin û di şûna wê de Komarekê Sovyetên navnetewî bêtin danîn. Lêbelê, lihember vê sîyaseta Bolşewîkan Înternasyonala Kominîst çima bêdeng ma? Esas xûsusîyeta ku divê bête darezandin ev e. Lewra ji bo kominîstan rêxistina bingehî YKSS nîn e, helbet YKSS wek berhemekî şoreşa prolêtîrya girîng e, ancax bi tevî vê yekê li tevayî dinyayê temsîlkarê kirdeyî (subjeyî) yê kominîstan YKSS nîn e, Partîya Kominîst ya Dinya ye. Û ancax di YKSS de ev şertê sîyasî dibe şertê berde-wamîya şoreşa prolêtr.

Lêbelê çi heye partîyên kominîst ên ku Înternasyonala Kominîst pêk anîbûn, xwedî naveroka sîyaseteka kominîst nebûn, ji dervayê Bolşewîkan yên din wek rêxistinek înternasyonal a kominîst rûstê xwe di pratîkê de jî îspat nekiribûn.

Lewra ev înternasyonal, piştî şoreşa Bolşewîk û li ser bingeha morala ku bi şoreşa Bolşewîk pêk hatibû û bi pêşengîya Bolşewîkan û bi îsrara wan hatibû damezirandin. Û dema damezirandinê jî biryarek hatibû girtin, ku Înternasyonala Kominîst dê fonksiyona xwe li ser bingeha rêgeza demokratiya merkezyetî bîne bicî. Ancax dema ku ji aliyê Bolşewîkan, di kongireya 10. ya Adara 1921 de biryara hilanîna rêgeza demokratiya merkezyetî hate girtin jî, ev Internasyonala Kominîst bêdeng mabû. Lêbelê di vê rewşa hanê de Înternasyonala Kominîst dê li ser bingeha kîjan rêgezan rêxistina xwe pêk bîne û berdewam bike? Înternasyonala Kominîst li ser rêgeza demokratiya merkezyetî û Partîya Bolşewîk jî li ser rêgeza merkezyetî dê fonksiyona rêxistina xwe bicî binin? Û partîyên Kominîst yên din jî dikarin rêgeza rêxistinîya xwe bigûhêrin? û wd. pirsgirêkên din tene rojevê, ku ev yek jî nedîyarî(şeloyî) û lîberalîzmê dikêşe nav sîyasetê. Li hember vê rewşa hanê, bêdeng û bêtawir mayîn; Partîya Bolşewîk û serokê wî Lenîn, tîne rewşa şefekî partîyên Înternasyonala Kominîst û wan her yek jî dixwe rewşa mûrîd û şagirtêkî, ku ev yek jî rastîyek berçav e.

Di sîyaseta kominîstî de armanc û rêgezên sabît bi hev re di nav hev-girtinîyeke dîyalektîkî de ne û bi navê gûherîna şertan jî van rêgezan tawîz naye dayin û jî wan devberdan nabe. Lewra ev rêgezan bi armancê ve girêdayî ne. Her yek qonaxekê ye ji bo gehîştina bi armancê. Dev ji van rêgezan berdan yan jî tawîz dayîn bê bawerîya bi armancê ye, yan jî bi nîyeta herî baş pêjnên bawerîya bi armancê zayîf dike. Û ji ber vê yekê tekoşîna ji bo armanca kominîzmê jî rastîya wê dûr dixwe.

Hikûmeta Anqerayê, bi peymana 16yê Adara 1921ê, sînoren îro yên di navbeyna Yekîtiya Sovyet û Turkîyeyê de bi peymanekî navnetewî girtine bin garantîyê. Ji vê zêdetir Hikûmeta Anqera ewlekariya xwe girte bin girantîyê.

Peymana Navbera Bolşewîkan û Hikûmeta Anqera û Tesîra Wê Ya di Kurdîstanê de

Ji ber ku neteweparêzên Kurdîstanê xwedî siyasetekî kurdîstanî nebûn, nekarîn rêxistinek cîddî ya kurdîstanî pêkbînin. Nekarîn siyasetek kurdîstanî pêşkêşê neteweyê kurd bikin û rêxistina wê pêkbînin. Di vê mijarê(babetê) de nekarîn cehd û xîretekî cîddî diyar bikin. Lewra, ji neteweyê Kurd û rêxistinên xwe zêdetir, bawerî bi şertên Peymana Sewir ku di sala 1920an de hatibû îmzekirin, dikirin. Ji ber vê yekê berê xwe dabûn hêzên mûtefîk û bi taybetî yek ji seretayên(prensîbên) Wilson ku mafê tayînkirina çarenûsiya netewan diparast, ji bo vê yekê tesîreke girîng kiribû. Ev fam û qebûlên siyâsî yê neteweparêzên Kurd, di tekoşîna netewî de kêmasî û xeletîke stratejîk bû. Hinek giregir û serokeşîrên kurd jî evan xeletîya fam û qebûlên siyâsî didît. Lewra di peymana Sewirê de damezirandina dewleta Ermenîstana mezin jî hebû û qismekî mezin yê Kurdîstanê jî diket nav sînoren wê. Ji ber vê yekê hêzên mitefîk, ji aliyê wan ve dostê Ermenîyan dihatin dîtin(qebûlkirin). Serokeşîr û giragîran, hêzên mitefîk ji xwe re wek dost nedîtîn. Bi tevî vê, xwe di bin gefxwarina Ermenîyan de didîtîn. Şifreyî çareserkirina pîrsgirêka bi Ermenîyan re, bi peywendîya dostaniya hêzên mûtefîk ra girêdayî nebû, girêdayê peywendiyên bi Sovyetîstanê re bû.

Ji ber ku serokeşîr û giragîrên Kurd bi vê awayê li rewşê dinîhêrtin, neteweparêzên Kurd ji xwe re wek temsîlkar nedîtîn û ji ber vê yekê jî zêde bawerî bi wan nedikirin. Komîteyên Îttîhat Terakkî û pişt ra jî bi navê Kemalîstan, di Kurdîstanê de tehloka Ermenîyan û piştgirê vê tehlokê jî Brîtanya nîşan didan û di derheqa vê yekê de dest bi kampanya(hewildana) propaganda kiribûn. Sedemeke din yê bitesîr bûna vê propagandayê, wê demê di Başûrê Kurdîstanê de bi serokatîya Şêx Mehmûd Berzencî, dijber dagirtina Brîtanyayê bi fiilî şerkirina kurdan bû(hebû). Sedemekî din jî, di serokatîya M. Kemal de hikûmeta Anqerayê bû, ku bi Sovyetê ra di nav peywendiyê de bû. Û ji derveyê neteweparêzên kurd yên di Qoçgirîyê de, bi Kurd û Kurdîstanê ra têkilîyên neteweparêzên Kurd biserûber û sist bû û bêtir li Îstebolê berhev bûbûn. Ji ber van sedeman ji bo parastina Kurdîstanê, dijber Ermenîyan alternatîfa herî munasib(birê) Mistefa Kemal hate dîtin.

Bi tevî çêbûna hikûmeta Anqerayê polîtîkaya Yekîtiya Sovyetîstanê ya di derbarê navçitiya pîrsgirêka Ermenîyan de, bû sedem ku Kurd li derûdora M. Kemal bicivin-berhev bibin. Hikûmeta Anqera bi peymana 16yê Adara 1921ê, qasê pêdivîyîya xwe ji Yekîtiya Sovyetîstanê zêr û cebîrxane digre. Mistefa Kemal beriya êrîş kirina ser Anatolya Rojava, berê xwe dide herêma Sîwaz û Dêrsimê; êrîş dibe ser hêzên Kurd, ku di herêma Sîwazê de hazîrîya pêkanîna rêxistinî dikirin. Kurd ji aliyê hêza leşkerî û lojîstîk ve di demekî kurt de yê binketîne nebûn, heta şansê wan yê serketîne jî zêdetir bû. Hedefa wan a pragmatîk di rewşeke teng, herêmî û mezhebî de nebû. Hedefa wan serxwebûna tevayê Kurdîstanê bû û ceħda faaliyeta wan jî berve vê aliyê bû. Sedemê serketîniya M. Kemal û wendakirina Kurdan, pevgerîdanî û peywendiyên navneteweyî bûn. Pevgerîdanî û piştgirîya bi Sovyetîstanê ra û pêkhatina peymana 16yê Adara 1921ê, ji M. Kemal ra rê vedike. Tunebûna peywendî û pevgerîdanî ya Kurdan, hem dibe sedemê wendakirin(binketin-sexerbûn) û hem jî dibe sedemê dagirkirin û îlhaq kirina Kurdîstanê ji aliyê Kemalîzmê ve.

Ev Sîyaseta Lenîn û Bolşewîkan Pêlêkirina Sîyaseta Kominîstî ye

Divê li vê derê sîyaseta Lenîn û Bolşewîkan bête rexnekirin. Wê kî rexne bike? Helbet dê kominîstên înternasyonel rexne bikin. Ev sîyaseta Lenîn û Bolşewîkan xeletî(çewtî) û pê xapîn nîn e, bi awakî vekirî û zelal seretayên sîyaseta kominîstî hatine pêlêkirin û sîyasetekî tersê wê hatiye birêvebirin.

Ligor pêdivîya sîyaseta şoreşger ya kominîst, divê ji bo hedefa komara sovyeta Kurdistanê, bi tevgera Mehmed Berzencî re têkilî (peywendî) bihata danîn û di xêza vê hedefê de alîkarîya ku divîya bihata dayîn û di çarçova navneteweyî de bihata parastin.

Û ji dervayê vê, divê di Turkiyeyê de destek ji Mistefa Kemal ra na, di xêza hedefa komara sovyeta Turk de ji Partiya Kominîst ya Turkiyeyê ra bihata dayîn, ku di bin serokatîya Mistefa Suphî û hevalên wî de bû. Wê demê ji dervayê sinorên Împaratoriya Çar de belavkirina damezirandina Komarên Sovyetî bûmkan bû. Bi tevî vê, ji Rojhelata Navîn ra bêalêqe mayîn, teslîmbûna ji sîyaseta împeryalî ra ye. Bi tevî ku hilweşandina Sowyetê jî dabûn ber xwe, di dereca yekemîn de împeryalizma Brîtanya û pişt ra jî DYA û Fransa ji bo vê herêmê bi hev ra di nav keftuleftê de bûn. Halbiko tiştê ku divîya bête kirin, di Rojhelata Navîn de împeryalizmê bikişanda nav pevçûnê û wê bixista tengasiyê. Û ji dervayê vê, Rojhelata Navîn ji bo hêzên împeryal ewqas girîng be, çawa ji bo kominîstan girîng nabe û li vê derê di rewşeke temaşevanî de dimînin.

Rêgezên sabît(navdêr) yên sîyaseta kominîst ji aliyê zanyarekî unîversal ve nehatine keşîfkinan yan jî îcatkinan, yanî berhema faalîyeta nazarî nîn in. Evan seretayan berhema tekoşîna civakî-dîrokî û li tevayê dinyayê jî berhema tekoşîna çînî ne. Evan seretayan; mafê pêkanîna çarenûsiya netewan, li ser bingeha navendî ya demokratî pêkanîna rêxistinî, weke çîna serdest (desthilat) pêkanîna demokrasiya prolêteryayê(kark-er), Partiya Kominîst ya Dinyayê û xelasîya jinan in. Împeryalizm, li tevayê dinyayê şertên gehîştina şoreşa prolêter û neteweyên bindest peyda dike. Evan hemû seretayan rasterast bi pirsgrîkên jîyana kedkarên (zahmetkêşên) dinyayê ve alaqeder in. Evan seretayan rêya amacê, yanî rêya komûnîzmê vedikin. Dema ku evan seretayan bêne pêlêkirin jî rêya kominîzmê dixetîmînin. Pêlêkirina seretayan, pirsgrîkan bi marjînalîyê dide famkirin. Ji vê yekê tu kes muaf nîn e. Helbet Lenîn jî di nav vê yekê de ye. Eger rêbaza çareserîya pirsgrîkan; ji çarçova sîyaseta kominîst bête derêxistin û di şûna wê de rêbaza siyasî ya pragmatîst bête bicî kirin, bi Brîtanyayê re îmzakirin peymanî tîcarî ya 16yê Adarê, di derbarê bicîanîna mafê çarenûsiya netewan de gaveke paşve bû, wê demê pêşverû danasîn û ji destek kirina Mistefa Kemal ra rê vedike.

Destek kirina Kemalîzmê, bi însiyatîf û biryara Lenîn bû û ev sîyaset dibe sîyaseta YKSS. Di benda(madde) "Kurd" ya Ansiklopediya Sovyeta Mezin de weha tête gotin:

"Di Sibata 1925an de bi serokatîya Şêx Seîd îsyaneke kurdan çê bûye. Û di nav meh û nîvek de tevayê Kurdistanê Tirk rakirîye ser piyan û ji 1/3ê Turkiyeyê de belav bûye.

Hikûmeta Tirk, ji bo pûçkirina vê îsyana xîretekî pirr zêde serf kir û miwafeq jî bû. Di salên 1938an li herêma Dêrsim, pişt wê ra jî di hinek herêmên Kurdistanê de îsyaneke nû çêdibûn. Di salên 1930-31-an li Agirî bi îştirîq kirina Partiya Taşnaq ya Ermenîyan ku dijî-şoreşê bû, îsyana dawî çêbû. Ev îsyanan jî bi dijî Yekîtiya

Sovyetîstanê hatibû tewcîh kirin. Ev îşyan jî ji aliyê hikûmeta Turkîyeyê ve hate pelixandin. Evan îşyanên hemû ji aliyê ajanên(sixûrên) dewletên împeryal ve dihatin teşwîqkirin, îdarekirin (rêvebirin) û tenê dijber Turkîyeyê na, dijber KYSS jî hatibûn tewcîh kirin. Û xwedî naverokekî dij-şoreşî bûn.”³⁹

Ev îtîrafnameya KYSSê, ku ji bo pelixandina tekoşîna rizgarîya netewî ya Kurd, asîmîle kirin(helandin) û tune kirina neteweyê Kurd, di pratîkê de bi hikûmeta Turkîyeyê re piştgirî û hevkarîya çalakîyî pêkanîye.

Bi vê awayê Bolşewîk jî di şûna siyaseta kominîst ya şoreşger de ku ev siyaseta bi amacê ve girêdayî ye, ji salên 1921an şûnde derî ji xêza siyaseta Înternasyonala duyemîn(II.) re vekirin, ku ew jî xwe dispêre fama siyaseta zanyarî yan jî çimanîyetî.

Ji bo Kemalîzmê desteka Lenîn, nemimkun e ku bi tu sedemekê ve bête girêdan, ev siyaseta, siyasetekî kominîstî yê şoreşgerên înternasyonal nîn e. Tam bervajiyê wî (tersê wî), siyaseta wan (sovyetê) ligorî siyaseta navneteweyî ya împeryalizma Îngiliz(Britanya) hatiye adapte kirin. Divê kominîstên înternasyonalîst vê siyasetekê rexne bikin û ji vê rexnegirîyê dersa ku wê bête deranîn ji ev e; divê ji amac û seretayên sabît tawîz neye dayîn. Her wekî ji aliyê pêvajoya tekoşînê jî hatiye îspat kirin ku ji bo kominîstan di armanc û seretayên sabît de, yekgirtinî pêwîst e. Tiştê ku divê bête gengeşî kirin, analîza rewşa heyî(berçav) ye. Yanî faalîyeta zanîn û nasîna têkilîyên rewşa heyî ya ku em dê berve armanc û rêgezên sabît ve bigûherînin e. Esas ev e, ku armanc ligorî rewşa heyî naye diyarkirin, divê ji bo armancê rewşa heyî bête gûhertin.

Ji ber ku çepgirên Kurd di bin tesîra fama çimayetî de ne, bi çavê rexnegirî li Bolşewîkan û Lenîn nanêrin. Ji bo vê yekê naxwazin rewşa Komara Kurd a Mahabadê bînin bîra xwe. Barzanî bi xwe jî tevî ku şahidê zindî yê damezirandin û têkçûna vê komarê ye, bi hêvîya desetek girtina ji YKSS, di derbarê mijara Mahamadê de rexne li Sovyetîstanê negirtîye û ji wê hesab nepirsîye. Bi vê awayê siyasetekî pragmatîk birêve birîye û wî jî nexwestîye pîrozkirina salvegerîna Mahabadê bîne bîra xwe. Sedemekî wê ye din jî daxwazên Tevgera Barzanî, ji yê Komara Kurd a Mahabadê paşvetir bûn.

Rêxistinên siyasî yên Kurd, roja damezirandina salvegerîna Komara Mahabadê wek roja rizgarîya kurdan nabînin, roja Newrozê wek rojekî mîtolojîk yê rizgarbûn û vejînê dibînin. Ev lênêrîn tunebûna siyaseteke netewî nişan dide. Di vê rewşa hanê de hinek Tevgera Rizgarîya Netewî bi Newrozê, hinek bi Ehmedê Xanî, hinek bi Bedirxan Beg didin destpêkirin û PKK jî bi xwe ve dide destpêkirin. Qebûlên siyasî yên van hemû ferasetan (fama), Tevgera Rizgarîya Netewî û netewebûnî wek tercîh û pîrsgirêka îradeya siyasî nabînin, xwe dispêrin rewşa heyî û çimanîyetîyê. Ligor vê yekê, ev ferasetan, Neteweya Kurd wek kirdeyê(subjeyê) dîrokî yê netewebûnê nabîne, di şûna wî de rêxistina xwe û fama xwe ya siyasî ya bijartî dibînin. Di vê rewşê de çawa ku li ser dîroka destpêka tevgera rizgarî ya neteweyê kurd lênêrînek hevpar nîn e, dîroka têkoşînê bi xwe jî nedîyar dibe. Û bi vê awayê Kurd di navbera dîroka rast û mîtolojîyê de gêre dikin.

Bîra (şiûra) dîrokî û çandî ya kurdan lawaz e. Sedemê vê lawazîyê tunebûna siyaseteke Kurdistanî ye. Ligor vê rewşa heyî Kurd nikarin bibin kirdeyê siyaseta xwe ya paşerojê. Ji ber vê yekê paşeroja wan a siyasî nedîyar(şêlo) bûye.

39 Gotar: Mehmed Bayrak. Belgeyên Kurdolojî, weşanên ÖZ-GE, çapa I. 1994 r. 355

Axavtina Barzanî Li Bako Di Konferensê Wênerên Kurdistanê Îran û Iraqê De (Roja 19. 01. 1948an)

Pêşekî

Bi munasebeta ku em îro li vir bi navê miletê Kurd kom bûne û sêyemîn celsê xwe dikin, ez berî her tiştî we û miletê xwe yê mubarezî pîroz dikim.

Di tevgerên me yên partîzanî yên li Îranê, ku me li Îrahê, Iraqê û Turkîyeyê dikirin, miletê Kurd şîûr, hest û îxlasa nehênî ya xwe bi eşkereyî nîşan dan, ku wan deman gundî, serok û welatperwerên Kurd bi coşekî pîr mezin bi dilsozî, biratî û evîndariyê pêşwaziya me dikirin û me bi rê dixistin. Hêsiyên jin û zarokên Kurd di dema birêketina me de, bi eşkerayî, dilsozî û evîndariya Kurdan ji bona me dida zanîn. Di nava wan hemû rêyên bêkeys û nexweş ên çiyayên me, ku em di nava wan de dihatin têperandin, miletê Kurd bê ku guh bide tirs, zilm û tawankariya dijmin, bi hezaran gundî, serok, mezin û welatperwer xwe, bi mal û zarokên xwe bi tevê xwarin û vexwarinê, bi nan, cil û bergan dihatin cem me, tiştê ku ji destên wan dihat wan ji me re dikirin. Paşê jî wan silavên miletê Kurd digihandin me û ji me re nan, azoqe,

cil û berg dianîn û bi dengê pîr bilind gazî dikirin:

Bi selameti biçin! Em we dispêrin Xwedê, em serkevîna we dixwazin û

bête pêkhatin, ku ji bal wî ve hemû tevgerên azadi yên kurdan bêtin nabûdîkin.

5. Şerê Gewre yê Duyemîn ê Cîhanê dewleteke Împeryalist a nû ya din anî nava gorepanê, ku ew jî Împeryalizma Emerîka ye. Împeryalizma Emerîka ya nû xwest ku cihê Împeryalizma Îngilîzî ya pîr jî xwe re bigire; çimkî êdî taqeta axayetîya dunyayê ya Împeryalizma Îngilîzî nemabû; ji ber vê jî Împeryalizma Emerîka ji bona bicihanîna pîlanê dagirkirina xwe di Rojhilata Navîn de, cara pêşî dest li nava kar û barên Kurdistanê têwerda û berê êrîşa bêbextî yê Qewam El-Seltene da ser serdarîya demokrati ya Kurdistanê û di 2-yê meha Dikabira sala 1946 de wê êrîş bir ser Mahabadê û bi vî awayî jî wê bikaranî, da ku ew serdariya Azerbêcan a bira jî bide nabûdîkin. Ew bi nabûdîkirina ser herdû serdarîyan ve ket. Eger ku rêberî û tengavîkirina Engilo-Emerîka nebûna, di hîç demekê serdarîya Qewam El-Seltene yê xorî û dûvikên mîrxasiya têkdana wê peymanan hanê dê di

xwe de nedîtana, ya ku wê ew bi mîletê Azerbêcan û Kurdistanê re dabû bidan. Ev rastîya hanê pîr caran jî alîyê dam û dezgehên mîrî yê Emerîka, Îran û Îraqê li ser hatîye rawestîn. Dîsan jî heger welatfiroşan û hevdestên Engilo-Emerîka di Kurdistanê de berîya şerên Mahabad û Rezayê di nava leşkerê demokrat de jêhatîbûnên zor bêbextî dana kirin û hinekan jî -E-bi dehan dolaran xapandin. Wan mirovên xirab bi kar anîn û ew jî meydanên şer derxistin, dîsan jî leşkerên tiryakçî yê Şahînsah bi çek û cebîlxanên Emerîka li hember leşkerê qehremanê me nikarîbû xwe bida rawestandîn.

6. Leşkerê kevneperest ê Îranî di meha Adara sala 1947 de, di her sê berên şer de li hember êrîşa qehremanên Barzanîyan hatin şikestin û ew tûşî ziyanên bêhempa hatin kirin. Gava ku axayên Engilo-Emerîkan didîtîn ku leşkerê Îranê di rewşeke xirab de ye û direve, wan ferman dan Îraqê û Turkiyeyê û leşkerên nokerên xwe anîn gorepana şer, bi bêşermî û rûsarî ew anîn nava sinorê Îranê, wan bi hovane û dirûtî jin û zarokên Barzanîyan bombe baran kirin û pê re jî di wê demê de bi xwe wan hêzên demokrati xistin nava çardorlêgirtineke siyasi û aborî û

me ye, ku ew di vê dema dawî de bi Partiya Komunîst a Kurd û Partiya Rizgarî ya Kurd re yek bûn. Ev hemû partiyên hanê jî di qonaxa xwe yê pêşî de xebata xwe hemûyan ji bona yek armancê û yek mebestê dikirin, ku ew jî vejandina Kurd û xebata li dijî împeryalîyê bû.

3. Gava ku em bêne ser zîmeta Kurdistanê Îranê, em dibînin ku piştî bidawîhatina şerê me yê dawî yê li dijî kevneperestîya Îranê, ji ber wan tawankariyên hov û têrora dewleta kevneperest a Tehranê, ku li Kurdistanê pê dihat û hê jî pê têtê, heta pileyekî rewş li Kurdistanê hatiye bê dengkirin.

Lêbelê divê em baş bidin bizanîn, ku ew tawankarî, têror, darvekirin, zindan, dûrkirin û talankirina ji bal dewleta kevneperest a Îranê ku li Kurdistanê têtê kirin û ew ragihandinên ji bal sixuran, xinêzan, welatfiroşan, ku di rêya dolar û zêrê Emerîka de dikin, wan nikarîbûn xebata miletê Kurdên Îranê nayînî bikin, hê jî bêtir wê xebata hanê bêtir deng vedaye. Hemû gundî, kurmanc* û zanevan, serok û gewre yê welatperwerên Kurdên Îranê çek û cebilxanên xwe di nava çiyayan de veşartine û ew pir dildar in, ku li hember piraniyê, sitemê û li pey navê vejandin û pêşkevîna Kurda xebateke bi carekê jê re çavdêriya keysa xebatê bidin kirin. Vê carê ji bona wergirtina tola rewşa ji Împeryalizma tawankar û kevneperest hîç coredan û sitendinek û dilovanîyek nayête kirin.

Bi siruştî ve, bi êşkere ve, têtê dîtin ku li dunyayê hîç miletek tune, kû tède çend kesek welatfiroş û xinêz tune be. Herweha jî, li Kurdistanê jî nimûneyên Omerxanê Şikakî, Nuri Beg, Mam Ezîz, Elî Ixiyanî û Muhammed Axa Ebas, xinêz û welatfiroş têtê dîtin. Lêbelê evên hanê li hember kurmanc, gundî, serok û gewreyên welatperwer hîç bi tû awayî xwediyê grîngiyekê nîn in.

Hûn hemû dizanin, ku Kurdistan me nûha ji van çîniyên hanê yê xwarê têtê pêk têtê:

- Gundî û kurmancên* Kurd çîniyek pêk tinin, ku ji wan gewretirîn çîni ya miletê Kurd têtê pêkhatin.
- Bi sewad û xwendekar çîniyekê didin pêkanîn, ku ji wan

zanistvanên ayînî, mamoste, xwendekar û karmend ên biçûkî yê serdariyê pêk têtin.

c. Karkerên Kurd çîniyekê pêk tinin, ku ew li bajarên mezin ên Kurdistanê wekî bajarê Kermanshah, Diyarbakir, Wan û Musil têtê jîyandin.

d. Destkarên biçûk jî çîniyeke pirr kêr didin pêkanîn.

e. Axa û serokên eşîrên Kurd jî çîniyekê didin pêkanîn.

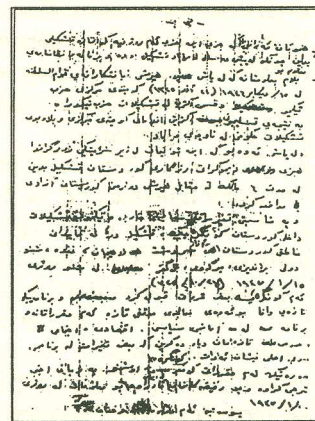
f. Bazirgan û çerçî jî çîniyekê didin pêkanîn.

g. Bi vî cûrê hanê beşekî gewre yê Kurdistan me di qonaxa derebegiyê û feodalîyê de û beşê duyemînê din di qonaxa burjuwaziyê de têtê dîtin.

Bi giştî ve miletê Kurd di vê serdema me yê nûha de bi carekê ve bi hemû dildarî û xwîngermî ve rabûn û rûniştin û rewestên xwe diparêze.

Bo nimûne, Kurd rêzê li serokên xwe digirin û bi taybetî bi dilsozî û hêjabûn ve ji bona wan serokan didin bikirin, ji yên ku wan di rêya

* Gotina Kurmanc, li vê derê de bi têgihiştina giştî yê milet ve ango jar û hejarên wî ve têtê liberkevtin. (Dr. M. S. Cuma)

Kurdistanê canbêzarî kirine û wan serên xwe li ber dujmin neçemandine, ew pakîya sincîya jînê diparêzin, hêjabûnê li mêvanan digirin û ew pîr nav û avrûwa mal û eşîra xwe diparêzin û li ber wan de didin bidan.

Rewest û dilgermbûna taybetî ya miletê Kurd jî di van de ye, ku ew hergav dixwaze, ku ew bi canekî azadî yê merd bijî û eger ku wî xwe li ser îşekî bi rast date bizanîn, bi bê wê rastîyê ew ser nade çemandin û ew ji bo wê rastîyê jî peyvên rast dike. Eger wî peyman date, heta mirinê jî ew ji bo wê peymana xwe nîşana dilsoziyê dide û ew bi serhişkî jî li ber wê peymana xwe de dide.

Ew beramber bi wan kesên xînez û dirozîn, ku ew berjewendîya Kurd li pey navê berjewendîya xwe yê xweyefî di bin pê dîkin, nefret û kînê ji bona wan didin nîşandan.

Ev in, ji yên ku ew di can û sincîya miletê Kurd de girîngtirin û yekemîn cîgah ji xwe re didin wergirtin, ku ev jî pîr pêwîst in, ku merov wan bide ronî kirin.

Miletê Kurd carekê bi siruştîya xwe ve mêldarîya qanûn û demokrasîyê dike.

Armancên Sîyasî

➤ Ligel azadkirina Kurdistanê Îranê re komareke demokratîk têtê damezirandin û ew ji alîyê Civateke Milî ve têtê biserpereştîkirin, ya ku ew bi azadî û helbijartineke veşartî têtê bihelbijartin.

➤ Em destên biratî û yekîtîyê ji bona nava destên Firqa Demokratîk a Azerbêcanê didin bidirêjîkirin û bi hev re em li hember kevneperestîya Îranê û împeryaliya bêgane li ser xebata xwe têtin biçûyin, heta ku miletên Îranî bi azadiya xwe yê rast û bi mafên xwe yê qanûnî bêtin bigihastin.

➤ Ev Komara Kurdî ya ku li Kurdistanê Îranê têtê pêkhanîn, divê bi piştgirtina azadîkirina hemû Kurdistanê gewre bête biderkevtin. Ey Komara Kurdî ya hanê li Îraqê û Tikîyê ji bona pêkahnîna partîyên demokratîk dide bikarkirin û li wan cihên hanê de divê ew wan tevgerên azadîxwaz bide bihêzkirin û pêwîste ku ew li ser xebata xwe de bête biçûyin.

Partîya me bi tevî hemû partî û sazmemdî yên demokratîk û pêşverû di Rojhilata Naverast de

pêwendîyên wê têtê bidîtin û bi taybetî divê pêwendîyeke me yê dost û biratîyî nêzikê lîge *Partîya Demokrati Azerbêcan, Partîya Tudeh, Partîyên Demokrati Erebi û Tirk* bi xurtî bête bipeyda kirin, da ku em bi hev re li Rojhilata Naverast de ji bona nemanîkirina desthilatîya împeryalî û kevneperestîyê û canê faşîzmê bidin xebat kirin.

➤ Divê bestandina peyman eke sîyasî û aborî bi tevî serdarîya milî yê Îran û serdarîya milî yê Azerbêcan ji bona pêk anîna yekîtîya berekî li berxwedanê li hember êrîşê derve bête pêk anîn.

➤ Divê bestandina peyman eke dostanî, sîyasî û aborî bi tevî serdarîyên demokrat bête kirin, ku serdarîya Sovyêtê divê li pêş hemûyan bête dîtin.

➤ Li gora rewşa nûha yê Kurdistanê, divê serdarîkirineke demokratîk a bi

(٤)

آمانبە کاتمان

له ههم موخوما نەد که ناباستا نو ابرو
ننەل کرد استنجا بی بی آمانب ده لکم که
هه بیوین ستن که لارم هه نه که مان له ده یه مرطوب
با نه که لاری ده ده آمانبانه له نظر گهریت

carekê li Kurdistan bête danîn û pêwist e, ku hemû çîn û ew xelkên ku ew li Kurdistanê têne jiyandin, bi bê cihêbûn û cûdayî bi rêya helbijartina azad di serdarîkirinê de bêtin beşdarîkirin.

Armancên Aborî

➤ Bi pêwist e, ku rewşa Kurd û bi taybetî jî rewşa gundî û kurmancên Kurd bidin biçak, bixweş û bibajarîkirin.

➤ Hemû daristan, rûbar, rê û ban, lajwerdên jêr zemînê, bank û destikên berkirinê, mêrg û pawan divê bi maldarîya hemû millet bêtin biderkevtin.

➤ Erdên Kurdistanê, yên ku ew ji aliyên dewletên dagîrker ve hatine girtin û ew bi carekê hatine vegeandin, divê ew li ser Kurmanc û gundiyan perîşan de bêtin parvekirin.

➤ Da ku li Kurdistanê çînîya kargeran bête peyda-
kirin û Kurdistan ji qonaxa derebegiyê bi zû ji bona qonaxa burjuwaziyê biçê, divê li bûjenên xav ê Kurdistanê de sûd bête wergirtin, navtêdana çekirinê bête bikirin û bi taybetî navtêdana ji bona çekirina alat û makîneyên çandinîyê divê bête bikirin.

➤ Da ku parastina mafeyên gundî û kurmancan bête bikirin, pêwist e ew bi pê qanûna di navbera kurmanc û xwedîyê erd de bête nîşankirin, ku bi hoyê wê qanûna hanê gundî û kurmanc li hember bi xebatê xwe beşekî têrkirî ji hatina çandinîya xwe ji xwe re bidin bihilgirtin. Herweha jî pêwist e, ku ji bona karkeran jî qanûna kar bête danîn, da ku têde mafeyên karkeran jî li hember xwedîyê kar bête parastin û herwe dema îşê jî têde bête bidîyarkirin.

➤ Divê bi carekê li Kurdistanê Kompanîyên Bêgane û bi karanîna wan ê bipêrzan bêtin qedexekirin. Herweha jî divê mirovên monopol û hilanînvan li Kurdistanê bêtin xilaskirin û nabûdîkirin û li cihên wan, wan mirovan daynin, yên ku ew li gora berjewendîya millet û li jêr çavdêriya serdarî yê kompanîyên hevkarî didin duristkirin.

➤ Divê Banka Navînî bê durustkirin, da ku kurmancên Kurd ji bêtirbûna deynan bêtin rizgarkirin. Herweha divê Bankeka çandinîyê jî bête durustkirin.

➤ Divê navtêdan ji bona bazirganîya hundur û bazirganîya derve bi tevî dewletên demokratî de bête

kirin û herweha divê navtêdan ji bona çekirina welatî û îş bi şeweyekî kargirî bête kirin.

➤ Divê ji hemû lajwerên di jêr zemînê de û bi taybetî jî derxistina neftê jî bête bikarkirin.

➤ Divê cengelên Kurdistan û çandinî di Kurdistanê de, bi taybetî çandinîya tûtînê li ser rê û şeweyê teknîkî yê nû bête başkirin û li pênavê berjewendîya millet jê bête sûdwerigirtin.

➤ Divê guhpêdanek ji bo pirkirin û çakkirina tuxmê pez û terşên Kurdistanê bête kirin.

➤ Divê xercîya dewletê ligel jîndarî û hatina milletê bide bilihevkirin û bi rewşa bête biderkevtin.

Armancên Civakî

Divê li Kurdistanê guhpêdaneke bi taybetî ji bona pêşkevtina zanistîyê û sewaddarîyê bête dayîn, heta sinifa şeşem xwendin bête mecburî kirin û ji bona perwerde kirina zarokan divê baxên zarokan bêtin vekirin. Da ku jin jî di jîyana civakî de bêtin bi beşdarîkirin, divê dibistan ji bona keçan bêtin vekirin û ew bêtin sewad kirin. Her weha divê li Kurdistanê dibistanên bilind û zanistgeh bêne vekirin û ji bona xwendekarîyê û zanistîyê divê pir xwendevan ji bona welatên demokratîk bêne

şandin. Herweha divê xwendin bi zimanê Kurdî bête kirin û guhpêdan jî bi wêjeya kurdî bê dayîn.

➤ Divê li ber canê Derebegîyê, Axatîyê, Eşîrtîyê û korbûna milîtiyê bête birabûn... Herweha jî divê li ber cûdabûnên bi zîyan mîna cûdabûnên rêçî, milî, ayînî û hemû yên din xebat bi carekê ve bête kirin.

➤ Divê li Kurdistanê pîrr nexweşxane bêne vekirin û divê li nexweşxanan nexweşî belaş bête derman kirin. Herweha divê ji bo wan nexweşîyên li Kurdistanê bi pîrranî têne dîtin, nexweşxaneyên bilind bêne vekirin û bi taybetî divê li hember nexweşîya taya bilerz (Malarya) xebat bête kirin.

➤ Divê li jêr çavdêriya partîya me de sazmandîyên ciwanan bêtin duristkirin û nav bi wan ve bête dayîn.

➤ Divê li jêr çavdêriya partîya me de sazmandîyên yekitîyên kargeran û yekitî yên cotkaran û her weha divê yekitîyên civakî jî bêtin duristkirin.

➤ Divê li gora bajartîya serdema nû ji bo nimûne gundên nû li Kurdistanê bêne duristkirin.

➤ Divê ziman, xame, oldarî û bawermendî cîgeh li faşîzmê de bi azad ve bêtin biderkevtin.

➤ Divê sazmandîyên perwerdekirina bedenê, sînema û temaşegêhê bêtin duristkirin û nav di wan de bête dayîn.

➤ Divê mirovên bertîlxwer, derewker, xwedpesend û canê li berxwedana berjewendîyên xizmatîyê bêne binemankirin û bi carekê divê li dijî qehbetîyê, tiryakê û qumarê şerê bête kirin û li cihên wan divê navtêdan û yarmetîya karînen kesên baş bêne kirin, da ku ew ji bo gihandinên şûnên gewre û pêşkevtî bêne bigihandin, ku ew li pênavê berjewendîya giştî yê miletê, canbêzariyê û dîlsoziyê didin nîşandan.

Armancên Giştî

➤ Da ku ji bona Kurdistanê bi azadî li ber bête dayîn, him pêwistî û him jî bi erk ve tête biderkevtin, li ser her neferekî ku di nava Kurdistanê de dijî, divê ji bona demeke nîşankirî fêrbûnên serbazîkirinê û karê serbazîkirinê ji xwe re bide bikirin.

➤ Program û peyrevê partîya me divê mercê bîngêhî yê demokrasîyê li gora zînetî siyasî, aborî û civakî ya Kurdistanê biparêze û herweha jî bi pêwistî tête, biderkevtin ku ew bi pê zeman bête başkirin û goherîn li ser karîbe bête kirin.

➤ Partîya me parêzgarîyê li berjewendîyên hemu çînîyên miletê kurd ji axan, ji kurmancan, ji bazirgan-an, ji kargeran, ji rewşen-bîran, ji xurdemalîkan û ji çêkirvanên biçuk dike û ew wan hemu gurûhan li jêr Yekitîyeke Berê Azadî yê Nîştîmanî dide bikomkirin, da ku ew hemu bi hev re li ber berjewendîyên hevbeş-îyî hemu çînîyan bidin bidan. Li Kurdistanê xebat-a di navbera çînîyan de di bin rêberîya vê partîyê nikare bête kirin.

➤ Partîya me bi partîyeke pêşverû ve, di cewhera xwe de tête biderkevtin, mîna ku ev di bernamê û taktîk-ên wê de hatine derkevtin.

➤ Di encama xebata me de carekê divê ew rengê serwerîya me bête nîşandan û herweha jî bes û bi tenê jî bi vî rengê hanê em dikarin berjewendî û daxwazên rast û azadîya miletê Kurd giraw bikin. Biçegeh li vê de her çi renekî din ê serwerîyê di bin perda demokrasîyê û bi navê azadîyê bête dîtin, di encam de ramana evsanî şûmî împeryalîzmê di nava Kurdistanê de dide bi damezirandin û ew li dijî berjewendîya Kurd e, ku ew bi bêtir dixwaze, ku miletê Kurd di bin zincîra dîlbûna wan de bête bikevtin. Eger ku weha bibe, erkê li ser me de tête biderkevtin, ku herçî

rengêî sazmenî yan jî serwerî, canê naveroka xwe ji partîya me nede biwergirtin yan jî ew li ser bingehe demokrasîyê di bin rêberîya partîya me de neye damezirandin, ew serwerîya hanê yan jî ew sazmenîyên hanê bi hîç û pûç têtin biderkevtin û ew bi dozandinên împeryalîzma şûm ve bi dijî berjewendî yên Kurd têtin biderkevtin. Pêwîst e, ku em xebatê li dijî wan rengên sazmenîyan û serwerîya hîç û pûç û hemû pîlanên din ên împeryalîzmê bikin.

Bi Kurtî Ve

Tîştên çûyî darêjtineke li ser mêjûya Kurd û Kurdistan bû û herweha jî nasînek li ser wan hoyan bû, ku wan nehiştin, mîletê Kurd bête bipêşvekevtin. Ez bi van encamên hanê di rêya serpêhatîyên xwe û rêya tenkalkirina xwe de bi tevî çûna xebata dirêj di jîna xwe de gihîştim, ku min ew niha ji we re date darêjtin.

Hîç gûman tede nayê dîtin, ku ji bona her yekî ji we serpêhatî û aghdarîyên we yê têr têtin dîtin û ez ji we hêvî dikim, ku dê hûn bîr û bawerîyên xwe û herweha jî têbînîyên xwe bidin biderxistin, da ku em bi hev re bigihêjin wî encama xwestî, yê ku ew li gora berjewendî û kara mîletê Kurd tete lihevhatin; jiber ku dê evaya xêza partî û siyaseta wêna bide nûhkirin û herweha dê di kombûna hatî de dengdan li ser bername û peyrew bête kirin, da ku kar li ser bête kirin.

Di dawîya dawî ez ji Xwedanê mezin nîyaz dikim, ku dê ew me bide serxistin, da ku em bigihin armancên xwe.

Em li jêr duruşmê: **Welatekî Azad û Mîletekî Bextiyar** xebatê dikin. Veşartoka bi serkevtina me di wir tete dîtin; jiber ku em ji bona pirseke rast ji bona berjewendîya mîletê xwe û qencîya mirovanîyê xebatê dikin.

Ho, lawên neşeweyê Kurd ê zorlêkirî yê gorîvan!

Em ji bona we bi armancên xwe yên demokrati û bi mebestên xwe yên dilsozî yên welatperwer peymanê dikin û sondê dixûn, ku dê em bêhna xwe venedin û neseकिन, heta ku em mafên

xwe yê talankirî nedin vegerandin da ku em we ji sitemê, ji dîlbûnê û derbiderbûnê bidin rizgarîkirin; da ku em we ji jêr desthilatîya împeryalîzmê bidin derxistin, emê dê tevaya xebata xwe bikin. Em ji we re û li ber we soz didin, ku emê dê qazanc û berjewendîyên xwe ji bona armancên we bidin gorîkirin, da ku em pêwendîyên yekbûnê di nava xwe de bidin pêtkirin û da ku em dolaba şiyar bûna gelêrî ber bi berjewendîya Kurdî yê giştî bidin palpêdan. Me ev tev di nava xebata xwe yê rasteqîne de, di gorepanê de dîr ji peyvên bi serên xwe û ji giftûgoyan dane bicîanîn. Encamên serpêhatîyên me yê tîrş û tal û dagirtî bi canê gorîkirinê li jêr zînetên pir dijwar ji bona cewawerên Kurdistanê jî nema dikarin bêtin veşartin. Yek ji van encamên hanê tete derkevtin, ku canê welatperwerîyê di nava cerg û hinavên hemû çînîyên mîletê Kurd de hate çandin û çira azadîyê di nava wan de hate dadan. Hûn şûna şoreşa me ya azadîxwaz li ser her çiyayekî, carekî, dolekê û di nava her daristanekê de didin dîtin. Ma gelo tu nîşana xurttir ji sengeran û goristanên gorî vanan bêtir heye? yên ku ew bi bînevan ve li

ser van gotinên me yê gotî de têtin derkevtin.

Bi her awayî ew ji erkên me ne û em tu sipasan ji wan naxwazin. Dirușmê me, **welatekî serbixwe û bi miletekî bextiyar e.**

Em ji bona we bi canên gorîvanan sond dixun, ku emê li ser rêbaza we biçin, da ku em bigîhin mebesta we, ku ew bi hoyê goriyên canên we bûn û em ji bona we peyman dikin, ku emê ji bona wê xwîna pak ê rijandî, ji bona maf û azadiyê ji bal xwînrîjên faşîst û talankeran tolê bistînin, da ku em ji bona tevaya cihanê bidin zanîn, ku qehremanîyên we yê bê nimûne û sincîyên we yê bilind di nava cerg û hinavên me de canê vejandinê dane pirrkirin û di nava dilên me de hestên ronahîyê datin bi ronahî kirin, ku em bi wan dikarin serbilind bibin, em dikarin bibêjin, ku em jî rojeke ji rojan ji karwana wan qehremanên mêrxas in. Eger xwîna we ji bona rizgarkirina Kurdistanê têr neke, em ji dil û can bêtir bi serbilindî û bi serfirazî amade ne, ku em jî xwîna xwe bidin ser xwîna we, da ku em xweşîyê û azadiyê ji bona welatê we bidin girawkirin. Em qehremanîyên gorîvanên xwe û xebata wan li pênavê pîrsa xwe yê dadwer bibîr dixin.

Ho Milet!

Em ji bona we peymanê didin, ku dê emê li ser rêya demokratîyê û dadwerîya civakî de biçin, da ku em navên wan di nava Kurdistanê de bicî û biwar bikin; da ku rêz li mafeyên hemû niştevanan, gurûhan, eşîran û kêmanîyên regezî yê ne Kurd bêtin bigirtin. Ew mafên hatin parastin û herweha jî dê emê bi hemû pêgîrî ve dijî her canekî dujminatî yan jî her karekî tolwergirtina xweyîti yan jî her karekî pirdarî li dijî komekê yan jî eşîrekê bêne rawestandin, yê ku ew li dijî fêrbûnên me û bîr û bawerîyên me yê partî bin. Ji partîya me ra bes û bi tenha yek dujimin heye û ew nayête guhertin û nayête hajkirin; ew jî împeryalizma bêgane ye.

Em ji bona we soz didin, ku em dê rêya azadiyê li ber hemû eşîran û çînîyên millet vebikin û

em dê yarmetîya wan ji bona berengariya împeryalizmê bikin. Divê li ser we de yekîti û xebat di yek berî de bidin kirin û dê biserkevtin pişk û para we be. Herweha jî dê hûnê hemû bi pişkdarê di vî welatê hanê bin. Evaya bi xwe armanca me ye jî, ku em ji bona wêna xebat dikin.

1. Hûn tevde zanin ku partîya me ne di rojekê nû de hatîye zayîn, çimkî ew ji berî dehan salan li Mahabadê hatîye pêkhatin, herweha jî kesek ji we bernave û peyrewê wê nade jibîrkirin.

2. Hûn bi carekê dizanin, ku hêzên rakişandî ji bal Qewam El Seltene di 12 Dîkabera 1946 de (21ê Adara 1325) bi berxwedana Partîya Demokrat a Kurdistanê hate bi nabûd kirin û piraniya endamên komitîya nawendî xwe jê re dane berdestkirin. Sazmendîyên Partîyê û Malikên wê hatin tarûmar kirin û Tehran li ser tevaya dam û dezgehan de li Kurdistanê hate zalkirin. Di nava van rûdanên hanê de me dikarîbû li jêr zînetên pîrr dijwar û giran de *-Hêza Rizgarîkirina Kurdistanî Demokrat-*

wêna bide nûhkirin û herweha dê di kombûna hatî de dengdan li ser bername û peyrew bête kirin, da ku kar li ser bête kirin.

Di dawîya dawî ez ji Xwedanê mezin nîyaz dikim, ku dê ew me bide serxistin, da ku em bigîhin armancên xwe.

Em li jêr duruşmê: **Welatekî Azad û Miletêkî Bextiyar** xebat dikin. Veşartoka bi serkevtina me di wir têtê dîtin; jiber ku em ji bona pirseke rast ji bona berjewendîya miletê xwe û qencîya mirovanîyê xebat dikin.

Ho, lawên neteweyê Kurd ê zorlêkirî yê gorîvan!

Em ji bona we bi armancên xwe yên demokrati û bi mebestên xwe yên dilsozî yên welatperwer peymanê dikin û sondê dixûn, ku dê em bêhna xwe venedin û neseकिन, heta ku em mafên xwe yê talankirî nedin veğerandin da ku em we ji sitemê, ji dîlbûnê û derbiderbûnê bidin rizgarî- kirin; da ku em we ji jêr desthilatîya împeryalizmê bidin derxistin, emê dê tevaya xebata xwe bikin. Em ji we re û li ber we soz didin, ku emê dê qazanc û berjewendiyên xwe ji bona armancên we bidin gorî- kirin, da ku em pêwendî- yên yekbûnê di nava xwe de bidin pêtkirin û da ku em dolaba şiyar bûna gelêrî ber bi berjewendîya Kurdî yê giştî bidin palpêdan. Me ev tev di nava xebata xwe yê rasteqîne de, di gorepan- ê de dûr ji peyvên bi serên xwe û ji giftûgoyan dane bicîanîn. Encamên serpêhatî yên me yê tîrş û tal-û dagirtî bi canê gorîkirinê li jêr zînetên pir dişwar ji bona cemawerên Kurdistanê jî nema dikarin bêtin veşartin. Yek ji van encamên hanê têtê der- kevtin, ku canê welatper- weriyê di nava cerg û hinavên hemû çînîyên miletê Kurd de hate çandin û çira azadiyê di nava wan de hate dadan. Hûn şûna şoreşa me ya azadîxwaz li ser her çiyayekî, carekî, dolekê û di nava her daristanekê de didin dîtin. Ma gelo tu nîşana xurttir ji sengeran û goristanên gorî vanan bêtir heye? yên ku ew bi binevan ve li ser van gotinên me yê gotî de têtin derkevtin.

Bi her awayî ew ji erkên me ne û em tu sipasan ji wan naxwazin. Diruşmê me, **welatekî serbixwe û bi miletekî bextiyar** e.

Em ji bona we bi canên gorîvanan sond dixûn, ku emê li ser rêbaza we biçin, da ku em bigîhin mebesta we, ku ew bi hoyê goriyên canên we bûn û em ji bona we peyman dikin, ku emê ji bona wê xwîna pak ê rijandî, ji bona maf û azadiyê ji bal xwînrîjên faşîst û talankeran tolê bistînin, da ku em ji bona tevaya cihanê bidin zanîn, ku qehremanîyên we yê bê nimûne û sincîyên we yê bilind di nava cerg û hinavên me de canê vejandinê dane pirrkirin û di nava dîlên me de hestên ronahîyê datin bi ronahî kirin, ku em bi wan dikarin serbilind bibin, em dikarin bibêjin, ku em jî rojeke ji rojan ji karwana wan qehremanên mêrxas in. Eger xwîna we ji bona rizgarkirina Kurdistanê têr neke, em ji dil û can bêtir bi serbilindî û bi serfirazî amade ne, ku em jî xwîna xwe bidin ser xwîna we, da ku em xweşiyê û azadiyê ji bona welatê we bidin girawkirin. Em qehremanîyên gorîvanên xwe û xebata wan li pênavê pîrsa xwe yê dadwer bibîr dixin.

me şeş mehan şerê hêzên ji me bêtir û deha xurtir kir û ji ber veguhertina zînetên siyasî ya cihanî û jihevketina rêxistinên navxwe yê partî, me kongira xwe ya yekem di nav cihekî Kurdistanê rizgarkirî da date bigirêdan û wênerên herêmên rizgarkirî jî: Ji Serdeşt, Lacan, Nexede, Şîno, Dola, Birandîzî, Mêrgever û Tilgever li Şîno di roja 15.01.1947 de (26.10.1325) tede hatin beşdarkirin. Di vê kongireya hanê de hin biryar hatin wergirtin û bernameyeke taze hate danîn, da ku rewşa taze bide çareserkirin, da ku siyaseteke nû di warê siyasî, aborî û civakî û giştî de dayne. Hin veguhertin jî li ser bernameya partî yê berê hatin kirin. Ew biryarên wergirtî di kongirê de ji bona zimânê Farisî hatin wergerandin û ew ji bona agahdarîya hevalên me yên li Îranê di roja 20.01.1947 de hatin şandin.

Pêwîst bû, ku ev agahdarîyên hanê bêne belavkirin.

Armancên me

Di hemû danavên nûha de, yên ku min bi dût û dirêjî ji we re dane darêjtin, ez pêwîst dibînim, ku partiya me di qonaxa xwe yê pêşîyê mubarezê de, divê van armancên hanê li ber çavên xwe de bigire.

Başkan Qazî Mihemed,

Sedrî ve Seyfî QAZÎ'nin Mahkeme Tutanaklar

Başkan Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'nin mahkemesiyle ilgili olarak şimdiye kadar çok şey söylendi ve yazıldı. Bu yazılanlar iki kısma ayrılabilir.

Birinci kısım: Yargılandığı mahkeme sürecinin gerçeklerini bulandırıp çarpıtarak Kürt düşmanlarının çıkarlarına göre yazılmış yazılardır. Fakat bu konudaki belgeler, Qazî'lerin kutsal yolunu ve Kürt halkının onlara karşı varolan istek ve sadakatini göstermektedir. Anlaşılan odur ki “güneş balçıkla sıvanmaz/berê rojê bi bêjingê nayê girtin”.

İkinci kısım: Sadakatinden dolayı sessiz kalmışların değerli yazılarıdır ki olayın açığa çıkmamış bütün gizli yönlerini yada Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılışını ve Cumhurbaşkanı'nın idamını açıklamaktadır. İran Şahınşahı ordusunun yayınladığı derginin muhabiri olan Yüzbaşı Kiyomers Salih'in kaleminden çıkan bu yazı, okumakta olduğumuz o belgesel yazılardan biridir. Öyle anlaşılmaktadır ki kendisi mahkeme sürecinin bütün aşamalarında hazır bulunmuş ve bu yargılama sürecini özel bir broşür şeklinde hazırlayıp Şahın güvendiği yüksek rütbeli kurmay subaylara ve hükümetin yüksek bürokratlarına çok gizli bir şekilde dağıtmıştır.

Tac Kiyanî adıyla bir tek özel sayı olarak yayımlanan bu yazı, Genel Kurmay merkez karargahında arşivlenmiştir. Biz de aslı Farsça olan bu yazıyı ele geçirip Kürtçeye çevirdik.

Okumakta olduğunuz bu belgenin önemi: Cesur ve yürekli bir muhabir olan Yüzbaşı Kiyomers Salih, İran Şahı'nın kız kardeşi (Şems) ile evli olan genel kurmay başkanı Fireydu Cem'in yeğeni olduğundan, Şahın çevresinde güvenilen adamlardan biri olup Qazî Mihemed, Sedri ve Seyfî Qazî'nin

mahkemesinin bütün aşamalarına katılmıştır. İran Şahı'nın bütün belgeleri ve gizli mektupları Yüzbaşı Kiyomers Salih tarafından korunmaktaydı ve kimi zaman bu belgelerden bazıları broşür şeklinde basılıp sorumlu kurmay askerlere dağıtılıp okutulduktan sonra İran askeri gizli istihbarat arşivine gönderilirdi.

Başta da belirtildiği gibi, elinizdeki bu belge de, ikinci kısım belgelerden biridir. Bu yazı Qazî'lerin mahkeme tutanaklarından alınıp bir broşür şeklinde basılmıştır.

* * *

Başkan Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'nin Mahkeme Savunması

Yüzbaşı Kiyomers Salih: “Qazîlerin mahkemesinin sonuçlanması ve idam edilmelerinden sonra, ben bu olayların tümünü mübalağasız ve eksiksiz bir şekilde Mehname’de ve önemli olayları da Tac Kiyanî broşüründe yayınladım. Ancak dağıtmadan önce, askeri mahkeme tarafından çağırıldım ve orda bana dediler ki, Qazî'lerin gizli mahkeme tutanaklarını açıkladığım için suçlusun. Bu nedenle yüzbaşılık rütbem kaldırıldı ve bir yıl da hapis cezasına mahkum edilerek tutuklandım. Bundan dolayı bir taraftan Mehname’nin basımı durduruldu ve diğer taraftan da bu haberler dağıtılmadı.

Kiyomers Salih, 1943-1946 yılları arasında Kürdistan ve Azerbaycan’da meydana gelen olayları da Mehname’nin 44-66 sayılarında yayınlamıştır. Ve ondan sonra da uzun bir süre Kürdistan ve Azerbaycan’la ilgili ayrıntılı birçok haber yayına hazırlamış, bu haberlerin bir kısmı yayınlanmış ve bir kısmı da arşivlenmiştir. Kiyomers, bu bilgileri, cezasını bitirip özgürlüğüne kavuştuktan sonra Mehname’nin 75. sayısında yayınlamıştır. Aynı şekilde Mehname’nin 1946 yılında çıkan 66. sayısında da şunları yazmış; “İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle İngiliz ve Rus askerleri geri çekilir, İran askerleri hareket başlatır.”

Mehname sayılarının çoğunda İran Şah’ına gönderilen sadakat ve güven mektuplarının (bunlardan bazıları: Dîborkî Elî Yar Es’ad kuvvetleri, Mameş aşireti reisi Qeranî Axa Eşayer, Herkili Reşit Bey ve Hesên Tilo, Quqyas Mamedî ve Nûrî Begê Begzade, Mihemed Emîn Çepê Herkî, Hemzeyê Qadirî Mameş ve diğerleri) bazıları yayınlanmış, bazıları da askeri arşivde korunmuştur. Bunlardan en önemlisi de Umer Xanê Şikakî’nin Sarayla olan ilişkisini gösteren mektubudur ki o dönemde Umer Xan Kürdistan Cumhuriyeti’nin alay komutanı rütbesinde idi. Seqiz ve çevresinden Şah’ın sarayına güven vermek için gönderilmiş 17 adet mektup mevcuttur. Bu mektuplarda İran Şah’ına olan sadakati dile

getirilmekte, kendini İran Şah'ının Saray yönetimine tanıtmakta ve aynı zamanda Sarayın vereceği bütün emir ve görevleri yerine getirmeye hazır olduğunu belirtmektedir. Bu mektuplar İran askeri arşivinde korunmaktadır.

Belirtmek gerekir ki Dîbork kuvvetlerinden sorumlu Elî Yar, gönderdiği mektuplardan birinde, Başkan Qazî Mihemed ile birlikte Bakü ve Rusya Azerbaycanı'na gidişlerini ve burada yapılan görüşmelerin sonucunu, eksiksiz olarak uzun ve ayrıntılı bir şekilde İran Sarayına yazıp onları bilgilendirmiştir.

Birkaç satırda bütün mektupların içeriğini dile getirmek mümkün değildir; ancak mektupların içeriğinin yarattığı etki bakımından, Elî Yar'ın bu mektubu Cumhuriyet'e vurulan en büyük darbedir. Umer Xanê Şikakî, sayı itibarıyla Saraya en çok mektup gönderen kişidir. Rus askerlerinin

Kürdistan'dan çekilmesinden sonra, Umer Xan tarafından alelacele Şah'a gönderilen mektupta, bir an önce İran askerlerinin Kürdistan'a yetişmesini talep ederek şöyle der: "Bütün Şikak aşireti ile birlikte İran Şah'ının bir subayı gibi emirlerinizi yerine getirmeye hazırız." Bunun için de, Şah'a olan sadakatini ispatlamak üzere, her iki oğlunu Kadir ve Lezgîn'i Tahran'a Şah'ın yanına gönderir ki İran askerleri Kürdistan'a ve bilhasa Mahabad'a doğru gelince, onlara rehberlik ve koruyuculuk yapsınlar.

Umer Xan'nın dışında, bir çok aşiret reisi ve yerel kuvvet sorumlusu da, İran Şah'ına güven vermek ve askerlere rehberlik yapması için oğullarını, kardeşlerini ve güvendiği adamlarını Tahran'a göndermişlerdir.

* * *

Kiyomers Salih Yazıyor: "17 Kasım günü top, cephane ve birkaç tanktan (eski ve işe yaramaz tanklar) oluşan İran askeri birlikleri, Tahran'dan Tebriz'e doğru yola çıkar ve üç gün sonra yani 20 Kasım'da Tebriz şehrinin yakınlarına ulaşırlar. Bu haberin duyulmasıyla birlikte Azerbaycan hükümetinin bütün yöneticileri ülkeyi terk ederek Rusya'ya kaçtılar; ancak İran askerleri bir çok yönüyle emin olana kadar yani ayın 21'ine kadar şehre girmekten kaçındılar.

Tebriz şehri kontrol altına alındığı zaman, ben derginin yeni sayısını hazırlamak üzere Tahran'a döndüm.

Sonraki günlerde çıkan kararla İran askerlerine Kürdistana doğru ilerleme emri verildi. Amaç, Kürdistan Cumhuriyeti kurulduğu zaman Sinê, Kamyaran, Dîwander ve Saqiz yakınlarında yerleştirilen birkaç askeri birliğe de ki bunlar - bazen Kürdistan Cumhuriyeti askeri birlikleriyle zaman zaman çatışmaya girerlerdi- Mahabad'a doğru ilerleme emri verilmişti.

Ortak bir kuvvetin oluşturulması amacıyla, Tahran'daki bir kısım askeri birlikler, diğer bazı İran askeri birlikleriyle Tebriz'de birleştirilerek, Qazvin yol-

undan Kürdistan'a doğru gönderildiler. Bu kuvvetler 20 Kasım'da Saqiza ulaşır, oradan da Kürt aşiret reislerinin rehberliğinde ve Bikan yolundan Mahabad Cumhuriyeti'ne doğru yola çıkarlar.

Bu kuvvet, 29 Kasım'da Mahabad'a ulaşır ve çok sayıda subay alalecele bir şekilde Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'yi aramaya başlayıp yakalamak ister. İran askerleri karargahını Mahabad'ta kurduktan sonra, aynı gece telsiz ile Tahran'la ilişki kurup Qazî'lerin durumunun(kaderinin) ne olacağını sorarlar. Bu arada Qazî de tutuklanarak karargah komutanlığına getirilmişti.

Meydan mahkemesinin yapılabilmesi için bir komitenin kurulduğu ve komitenin yargılama yapmak üzere Mahabad'a doğru yola çıktığı ile ilgili فرمان, Tahran'dan çok çabuk geldi. Gulam Husên Ezîmî başkanlığında ve Savcı Albay Hesên Kufanyan ile hakim Sergurd Cafer Sanî'den oluşan mahkeme komitesi Albay Emîr Hoşeng Xilitbarî gözetiminde 6 Aralık günü Mahabad'a ulaşır ve Qazî'lerin yargılanması için toplanmaya başlar.

Ben, mahkeme komitesinin Qazî'leri yargılamak üzere yaptığı bütün oturumlarında hazır bulundum. Mahkeme oturumları birkaç saat sürüyordu. Bütün soru ve suçlamalar, savcı Hesên Kufanyan tarafından yöneltiliyordu. Diyebilirim ki sorular yeterince net değildi ve suçlamaların çoğu da sanıklar (Qazî'ler) tarafından reddediliyordu. Qazî'ler çok cesaretli bir şekilde suçlamaların ispatlanması için belge istiyorlardı. Ancak suçlamalar ve mahkemenin yargılama sonucunda vereceği son karar, daha önceden Tahran'da belirlendiği için, mahkemenin bu suçlamaları ispatlamaya yönelik herhangi bir belge sunma kararı da yoktu. Bundan dolayı mahkeme oturumları birkaç saat içinde sonuçlandı ve ondan yarım saat sonra da Qazî'lerin idam kararı onaylandı. Aslında bu karar Tahrandan alınmıştı ve aynı gece Qazî'lere de açıklandı.

3. Qazî Mihemed Aşağıdaki Suçlamalarla Suçlanarak İdam Cezasına Çarptırıldı

* Merkezi devletin onayı ve kararı olmadan, %51 Rus Devletine ve %49 Kürdistan Cumhuriyetine olmak şartıyla, Rus Devleti ile petrol ticareti antlaşması yapmak.

* İran ülkesinin haritasını değiştirip yeniden belirlemek ve Urmîye, Kırmanşah, Sinê, Tewrîz ve Îlam olmak üzere beş vilayeti İran'dan ayırmak.

* Kürdistan Cumhuriyeti için, Rus bayrağına benzeyen ve üzerinde çekiç-orak bulunan bayrağın kabul edilmesi.

* Kürdistan Hükümeti için Qazî Mihemed'in resminin üzerinde bulunduğu ve Rus rublesine benzeyen Kürdistan adıyla para bastırmak.

- * Kürdistanın dört parçasını (İran, Irak, Türkiye ve Suriye) kapsayan büyük Kürdistan haritasının yapılması.
 - * İrana yabancıların getirilmesi ve İran topraklarının bir kısmını onların idaresine bırakılması, örneğin Mele Mustafa Barzanî.
 - * İran Devletine ve Şahinşah'ına saldırı ve tehditte bulunmak ve Şahinşah'na (Arya Mêhir) karşı Kürt halkını başkaldırıya teşvik etmek ve savaşmak..
 - * İran hükûmetine karşı Rus hükûmetiyle anlaşma yapmak ve İran toprakları içinde Rus işgalci kuvvetlerine yardımcı olmak.
 - * Bağımsız Kürdistan hükûmetini ilan etmek ve İran topraklarının büyük bir kısmını Kürdistan adı altında işgal etmek.
 - * Yurt dışına heyet gönderip, yurt dışından heyet kabul etmek. Rusya'yı ziyaret ederek Rusya Azerbaycan Cumhurbaşkanı Bakırof ile resmi toplantı yapmak.
 - * İran Devletine sormadan ve İran Devletin onayı alınmadan yabancılar ve İran düşmanları ile ticari bağlantılar kurmak ve antlaşmalar yapmak.
 - * Özellikle Kürd olmayan bölge yöneticilerinin tutuklanması, öldürülmesi, evlerinin yıkılması ve mallarının yakılması.
- Qazî Mihemed üç maddenin haricinde, diğer bütün suçlamaları şiddetle reddetti. Kabul ettiği üç madde şunlardır:
- * Azerbaycan Bakü'sünü ziyaret etmek ve Bakırof ile görüşmek.
 - * Bayrağın varlığını kabul eder, fakat Rus bayrağında varolduğu gibi çekiç ve orak amblemini reddeder.
 - * Mela Mustafa Barzanî'nin Mahabad'a gelişini kabul eder, fakat Barzanî'nin iradesiyle geldiğini ve kimsenin onu getirmediğini söyler. "Çünkü O Kürd'tür ve Kürdistan her Kürdün evidir, isteyen her Kürd, Kürdistan toprağının her karışında yaşama hakkına sahiptir, çünkü bu hak ev sahibi olmanın hakkıdır."

Cumhurbaşkanı Qazî Mihemed'in Yardımcısı ve Savunma Bakanı Seyfî Qazî'ye (Yada Mihemed Husên Qazî) Atfedilen Suçlamalar

- * Yurt dışına, Rusya Azerbaycan'ı başkenti Bakü'ye gitmek.
- * İran Azerbaycan'ı Cumhurbaşkanı Pîşwerî ve Rus Azerbaycan'ı Cumhurbaşkanı Bakırof ile Tebriz'de ilişki kurmak, toplantı yapmak ve antlaşma imzalamak.
- * İran hükûmetine karşı, Kürdistan'da Savaş Bakanlığının kurulması.

Sedrî Qazî'ye (Yada Ebû El Qasim Sedrî Qazî) Atfedilen Suçlamalar

(Mahabad ve çevresindeki Kürdler tarafından İran Milli Devrim Meclisi'ne seçilmişti.)

* Yazdığı çok coşkulu ve duygulu bir şiirle Mele Mustafa Barzanî'yi karşılayıp ve Kürd halkının kutsal bir sembolü gibi nitelemesi.

* Mahabad'ta hükmet işleyişinin ve biçiminin kurulmasında Kürdistan Cumhuriyeti Hükümetine, bakanlarına ve Qazî Mihemed'e yardımcı olmak.

* Qazî Mihemed'e, "Dışarıdan size askeri yardım gelene kadar direnin" diye mektup yazmak.

* İran devletinin Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'ne karşı savaşmaya-
cağına dair Cumhuriyet yöneticilerine telkinde bulunmak ve halkı İran Hükümeti'ne karşı başkaldırıya teşvik etmek.

Mahkemenin yürütülmesiyle ilgili bazı ayrıntılar hakkında Kiyomers Salih şöyle yazıyor: "Mahkeme oturumu yaklaşık olarak dört saat sürdü ve yarım saat sonra mahkeme heyeti onların idam kararını aldı ve telsiz yoluyla askeri karargahla ilişki kurarak onlara da bildirdi. (O zaman karargah komutanı Sipehbed Erşedî Humayunî idi.) Sanıkları geri gönderme kararını alıp, aynı gece kendileri de Tahran'a geri dönerler.

Sedrî Qazî'nin yazmakla suçlandığı şiir, her ne kadar bazı yazım hataları da içerse, bütünü Kürtçe olarak Mehname'nin 66. sayısında yayımlanır. Kiyomers Salih'in kendisi Kürtçe bilmiyordu ve aynı zamanda şiiri kasete kaydeden kişi de Kürtçe'yi iyi bilmediğinden, şiir yazım hatası olmadan yayımlanamamıştır. Tutanakta yazılmış aşağıdaki şiirin kendisi, Sedrî Qazî'nin suçlanmasının ve idamının birinci maddesi olmuştur.

“Ya xwa bixêr bê Heloy berze firî Barzanê min
Remzê pîrozê gel û nîştîmanê min
Barzanî dujmin şikênî, şêrê jiyana min
Pêyê te li ser çav û qezat, li mal gîyanê min
Bê te gel û nîştîmanê min bê xêw û dîl e
Jêr çepokî dujmin zerd û mat û zelîl e
Dilê dujmin li tirsî heybeta te têtê lerze
Ji ber çi dujmin dijberê li vî kûrey erd e
Bi te hate naskirin gel û nîştîmanê Kurdewarî
Tu yî berz û bariz, li her layê dîyarî
Bê te ku dujmin li ser nîştîman de zal e

Bê te gel wek teyrê nexweş û bêperr û bal e
 Tu merdî meydan û şerr û roley
 Warîsê pêrozê îrsî Barzan û toley
 Bi mêjû xawên nîştiman û gel û xêw î
 Bi berzît Baz î, Barzan û lutkeyê ko yî
 Lay dujmin barîz û bi navbangî bi navan
 Bibîstin dujmin çirkemîze digrê li tawan
 Bi Barzan im dinazim, mûqedesê rûyê zemîn e
 Bêşiga şêr û awa wê maye yê jîn e
 Li te fêrbûn bi derdê bêbeşan aşnayî
 Bi te bû şewê bextreşan roşenayî
 Bê te ye em nîştiman dîkin beş beş û dabeş
 Bi vê beş û pirş û perêşanî bû bêbeş
 Her tu bo nîştiman xemxwar û pirr mişûr î
 Dirêxî nekird li katî xurbe û dûr î
 Tu bo gel û nîştiman mûjde û him firîştey
 Te mizgînî anî em herdû şar û deştey
 Gelê min bê te sêwî û perîşan û werrez bû
 Melî (teyrê) bêperr û bal û giriftarî qefes bû
 Bi te geş dibe ruxsarî pirr çirç û çirukim
 Bi te rizgar û jiyawe, gelê mehtûk û sûkim
 Kurd im û li vê xakê bûme û bi vê avê jiyame
 Bo azadî gel û rizgarî nîştimanê me nemame
 Min bi rût û qutî û pêxwas û bêkirasî
 Li malê xwe me dujmin bi ser barê me de nasî
 Hatina te ya bixêr lay bird, xemî zorim li ser şan
 Bi te sarêj bû, tenê pirr zarim û halê perîşan
 Êşa derdê Kurdan min pirr jan û li mêj e
 Dermanê derdê muzmin dûr û dirêj e
 Serwer Mistefa ye bo Mihemed piştevan û bira ye
 Ya Reb geş bike ew dû çira ye
 Miwefeq ke Mihemed, hem Mistefa ra bixatirê Qur'an
 Fexrî gel Mistefa û Barzan, maye şanazî
 Gorî te gîyan û ser û malê Sedrî Qazî
 Ew ê Barzan wa nenasê bê hiş û bê ziman e
 Kerr û gêj û wêj û heywan û nezan e

Ew ê nahezî Barzan e, caş û xofiroş e
Yanî: Gewadbab e û zolekurd e û dayik zanî.”

Qazî’lerin yargılanmasından üç ay sonra, ikinci kez mahkemede sorgulanmaları için İran Genel Kurmayı tarafından üç kişiden oluşan yeni bir mahkeme heyeti oluşturulur.

Yeni mahkeme heyeti üç kişiden oluşmaktaydı:

- 1- Albay Reza Nîkuzade (hakim)
- 2- Albay Recep Eta (Mahkeme heyetinin yeni başkanı)
- 3- Serwan Nebewi (Qazî’ler için avukat olarak belirlenmişti)

Her ne kadar sanıklar (Qazî’ler) birinci oturumda suçlandıkları konularla ilgili olarak kabul edilmesi için ayrıntılı bir şekilde hazırlamış oldukları 114 sayfalık savunmalarını mahkemeye verdilerse de, bu savunma dosyası askeri garnizondaki meydan mahkemesinin raflarında unutulmaya yüz tutmuştu ve hiç kimse dosyayı açıp okumamıştı bile.

Aynı şekilde mahkeme heyeti Tahran’dan Mahabad’a geldiği zaman da, ikinci kez tekrarlanan mahkemede istekleriniz kabul edilmedi demek için, Qazî’lerin savunma dosyasını kendileriyle getirmemişler. Çünkü, öyle anlaşılıyordu ki Qazî’lerin suçlanma kararı Tahran’da alınmıştı.

Qazî’leri yargılayan ve davasını takip eden heyet, Genel Kurmay tarafından belirlendi ve İran Şahı ile de tanıştırıldı. Şahinşah heyete bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra, telsiz yoluyla Genel Kurmayla sürekli ilişki halinde olmalarını istedi.

Mahkeme heyeti ve ben Kiyomers, 04.01.1947 tarihinde Tahran’dan yola çıkarak Tebriz’e doğru ve oradan da Mîyandiwaw ve Mahabad istikametinde yola devam edip, 07.01.1947 tarihinde hedeflediğimiz yere vardık ve bir gece Mahabad’ta dinlendik. Ertesi günün sabahı yargılama başladı. Sorgulanmak üzere ilk etapta Qazî Mihemed’i getirdiler ve yukarıda 12 madde halinde belirtilen suçlarla suçlandı. Qazî Mihemed ise üç maddenin dışında diğer bütün suçlamaları şiddetle reddetti ve sözkonusu suçların ispatlanması için mahkemenin belge ve kanıt göstermesini talep etti. Suçlamalar okunduktan sonra, Qazî Mihemed savunmasına başladı. Qazî Mihemed, savunma esnasında çok zinde idi, sakin ve saygın bir şekilde sorulara cevap veriyordu.

Qazî Mihemed’in ketum bir şekilde mahkemenin suçlamalarını reddetmesi üzerine, hakim Qazî Mihemed’e bağırarak çok sert bir üslupla konuştu. Bundan dolayı Qazî de çok kızdı ve Farsça olarak hakime şöyle dedi: “Şoma hem xurde digran ranîşxwar mikunid” ve konuşmasını sürdürerek dedi “Şoma eger dîn nedarîd ve Xuda ra hem nemî şinasîd ve îman be hisab û kitabê axîret nadarîd laeqel zirreyê ciwanmerd başîd (“siz iftira ediyorsunuz” ve konuşmasını sürdürerek

dedi “siz dinsizsiniz ve Allalah’ı da tanıımıyorsunuz, kitaba ve ahiret hesabına da iman etmiyorsunuz, akılsız ve mertliğin zerresi de yoktur sizde.) Neden bütün bu yalan ve iftiraları bize isnat ediyorsunuz eğer doğru konuşuyorsanız bir belgeyle ispatlayınız.

Çünkü Farslar içerisinde bu sözlerin kullanılması utanç verici olduğu için, mahkeme başkanı Qazî’nin bu sözlerine çok kızdı ve başını avuçları içine alarak Qazî’ye şöyle dedi: “Kurdan seg sıfet! (Kürtler köpek sıfatındadır)”. Ancak hakim bu öfkeli sözleri Qazî Mihemed’i hiç etkilemedi ve çok sakin bir şekilde mahkeme başkanına şu cevabı verdi:

“Köpek, şerefsiz, utanmaz ve namussuz sizsiniz ki kendiniz halka karşı ve yasalara karşı hiçbir sınır tanıımıyorsunuz. Namussuz, sonuç olarak sen ancak senden önceki namussuzun verdiği kararı infaz edebilirsin ve ondan fazla elinden hiçbir şey gelmez. Ben suçsuz olduğuma inanıyorum ve çoktan beri bu yolda da ölmeye hazırım. Ulusumun özgürlüğü için ölüyorum ve bu şerefli ölümden onur duyuyorum. Bunu kendim için Allah’ın bir lütfü olarak görüyorum.”

Qazî Mihemed sözlerini bu şekilde sonuçlandırdı ve artık konuşmayacağına, mahkemenin hiçbir sorusunu cevaplamayacağına dair kararını bildirdi. Qazî, cevap vermeyeceğine dair yemin etti ve dedi; “Bu kendini bilmez adam ne kadar hata yapıyorsa yapsın.” Mahkeme başkanı da, Qazî’nin öfke ve tepkisinin yatışması, kararından vazgeçmesi ve soruları cevaplaması için mahkeme, oturumuna ara verdi. Mahkeme tekrar başladığında, Qazî’nin mahkeme başkanı Albay Nikuzad’ın sorularını cevaplaması için çok çaba harcadı; ancak Qazî Mihemed şu cevabı verdi:

“Benim idam edileceğimin kararı verilmiştir, ulusuma verdiğim söz ve peyman odur ki ulusumla birlikte yaşayacağım ve onun için öleceğim. Şimdi nasıl olur ki ulusuma verdiğim söz ve ettiğim yeminden vazgeçeyim! Bu nedenle bütün namussuzluk mahkeme başkanı olan albaydan kaynaklanıyor. Ben o adamın sorularını cevaplamam, eğer başka biri varsa sorsun.”

Qazî Mihemed’in konuşmayacağı anlaşılınca, mahkeme heyeti çaresiz bir şekilde Albay Nikuzad yerine, mahkeme başkanı da olan Albay Recep Eta’yı mahkemenin yargıci yapmak zorunda kaldı.

Birinci sorudan başlamak üzere bütün sorular yeniden soruldu. Qazî Mihemed, daha önce reddettiği soruların tümünü tekrar reddetti. Neden merkezi devletin onayı ve kararı olmadan, Rus Devleti ile petrol ticareti antlaşması yaptınız? sorusuna verdiği cevapta; Qazî Mihemed (gülerek dedi): Hangi petrol, ticaret yapmak için elimizde hangi petrol kuyuları ve şirketleri vardı, eğer bizi cambazca bir şekilde suçlamak istiyorsanız, öyle suçlama ve iftiralarda bulunun ki biraz doğruluk payı olsun. Anlaşılan odur ki siz Mahabad şehrinin içinden geçen nehrin suyunu da petrol olarak görüyorsunuz. Doğrusu çok bilinçsiz bir

şekilde bizi suçluyorsunuz, bize yaptığınız suçlamaların hiçbirinin temeli yoktur.

Aynı şekilde diğer sorunun cevabında da güya Qazî Mihemed, İran'a yabancıları getirmek istemiş ve İran topraklarının bir kısmını onların idaresine bırakmış, örneğin Mele Mustafa Barzanî gibi! Qazî Mihemed üç ay önceki yargılamada olduğu gibi tekrar bu sorunun cevabını verirken şöyle dedi: "Mele Mustafa Barzanî Kürdistan'a gelen bir yabancı değildi ve değildir, hiç kimse onu getirmemiştir, Kürdistan her Kürd'ün evidir, şartlar öyle gerektirmiş ve o da evinin bir bölümünden diğer bir bölümüne geçmiştir."

Albay Eta, soruları birer birer tekrarladı ve Qazî Mihemed de daha önceki gibi bütün suçlamaları tekrardan reddetti. Bu arada Albay Nikuzad sarı, kırmızı ve yeşil renkli ve üzerinde çekiç ve orak resmi olan bir kumaş parçasını çantasından çıkarttı ve Qazî Mihemed'e göstererek şöyle dedi: İşte bütün hükümetin, bayrağın ve teşkilatın bu değil mi?(Albay bayrağa tükürerek ayakları altına alıp bastı.)

Albayın bu davranışına karşılık olarak Qazî Mihemed şöyle dedi:

"Birincisi, göstermiş olduğun bayrak kesinlikle Kürdistan bayrağı değildir; çünkü bizim bayrağımızın üzerinde çekiç ve orak resmi yoktur. İkincisi, bu davranışın senin ahmaklığının ve şuursuzluğunun göstergesidir, çok iyi bilin ki hakaret etmek için hiçbir zaman eliniz Kürdistan bayrağına yetişemeyecektir, bir gün gelecek ki o bayrak şu anda yargılanmakta olduğum mahkeme binasının üstüne dikilecek ve dalgalanacaktır.

Ben Kürdistan bayrağını Mele Mustafa Barzanî'ye emanet etmişim ve onun omuzlarında bu dağdan öteki dağa, bu şehirden öteki şehre ve bu ülkeden öteki ülkeye taşımakta, ta ki bir gün bütün Kürdistan dağlarına ve diyarlarına dikilip dalgalanana kadar, çok iyi biliniz ki o gün gelecektir."

Albay, Qazî Mihemed'e talepte bulunarak dedi: Her ne kadar bu konu mahkemenin işi ve görevi dışında ise de, bize Mele Mustafa Barzanî'nin bazı özelliklerinden bahs edebilir misin?

Qazî Mihemed: Mele Mustafa Barzanî'den vazgeç, sen kendin dedin, Mele Mustafa yabancı biridir ve mahkemenin işi ve görevi dışındadır.

Fakat Albay ondan tekrar talepte bulundu.

Qazî Mihemed: Eğer bir bütün olarak Mustafa Barzanî'den bahsedersem, bir anda Kürdlük tarafımın ağır bastığını düşünebilirsin.

Albay Eta: Söylediklerinin doğru olduğuna inandığına dair yemin etti, bu mahkemede benim için kani olmuştur ki dediğin ve diyeceğin her şey, yüreğinin derinliğinden çıkıyor ve inanarak söylüyorsun.

Qazî Mihemed: Size Mele Mustafa Barzanî'nin bütün özelliklerini anlata-mam, siz de hiçbir şekilde bütünüyle Barzanî'yi tanıyamazsınız. Çünkü, Ona düş-man tarafı olarak baktığınız için, ben söylersem de, siz hiçbir şekilde düş-

manınızın bu değerli ve iyi özelliklerini, duruş ve pratiğini takdir etmek istemezsiniz.

Yargıç, bildiği oranda Barzanî'yi onlara tanıtması için Qazî Mihemed'ten tekrar talepte bulundu.

Qazî Mihemed: Ne ben ve ne de başka biri Barzanî'yi kendisi gibi size tanıtamaz, bu soruyu sormaktan vazgeçmenizi istiyorum.

Fakat mahkeme heyeti Mustafa Barzanî'den bahsetmesini tekrar talep etti.

Qazî Mihemed: Pekala, Mele Barzanî'yi yalnız birkaç cümle ile size anlatacağım; tarihte, ne kadar kahraman, yiğit, direnişçi, şerefli, hümanist, özgür, korkusuz ve öngörülü büyük şahsiyetler varolmuşsa, Barzanî de onlardan biridir. Allah'a ve dine, İslam dininin önderine inanmış Müslüman milletinde nasıl ki doğruluk, dürüstlük ve sadakat varsa, bütün bu özellikler Barzanî'de de vardır. Sadi'nin de dediği gibi: "Hirançe xoban heme darend, ew bi tenha dare." İster inanın ister inanmayın veya hoşnut olun yada olmayın.

Qazî Mihemed'in çok içten ve inanarak söylemiş olduğu bu sözlere, mahkeme salonunda bulunan herkes hoşnut oldu. Şüphesiz belliydi ki Barzanî'yle ilgili anlattığı bu övücü özellikler, ne Barzanî'nin hatırı içindi, ne de mahkeme heyetinin.

Mahkeme başkanı Eta, Qazî Mihemede dedi: Bilebildiğimiz kadarıyla bu memlekette senin kadar sakın ve kendine hakim kimse yoktur, neden Albay Nikuzad'a çok kızdınız?

Qazî Mihemed: Şu anda uğrunda idam cezası ile yargılanmakta olduğum bu ulusun onurunu rencide etme fırsatını hiç kimseye vermem. Şu anda ulusumu rencide edecek ve küçümseyecek namertçe bir davranışı nasıl kabullenebilirim? Sadece şunu söyleyebilirim; Kürd ulusunu rencide edecek alçak ve namert bir kişiğe fırsat vermem. Bunu kabullenecek kadar bilgili ve medeni değilsiniz, saygısızlığınızı nasıl hoş görebilirim? Sadi'nin dediği gibi: "Hira engiz dest ez can bişevît, herançe derdî dil derd begoyed." Ulusum için ölmek ve şehit olmak! Allah'tan istediğim kabul edildi, bağışlayan yüce Allah'ın huzuruna yüzümün aklıyla gideceğimi umut ederim.

Kiyomers Salih: Qazî Mihemed'e yapılan suçlamalar listesine mahkeme oturumun sonunda bir yenisi daha eklendi; güya cumhuriyet kadrolarına ve bir grup subaya şiir okumuş ve onlar da bu şiiri kendilerine kılavuz yapmışlardı. Lakin Qazî cevabında, ilk olarak bu şiiri sizden duyuyorum dedi

Birçok askeri mahkeme ve meydan mahkemesinin duruşmalarına katılmışım; fakat hiç birinde de Qazî Mihemed gibi yürekli, cesaretli ve korkusuz bir insanı görmedim. Muhakemede hiçbir şekilde korkmuyordu; sanki mahkemede değil de bayram ve şenlikte oturmuş biri gibi soruları cevaplıyordu ve çok cesaretli bir şekilde konuşuyordu.

Albay Nikuzad, Kürt halkını ve Qazî Mihemedi rencide eden sözler sarf ettiği zaman, Qazî Mihemed çok sert bir şekilde ona cevap verdi. “Bizden öncekiler sizi çok iyi tanımışlar. (.....) diyen şairden Allah razı olsun.” diyerek, çok felsefi ve derin bir Farsça şiir okudu ki Acemlerin ve Şîa’nın ruhunu ve kökünü ortaya koyuyordu) ben o şiirin kime ait olduğunu öğrenmek ve yazmak istiyordum; fakat muhakeme zamanı olduğu için şiiri tekrarlama durumu yoktu. Ve Qazî şiiri okuduktan sonra: “Sizi bize böyle tanıtmışlar dedi.”

Albay Eta tekrar Qazî Mihemed’e sordu: Mele Mustafa Barzanî’nin buradan ayrıldıktan sonra, sizinle ne tür ilişkileri oldu? Eğer ilişkisi olduysa hangi gün ve nasıl oldu?

Qazî Mihemed: Barzanî, Şino ve Nixede bölgesine ulaşana kadar ilişkimiz vardı; fakat oradan uzaklaştıktan sonra ilişkimiz kesildi ve ondan sonra haber alamadım.

Yargıç tekrar sordu: Mele Mustafa Barzanî ile ilişkiniz olduğu zaman, Mele Mustafa seni kurtarmak için ne tür planları hazırlamıştı?

Qazî Mihemed: Mele Mustafa Barzanî, onunla beraber gitmemi çok istiyordu, henüz ben tutuklanmadan bana şunu dedi, “Ben (İran devletine karşı-çn.) suçsuz olduğumu dillendiremem.” Mele Mustafa Barzanî, bana, siz Acemlerin doğru ve gerçek resmini çizdi, sizin kim ve ne olduğunuzu kavratı.

Albay Eta sordu: O resmin nasıl olduğunu ve ne olduğunu bize gösterebilir misin/anlatabilir misin?

Qazî Mihemed: Doğrusu, Barzanî sizi herkesten çok daha iyi tanımış, Barzanî bana şunu dedi,

“Hiçbir halk ve millet Acemler gibi değildir. Acemler güç ve kuvvet sahibi olduğu zaman onlardan daha zalim, acımasız ve vicdansız olanı bulunmaz, boyunduruk altında oldukları zaman da, hiç kimse onlar gibi iktidar sahibine ricacı ve mazlum görünmeyi bilemez ve edemez. Güç/iktidar sahibi oldukları zaman, ellerinden ne geliyorsa yaparlar ve boyunduruk altında olduğu zaman da, geçinmek için ne gerekiyorsa yaparlar. Bundan dolayı suç işlemediğin için Acemlerin seni hoş karşılayacağına dair bir beklentin olmamalı.”

Albay Eta tekrar sordu: Barzanî’yle gitmediğinden dolayı pişman değil misin?

Qazî Mihemed:

Eğer yüce Allah’ım bu şekildeki ölümüne engel çıkarmazsa, pişman değilim. Çünkü, ben, onlarla yaşayacağıma ve onlarla öleceğime dair, Kürt ulusuna söz vermişim. Biliyorum, eğer ben gitseydim ve elinize düşmeseydim, benden intikam almak için, Mahabad halkından ve Kürt milletinden çok sayıda insan öldürecektiniz. Bunun için rahatım. Birincisi; suçsuz olarak ben öldürüleceğim, ikincisi ise; vermiş olduğum sözü yerine getirmiş olduğum için, umut

ederim ki Allah'ın ve Kürt milletinin yanında, dünyanın ve kıyametin sevimli insanı olurum.

Albay Eta sordu: Tutuklandığın zaman, Mahabad civarlarında bulunan Barzanî'nin seni kurtarmak için bir planı var mıydı?

Qazî Mihemed: Evet, Barzanî bana haber gönderdi ve ne şekilde olursa olsun herhangi bir gece çok sayıda pêşmergeyi gönderip beni zindandan kurtarabileceğini söyledi. Mele Mustafa'nın amacı, öldürülmeden önce beni zindandan kurtarmaktı.

Albay Eta: Neden plan işlemedi?

Qazî Mihemed: Ben kendim istemedim.

Albay Eta: Neden? Neden kurtulmak istemiyecektin?

Qazî Mihemed: Birkaç nedenden dolayı.

Albay Eta: O nedenler neydi?

Qazî Mihemed: Birincisi, ulusuma vermiş olduğum söz ve anlaşılmıyordu. İkincisi ise, daha çok kan akmaması için idi. Bilhassa ben yaşamımda ölüm ve öldürmeden dolayı üzülmüyordum.

Albay Eta: Doğrusu sen kendine mi üzülmüyordun yoksa Barzanilere mi veya bizim subaylara mı üzülmüyordun?

Qazî Mihemed: Allah'a inan ki, ne kendime üzülmüyorum ve ne de sizin subaylarınıza. Ben Kürtlere ve Barzanî'lerin gençlerine üzülmüyorum. Eğer bu olmasaydı, ben karar vermiştim ve her halükarda öldürüleceğimi biliyordum.

Albay Eta: Barzanî'lere neden bu kadar üzüldüğünü bize anlatabilir misin?

Qazî Mihemed:

Çünkü Mele Mustafa ve Barzaniler, Kürt ulusunun gelecek umududur. Ben de Kürdistan bayrağını onlara emanet ettim ve onlar o bayrağı koruyacaklar. Kürdistan bayrağı günü gelene kadar onların yanında kalacaktır. O bayrak, Albay Nikuzad'ın tükürüp ayakları altında çiğnediği bayrak değildir. Allah'tan umudum odur ki, o bayrak Barzanî kuvvetlerinin eliyle şu an içinde yargılandığım bu evin üstüne ve bütün Kürdistan dağlarına dikilip dalgalansın.

Albay Eta: Son soru; doğrusu, sen kendin mi gitmedin yada Barzanî seni kendisiyle götürmedi, istemedi onunla gidesin?

Qazî Mihemed: Öyle anlaşılmaktadır ki şimdiye kadar söylediklerime inanmıyorsun.

Albay Eta: Bana bu gerçeği anlatmanı istiyorum.

Qazî Mihemed: Albay! Kendine gel, sen de beni rencide etme! Neden doğruyu benden istiyorsun? Bu söylediklerim doğru değil mi, he!? Babam ve atalarım bu topraklarda yaşamış, Kürdistan topraklarının dışında nereye gideyim! Ben ülkemi ve ulusumu bırakıp kaçacak kadar yaşamış düşkünüm değilim!

Albay Eta, Qazî Mihemed'in daha önceki gibi tekrar kızmaması ve Nikuzad gibi onu da rencide etmemesi için, çabucak özür diledi ve amacının Qazî Mihemed'i rencide etmek olmadığını, ağzından yalnızca böyle bir söz olarak çıktığını söyledi. Ve sonra şu soruyu sordu ve dedi gerçekten de bu soruya da cevap vermeni istiyorum.

Albay Eta: Eğer o kadar vatanını ve ulusunu seviyorsan, neden yabacıları ülkeye getirip ulusuna subaylık yapmasına izin veriyorsun?

Qazî Mihemed: Siz bu sözü çok tekrarlıyorsunuz, anlaşılan amacınız İngiliz ve Rus Kuvvetlerini kastetmektir?

Albay Eta: Hayır, amacım Mele Mustafa Barzanî'yi kastetmektir.

Qazî Mihemed (gülerek dedi):

Bir süre önce bu sorunuzu cevapladım, tekrarlamaya gerek yoktur. Ben size dedim, Mele Mustafa Barzanî Kürd'tür ve Kürdistan da her Kürt'ün evidir, Barzanî de evinin bir odasından öbür odasına geçen bir insan gibidir, her insanın evinin ve malının herhangi bir yerinde oturmaya hakkı vardır. Ve iyi bilin ki ben kendim gitmek istemedim, eğer öyle olmasaydı, emrimde olan birkaç otomobil vardı, istediğim her an ve zaman bu otomobillerden biriyle İran topraklarından uzaklaşabilirdim.

Ben yaptığım işin sonucunu da çok iyi biliyordum ve sizi de çok iyi tanıyordum. Barzanî'nin dediği gibi, hiçbir halk ve millet Acemler gibi değildir, Acemler güç ve kuvvet sahibi olduğu zaman onlardan daha zalim, acımasız ve vicdansız, onlar kadar rencide edici ve kurukafalı olanı bulamazsınız, boyunduruk altında oldukları zaman da, hiç kimse onlar gibi iktidar sahibinden ricacı olmayı, kendini zavallı ve mazlum göstermeyi bilmez.

Qazî Mihemed'in mahkemesi bu şekilde sona erdi.

Ondan sonra, sıra Mihemed Husên Xanî Seyfî Qazî'ye geldi. Çok heybetli, zinde ve cesaretli bir şekilde mahkeme salonuna girdi ve burasının mahkeme olduğunu düşünmüyordu bile.

Albay Nikuzad yerine oturdu, bir süre Seyfî Qazî'ye baktı ve soruları sormaya başladı.

Albay Nikuzad: Neden bu görevi aldın ve Savunma/ Savaş Bakanı oldun, bu görevi almaktaki amacın neydi?

Seyfî Qazî: Bu görevi onurla aldım ve tek amacım ulusuma hizmet etmektir.

Albay Nikuzad: Amacın hizmet etmek miydi yoksa para biriktirip yaşamak için mi bu görevi üstlendin?

Seyfî Qazî (gülerek): "Albay, eğer beni tanıımıyorsan bilmiş ol, bu görevi para toplamak için yapmamışım, 2 milyon tümene yakın kendi paramı Kürt ulusu ve Kürdistan Cumhuriyeti için harcamışım. Albay, öyle anlaşılmaktadır onun

dışında beni de tanımıyorsun. Sen, mahkeme ve adaletin pratiğinden de hiçbir şey anlamıyorsun.”

Aslında burada, Albay henüz Qazî Mihemed’in sözlerinin yarattığı kızgınlığın etkisinde olduğu için, patlamaya hazır bir durumdaydı, Seyfî Qazî’yi kırmak ve bir bahaneyle ona kızmak istiyordu. Fakat Seyfî Qazî onu uyarak şöyle dedi:

“Artık biz yaşamdan da maldan da vazgeçmişiz, eğer sen bir iğnenin ucu kadar cesaretlenip beni rencide etmek istersen, ben Qazî Mihemed gibi değilim, yalnız sözle sana cevap vermem (elini yumruk yapıp Albaya göstererek dedi); bu yumrukla dişlerini ve başını kırarım, sonuç olarak bizim de beklediğimiz ölümün ötesinde bir şey yoktur. Şimdiye kadar bizim hakkımızda bir milyon yalan, hoş olmayan ve düşüncesizce şeyler söylediniz, şimdi de yenilerini eklemek istiyorsunuz. Bizim aleyhimizde düzenlemiş olduğunuz bütün bu bahtsızlığın ve yalanların, hiçbir temeli yoktur, fakat burada size açıklıyorum, bütün bu yalan ve iftiralarınızı onurlanarak kabul ediyorum. Artık sizin hiçbir sorunuzu cevaplamaya çağım.”

Böylece Seyfî Qazî’nin muhakemesi de sona erdi.

Ve ondan sonra sıra Ebû El Qasim Sedrî Qazî’ye geldi ve onu mahkeme salonuna getirdiler. Ona sorulan birinci soru şuydu:

Qazî Mihemed’e göndermiş olduğun o mektupta, “Dışarıdan size askeri yardım gelene kadar direnin” diye yazmandaki amacın neydi?

Sedrî Qazî: Böyle bir iddianın aslı yoktur, eğer böyle bir şey varsa buyurun kanıtlayın.

Barzanî için yazmış olduğun o şiir ne idi?

Sedrî Qazî: Evet, o şiiri Barzanî’yi sevdiğim için yazdım.

Yargıç tekrar sordu: Mektubunda belirttiğin o yardım daha önce de var mıydı? Yoksa bu, yabancılar tarafından size gönderilen ilk yardım mıydı?

Sedrî Qazî: Böyle bir şeyin aslının olmadığını söylüyorum.

Yargıç tekrar sordu: Pîşeweri ile Tebriz’de, Miyandwaw’da Rus komutan Nemaz Elyof’la, Merxe’de Aleksandır’la ve Urmiye’de Rus konsolosuyla ne için görüşüp toplantı yaptınız?

Sedrî Qazî: Bu görüşmeler o günkü koşulların gereği idi.

Yargıç sordu: Bu, Ruslar için yapılmış bir casusluk işidir.

Sedrî Qazî: Kimin için casusluk? Neden? Ülkemizde olup da Rusların görmediği ne vardı? Rusların kendiliğinden gidip görmedikleri bir şey, bir yer var mıdır?

Yargıç, tekrar dile getirdiği bazı isimlerin böyle, şöyle yazdığını söyledi.

Sedrî Qazî: Herhangi bir yere yazmış olduğum her yazının bir nüshasını da kendi yanımda tutarım. Mektup ve belgelerin tümünün içinde mevcut olduğu

dosyayı Tahran'a gönderin. Neyi, neresi için yazdığım, o zaman daha iyi anlaşılır.

Bu şekilde her üç Qazî'nin de tekrardan görülen mahkemesi sonuçlandı. Mahkeme Heyeti tekrar konuşmaya başladı; ancak bu konuşma önceki gibi değildi, yarım saatten daha az bir sürede konuşmasını tamamladı ve kararını aldı. Qazî'lerin tekrardan yargılanması için kurulmuş olan bu ikinci Mahkeme Heyeti kararını yaklaşık on saat içerisinde açıkladı ve bu arada sürekli Tahran ve Mahabad arasında telsizle görüşmeler yapılıyordu. Mahkeme heyeti gece saat 12'de üç Qazî'nin de idam kararını açıkladı ve bu kararı çok hızlı bir şekilde Tahran'a ulaştırıp onları haberdar etti.

Her ne kadar ne Qazî Mihemed, ne Sedrî, ne Seyfî Qazî ve ne de biz Tahran'ın kararıyla ilgili bir şey öğrenemedikse de, fakat asayiş komutanının yüz renginin belirgin bir şekilde değişmiş olduğunu, ellerinin titrediğini ve acil bir şekilde telsizle bir yerlerle ilişki kurmak istediğini gördüğümüz zaman, anladık ki çok sert bir karar verilmiştir.

Her ne kadar, Tahran'la yapılacak telsiz görüşmelerinin süresinin yarım saati aşmaması kararı önceden alınsa da, anlaşılan oydu ki Şah'ın Sarayı ve Genel Kurmay, o gece sabaha kadar mahkeme kararının infaz sonuçlarını bekledi.

Doğrusu Qazî'lerin yeniden yargılanması için kurulan ikinci mahkeme de, bundan önceki meydan mahkemesinin yaptığı suçlamaları tekrarlardı ve hiçbir suçlama için de önemli bir belge gösteremedi ve Qazî'lerin suçlamaları reddetmesine de bir cevap vermeden, her üçünün idam kararını onayladı. Ondan sonra, şehir içinde darağaçlarının kurulacağı bir yer aramaya koyuldular. Anlaşılan oydu ki asayiş komutanlığı mahkeme kararından bir gün önce, Çiwarçira meydanındaki bir evi belirlemişti, yani baştan beri idamların yapılacağı yer belirlenmişti.

Komutan: Biz gerekli yeri hazırlamışız.

Kiyomers Salih Yazıyor: Başta verilmiş olan karara göre, Qazî'lerin infazı, Mahabad komutanlığına bırakılmıştı. Biz mahkeme heyetiyle birlikte Tebriz'e ve oradan da Tahran'a gitmek üzere hazırlandık. Fakat, aniden karar değişikliği yapıldı, Qazî'lerin cezası infaz edilene kadar mahkeme heyetinin orada kalması gerekiyordu. Qazî'lerin idamı gerçekleşene kadar, mecburen kaldık.

Mahkemenin bitiminden sonra, Qazî'lerin kaçmamaları için etrafı askerlerce korunan bir odada bekletiliyorlardı. Alınan karar doğrultusunda her biri on asker refakatinde ayrı kamyonlara bindirildiler. Onlara; "sizi Tahran'a göndereceğiz." denildi. Qazî'leri birer birer Çiwarçira meydanına getirilmesi için, Mahabad Askeri Komutanlığından emir vrildi.

Ben de dergi için hazırladığım raporu tamamlamak üzere zindana gittim.

Bir askerle birlikte zindanın içine girdiğimizde Qazî Mihemed'i gördüm, namaz kılıyordu. Bir asker Qazî'ye dedi: "Hazırlığınızı görün, sizi Tahran'a göndereceğiz." Sedrî ve Seyfî, bilhasa da Sedrî Qazî (Ebû El Qasım) bu karardan çok memnun görünüyordu. Qazî Mihemed selamı verdikten sonra, gelişimizin ve söylediğimiz sözün onda hiçbir etki yaratmadığını gördük. Hızlı bir şekilde eşyalarını toplayıp hazırlandılar ve dediler: "Müsaade edin de Tahran'a gidişimizle ilgili ailelerimizi haberdar edelim ki yol harçlığımız için bize para getirsinler."

Oradaki asker: "Hayır, gerekmiyor, komutan yol harçlığınız için gereken parayı, bu işten sorumlu askere vermiştir, bundan dolayı sizin para getirmenize gerek yoktur." diyerek isteklerini reddetti.

Alınan karardan sonra, Qazî'lerin her biri on askerle birlikte ayrı kamyonlara bindirilerek götürüldü. O gün de askeri komutanlık tarafından şehir merkezinde olağanüstü durum ilan edilmişti, her nevi sokağa çıkma yasaklanmıştı. Şehrin merkezi ve çevresi, silahlı asker ve subaylar tarafından sarılmıştı. Yarım saat içerisinde Qazî'lerin her biri on askerle birlikte kamyonlara bindirildi; Qazî Mihemed birinci kamyonu, Seyfî Qazî ikinci kamyonu ve Sedrî Qazî de üçüncü kamyonu bindirilerek hareket emrini beklediler. Kürt halkının korkutulması ve İran askerlerinin cesaretlendirilmesi için, Qazî'lerin Mahabad şehrinin merkezinde bulunan Çıwarçıra meydanında idam edilmeleri kararı, Tahran'da alınmıştı. Mahkeme heyeti Mahabad'a doğru geldiği zaman, askeri komutanlık, şehrin güvenliğini sağlayacak askerleri yerleştirmek bahanesiyle, Çıwarçıra meydanı etrafındaki evleri boşaltılar. Qazî'lerin götürüldüğü meydandaki evin üç kapısı vardı; kapılardan biri meydana açılıyordu, ikincisi de meydanın tersi istikamette açılıyordu ve üçüncü kapı da evin küçük avlusuna doğru açılıyordu. Qazî Mihemed'in içinde bulunduğu kamyonun meydan tarafına gitmesi emri verildi ve kamyon Çıwarçıra'daki evin kapısında durduğu zaman Qazî Mihemed sordu; "Neden beni burada indiriyorsunuz?" Asker cevapladı: "Tahran'a gidişiniz buradan organize edilecektir ve kalan birkaç soru da burada size sorulacaktır." Qazî Mihemed arabadan indi ve evin içerisine girdiği zaman, karşısında Albay Nikuzad, bir Kürd imam ve birkaç silahlı subayı gördü, aynı zamanda odada büyük bir masa ve üzerinde de bir Kuran vardı ve Tahran'dan Mahabad'a gelen sağlık müdürü de ordaydı. Orda anladı ki Tahran'a gitme olayı yalandır, bu bahaneyle onları Çıwarçıra meydanına getirmişler.

Yargıç Albay Nikuzad mahkeme hükmünü okumaya başladı ve Qazî'ye dedi: Bu hükmün şimdi yerine getirilmesi gerekiyor. Eğer bir vasiyetin varsa söyle ya da yaz.

Qazî Mihemed hızlı bir şekilde masanın başına geçti ve vasiyetnamesini yazmaya başladı. Fakat yorgun olduğu görülmekteydi, bunun için birkaç sayfa yazdıktan sonra Mahabad imamına seslenerek dedi: Gel söyleyeceklerimi yaz. Qazî Mihemed, çok net bir şekilde konuşuyordu ve ona yazdırıyordu. Dedi yaz

bakalım, gelecekte Kürt ulusunun çocukları ondan faydalanması için filan yer ve filan toprak; okul, hastane ve cami içindir. Kürt halkı için birliğinizi, bütünlüğünüzü oluşturun ve birbirinizi sevin diye nasihatlarla bulundu. Vasiyetnamenin yazımı bitikten sonra, namaz kılmaya başladı ve bütün bunlar da 2,5 saat sürdü. Yargıç bu süre içerisinde çok sıkıntılı görünüyordu, bir an önce Tahran'a dönmek istiyordu. Qazî Mihemed vasiyetnamesini yazıp namazını kıldıktan ve dileklerini Allah'a bildirdikten sonra, Kürt halkına vasiyetname ve birkaç nasihat yazmak için yetkililerden izin vermelerini istedi, yargıç da o izini verdi. İsteddiği kalem ve kağıt verildi, O da Yargıç Albay Nikuzad ve orada bulunan diğer her kesin duyacağı ve anlayacağı şekilde, imama söyleyeceklerini yazmasını istedi. Qazî: "Mele sana söyleyeceğim her şeyi yaz." Mele: "Kurban olduğum ne yazayım, ben sizin konuştuğunuz şekilde (Kürtçe) yazmıyorum, Kürtçe yazmam için yargıcın izin vermesi gerekiyor." Qazî Mihemed kızarak cevapladı: "Yargıç kimdir? Bana izin verip vermemesi nedir? Ben sana söylüyorum."

(Kiyomers Salih diyor: Burada, Qazî Mihemed Meleye (İmama) Farsça söylediği şeyleri Kürtçeye çevirip yazmasını istiyordu)

İmam dedi: Kurban, beni bağışlayınız, Kürtçe yazmasını bilmiyorum.

Qazî Mihemed (kızarak) dedi: Bu da Kürt ulusunun diğer bir baht-ı karalıdır.

Qazî Mihemed kalemi eline alarak, düzgün ve çok güzel bir yazıyla vasiyetnamesini kendisi yazmaya başladı:

"Büyük ve şefkatli Allahın adıyla,

Kürt ulusu ve değerli kardeşlerime;

Hakları gasp edilen kardeşlerim! Zulme maruz kalan ulusum! Ben yaşamımın son anlarında sizlere birkaç öğütte bulunmak istiyorum: Allah'ın hatırı için artık birbirinize düşmanlık yapmayınız, birbirinizi koruyun, birbirinize yardımcı olun, zulme ve zorba düşmana karşı koyun, kendinizi düşmana satmayın, düşman kendi işini size gördürünceye kadar size katlanı, fakat şunu biliniz ki hiçbir zaman size acımaz ve güvenmez.

Kürt ulusunun düşmanları çoktur, zalimdir, zorbadır ve merhametsizdir. Bütün ulusların ve halkların başarısının sembolü birlik ve bütünlüktür, ulusal dayanışmadır. Birliği ve bütünlüğü olmayan uluslar, sürekli düşmanlarının egemenliği altında olurlar. Kürt ulusu! Yeryüzündeki diğer uluslardan hiçbir şeyiniz eksik değildir, belki de yiğitlikte, beceride ve gayret gösterme yönünde kurtulmuş olan çok ulustan da ilerdensiniz. Zorba düşmanlarının elinden kurtulan diğer uluslar da sizin gibidir; fakat kendi birliğini oluşturanlar kurtuldular. Siz de yeryüzündeki diğer bütün uluslar gibi artık esaret altında kalmayın. Ancak birlikle, kıskanmadan, kendini düşmana satmadan ve tahammülle ulusumuz kurtulabilir.

Kardeşlerim! Kürt düşmanları hangi renkten ve ulustan olursa olsun, her zaman düşmandır; acımasızdır; vicdansızdır; sizin kendi elinizle sizi öldürecektir; onursuzlaştıracak yalan ve hilebazlıkla sizi kandırıp birbirinize düşürecektir. Kürt ulusunun bütün düşmanları içerisinde Acemler hepsinden daha zalim, mel'un, Allah tanımaz ve acımasız olanıdır. Kürt ulusuna karşı hiçbir suç işlemekten kaçınmaz, Kürt ulusuna karşı tarihten gelen bir kini ve nefreti olmuş ve bu gün de devam etmektedir. Şikakili İsmail Axa'dan tutun kardeşi Cevher Axa, Menguri'li Hamza Axa ve diğerlerine kadar halkınızın bütün büyüklerini kandırdılar; yalnızlaştırıp halkın desteğinden yoksun bıraktılar ve onlara Kur'an adına yemin ederek Acemlerin onlara hayırlı bir niyetle yaklaştığına onları inandırıp kallesçe öldürdüler. Ama Kürtler, Acemlerin ettikleri yemin ve verdikleri sözlere çabuk inanıp ve kandırılırlar. Fakat geçmiş tarihten günümüze kadar hiç kimse Acemlerin Kürtlere verdikleri sözleri ve yaptıkları antlaşmaları yerine getirdiklerini görmemiştir; sürekli yalan söyleyip ve hilebazlık yapmışlar. Ben, sizin küçük bir kardeşiniz olarak, Allah'ın yollunda ve Allah'ın hatırı için size diyorum birlik olun ve hiçbir zaman birbirinizi yalnız bırakmayın. Çok iyi bilin eğer Acem size bal verirse, biliniz ki içine zehir katmıştır. Acemlerin sözüne, yeminine ve yalanına kanmayınız, eğer bin kere kutsal kitaba el bassa da ve size söz verse de inanmayın, çok iyi biliniz ki tek amaçları sizi kandırmaktır.

Şu anda yaşamımın son saatlerindeyim ve yüce Allahın hatırı için size nasihat ediyorum ve size söylüyorum: Allah biliyor ki mücadelemle, başımla, canımla, nasihat ve doğru yolu göstermekle elimden gelen çalışmayı yapmışım. Şimdi de içinde bulunduğum şu anda da sizleri uyarıyorum ki artık Acemlere kanmayın ve Kur'an'a el basıp yemin etmelerine, verdikleri söz ve yaptıkları anlaşmalara inanmayın. Çünkü Acemler Allah'ı tanımadıkları gibi Allah'a ve Peygamberine, kıyamet gününde hesap vermeye de inanmazlar. Onlar açısından müslüman olsanız da Kürt olduğunuz için suçlusunuz, onlar için düşmansınız, başınız, canınız ve malınız onlar için helaldir ve bunu ganimet olarak bilirler. Her ne kadar size verdiğim söz, sizi hain düşmanın elinde bırakıp gitmek değil idiyse de, düşündüğüm zaman, çoğu kere büyük yiğitlerimiz de yemin, yalan ve hile ile Acemler tarafından yakalanıp öldürülmüşler. Düşman, yiğitlik meydanında onlara karşı duramayacağını bildiğinden, çaresiz kaldıkları zamanlarda yalan ve hile ile onları kandırıp öldürmüştür.

Bütün bunları sürekli düşünüyordum ve hiçbir zaman Acemlere güvenmedim. Acemler burayı tekrar işgal etmeden önce, Acem devleti ve Şah'ın kendisi bir çok kere göndermiş olduğu mektuplarla, tanınmış Kürt ve Fars şahsiyetleri aracılığıyla Kürdistan'da bir damla kanın dökülmemesi için büyük söz ve vaatlerle, ellerinden gelen gayreti ve iyi niyeti göstereceğini belirtmiştir. Şu anda siz Acemlerin verdikleri söz ve antlaşmaları gözlerinizle görüyorsunuz. Eğer bazı bölge komutanları ve Kürt aşiret reisleri ihanet yapmasaydı ve kendini Acem

hükümetine satmasaydı, bu yaşadıklarımız bizim, sizin ve Cumhuriyetimizin başına gelmezdi.

Size vasiyetim ve nasihatim şudur ki; çocuklarınız okusun; çünkü bizim Kürt ulusu olarak diğer uluslardan hiçbir eksikliğimiz yoktur, yalnız okumak yetmez, öyle bir okuyun ki uluslar kervanından geri kalmayasınız. Okumak düşman için öldürücü bir silahtır. İnanın ki eğer kendi aranızda birlik, bütünlük ve okumuşluk iyi durumda olursa, düşmanı daha kolay yenmiş olursunuz.

Olmaya ki benim, kardeşimin ve amcam oğlunun öldürülmesiyle korkasınız, umudunuza ve amacınıza ulaşana kadar bizim gibi daha birçok insanın başını bu yolda kurban vereceksiniz. İnaniyorum ki içinizden çok sayıda insan da kandırılıp koparılacaktır.

İnaniyorum ki bizden sonra gelecek daha becerikli ve bilinçli insanlarımız da Acemler tarafından kandırılacaktır; fakat umut ederim ki bizim ölümümüzden ders ve ibret alırsınız. Kürt ulusuna sadık olanlar! Size diğer bir vasiyetim de şudur ki Kürt ulusunun bağımsızlığı için ne yapıyorsanız, yüce Allah'tan dileyin ki size yardımcı olsun, ben çok iyi inaniyorum ki yüce Allah size yardımcı olacaktır ve başarılı olacaksınız. Sen, niye başarmadın? diye benden sorabilirsiniz. Size vereceğim cevapta diyorum: O yüce Allah'ın adına ben başardım, kendi halkının ve ulusunun kurtuluşu yolunda başını, canını ve malını kurban etmekten daha büyük bir başarı var mıdır? İnanın ki eğer ölüm Allah ve O'nun Peygamberi yolunda, ulusum ve halkım içinse ve yüz akıyla ölüyorsam, bu ölüm benim için başarıdır.

Aziz Kardeşlerim!

Kürdistan her Kürdün evidir, nasıl ki bir evdeki aile bireylerinin her biri bildiği işten sorumlu ve meşgul ise, işte Kürdistan da o ev gibidir. Eğer o evin üyelerinden birisinin bir işin üstesinden geldiğini görüyorsanız, ona yardımcı olun o işi yapsın. Yürüdüğü yolda o insana engeller çıkartmak doğru değildir, sizden biri büyük bir sorumluluk üstlendiği zaman ve büyük bir yükü omuzlayıp götürdüğü zaman, o işi bildiğini ve o göreve karşı büyük bir sorumluluk altına girdiğini biliniz, bundan dolayı da tahammülsüz olmayınız. Çok iyi bil ki senin Kürt kardeşin kindar ve kötü kalpli düşmanından daha iyidir. Eğer büyük bir sorumluluk üstlenmeseydim şu anda darağacının önünde olmayacaktım, onun için birbirimize karşı tahammülsüz olmayınız. Bizim verdiğimiz emirleri yerine getirmeyenler, yalnız itaatsizlik yapmadılar, belki bize düşmanlık da yapıyorlardı. Çünkü biz kendimizi halkımızın hizmetçisi olarak görüyorduk. Şu an onlar kendi evinde ve çocukları arasında tatlı bir uykudadırlar; lakin biz ulusa yaptığımız hizmetten dolayı darağacının önündeyiz ve şu an ben yaşamımın son adımlarını bu vasiyetnameyi yazmakla tamamlıyorum. Eğer benim omuzlarımda da büyük bir sorumluluk olmasaydı, şu an ben de sizin gibi evimde ve çocuklarımla yanındaydım, tatlı bir uykuda olacaktım. Bizden sonrakiler için yaptığım bu nasihatlar,

benim sorumluluklarımdan biridir; eğer bu sorumluluğu benim yerime başka biri üstlenmiş olsaydı, inanıyorum ki şu an benim yerimde o darağacının önünde olacaktı. İşte, ben Allah'ın rızasıyla da almış olduğum sorumluluktan dolayı, ulusunun hizmetinde ve doğru yolda olan bir Kürt olarak bu nasihatleri size yaptım ve umuyorum ki nasihatlarımı bugünden sonra tamamen dinlersiniz ve bunlar size ibret olur. Yüce Allah'tan umut ederim ki düşmanlarınızı yenersiniz.

* Birlik ve beraberliği savunun, kötü işler yapmayın, bilhassa sorumluluk ve hizmette birbirinizi kıskanmayın.

* Allaha ve Peygamberine inanın ve Allah'tan gelen her şeye güvenin ve mümkün olduğu kadarıyla dini görevlerinizi yerine getirin.

* Düşmanın tuzaklarına daha az düşmek için okuyun, bilginizi ve bilimsel yanınızı geliştirin.

* Düşmanlarınıza güvenmeyin ve bilhassa da Acem gibi düşmanlara. Çünkü, Acemler birkaç yönüyle sizin düşmanınızdır; ulusunuzun, halkınızın ve dininizin düşmanıdır. Tarih göstermiştir ki her seferinde çeşitli bahanelerle Kürtlere saldırmış ve en basit suçlamalarla Kürtleri öldürmüş, onlara karşı her tür suçu işlemekten çekinmemişlerdir.

* Bu dünyadaki birkaç günlük değersiz yaşam için, kendinizi düşmana satmayın; çünkü düşman düşmandır ve güvenilecek hiçbir yanı yoktur.

* Birbirinize ihanet etmeyin; ne siyasi, ne can, ne mal ve ne de namus olarak ihanet etmeyin. Çünkü, ihanetçi hem Allah katında ve hem de insana karşı suçlu ve güvenilmezdir. İhanet, bir gün ihanetçinin karşısına dikilir.

* Eğer sizden biri ihanet yapmadan bir işinizi yapabiliyorsa, ona yardımcı olun, kıskançlık ve tahammülsüzlükten dolayı karşı koymayın, Allah göstermesin ona karşı yabancılardan ajanlığını yapmayın.

* Okul, hastane ve cami yapılmak üzere vasiyetnamemde belirttiğim yerlerden faydalanmanız için, bütün gücünüzle talepte bulunun.

* Esaret altında olan diğer bütün milletler gibi esaretten kurtulana kadar, mücadeleden ve çalışmadan vazgeçmeyin. Dünya malı hiçbir şey değil. Eğer devletiniz olursa, özgür olursanız, o zaman her şeye; mal, vatan, toprak, namus ve mülke sahibi olursunuz.

* Bildiğim kadarıyla Allah'a olan borcumun dışında, başka hiç kimseye borcum yoktur, eğer biri çıkıp da ona borçlu olduğumu (az yada çok) iddia ederse, kendimden sonrakilere büyük bir mal varlığı bırakmışım, mirasçılardan bu hak talebinde bulunabilir.

Birliğinizi oluşturmadan, başarılı olamazsınız. Birbirinize karşı zulüm ve zorbalık yapmayın; çünkü Allah zalimleri çok çabuk ortadan kaldırır. Bu Allah'ın sözüdür: Zalimler yenilecektir, Allah ondan zulmüne karşılık intikamını alacaktır.

Umuyorum ki bu nasihatları dinlersiniz ve Allah'ın yardımıyla da düşmanınızı

yenersiniz. Sadî'nin dediği gibi:
"Miradî ma nesîhet bud we goftem
Hewalit ba Xuda kerdîm ve reftem."

Ulusun ve Ülkenin Hizmetçisi Qazî Mihemed

Qazî Mihemed vasiyetnamesini yazıp bitirdikten sonra, dönüp yargıca dedi:
İstersen dinle sana okuyayım.

Yargıç: Gerekmiyor.

Qazî Mihemed: İyi, islam hukukunda idam tasvip edilmediği için, beni öldüre-
ceğiniz zaman kurşunlayarak öldürün.

Yargıç, Qazî Mihemed'in bu isteğini kabul etmedi; çünkü mahkeme kararına
göre iple boğulmaları gerekiyordu.

Qazî Mihemed: "Namaz kılacağım ve ölümden önceki vaciplerimi yerine
getireceğim." dedi.

İstekleri için izin verildi. Qazî Mihemed darağacının önüne gitmeden önce,
dönüp kibleye doğru baktı ve her iki elini havaya kaldırıp yüksek bir sesle dilekleri-
ni Allah'a bildirdi:

Allah'ım! Kendin de şahitsin ki bu ulusa hizmet etmekte hiçbir şey esirgemedim ve endişem olmadı. Allahım! Şahitsin ki senin yolunda elimden gelen her şeyi yapmışım. Allahım! Bu dünyada ve kıyamette mazlumların intikamını zalimlerden al, benim bildiğim kadarıyla bu hep böyledir. Her şeyden haberdar olan Allah'ım. Bütün ezilen ulusları ve Kürt ulusunu da zalimlerin boyunduruğu altından kurtar.

Allah'a dileklerini bildirme ve haykırış işi, yaklaşık 20 dakika sürdü. Qazî Mihemed'in Kürtçe olarak söylediği bu şeyleri, ben de mahkemede hazır bulunan Kürt imamdın Farsça anlamını soruyordum.

Bütün bu aşamalardan sonra, infazı gerçekleştirmek üzere Qazî Mihemed'i darağacının önüne götürdüler ve ilmiik boynuna atıldıktan iki dakika sonra Qazî Mihemed can verdi. Saat sabahın 4'ü idi.

Bundan sonra Kürdistan Cumhuriyeti Savunma Bakanı, Mihemed Hüseyin Seyfî Qazî'nin içinde bulunduğu otomobilin meydana doğru gelmesi için işaret verildi. Seyfî Qazî evin içine girdiğinde, karşısında yargıcı, imamı ve sağlık müdürünü gördüğü gibi meseleyi anladı, fakat hiç etkilenmedi ve bozuntuya vurmadı. Yargıç, ona mahkeme kararını okudu ve vasiyetnameni yazabileceğini söyledi. O da masanın başına oturup on sayfadan ibaret olan vasiyetnamesini yazdı. Vasiyetnamesini yazıp bitirdiğinde, sabah vakti olmuştu. Onu darağacı meydanına doğru götürdüklerinde, gözleri uzaktan Qazî Mihemed'in darağacında sallanan vücuduna ilişkince, doğrudan

Kürtçe devrimci sloganlar atmaya başladı, tekme ve yumruklarla asker ve subaylara saldırdı ve önüne çıkan her subayı döverek yere yığdı. Aslanlar gibi kükremiş Seyfi Qazî'nin sesinden dolayı, Çiwarçira meydanı etrafındaki evlerde bulunan bütün halk uykusundan uyandı, ellerinin yettiği her birini dövdü ve aslanlar gibi kükreyerek haykırıyordu: Yaşasın Qazî Mihemed! Yaşasın Kürtler! Yaşasın Kürt ulusunun bağımsızlığı! Biz öleceğiz ama Kürtler hiçbir zaman ölmeyecektir!

Seyfi Qazî'nin sesi gürdü ve kendisi de çok heybetli ve korkusuzdu, bunun için darağacının önüne yetiştirilene kadar tekme ve yumruklarla birkaç kişiyi yere serdi. Onun gür sesinden dolayı mahalle sakinlerinden çok sayıda insan uykusundan uyandı; ancak olağanüstü durum ilan edilmiş olduğu için akşamdan beri gidiş-gelişler ve sokağa çıkma yasaklanmıştı, bunun için kimse sokağa çıkma cesaretinde bulunmadı.

Boynuna ilmik atıldıktan 2 dakika sonra ilmik koptu ve Seyfi Qazî' yere düştü. Onu tekrar kaldırıp üçüncü darağacının önüne götürüp ilmiği boynuna attıkları zaman, henüz can çekişiyordu. Saat, sabahın 5'i idi ve her taraf aydınlık olmuştu.

Sıra Ebû El-Qasım Sedrî Qazî'ye geldi. Fakat, birkaç saat kamyonda beklettikleri için sersemleşmişti ve aynı zamanda idam meydanından uzak olmadığı için de büyük ihtimalle Seyfi Qazî'nin haykırışlarını da duymuştu. Bundan dolayı bir dereceye kadar durumun ne olduğunu anlamıştı.

Seyfi Qazî'yi kamyondan indirip yukarı çıkarttıklarında; yargıcı, imamı ve bizi görünce durumu anladı. Yalvarmaya başladı ve dedi: Benim hiçbir suçum yoktur, durumum tam netleşene kadar beni Tahran'a göndermeniz için rica ediyorum. Mahabad'lı imam ona dedi: "Ayıptır utan biraz, onlara yalvarma, diğerleri gibi yiğit ol, bundan sonra yalvarmak derdine derman olmaz, bu mahkeme kararıdır ve yerine getirilmesi gerekir, neden yiğitçe ölmüyorsun? Yiğitçe yaşadın, yiğitçe de öl. Niçin düşmanın gönlünü hoş ediyorsun? Onlar düşmandır, sizi asacaklar." İmam'ın bu sözleri onu etkiledi, bundan dolayı oturdu ve vasiyetnamesini yazmaya başladı.

Seyfi Qazî vasiyetnamesini tamamladıktan sonra darağacı meydanına doğru götürüldü, gözü Qazî Mihemed ve Seyfi Qazî'nin darağacına asılı bedenine ilişince durumu kötüleşti ve ağlamaklı oldu, dizlerinin bağı çözüldü, bu durumda subaylar onu kucaklayıp götürüp ilmiği boynuna atmak zorunda kaldılar. Onu da idam ettikten sonra, böylece her üç Kürt liderin idam işi de bitmiş oldu.

Onların idamından sonra, bizi Tahran'dan getiren otomobil Çiwarçira meydanının biraz ötesinde hazır bir şekilde bekliyordu. Eşyalarımız bizden önce otomobile bindirildiği için, mahkeme heyeti, ben ve birkaç subay hızlı bir şekilde otomobile bindik ve Miyandıwaw ve Tebriz'e doğru hareket ettik. Sabah saat 10:00 da Mîyandıwaw'a ve oradan Tebriz'e ulaştık.

Doğrusu, Kürt önderlerinin bu derece korkusuz, yiğitçe ve şerefli bir duruş göstereceklerine inanmıyordum. Şu ana kadar da Qazî Mihemed'in sesi kulaklarım-

da çınıyor; “Allah’ım, mazlumların hakkını zalimlere bırakma”, ya Seyfî Qazî’nin o meydanı ve çevresini dolduran haykırışı, asker ve subaylara salladığı yumruk ve tek-meler, bütün bunlar hafızama kazınmış ve sürekli gözlerimin önüne geliyor.

Onlara yakınlaşmaktan korktuğum için ancak uzaktan birkaç resim çeke-bildim, idamdan sonra da uzaktan darağacında asılı bir resimlerini çektim. Ne zaman ve nasıl olacağını bilmiyorum; ama Qazî Mihemed’in dualarının kabul edileceğine inanıyorum.

* * *

Yukarıdaki bu yazı bir bütün olarak, askeri yayın organı olan Mehname der-gisinin 61. sayısında yazılmış ve yayımlanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki “Vasiyetname”deki çok sayıda paragraf ve cümlelerin üstü karalanmıştır. Benim inancım odur ki tutanaklar üzerinde oynanmış, bilhassa da Kürt ulusuna nasihat yapılan bölüm üzerinde. Fakat askeri kadro ve diğer önemli kesimler için gizli olarak çıkartılan Wêjename adlı broşürde, karalanan yerler daha az ve her üç Qazî’nin mahkeme tutanakları da tamamen yazılmıştır.

O derginin bir sonraki sayısında Yüzbaşı Kiyomers Salih diyor: “Güvenliğim bahanesiyle Wêjename’ye de dağıtım izni verilmedi.” Aynı zamanda yazısının sonun-da da şöyle demektedir: “Qazî Mihemed imam’a dedi, sabah benim bu vasiyetname-mi ve nasihatlarımı Mahabad halkına duyur.” Qazî Mihemed, “Vasiyetname”sini İmam’ın elline tutuşturdu; fakat idamdan sonra yargıç Qazî Mihemed’in vasiyet-namesini Kürt imamdı aldı ve benim ellime tutuşturarak dedi, “Bu ileride fitne ola-cak”, işte ben de Wêjename’de yayınladım, ancak dağıtılması engellendi.”

Şunu belirtmeliyim ki Qazî Mihemed’in el yazısı olarak ailesine bıraktığı vasiyetname ile Kürt ulusu için bıraktığı vasiyetname ve nasihatların her ikisi de İran Genel Kurmay arşivhanesinde korunmaktadır. Bununla birlikte Genel Kurmay’ın Ulusal Arşivhane’sinde Mehname, Wêjename ve Tac Kiyan’nın bütün sayılarıyla bir-likte İran’daki bütün devrim ve başkaldırıların, yargılanan önder ve subaylarının mahkeme tutanakları vardır. Örneğin Horasan, Azerbaycan, Qazwîn, Şîraz, Tahran, Esfehan, TUDEH subaylarının, Şahinşahi askerlerinin başkaldırısının, Nurî Hewayî, Milli Cephe, Dr. Musaddık taraftarlarının ve İran Şah’ının eski damadı Erdeşîr Zahid’le birlikte Şah’ın karısı Süreya’nın mahkeme tutanakları orijinal şekliyle o arşivhanede korunmaktadır.

Kaynakça:

- 1- Tac Kiyan broşürü, İran Genel Kurmayı yayını
- 2- Mehname dergisi, sayı: 44-75 arası, İran Genel Kurmayı yayını

BİR ROMAN ve MASUMİYETİN YİTİRİLİŞİ

Remezan ALAN

Metnin dışına taşan ilişkilerin yalanlara, acımasız manipölasyonlara dönüştüğü bir çağdayız. Daha doğrusu çağın edebi kültürünü yayıncı, yazar, yazarın dostları ve çevirmen olarak kirleten bir kuşak oluverdik. Öyle olduğundandır Borges'in *Aleph*'i gibi faklı uzamlar içinde, ama aynı aynaların karşısında, birbirimizin yüzüne baka baka başka bir ahlaki giyiniyor ve *iyi* ile sıfatlandığımız bu yeni *durumu*, ortalıkta çokça görünmek, fazla satmak, sözlü ve yazılı olarak pohpohlanmak olarakgörüyoruz... Galiba üstüne hesaplar yaptığımız bir hisseye *çoktan* dönüştürdük metni.

Bu, cehaletle birleşmiş bir ihmalkarlık değil elbet, daha çok rehberin kaybolduğu, yolun, kötülük bilgisiyle dikenleştiği bir safari. Ama aldatılmış bir yolcunun refleksiyle düşünme, sizi, bir yalanın yıkımına, alevlenmenin hesaplaşma isteğine itiyor bir vakit sonra. Üstelik o vaktin büyük harflisi (*Zaman*), size, bir metni değerli kılanlar içinde en muteberinin kendisi olduğunu ve bütün abartıların, şatafatların, aşırılıkların, kirlerin kendi suyunda durulacağı bilgisini de taşır; fakat içinde bulunduğumuz an, senkronik zamanın ölçütleriyle konuşmayı gerektirdiğinden tasnif edip seçme yapmak kaçınılmaz oluyor. İşte o an, pusulanın doğru yöne yöneldiği zannıyla bir yol kazasının faturasını şu üç klasik ölçütün insafına terk ediyorsunuz:

- 1- Metnin, yazıldığı dildeki yeniliği,
- 2- Kendi türündeki özgünlüğü,
- 3- Kurgusal alandaki becerisi.

Bunların ışığında *Hawara Dicleyê*(*Dicle'nin Yakarışı*)'ye bakıldığında şunlar görülebilir:

Dil Çöplüğü:

"Kötü bir yazar iyi bir romancı olabilir mi?" diyordu on yıl önce yazdığı bir yazıda Tahsin Yücel. Ve hemen ardından "İlk bakışta olamazmış gibi geliyor insana. Ama bunca yıldır Orhan Pamuk'un yapıtlarını göklere çıkaran ünlü eleştirmenlerimize, özellikle de şu son aylarda aynı yazarın *Kara Kitap* adlı romanı konusunda yazılanlara biraz olsun değer veriyorsanız, bu soruyu 'Evet,

bazı bazı.’, ‘Evet, neden olmasın?’ ya da ‘Evet, olabilir; hatta iyi romancı olabilmek için önce kötü yazar olmak gerekir!..’biçiminde yanıtlamamız gerekir.” diye sürdürüyordu.

Daha işin başında, dil eleştirisinin eskimiş bir yöntem olduğu söylenebilir. Edebiyatın, daha çok yeni bir dil yaratma, eleştirinin de onunla geleni anlama-kavrama çabası olduğu da eklenecektir üstüne. Bunlara kim itiraz edebilir ki! Ancak burada bilince çıkarılmak istenen şey, kendi diliyle var olmuş, işin gerçeği, sırf bu yüzden ilgi görmüş bir yazarın bunu ne kadar başardığı, o dile ne derece hakim olduğu ve onun bütünü içinde düşünme yeteneği kazanıp kazanmadığıysa iş değişir. Bir de her platformda *bir dil yarattığını* iddia etmek, daha baştan dil eleştirisini mümkün kılmaz mı? (Tabii *eksiksiz yayınlanma ayrıcalığının*-kendimden biliyorum-şimdilik Kürtlerden uzak olduğu da ayrı bir hesap!)

Sözü uzatmadan söylersek: Bir *anlatım bozukluğu* diye kabul edilen aynı anlamlı sözcük, bağlaç ve zamir kullanımının; *dilsel yetersizlik* olarak görülen başka bir dilin kodlarıyla düşünmenin, Mehmed Uzun anlatımında *Ulyssesvari* bir ironisi yok. Olsaydı, *duru* ve *açıklıktan* uzak kimi ifadelerine, metnin organik bir parçası diye katlanır ve o zaman aşağıda *düzeltilmeden çevirdiğimiz*;

a) “... biz içi resim ve *resim* dolu sıkı ciltli büyük kitapların sayfalarına bakıyorduk... (...me li rûpelên kitêbên mezin ên qehîm ciltkirî ku tijî *resim û wêne* bûn, dinihêrîn... 29)”, “...pencereden biraz uzaktaki Dicle nehri önümde *kıvrak bir yılan gibi kıvrılıyordu*.(...çemê Dîcleyê ku hinekî ji pencerê bi dûr li ber min mîna *marekî fetloke çiv dida*. 40), “...o gün Mîr tahta oturacak ve *mîr olacaktı*. (...wê rojê Mîr ê bihata ser hukim û *bibûya mîr*. 46)”, “...bu kokuların sebebi işte budur*dur*...(sebebê van bîhnan aha eve *ye*...55)”, “...orda şairler şiirlerini ki hepsi *övgüydüler*, vakanüvisler muskalarını ki hepsi *methiye*diler okuyorlardı.(...şaîran şîrên xwe ku hemû *pesn* bûn, waqanûseran niviştên xwe ku hemû *methiye* bûn, li wir dixwendin.67)”, “Ama gözleri küçük bir çocuğun gözleri gibi oynuyordu, şafağın coşkusuyla, türkünün heyecanıyla, *hayatın yaşam* ateşiyle...(Lê belê çavên wî mîna çavên zarokekî biçûk dilîstin, bi coşa destê sibê, bi heyecana stranê, bi kela *jiyîna heyatê*...90)”, “...İslamiyet dininden söz eden kitaplar...(kitêbên ku çêla *dîne islamiyetê* dikirin...96)”, “...insan ister istemez, elinde olmadan, zorunlu olarak...(insan *bivê nevê, bixwaze, nexwaze, bêgav*...111)”, “...akşam yenilen akşam yemeğinden sonra...(piştî *xwarina şîva êvarê*...124)”, “Sanki acıyla neşe, üzüntüyle *mutluluk*, kıskançlıkla *mutluluk* ikiz değil mi? (Ma jan û *kêfxweşî*, keser û *bextiyarî*, hesûd û *mesûdî*, ne cêwî ne?185)”, “...amacımız yüksek, *hedefimiz* derin ve uzaktı.(...armanca me bilind, *hedefa* me kûr û dûr bû. 192)”, “...gece çakallarının böğürtüsü ve gece çakallarının iniltisiydi...(zûrezûra *wawîk û kûzekûza çeqelên şevê* bû...197-Kürtçede *wawîk* ile *çeqel* aynı şey.”, “...hemen neredeyse ailenin bütün insanları, *hemen neredeyse* her zaman sofuymuş(...hema çi bigire hemû insanên malbatê,

Kürtçede *wawîk* ile *çeşel* aynı şey.”, “...hemen neredeyse ailenin bütün insanları, *hemen neredeyse* her zaman sofuymuş(.hema çi bigire hemû insanên malbatê, *hema çi bigire* hertim sofî bûne.227”, “Geniş avlulu, *eğri kemerli* han ve kervansaraylar.(Xan û kerwansarayên hewşfireh, *kemerxwar*. 253)”.....
gibi Kürtçenin pekiştirme imkanını sadece eşanlamlı sözcüklerin kullanımında arayıp aynı sabrın Türkçenin *mal mülk, kılık kıyafet, eş dost, dünya alem* vb. ikilemeleriyle sınırlı olduğunu unutan ve o yüzden aynı kapıyı aşındıran bir zihnin biktirici ifadelerini;

b) “Bir olay gerçekleştiğinde, kılıç izi, derin yara *sızı yapıyordu*. (Gava ku bûyerek ê biqewimiya, şopa şûr, birîna kûr *jan dikir*.34-doğrusu:*dijeniya, jan dida/sızlıyordu*-)”, “...yüzüm ki kırmızı kılıcın kesmesiyle iki *kesim* olmuştu...(rûyê min ku bi bir(r)îna şûrê sor bûbû du bir(r)...46 -doğrusu:*par, felq, şeq/parça*-)”, “Zaman, dün, bugün, yarın, zaman akıyor, *gidip geliyor*. (Wext, do, îro, sibê, wext diherike, *diçe ,tê*.68. Vaktin aktığı,ama bir ırmak gibi tersine dönmediği iyi bilinirken onu bir salıncağa benzetmek ne kadar doğru!)”, “ Karıncalara benzeyen harfler, kağıt üzerinde Ya Sitar’ın dikkat, gayret ve çubuğuyla, ki nereye değse ordan ateş *çırpınıyordu*, sese dönüşüyorlardı.(Herfên ku bi mûriyan dişibiyan, li ser kaxiz bûn, lê bi nêrîn, xîret û şîva Ya Star ku li kû diket jê agir *diperpikand*, ew dibûn deng. 95 -doğrusu:*dibariya, dipengiziya/ saçıyordu*-)”, “...Sefo Amca, bilge, danışman, *veznedar*...(Mam Sefo, pîspor, şêwirmend, *weznedar*...124 -Veznedar mı, yoksa Haznedar (Xeznedar) mı!-)”, “...sesim bir aslanın sesi gibi *böğürüyordu*...(dengê min mîna dengê şêrekî dioriya.134)”, “Biro, biraz *korkulanmış*... (Biro, hinekî *bizdidayî*...147-doğrusu: *bizdayî /korkmuş*-)”, “Nasıl ki Meryem Han’ın, İsa mesih’in annesinin etrafında...(Mîna ku ew li dora Meryem Xanê, dayîka İsa Mesîh...248 - Meryem Ana’nın Kürtler arasındaki adı öyle Sinem Han, Arzu Han türünden bir ünvanla değil, kendi söyleyişine yakın bir şekilde Meryema veya Meyremma olarak telaffuz edilir.-)”, “Nazlı Dicle’nin kızkardeşi Fırat’ı da görmek istiyorduk...(Me dil hebû *xweha* nazenîn a Dicleyê Fırat jî bidîta...202) -Bu, Uzun’un, Bîra Qederê’de(Kader Kuyusu), Memduh Selim Bey’in Mir Bedirhan’ın mezarı başında “Sen çok yaşa!” dedirtmesi türünden hatalarına ait- “İnce, *sade* ve *renkli* bir fistan... (...Fîstanekî tenik ê *sade û rengîn*...230).....

gibi kendi dilinin fonetiğinden, sözcüklerinin anlam inceliğinden kopmuş bir yazarın, kendi yarattığı kahramana ihanet eden dağarcığını;

c) “...şerqîna şûrekî ye ku *xwîn jê şîp, şîp, şîp dilop dike*...27”, “...misînê *avdestê*...48”, “ ...yekitî, pêşketin, *sermaye*...73”, “Lê divê tu tiştêkî *hiç* jî bîr nekî, em, tu jî tê de, *yezîdî* ne.93”, “...ehlê bajarê Cizîrê ku ji *xwendinê bêtir bi, gotinê heyata xwe dijiya*...96”, “Xwîna ku ji devê şûr *dilop dike*.118”, “...Kemoyê jixwerazî noqî avêbûya, *hiç xirab nedibû*,...156”, “...kozeke agirê *mengelê*...261”.....

gibi, ki Türkçe tasarlandıkları için, ancak Kürtçelerini -sırasıyla: *diniqute*, *destav* veya *destnimêj*, *sermiyan*, *tu car û Êzîdî*, *heyata xwe didomand* veya *salan bi pey hev rêz dikir*, *diniqute*, *qey dê çi bûya* veya *dê çêtir bûya*, *tiraf* veya *pelox*- verebildiğimiz bu başka bir dil kokan anlatımları, hoş görebilirdik.

Ancak hoş göremiyoruz; çünkü romanda edebi zevkinizi köreltmeye çalışan ve okuma tahammülünüzü sürekli hırpalayan başka olumsuzluklar var.

İdealist Abartı:

Bir aşırı yüceltme olarak kahramanını gerçeğin dışına taşıran o grotesk dalgalılar!

Niçin mi öyle diyorum? Çok basit! Her şey, başkahraman Dengbêj Biro'yu tanımlamanın içinde:

Biro, bir saldırı sırasında daha çocukken tüm ailesini yitirmiş, bir kılıç darbesi sonucu bir gözünü kaybetmiş ve yüzünü ikiye bölen bu kılıcın iziyle hayatı kararmış, öksüz bir çocuk olarak çapkın çoban Apê Xelef 'in beslemesi olmuş, çocukları Gulizer ve Heme'nin, Mir'in danışmanı ve büyük sürülerin sahibi Ermeni Stephan Monolgiyan'ın, karısının, çocukları Arme ve Migo'nun sevgisini kazanmış, Mir Bedirxan'ın ilgisine mazhar olmuş, herkes tarafından bilinen bir Yezidi iken *medreseye* alınmış ve orada asık suratlı, disiplinli müderrisler tarafından sıkı bir din eğitimi almış, çilehanelerinde çile çekmiş, ama nedense roman boyunca bu eğitimin en ufak bir izini bile üstünde taşımamış, bu arada Monolgiyan'ın zengin kütüphanesinin latin harfleriyle yazılmış her türden kitabının en önemli okuyucusuna dönüşmüş, zamanla hem Hayyam, Mevlana, Sadi, Firdevsi, Ehmedê Xanî, Feqiyê Teyran, Melayê Cizîrî gibi millî ve Şarkî eserleri; hem İncil, Tevrat, Zebur ve Kur'an gibi dinî eserleri; hem de Ovidius, Ksenophon, Homeros (Hektor, Paris, Helena, Aşil, Odysseus, Penelopé gibileri onda iz bıraktığına göre!) gibi Klasik Yunan'ı okuyup hayatının tecrübelerine katacak kadar entelektüel zevk ve olgunluk edinmiş

(tıpkı *Mirina Kalekî Rind*'teki hani bir gün dedesinin aile sırlarını açmasıyla evlerinin zemin katındaki gizli kütüphaneden haberdar olup bir kitap tutkununa dönüşüveren, İstanbul, Kahire ve Bağdat'ta edebiyat okuyup çok iyi derecede Türkçe, Farsça, Arapça ve Klasik Yunanca (Katharevousa) öğrenen, Rindler'e ve felsefelerine gönül verip bir gezgin-derviş olarak bütün Ortadoğu'yu, Akdeniz'i, Güney Afrika'yı gören, mükemmel kaval çalan, kendi dilinde pek çok masal, efsane ve destan bilen, yerleştiği kuş uçmaz kervan geçmez köyde basit ama varoluşun sırrına vakıf bir hayat sürdüren ve ölüm döşeğindeyken başucundaki köylülere Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an ve Zend-Avesta'dan bölümler okutan ve onlarla Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî ve Firdevsi'den şirler terennüm eden ayakları havada Kalo gibi!),

deforme olmuş yüzüne rağmen büyüüp iyice güzelleşmiş Gulizer ve Arme'yi kendisine bağlayacak kudreti yaratmış(!), daha yeni yetme çağında,

içinde sanatçı huzursuzluğu da taşıyan bir dünyayı görme ve tanıma hülyasıyla birkaç arkadaşıyla Dicle'de bir yolculuğa çıkmış; ancak bir kaza sonunda Migo'ya birlikte sürdürmek zorunda kaldığı bu yolculuk boyunca konuk olduğu her handa kafayı çekmiş, derbederlik etmiş, ruhunun laik ve insancıl rehberliğine kendini teslim etmiş, bir dindaşlarının bulunduğu Laliş'e dek tek başına gitmiş, kendisine verildikten sonra *melekê tawîs* işlemeli kolyeyi bir kez dahi boynundan çıkarmamış ve elbette dönüş yaklaştığında bundan istediği ruhsal olgunluk ve hayat tecrübesiyle nasiplenmiş, döndükten sonra da Gulizer'e yönelmiş cinsel arzularını serbestçe yaşayıp Arme'ye de kur yapmaktan geri kalmamış, bu arada evliliğin bir sanatçı için(çünkü kendisini yeni şiirler ve şarkılar yapan biri olarak görmekte) kesin bir engel olduğuna iman getirmiş ve maalesef roman boyunca kendi yazarının kesik cümleleri ve doğrusunu söylemek gerekirse Kürt halk şarkılarının hiçbirine uymayacak başarısız bir üslup ve söz dağarcığıyla stranlar düzmüş, tüm zaman ve durumlarda sözü ha bire gereksizce uzatıp bükmüş ve bu yüzden yaşadıklarının tarihsel arka-planını oluşturan iki önemli olayı (Said Beg'in Osmanlılara karşı ayaklanması ile Nasturilerin katli) görerek anlatma fırsatını kaçırmış, bir dengbêj dilinin arılığından, kahramanının olması gereken üslubundan, incelmış söz sanatlarından çok *arzu, istiklal, mesud, katliam, kabile, garnizon, yadigar, hüviyet, ikaz, meşale, basit, mucize, tembel, timsal, sükunet, ihtiyaç, sakın, mesuliyetsiz, iklim, bazalt, volkanik, ilelebet, dikkatsiz, gerdek, menfaat, metanet, mühim, istila, akliselim* gibi neredeyse bir *melez dilin* zevksizliğiyle bizi bezdirmiş, kendi dilinin güzelliğini ve gücünü yitirmiş bir roman kahramanıdır...

Sadece da değil. Kişilerden, olay ve durumlara kayan bir diğer *yüceltme* de Newroz gününün tasviridir. Mir Bedirhan'ın tahta çıktığı gün olarak tasarlanan o an, *minarelerden ezan, kilise burçlarından çan, sokak ve caddelerden def ve zurna, medrese ve tarikat divanlarından tekbir, hanlardan kervan, avlulardan zilgıt seslerinin ve çocuk bağırışlarının birbirine eklendiği ve herkesin güleç bir yüzle birbirini kutladığı*(s.65-66) özel bir andır. Bu, zoraki bir hümanizm ve olmayan bir tarihtir; zira sünni inanç içinde dinin seküler bir bayramı veya paganik bir ritüeli, üstelik de başka inançlarla, kutladığı görülmemiştir. Veya varsa ben bilmiyorum.(Yine ilginçtir benzer bir olmayanın yüceltilmesine yine *Mirina Kalekî Rind* romanında, teknik kusurlar ve dil yanlışları açısından Hawara Dicleyê'nin ikizi, rastlarız. Şöyledir bize bu saptamayı yaptıran o bölüm:

"Ben kitapların o sessiz dünyası içinde güzel Zin'in aşkını, *Siyabend'in dert ve acılarını tanıdım. Botan mirinin güzel kütüphanesinde oturdum* ve şiirler yazdım. O sessiz dünyanın içinde Ehmedê Xanî'nin dert ve umutlarına ortak oldum. *Ülkemin her tarafını adım adım gezdim.*"(s. 99)

Burada italik olarak gösterilenler, *göstergebilimsel* bir gözle okunmaya çalışılsa şu anlamlar üretilmez mi:

1- Bu gizli kütüphanede, daha 10 yıl öncecesine kadar yazıya geçirilmemiş *Siyabend û Xecê* adlı halk hikayesinin anlaşılan şu ana değin hiçbir yerde bulunmamış bir yazma nüshası var.

2- Botan mirine ait, bizim bilmediğimiz ve tarihçilerin de hiçbir yerde sözünü etmediği ünlü bir kütüphane var.

3- Diyarbakırlı Kalo'nun kütüphanesinde bir okuru metinler yoluyla gezdirecek kadar Kürtçeyle yazılmış bol bol eser var.)

Bununla kalınsa iyi! Kabul etmek gerekir ki Biro, metnin içinde grotesk bir vakıa olarak durur hep. Bize, acemi fırça darbeleriyle üzerine bulaştırılmış renklerin içinden hep “tenasübe hasret” bir edayla bakar. Ama sahicilik uyandıran bir sıcaklık oluşturmaz. O yüzden onun ağzından çıkmış bu metnin bazı bölümlerini tekrar okuma, zekice oluşturulmuş bir alegorisini kıskanma isteğini duymayız. Bunda, Walter Benjamin'den önce ölmüş bir yazarın hikaye anlatıcısını diri tutamama beceriksizliği vardır. Nasıl mı?

Kişiliğin Dağılması:

Teknik açıdan realist romanın, genelde de roman türünün, iki büyük başarısı, önemliyi önemsizden ayırması ve yazarın bir yere konumlanarak kendini gizlemesiydi. Bu ikisi, romanın sarsıntılı ve bol denemeci evriminde saygın öğeler olarak kaldı, hatta çoğu kez, bir kalemin ustalığını belirledi. Bugün belki ölçütler değişmiş durumda. Birçok şey gibi edebiyat da “merkez”ini yitirdi. Bir öncekiyle dalga geçmenin kendisi de bir konvansiyona dönüştü. Ancak *mimesis*in tamamen ortadan kalktığını söylemek de zor. *Taklit*, daha geniş anlamıyla *benzeri oluşturma*, edebiyat ve sanatın *hayat* karşısındaki biricik zaaflarından hâlâ. Sanat ve edebiyat, onu öykünerek, onu kopyalayarak, gerçeklik duygumuzu tatmin ediyor. Burada Brechtvari bir itiraz içinde olmanın bir anlamı yok; özdeşleşme, her kesimden okurun “başarı” ölçütü arasında. Böyle olunca ilk romanından bugüne hep realist bir çizginin peşinde koşmuş, üstelik de bunu *fazlaca* önemsemiş bir yazarın bu perspektif içine çekilmesi anlaşılır oluyor.

Hawara Dicleyê'yi ayarı bozuk bir roman kadar, eski bir roman yapan, bu perspektif yoluyla yazıya karşı kuşandığımız bilgidir. Burada bu bilgiyi sağlayan varlığın doğrudan doğruya Uzun'un kendisi olduğunu söylemek bile gereksiz. Çünkü o, modası geçmiş bir tarzla, *ben bakış açısını* her şeyin bilindiği *tanrısal bakış açısı*yla biçiminin yolunu daraltmasaydı ve bu iki anlatı tarzı arasındaki sınırın *benzeşik* değil, *açık* olduğunu görseydi (Franz K. Stanzel, Roman Biçimleri, s.31), bu denli çuvallamayacaktı. Zaten beni asıl hayrete düşüren şey, Uzun'un, *Mirina Kalekî Rind, Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê, Siya Evinê, Bîra*

Qederê ve Ronî Mîna Evînê-Tarî Mîna Mirinê romanlarında başarıyla üstesinden geldiği “anlatıcı” sorununda, işlene işlene parıldaması gereken kaleminin körelmesidir; hani *Ereb Şemo*, bir başlangıç noktası olarak Kürt Tanzimatı’nı temsil etse, *ereb şemolaşması*dır, diyeceğim!..

Bir de başkahramanını özerkleştiremediği için onu metnin duvarlarına toslatan ve eklenti duygusunu bir hastalık gibi diğer hücrelere yayan bir habisten bahsedilebilir. Öyle olduğu içindir biz, bir 19.yüzyıl dengbêjinde (âşığında);

a) Zağros dağlarındaki kabartmaların *bazalt*tan yapıldığını, sönmüş dağlardan kalmış taşların *volkanik* olduğunu(203), Dicle ve Fırat dışında Nil, Tuna, Kafkasya, Akdeniz, Karadeniz, Ege, Hazar ve Hint ile Atlantik’i(238), insanların, dünyanın düz bir tepsi olduğunu bildikleri bir çağda, Ay’ın Dünya, Dünya’nın da Güneş etrafında döndüğünü(256) bilecek kadar **iyi bir coğrafyacı**;

b) Kendi çağının tarihsel olaylarını- Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’daki işlerini, Sırbistan, Eflak ve Bosna’daki karışıklıkları, Trablus, Lübnan, Suriye ve Girit’i, bunlardan razı olmayan ordu ve paşaların halini, sürekli dolaplar çeviren İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya’nın emellerini(239)- neredeyse günü gününe takip eden ve uzakgörüşlü bir devlet adamı yeteneğiyle bunları tahlil eden; Trakya ve Balkanlardan elini handiyse çekmiş, Arapların hüneri ve gücüyle değil de Avrupalıların oyunları ile Arabistan ve Mağrib’i de kaybetmenin eşiğine gelmiş ve bu yüzden baskısını ve kanlı garnizonlarını Anadolu ve Mezopotamya kentlerine yöneltmiş bir hasta devleti(240), Mezopotamya tarihindeki kanlı istilaları, Samilerin buradaki medeniyete katkılarını, onlardan sonra gelen Keldanların Babil, Ninova ve Aşur’u kurduklarını, daha sonra kuzeyden gelen Med ve Perslerin buraları mesken ettiğini, Büyük İskender’in Persleri ve kayserleri olan Daryuş’u yendiğini, sonra Sasani, Emevi ve Abbasilerin geldiğini, ardından da bölgenin bir süre Moğollar ve Tatarlarca istila edildiğini ve nihayet Osmanlıların eline geçtiğini(277), bilgilerini ayrıntısıyla verecek kadar **iyi bir tarihçi**;

c) Nasıl bir üslup geliştireceği konusunda deneylere girişen, yaptığı işi teorize etmeye çalışan, bu işte belki de ilk kez *dinleyici* etkisini de(belki de *okuyucu*’yu tartan bugüne has bir refleks!) hesaba katan, gelenek ve yenilik sorunsallarını düşünen (262-263) ve yazılı ile sözlü anlatım arasında gönlünün ve zihninin ikiye ayrıldığını(96) fark edecek kadar **lenguistik bir araştırmacı**;

d) İbn Arabî, İmam Gazalî, Harun Reşid’i, Mezopotamya’nın tüm masallarını, Binbir Gece’de tanımış olduğu Şehrazad’ı, “Bütün yollar Roma’ya çıkar” sözünü(150) bilecek kadar ve biraz Müslüman mahallesinde salyangoz satmak demek olan, *düşenlerin ve kaybedenlerin mezarlarına bir deste gül bırakmayı*(215) yüreктen söyleyecek kadar yabancı bir kanaldan gelen **çokkültürlü ama eklektik bir entellektüel**;

e) Bir ırkı “hüviyet” sıfatıyla nitelendirecek(189), kin ve nefretin varlığını *ulusal bir devletin ve aşkın olmayışına* bağlayacak(272) ve bu yetmezmiş gibi bir kez daha halkın çektiklerini *birlik şuurunun* yokluğunda somutlaştıracak kadar **erken bir milliyetçi**;

f) Bir dengbêj, topluluklar karşısında söyleyen biri, olmasına rağmen cinsel organını Cudi’nin ağaçla-rına benzeten (134), bulduğu her fırsatta taşaklarını okşayan (218), işeme şeklini ayrıntılarıyla anlatan (223) ve Heme’den kalma evinde ter ve meni kokuları içinde, kirli yorganların altında elleri apış arasın-da, düzeceği türküleri ve şiirleri düşünen (263) biraz **Rabelaisvari bir Pantagruel**, biraz **üzerine kötülük çiçekleri serpiştirilmiş bir Baz** görürüz.

Bu, *tîpin* temsil gücünü, *karakterin* de kendisi için gerekli yetilerini yitirdiği evredir. Başka bir deyişle, sanatsal kaosun, keyfiliğin geri gelişidir.

Sayfanın Ekonomisi:

Metnin dışının söylediklerine gelince; ki içinde bir de sosyolojik öykü var:

İlk olarak yukarıdaki olumsuzluklara eşlik eden öğelerden bir diğerinin şişirilmiş hikayenin kendisi olduğu söylenebilir. Roman boyunca beklediğiniz olayları anlatmakta nazlanan ve ha bire gereksiz ayrıntılarla, konu dışı bilgilerle oyalanan anlatıcının sizde yarattığı *bıkkınlıktan* söz ediyorum. Başka bir deyişle 150-170 sayfayı ancak doldurabilecek bir öykünün 300’e çıkarılmasını; uzun, işlevsiz ve abartılı betimlemelerle dolduruluşunu.

Betimlemelerin veya örgüye bağlanan yan ayrıntıların ne işe yaradığı bilinir: Kahramanları, içinde bulun-dukları ortamla sunmak; bu yolla iç ve dış alem arasındaki kimi zaman o açık, kimi zaman da o gizli bağıntıyı veya çelişkiyi göstermek! Veyahut klasik bir dil kullanırsak, romanın öğelerinden olan *yeri* gerçekleştirmek! Ancak *Hawara Dicleyê*’de neredeyse Walter Benjamin’in *Tuğla-kitabın İlkeleri* veya *Kalın Kitap Yazma Sanatı* diye ironileştirdiği bir *güdümlülük* var. Metin, eş ve yakın anlamlı sözcük istilasına uğruyor ve her paragrafı Kürtçenin geleneksel anlatı kalıplarından biri olan *ikilemelerle* dolup taşıyor. Öyle olunca aynı sözcüklerden bir zincir oluşuyor ve bu zincirin şıkırtıları da her yerde kulağınızla sonu kötü bitecek bir dansa başlıyor.

Bu durumu, Benjamin’in sözünü ettiği burjuva dünyasının hesapçılığından ayrı düşünmek, ne derece doğru olur! Çünkü sayfa adetinin banknotlarla yarışan doğrusal bir yönü var. Sadece o değil; *üretilen beklentilere* paralel bir mutasyondan bahsetmek de olası. Bu anlamda Terry Eagleton’un 19. yüzyıl Victoria İngiltere’si için söylediklerinin bugün geri geldiği söylenebilir. (Belki de hep öyleydi: “Victoria çağı İngiltere’sinde egemen Edebi Üretim

Tarzı'nda egemen olan tüketimin toplumsal ilişkisi, tüketicinin New Oxford Caddesi'nde Mudie gezginci kütüphanesine ödediği 3 sterlin abone parası idi. Ve hatta kütüphaneler edebi üretimin yapısını da ayarladılar: Kütüphaneler üreticinin seçilmesine (eğer bir yazar Mudie'nin ilan listesine girmemişse işi bitikti), edebi üretimin hızına (bir yazar orta halli bir hayat için her yıl 3 ciltlik bir roman yazmak zorundaydı) ve edebi ürünün kendisine etki eden en önemli etmendi. *Üreticiler bu biçimin gereklerini karşılamak için çok yönlü karmaşık konular, ayrıntılı bir biçimde hazırlanan konu dışı temalar, keyfi aralar yolu ile hammaddelerini genişletirlerdi.* Basım işinde de buna benzer değişiklikler yapıldı. Sayfa kenarları genişletildi ve harfler önceden belirlenen hacme uyması için büyütüldü.”(T.Eagleton, Eleştiri ve İdeoloji, s.64,italikler benim.)). Reklamın rıza yaratma gücünü de yanına alan bu anlayışın, bugün *üçlemeyi* veya *birden fazla ciltliliği* tekrar canlandırmış olması bir tesadüf olmasa gerek.

İkinci ögenin ahlakla yüzleştigi alan olduğu söylenebilir: George Steiner'in “dilini okuyucuya sunduğu rüşvet” diye adlandırdığı *çıplaklık* sorunu! Bu çağ metinlerinin kötü sondajlarından yani! Uzun'un, bir önceki romanda Baz, Jir, Kevok ve Mader karakterlerinde yer yer abarttığı pornografinin, bu romanda yılışık ve bütünüyle zoraki *manigrafiye* dönüşmesinden söz ediyorum. Cinsel objeleriyle bir bilardo topu gibi oynayan ve metne eğreti bir *arzulanan nesne* olarak yapııştırılan Biro'nun sonunda bir yere meyletme gerilimi vardır. Roman ona hazırlıklı gibidir. Ancak *meylettilen* ögenin kullanılışı o derece eklenti ve duygusuzdur ki Steiner'i düşünmeden edemezsiniz. Biraz sonra bekaretini sevdiği kişiye teslim edecek olanın endişe ve korkularından uzaktır o sahne; tersine içine fingirdek bir ruhun, tecrübeli bir orospunun yerleştirildiği yine aksak, ama daha önemlisi *kurbanlık* bir bölümdür:

“Bedenlerin sesi konuşmaya başladı, yavaşça, beni üzerinden uzaklaştırmadan önce, bilmiyorum ne şekilde ama sınırsız bir maharetle, el ve kollarını fistanı kurtardı, sonra ellerimi tuttu ve onları düğmelere götürdü. Düğmeler yukardan, memelerden karın altına doğru bir bir açıldı. Şimdi göbek altına değin çıplaktı, fistanın altına da bir şey giymemişti, yuvarlak memeler ki bütün göğsü doldurmuşlardı, tüm cevher ve güzellikleriyle görünüyordular. O yavaşça elimi onların üstüne götürdü, el, acele etmeden, memelerin üstünde, etrafında dolaştı, sonra yine onun yardımıyla, aşağıya, göbeğe doğru gitti. Karnını biraz içeri çekmişti ve göbek, çukuruyla birlikte parıltılı alaca bir yakut gibi görünüyordu. Ya da tadılmamış olgun bir üzüm tanesi gibi. Daha kimsenin elinin değmediği bacakları ise Osmanlı toplarının kıcı gibi sert, ama aynı zamanda vıran olası Dicle sallarının yayıkları gibi yumuşaktı. O bacaklardan da bekleyişin sesi yükseliyordu, onlar da elleri bekliyorlardı. Beni arkadan saran beyaz baldır ve bacaklar, Asuri savaşçıların kalkanları gibi uzun ve uyumluydular. Göbek ve bacaklara kadar her şey iyiydi, fakat felaket ondan sonra başlıyordu. Elleri bana yardım etmesine rağmen, ne yaptım fistanımı çıkaramadım. Ve en kötüsü, uzun donu sağlam bir uçkurla bağlanmıştı. O, bütün bedeni, bütün güzelliği elleri bekliyordu, ancak uçkur! Gerçi her şey yavaşça, karış karış yol alıyordu, ancak kahrolası fistan ve hain uçkur inat ediyorlardı. Çare yoktu, fistanından yakaladım ve

onu yırttım. Sesini etmedi, hatta belki de sevdi bunu, ancak elimi uçkuruna uzatıp onu da koparmak istediğimde bir çığlık koyverdi.”(s.233-234)

Kahramanına ve diline bu denli hoyratça yaklaşan bir yazarın nasıl bir atmosfer içinde yaşadığı, yazarken hangi refleksleri dikkate aldığı önemli bir sosyolojik sorun oldu. Bu, Zeki Çoşkun’un şu aralar *para-roman* dediği roman-dışı lobinin, ki okuyucuya dil rüşveti sunan yazar da onlara katılmıştır, gözbebeklerinde büyüyen sermaye aşkına ve onun beğeni ufkumuzu miyoplaştıran körleştirme çabasına denk düşüyor bence. Bu ihtirasın *para* unsur olarak dergileri, eleştirmenleri-ki izlenimci eleştiriye yeniden dirilttiler- ve reklam sektörleri var. Bir simülakr dünyanın rıza üreten, kendini beğendiren ve bunu *gerçeği kusursuzca katlederek* yapan becerisini ve bu becerinin *aslında dünyaya özgü saydamlığın kendisi demek olan kötülüğün saydamlığına ait görünümünden birine*(Jean Baudrillard, Doğu Batı dergisi, sayı 19, s.21) dönüşümünü edinmişler. Yani Edebiyat tadında beş cümlesi dahi olmayan bir kitabı, örnekse Ömer Türkeş ve Muhsin Kızılkaya’nın bir yazısıyla aklayan, daha doğrusu onlarla okuru hazırlayan bir düzenek...

Hawara Dicleyê bir de dilini *paravan* olarak kullanan bir yazarın çıkmazı açısından enteresan. Elbet biraz da trajikomiktir Uzun’un, en kötü romanını, bakış ve beklentilerini açıkça ve jet hızıyla Türk edebiyat çevrelerine yönelttiği bir anda yazmış olması. Para ve şöhret hırsının, iki-üç yıl öncesine değin bir kesim sıradan okur için yürek ferahlatıcı ve gurur okşayıcı sözler olan “İki yıl arayla kitaplarımın Türkçesi çıkıyor ki Kürtler, siz şu an gözlerinin içine baktıklarım, okuyasınız”ın dalkavuk yönünü nasıl kökten budadığı görülüyor. Böyle demenin nedeni açık: Daha Kürtçesinin mürekkebi kurumadan Türkçesi çıktı sözü edilen romanın.

Ama bilinmeyen şeyin Mehmed Uzun’un da ta baştan beri aşağılık kompleksi zehriyle zehirlenmiş olması. Şu, yazdıklarının “buradan” değil, “oradan” nasıl görüldüğüyle fazlaca meşgul olanların hali! Hani belli bir başarıdan sonra o sahte evrenselcilik, kalaylı nabız şerbetleri! Bir *taşra takıntısının sıkıntıları olan yokluklar içinde nasıl bir edebiyat yarattığı, bu günlere gelmek için ne ezalar çektiği, uğraşısının tekil bir örnek olduğu, bir dilin ve kültürün değil birçok dilin ve kültürün yazarı olduğu* vs. argümanlardan hazzeden eğilim! Hani geçen yıl festival için Diyarbakır’da olan ve Uzun’un da yayıncısı olan Hasan Öztoprak’ın “Yahu, Bejan Matur Türk entelijansiyası içinde yer almak için can atıyor, siz ona neden Kürtçeyle yazmıyorsanız, diyorsunuz!” diye güzelce özetlediği nevroitik vakıa!..

Ben bu sorunun adını, *kendi dilinin okulundan geçer not almayan bir metne sahte karne düzenlemek* ve *Bataillevari* anlamda *kötülüğü kurmak* koyuyorum.

Festîvala ku Li Dîyarbekirê Çêbû; Li ser Navê Pirr-kulturîyê, Hewildana Întegrekirina Kurda ye

Seîd VERROJ

D
o
s
y
a

*“Em ,
li alîyê temaşevanan,
bi tîjên ronahîya wan kor bûne,
lê miqabilê vê,
hola leyiztikê wek tarîstaneke ye”¹*

Berîyê pêdaketina vê nivîsarê divê em rêbaza lênerîn û feraseta xwe dîyar bikin. Rêbaza lênerîn û feraseta me ya di derbarê bûyer û çalekîyan de; di rêka tekoşîna armançî de hevîrtîna diyalektîkî ya di navbera gotin û kirinê de ye.

Her çi qas babeta vê nivîsarê hinek çalekîyên kulturî bin jî, hun dê bibînin ku mesel tenê bi kultur û çalekîyekê kulturî ve şînkirî nîye. Wêneya ev çalekîyan înikasa/berîqîna fahmekî, lênerîn û îdeolojîyekê ye. Jixwe biwêja kultur bi xwe jî, jî fahma siyasî cûda û veqetandî nîye. Kultur û siyasîyê du alîyên tumekî ne; bi hev ra di nav aheng û pevgerîdanî de ne, belam yê destnîşankar siyasîyê e. Însan mîna endamekî xwezayî yê civakê, yanî wek hebûnekî civakî xwedî ziman û kultur e. Kultur; wek objektê netewebûnê civak, xak(ax), ziman û dîrokeka bihûrî ya hevpar digire nav xwe. Ev taybet û xûsîyeyan berhemê nasnameyeke

kolektîv in; bi serê xwe kultur û zimanê ferdî nîn e. “Ziman çawa ji alîyekê ve berhemê civakî ye, ji alîyê din ve jî civak bi xwe ye, xwe danasîna di şiklê civakê de ye.”² Nûha di vî çarçovê de emê li çalekîyên bi navê “festival”an binêrin.

Heta nûha li Dîyarbekirê “festîvala zebeşan” çê dibû. Ev cûre festîval, ji bo danasîna berhemên herêmî yan jî bajaran çêdibin; her wekî festîvala mişmişan (Meletîyê), festîvala Munzirê (Dêrsim), festîvala gêrazan (Reşmil-Mêrdîn), festîvala zêtûnan (Dêrik-Mêrdîn) festîvala fîstîqan (Entab) festîvala çilegan (Gêzîn-Xarpêt), ... û wd. Sazkirin û rêxistinî ev cûre festîvalan, bi finansorî û destûra Wezareta Kulturî ya Tirkîyeyê, ji alîyê sazîyên herêmî û wîlayetê ve têtin sazîkirin. Ligor raportên wan sazî û wîlayetan armanca sazîkirina ev cûre festîvalan, danasîna hinek berhemên wî bajarî, “pêkanîn û bihêzkirina yekîtî, hevkarîya welatê me ye, ...berdewam kirina ev cûre faalîyeyan gelek bifayde ye”³

Evan du-sê salên dawîyê, li şûna festîvalên ku li jorê hatine

¹ Bînebbî, Malîk. Li Welatên Mêtîngê Pevçûna Fîkrî (Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı)

² Marx, Grrundrisse . Birikim yay. s. 550, 1979

³ Raporta Midûriyeta Kulturî ya Dîyarbekirê.

diyarbikirin, bi taybetî jî di bajarên Kurdan de festîvalên “hunerî” û “kultûrî-çandî” têtin sazîkirin.

Bi finansoriya Yekîtiya Awrupayê cara yekemîn e ku li Diyarbekirê bi navê “*pirr-kultûrî/pirr-çandî*” festîvalekî ji aliyê Beledîya Mezin ve têtê rêxistinîkirin û rêvebirin. Bi navê “*pirr-kultûrî*” û li “Diyarbekir”ê sazîkirina festîvaleke wisa tesadûfî nîn e. Diyarbekir ji bajarên herî girîng yê Kurda ye. Serkirdayetiya Beledîyeyê bi navê kurdîtiyê (pêvajoya hîlbijartinê binîn bîra xwe) hatine wî meqamê. Qesta ji gotina pirrkultûriyê, di gel û di rex kulturên din de danasîn û nîşandana kultura Kurdî ye. Wateya biwêja *pirrkultûrî* jî ev e; ku di gel hev, di rex hev û di nav hev de, bi şewekî azadiyane û wekhev xwe nîşandan û jiyîna kulturên cîyawaz e. Qewmên cûda, civakên cûda, neteweyên cûda, herêmên cûda û welatên cûda xwedî kulturên cûda cûda ne. Cûdatiya kulturê, dewlemendiya dirokî ya însanetiye diyar dike. Bi egera çî dibe bila bibe înkarkirin, tuneîkirin û yektextî kirina kulturên cûda, paşverûti û dijminatîya dijraberi kulturên bindest û însaneti ye.

Dema ku di vê çarçovê de em li “*Yekemîn Festîvala Kultûrî ya Diyarbekirê*” binêrin, em dê bibînin ku ji nîşandan û berçavkirina kultura Kurd bêtir, wek xwepêşandana hinek mîsyonerên ziman û kultura serdest bû. Kalpazanî û durûti jî, xûsusiyeke din ya hinek mazubanên axaftvan yên vê festîvalê bû. Mînak; hinek kesên ku bi navê helbestvan hatibûn vexwendin, di dema helbest xwendinê de bi tevî ku hinek gotin di eslê helbesta wan de nîn bûn jî, evan kesan ji bo ku pêjnên parastvanên

“pêvajoya nû” û temaşevanan mist bidin, dilê wan xweş bikin, dengê çepikên wan zêdetir bikin, xwe ji hinek cîyan ra şîrîn nîşan bidin, ... û bi egera gelek hesabên din hinek gotin (her wekî aşitî, Amed, Cûdî, ...) karanîn.* Ji bo wan kesan tu şikekî civakî û netewî nîn e, çanda Kurdî, di nav dengê çepikên zêde, belavbûna nav û deng û popolarîta wan de veşartî ye.

Roja di dawîya panêla “*ji kevneşopa devkî berve edebîyata nivîskî*” de, ku serokê “Înstîtiya Kurdî Ya Stenbolê” Hesen Kaya û nivîskar Muhsîn Kizilkaya jî wek axaftvan beşdar bûbûn. Belê serokê sazîyeke Kurdî û nivîskarekî Kurd, ji xeynî çend gotinên destpêkî, hemû axaftina xwe bi Tirkî kirin. Bi taybetî jî serokê “*Înstîtiya Kurdî ya Stenbolê*”, biwêjên *pirr* bijartî û balkêş bikardianî, heta ku ji destê wî bihata biwêjên ku bi gotina “kurd” destpê bikira nedixebitan. Mînak; di şûne biwêja “çanda Kurd” de “çanda me”, di şûna biwêja “zimanê Kurd” de “zimanê me”, di şûna biwêja “gelê Kurd” de “gelê me”, “dewleta me”, ... dihate gotin.

Her weha di wê rojê de pêşangeha pirtûkan hatibû diristîkirin û hinek nivîskaran jî pirtûkên xwe îmza dikirin. Di vî pêşangehê de dîtina pirtûkên Kurdî yan jî pirtûkên di derbarê Kurdan de beyhude bû, her wekî ku xelaya van pirtûkan hatibû. Yan jî meriv dibêje qey sazkarên vê “festîvala *pirr-çandî*!” sûnd xwaribûn ji bo neravedana pirtûkên kurdî. Bûyerên balkêş tenê ev nebûn, gelek tiştên din jî hebûn. ...

* Mînaka herî balkêş Ahmet Tellî bû.

Xwendevanên Kovara War û temaşevanên "Festîvala Pîrr-kultûrî", bi gotina "nivîskarê zîmanê Kurdî, ne nivîskarê Kurd."⁴ "Ev festîval, destpêka bicîkirina Dîyarbekirê ye di navenda sedsala 21. de."⁵ Ew Dîyarbekir ku xelkê wê xwedîyê du kêmasîyên girîng e: "Yekemîn ev e ku bi zîmanê xwe naxwîne û nanivîsîne(amen-a-niv.), yê duyemîn jî ev e ku hetta nûha ji bo parastina yekîtî û hevgerîniya dewletê xwe îspat nekirîye(!)."⁶

Her weha Mesut Yılmaz jî di axaftineke xwe ya li Dîyarbekirê de, di derbarê endametiya YA (Yekîtiya Awrupayê) de ji bo Turkiyeyê gotibû "Rêya endametiya Yekîtiya Awrupayê di Dîyarbekirê re derbaz dibe." Belê, Mesut Yılmaz, cîgirê Serokwezîrê Dewleta Turk û siyasat-medarekî neteweperest û şovenîst e, ew dizane ku bi YA-yê re întegrebûna Turkiyeyê; dewletên YA-yê dike piştgir û şîrîgê pîrsgirêkên Dewleta Turk, wê bihêztir dike, întegrebûn û helandina Kurdan jî hêsantir dike. Çima ne Mêrdîn, ne Bedlîs, ne Riha, ... Dîyarbekir. Di vê çarçovê de navê Dîyarbekir xwedî mîsyonekî çandî, dirokî û siyasî ye.

Ew nivîskarê ku hinek siloxan, lênêrîn û îdeolojîyan bîne zîman û temsîlkariya wan ji xwe ra wek karekî bizane, bêşik dixwaze ev di nav civakê de jî bicî bibe. Ew

nivîskarê ku bêje ez tenê ji bo xwe, ji bo zanîn û agadariyê yan jî bi eşqa zanistîyê dinivîsim bawerî bi wî nabe û divê nebe jî.

Lêbelê em nizanin miraza berêz Mehmed UZUN çi ye; Romannivîsarê zîmanê Kurdî ye? Aqilmendê siyasî yê serdestan û refgirê hêzekî siyasî ye(bi tevî ku xwe di ser siyasetan re dibîne)? Gelo nîyeta wî bi xwe heye ku bibe siyasatmedarekî aktif? Yan jî unîversaliyekî bêreng û bêprensîb dê ji wî ra rêya wergirtina "Xelata Aştiya Nobelê" veke? Divê bersîva van pirsan ew bi xwe bide.

Emê dîsa vegerin ser rojeva xwe ya nêzik. Li jorê jî hatibû diyarkirin ku ev çend salên dawiyê festîvalên bi vî rengî li bajarên din yên Kurdan jî têtin darxistin. Her wekî par, îsal jî li Hekariyê bi navê "*İstanbul-Hakari Sanat Köprüsü /Pira Hunerî ya Stenbol-Hekkarî*" di navbera 21-25-ê Hezîranê de hinek çalekî hatin darxistin ku ji aliyê rojnemeya Ö. *Politika* ve bi navê "Hakkari"ye aydîn çikarması"⁷ hate navandin. Belê, ji aliyê weşanên kurdî ve seferberiya împeryalî ya çandî, wekî çalakîyek rewşenbîrî û çandî ya neteweyê bindest nişandan jî paradoksekî din e. Serokê Belediyeya Hekkarî *Hüseyin Ümit*, ji bo van çalekiyan wisa dibêje: "Evan hunermend û nivîskarên ku hatine Hekariyê* bi her awayî ve herêm û

⁴ Binêre N-TV, hevpeyvin di gel Mehmed UZUN, Sibata -2000

⁵ UZUN Mehmed, Axaftina ser Birca Ben û Sen a Dîyarbekir, 03.06.2001

⁶ UZUN Mehmed, Konferansa di Eywana Belediya Mezin de. 01. 02. 2000

⁷ Rojnemeya Özgür Politika ,22.06.2001

* Binêr Özgür Politika ya diroka 22.06.2001-ê. Ji wan kesên çûyî navê hinekan: Vecdi Sayar(organîzatorê festîvala Dîyarbekir û Hekarî ye), Celal Başlangıç, Muhsin Kızılkaya, Nilgün Cerahoglu, Can Dündar, Nilüfer Kuyaş, Cüneyt Özdemir, İsa Çelik, Semih Poroy,

pirsgirêkên wî baş dizanin. Ronakbîrên herî bijartî yên Turkiyeyê ne. Dê bi gel ra hevdîtin bikin û derdê wan di mala wan de guhdar bikin. Hunermend hesas in, objektîv in. Dema vegerin, pîrs- girêkên ku dîtine dê bi awayekî pîrr baş dîyar bikin. Ev ji bo me fîrseteke baş e. Ez hêvî dikim çalakîyên wisa berdewam bikin. Armanca esasî ya van çalakîyan jibo aşîti ye, ez bawer dikim ji bo aşîtiyê çalakîyên wisa pêdivî ne.”⁸ Xûsusîyeteke cîyawaz ya vî çalakîyê jî bi van gotinan tête nîşandan: “Ev çalakîyan par tenê bi hewildana hunermend û nivîskaran çêbû, îsal Wezareta Kulturê, TURSAB û walîyê Hekkarîyê jî destek dide.”⁹

Pîştî vê agadarîyê, ne hewce ye em di derbarê van çalakîyan de zêde şîrove bikin. Dewletê heta nûha gelek caran xwest ku hewildananên di vî rengî de pêkbîne, lêbelê biser neket. Di gengeşiyên vî derbarî de jibo agadarîyê, hun dikarin pirtûka *Îsmail Beşikçi* ya bi navê “*Ronakbîrêk, Rêxistînek û Pîrsgirêka Kurd*”¹⁰ bi xwînin.

Rêbaza Pûçkirina Hişyarîya Netewî û Civakî; Bi Qirêjkirin, Xiltkirin û Valakirina Naveroka Biwêjan Mimkun Dibe

Serdar Akar, Önder Çakar, Mehmet Esen, Bejan Batur ve Sanat Atölyeleri yöneticileri. ...

⁸ Binêre Özgür Politika ya diroka 22.06.2001ê

⁹ Binêre Özgür Politika ya diroka 22.06.2001ê

¹⁰ Da ku di vî derbarî de hun gengeşiyên *Îsmail Beşikçi* û serokê Sendîka Nivîskarên Tirk-TYS Azîz Nesîn (18yê Nisana 1978) bibinin û jê îbretêkî wergirin.

Jibo pûçkirina doza bindestan rêbazeke din jî, ji aliyê serdestan ve qirêjkirin û valakirina naveroka biwêjan (têge-term) e, ku ev biwêj di çêbûna fikra *bûyina jibo xwe* de, ji yên bindest re bûne qodên gelek girîng. Ev biwêj ku binyata raman û zimanê me ne, ew ziman ku honandin û rêsandina wan biwêjan e, ew biwêj wek hewrêsan li ser hev da gêr dibin, di nav hev da rêz dibin, fikir û ramanên nû peyda dikin, dibin sedemê pêşkevî û geşbûna dinya nivîsîn û ramanan, dibin sedemê mirin û cezakirina nivîskar û ramyan, dibin sedemê xapandin, cilqkirin û pûçkirina mejîyê mirovan. Her weha tersê wî jî mimkun e.

Di vê çarçovê de dema em li ev festîval û çalakîyên kulturî yên salên dawî binêrin, tête dîtin ku yên serdest ji bo qirêjkirin û valakirina naveroka termînolojî û gotara bindestan, ji bo şêlokirina birewerî û mejîyê wan mesafekî gelek zêde girtine. Bi zanîn yan jî ne bi zanîn, gelek pênûs û nivîskarên bindestan jî, ji vî yekê re bûne xîzmetkar û ev xîzmetkarî nûha jî berdewam dike.

Nûha em ê di pratîka hinek çalakîyên kulturî û “*festîvala pîrr-kulturî*” yan jî “*Yekemîn Fiestevale Kultur û Huner ya Diyarbekirê*”, bi mîsalên berbiçav nîşan bidin ku naveroka biwêjan çawa tête yan jî hatiye qirêjkirin û valakirin:

Li şûna biwêja Kurd, Kurdistan, zimanê Kurdî, çanda Kurdî, libasên Kurdî/cil û bergên Kurdî, Newroz de; biwêjên wekî “gelê me”, “mezopotamya”, “zimanê me”, “çanda herêma me”, “libasên

herêma me”, “Nevroz”¹¹ hatin karanîn û xebitandin. Ji xeynî vê, hinek gotin/peyv jî wek gotinên navendî têtin qebûlîkirin û bi wan ve girêdayî gotinên çeperî têtin karanîn: “aşitî-pêvajoya aşitî” (aşitiya bê naverok û bê mixatab), “pêvajoya nû” (bi giştî di çarçova demokratbûna Tirkîyeyê de ji bo Kurdan dayina maf û azadiyên ferdî), “pêvajoya nazik”, “demokrasi” (di çarçova mafên ferdî de) “Kuvvayî demokrasiye” (di mana parastina demokrasi!) û sazûmana Tirkîyeyê de ji Kuvvayî Milliye hatiye qopîkirin) “Komara demokratik” (!), “serhildana demokratik” (di çarçova qanun û yasayan de), “azadî”, “Birayetiya gelan”, ... Ev biwêj, ji gelê Kurd re wekî biwêjên pîroz û mutlaq têtin pêşkêşkirin. Lêbelê dema mirov bi aqlêselîm û di çarçova berjewendiyên bindestan de bifikre, dibîne evan gotinan ji rastî, daxwaz û pêşeroja gelê Kurd re tu hêviyekî diyar nakin û nabin bersiv.

Her wisa di rojev û axaftina civînên di vî rengî de hinek biwêj jî hene ku ji devê axaftvan, şirovekar û siyasatmedarên Kurd nakevin, bûne wek benîşt. Ev biwêj û bi wan ve girêdayî naveroka wan a nediyar û şêlo, wekî fikir û siyasetekê nû ji gelê Kurd re têtê pêşkêşkirin. Dixwazin bi van biwêjên xemilandî û xweşdeng gelê kurd bixapînin; wan jî zemîn û rêya wan a esasî dûr bixin û wan biwêjan wek argûmanên siyaseteke nû bi Kurdan bidine qebûlîkirin. Dema ku ev têtê gotin bila xelet neyê

fahm kirin ku em dijrabere nasîn û qebûlbûna hinek mafên însanî û demokritî ne. Divê mafên însanî, demokratî û mafên netewî jihev bêne cûdakirin. Lewra, ev biwêj, her yek xwedî naverokekê xwerû ye û bûhuriyek wan a dîrokî heye.

Dema ku “mafên neteweyî”, di çarçova “danezana mafên mirovayî”, “şertên kopenhagê” û “demokratiyeta giştî”, “pêvajoya endametiya yekîtiya Awrupa” de wek nasîna “maf û azadiyên ferdî” bête nîşandan, ev, şêlokirina birewerîya netewî û xapandina gelê bindestan e.

Em vê yekê bi mînakekê berçav bikin; di dawîya bendên “Danezana mafên mirovan” de ev agadarî têtê dayîn ku hemû mafên mirovan, mafên demokratî û wd. “bi şertê ku cografya û nîzama fermî ya dewletên endam tehdît neke, bicîanîna fonksiyona wan mimkun e.”¹² Yanî di encamê de ji bo neteweyên bindest mafê mirovan, mafê demokratî û wd. bi însiyatîfa dewletên alaqedar ve hatiye girêdan.

Ji aliyê serdestan ve di nav gotar û lîteratora yên bindestan de, bi hêz û dînamîk û qelema nivîskar û ronakbîrên yên bindestan bicîkirina van biwêjan-peyv, ji bo şêlokirin û pûçkirina birewerîya netewî û civakî ya bindesta ye. Lewra bi vî awayî, li şûna ku “hirçê berçav nîşan bidin rêça wî nîşan didin”, da ku yên bindestan ji kultura berxwedanê, armanc û rêka biheq û dirist dûr

¹¹ Binêre Bultena Beledîya Mezin a Dîyarbekirê, li şûna biwêja “Newrozê” de “Nevroz” hatiye karanîn, belkî di pêşerojê de “Nevruz” jî bête karanîn.

* Li vê derê “ferd” yan jî “ferdîbûn”, di mana reva ji nasnameya kolektîv û netewetiyê de têtê karanîn.

¹² Temel Belgelerde İnsan Hakları, derleyen: Mehmet Semih Gemalmaz, İnsan Hakları Derneği yay.

bixin. Ji bo vê yekê jî dixwazin di çarçova berjewendîyên xwe de, siyasetekê pêjnî(hestî) û şehwetî bidine ber bindestan û wan adapteyê vê siyasetê bikin.

Sîyaseta ku bingeha wê hest û heycan be pratîk û ceribandînen xwe di nav destkevtiyên xwe de na, di nav windakirîyan de digere.¹³ Şiklê sîyaseta liser bingeha hest û heycanê, civak û siyasetmedarên welat ji fikir û ferasetê dûr dixê, xewn û xeyalên mirovan vedimirîne, wan jî hêz û taqetê dadixê, dixapîne û di encamê de radestî desthilatdaran û zordestan dike.

Armanca vê fehmê di nav çarçova sîyaseta sipartiyê heyecanê de, pêgirtina gelê Kurd e. Di bin bandorîya pejnên pîroz û heyecanên halandayî de birêxistinkirin û berhevkirina Kurdan, wan jî rêberîya rêya ramana azadbûn û sefiraziyê dûr dixê. Ev fahm, siyasetê wek zanistîyek mutlaq dibîne û vî zanistîyê jî pêşqebûlên xwe re dike fetwa. Minak, dibêje “bi zanistî mimkun nîn e ku dewleta Kurd bête damezirandin”

Ewên serdest-desthilat ji bo berdewamiya desthilatîya xwe naxwazin fikrên nû -huner, wêje, wêne, helbest û wd - ên dijrabere wan peyda û belav bibin. Lewra ev afirandinên nû, dibin sedemê lerizîn û jidestçûna desthilatîya wan a liser civakê û sazûmana wan serûbin dike. Yên serdest û desthilat, ji bo berdewamiya desthilatîya xwe di nav millet û çînên bindest de ji xwe re qelem û teorîzanên(!) di sûretê xwe

de peyda dikin û bi alîkarîya wan fikir û mejîyê bindestan şêlo dikin, nahêlin fikrên aîdê wan di nav wan de kok berde.

Yên Serdest, şerê di navbera xwe û yê bindestan werdigerîne rengekî nû; êdî ew ji holê hildikêşin, berberîya di navbera hêzên neteweyî, nivîskar û hunermendên bindestan destpê dike.

Kûrmê darê ne ji darê be, dar pûç nabe: Tekoşîna serxwebûn û rizgarîya bindestan, gelek caran bi alîkarîya dînamîk û fahma(feraseta) ji nav wan derketî hatiye şikênandin. Ev jî, berîya her tişt bi qirêjîkirin, şêlokirin û celqkirina biwêjan, pûçkirin û alozkirina birewerî, fikir û kultura wan mimkun bûye.

20. 03. 2001

¹³ Binnebî, Malik. di Welatên Mêtîngê de Şerê Fikrî, Weş. İnsan r. 30, 1984 (Malik Binnebî, Sûmûrge Ûlkelerde Fikir Savaşı, İnsan yay. 1984)

DÎ YAZDEH SEFHEYÊ DE FESTÎWAL AMADE KÎRÎN

D
o
s
y
a

Remezan ALAN

bi spasiya Walter Benjamîn û Roland Barthes

I-dengketinî (aphasie ~ sözyitimi)*: Tu yê di çendik û çend deriyên kambax de çûbî û hatibî ber yê hiş windakirinê. Ku li pişt wî dîrokeka kerr, tecrûbeyên lal û fêmkoriyên şexsî hene.

II-mûfirk (degré zéro ~ sıfır derece)*: Dema bi vî deriyê de ketî hewşa sêdar û înkâr û viran û bi devê wan te destûr xwest, tu yê bighî mebesta xwe. Ji ber ku kî binîşaniya zozan û serkaniyên xwe bikeve, dibe bînişaniya deştên kermêş.

III-dijîtiya liavêçûyî (opposition neutralisable~silinebilir karşıtlık)*: Li dû destûr girtinê tu yê deriyên xwe ji nivîskar, hûnermend û akademîsyenên sîfat-qerace re vekî. Û tu yê qet neyînî bîra xwe ku tu daketiye astê *Azîz Nesîn* ê seferbaz. Lê xeta yê kesên ku nedîtî her du kerî ji heman *signifiantê* diçêrin e.

IV-nîşanêja, kod, peyxam, kiryar (qualisigne, code, message, récepteur~nitel-gösterge, kod, mesaj, alıcı)*: Elbet tu yê hemû daxwazan têxî formekê û wisa bi rê kî.Bo vê yekê jî tu yê du *qualisigneyê* xwe derxî pêşîya şênîyê. Dê ew jî te nedin şermê. Yek ji wan dê rabe ser xwe û bi zimanê ku ew kiriye romannûs “Xortên hêja!” bibêje bihêvî, lê pêre bi zimanê ku di wê saetê de *codeyek* e “Sizin de bildiğiniz gibi...”bidomîne û derbarê giringiya festîwal, geşt û seyranên xwe, Diyarbakır û aşitiyê de tiştên bêruh bibêje. Heta wextek, dê *massageyê* bi vê gotina Çiçerowarî ragihîne:“Şiddetten uzak durmalı; şiddet, haklı olunan bir konuda insanı haksız duruma düşürebilir.” Û bi “Her bijîn!” re dê biqedîne binê axaftina xwe ya ji gewdê mehrûm.

Piştêrê dê *qualisigneyê* duyemîn bê û bi heman devokê, ji *récepteurên* jêr re pêşî mizgîniya qedandina hemû eş û janan bide, dû re jî xweşikahiya aşitî, aramiya herêmê û serkeftiya Diyarbakırspor-futbol:*régaza kêrhatî(élément maniable-kullanılabilir öğe)*- dayîne ser û di nava diruşmeyên “bijî aşitî” de, dilşad û jixwe razî biqedîne *rewandar(référé-gönderilen)*a xwe.

V-hemanî, veqetînî (indentité, hétérogénéité~özdeşlik, ayrışıklık)*: Dema bi vî awayî welatê te bû “bölge” û bajarê te yî sedsale bû “Diyarbaqır”(qene ne Diyarbekir jî!), dê *identité* şax bide û *hétérogénéité* biçilmise.

VI-elamet (indice ~ belirti)*: Êdî her îşaret dilê te, her gotin mejiyê te dişêfe. Ji wî gava tu ji standa pirtukên *zimanjor(métalangue-üstdil)* re bibî dê, lê ji yê xwe re(gelo *zimanjêr,souslangue,altdil?*) bibî dêmar, em ê bizanibin ka tu çilkê kîjan baranê yî.

VII-para ewleyî (part sécurité ~ güvenlik payı)*: Fîlm û listik! Şîraniya bernameyên rij î kelî û bêtir jî alîkarê bin zimanê te yê girtî! Lê tu yê ecemiyê vê yekê, tu yê salona dîlanê-ku li bin sahneya şanoyê ye- bidî kirê û coşa govend û vekêşana listikê bikî yek; û filmên berdevkê pêljeniya xwe jî li salona bajêr a herî dezgeh-kambax bidî temaşe kirin.

VIII-bangewazîwar û vir (entourage associatif et mensonge ~ çağrışımsal alan ve yalan)*: Bo ku bêjin,van ezîzan çi mekanên xweş î dîrokî karanîne, tu yê li ser broşûrê, aktîvîteyên wêne û fotografê, li dêr, birc û mal-mûzeyan-ku ew diyardeyê kozmopolîtizm û rêbûwariyê ne-nîşan bidî.Lê dê ji vê yekê ne kêşeyê belengaz û ne jî pasevanên ku eve çendeke di ber karên rojaneyên restorasyonê de xilmaş xilmaş rûdinên, hayedar bin.

IX-biyanîstan (espace étranger ~ yabancı uzam)*: Bêguman li dû vê saetê dê rengê te yî qemer,her di nav “öteki” de biwilwile. Ku ew hest di nav navendiyekê de xwe qerax, di nav esliyekê de xwe biyanî, di nav makroyekê de xwe mikro dîtin e...Lê çiyê tu ketiyî ser vê rêyê, tu yê bi van re rabî û rûnî, tu yê bi van re bikevî gola “Doğu izleği”. Mixabin tu yê nizanibî “ötekilik”,(bila guhê *G.Deleuze* û *F.Guattari* biçingin!) mînore majorekê ye.

X-şênîya bixeberdan (masse parlante ~ konuşan kitle)*: Ku pêşî navê te “şênîya zimanê xwe xwarî” were guhertin dê ne rasttir be? Ji ber ku li ber vê tuluatê, bi hevala xwe, bi hevalên xwe, bi egoya xwe ya nav civatê, bi keda xwe ya nav xebatê re tu yê ciyê xwe bigrî, lê tu yê bi awirên tûj neborî li milê din ê diyardeyan. Ji wî tu yê guhkunê xeberan, lê korê rastiyan bî.

XI-rastî (vérité ~ gerçek)*: Belkî tu yê bêjî bi vî karî ez qirş û qalên li ser rêya aşitî û demokrasiyê didim alî û hemin wisa ye ez ê çima baskên vê festîvalê drêjî Wan, Hekarî, Sêrt, Mêrdîn, Dêrsîm...nekim! Lê baş bizanibe li ber deriyê hiş windakirinê têkçûnên mezin û xirabmaliyên bêwezî çêdibin!

Hezîran 2001

*:Bila xwendevan cureta min bibexşînin, lê çi bikim zimanê me di warê semiolojî de nehatiye xebitandin, min naçizane hin tiştan li hev anî.(R.A.)

FESTÎVALA AŞTÎ Û DEMOKRASÎ

D
o
s
y
a

Ehmêd Qasiman

Fîstival, yew çalakîya hemî (kultûrî)ya ke *Johann Gottfried (Herder)*, seba kultûrî wina vano: “Kultur, şeklê ciwîyayîşê(jîyana) yew mîlet, kom an zî komeke yo.”¹

Nê serranî peyinan de zaf cayê welatê ma de, pêdîma fîstival destpê bîyî.

Festîvalanê Kurdîstana vakurî hemî heremî yî: Fîstivala zebeşan /Dîyarbekir, a qêşîyan/Meletê, a keçel heynekan/Bêrecîk (Riha), a gêrazan/ Reşmil(Merdîn), a zêtunan/Dêrik (Merdîn), a fisteqan/Enteb (Nîzip), a çîlegan/Gêzîn(Xarpêt), a kulturê Kîsas (Riha), a kultûrî Karageçî (Riha), a kultur û huner/ Dîyarbekir, a kultur û huner/(pira Culemêrg û Îstanbul) /Culemêrg û a kultur û xoza-tabîat ya Munzur (Dêrsim).

Wareyê zindekerdişê ziwan û kulturê yew milete de viraştişê çalakîyanê seyê fîstival û şahîyan zaf mihîm î. Labelê tam berevajîyê

na yewe zî mimkun o. Û xora nê serranê peyinan de welatê ma de têdîma festîvalî destpê bîyê, virazîyenê û serre bi serre dir zî zêdiyenê. Çîre ?

Labelê verî ke ma qalê festîvalanê nê seran bikerim, ez wazena ageyrî ta serra 1978ine; nuştowê tirkî o namdar *Aziz Nesin* ke o wext serekê Sendîqaya Nuştowanê Tirkîya (TYS) bî. Nameyek şîraweno serwezîr Bülent Ecevit’îrê, destûr û îmkanan taleb keno. Mamostayo erjaye *İsmail Beşikçi* hemberê înan de vejêno û o seferê înano edebî dano vindarnayîşî. Na mesela sero ay zeman yew kîtab nuştî. Wazenê ma çend rêzanê ey kîtabî ewta bîyarim xo vîrî :

“ Tirkîya de ziwan û kultura Kurdî sero bi destê dewlete zaf zêde zîlm û zordestî beno. Ê ke Kurdî nûsenî, ê ke averberdişê kultura Kurdî sero xebitiyenê, bi ceza deyişê tersnenê û verba taqîbê ceza manenî. Ne polîtîka ya ke dewleta Tirk, Kurdîstan û mileta Kurde sero de

¹ Büyük Larousse Ansiklopedisi. Milliyet Yayınları. Kültür.Ripel 7271.

kena, politikayêka kolonyalîst a. Miyanê yew tewirê împeryalîzma kulturî de, ya tewr xedar û tewr qirkerdar(qetilkar) a. Çike politikaya ke Kurdîstan de ha bena, wazena ke ziwan û kulturê Kurdî binca ra wedarîyo, namê Kurd û Kurdîstanî ziwanan ra û tarîx ra vîn bikero. Îna yo se, înasarên zilm û zordestîya emperyalîst û kolonyalîstî vera vindertiş, na zordestî protesto kerdiş, ê ke vanî ez demokrat a, qey demokrasi û demokratîkbeyîşê sero cehd kenê, heme kes û sazîyan sero kareko ferz o.

Heto bîn ra TYS, kesê ke Kurdîtiya xo înkâr kenê, na tewir ra meqamê dewlete û hukmatî rê boç şunenî, beynatê nuştoxê kurdan de belî yew ca gênê, hetê objektîfî ra kurd î, hetê subjektîf ra biyê tirk, yanî ê ke biyê tirk, o halo xirab ke hê tedeyê, deşîfre nêkerdo. Na xirabîyê re prîm da yo.

Sey ê hemî dewletanê kolonyalîstan, kolonyalîstîya tirk zî, Kurdîstan de ê ke hetê objektîfî ra kurd î, yanî dadî û babê înan kurd î, labelê ê kesî ke kewtî rêça tirkayetî, zafê înan dayo xo desta, hema zî danê xo desta..."²

Badê 23 seranê na name ra, nika zî çîkek nêbediliyo. Politikaya dewleta kolonyalîste dom kena. Ferqêk esto ke, davîst ser cuwaver tirkan waşt ke bi destê *Aziz Nesinî* 'sefera edebîyat a rojhilat' bikerê û nêşkeyî. Ewro zî tirk serekên beledîyanê ma danê xo desta û festîvalanê xo virazenê. Veng danê

qorî(tay) hunermend, şaîr, kayker û edebîyatvananê(!) tirkan anî pêser. Şeheranê ma de çend helbestanê xo wanenê, tay vîrace kenî, ay bînê zî zerrê çimandê na millet ewnîyenê û bi usliboke zaf sivik henekê xo bi ênan kenê û agêrenê ca û warê xo. Labelê vengê Beşikçiyan cêbîrnaya wo. Ê kesî ma ke, pê destê înan aw bena germin, werte ra darenê we; yan amey kiştiş, yan zî remneyî. Hendî welat veng û varto. Qertal cêbîriyê, meydan qelayan rê mendo.

Dewleta Tirk na karê xo, yanê îlhaqê kultur û hunerî tay ca de eşkera bi destê wezaretê kulturî ya xo, unîversîteyanê xo û sazîyanê xo ê bînan rayde ana ca. Nimûne; festîvala Kîsas û ya Karageçî (Riha) hurdemîn zî pê paştgerîya miduriyê kultur û Zanîngeha Harran amê ra, saz bî virazîyê. O semed ra zî mileta Riha goş nêda nê festîvalan.

Dersim de beledîya, walîtî û komela Dêrsîmican (Tunceli Danışma kurulu) pîya festîvala kultur û xwezayê organîze kerd. Şeheranê Dîyarbekir û Culemergî de zî bi destê serekatîya beledîyan festîvala kultur û huner virazênê, wezaretê kultur û sazîyê dewletê zî bi awayêko sergirote paştgêrî danê cê/jê, paştê înan vilênenê, Unîversîte ya Bilgi zî înan ra bena ardimkerdox

² Bir aydın, bir örgüt ve Kürt Sorunu. İsmail Beşikçi. Melsa Yayınları. 1989

Armanca Nê Festîvalan Çi Çî Yo ?

‘Yewbîyayîş û pîyabîyayîşê tirkîan û kurdan o’. Bi qîseyeka bîne bivacim se ‘împeryalizma kulturê tirkîan o’, ‘îlhaq kerdîşê kulturê ma kurdan o’.

Semedê Nê Festîvalan Rayedarî Tirkîan Sevanî, Sekenî ?

Wezîrê Kulturî İstemihan Talay par şî bî fîstevala zebeşan, emser aşmeke badê festîvala kulturî ya Dîyarbekirî ra, roja ke semedê akerdîşa Panayîrê Koşka Gazî a Dîyarbekirî de vatîbî ke “Nê hirê serê peyênan de, wezaretê kultur, pa beledîya û sazîyê sivilan, bajarê Dîyarbekirî de pîya organizasyonanê weşî viraştî”.³ Gelek keyfê jê Serekê beledîya, Feridun Çelik re amey bî..

Walîyê Dersîm Mustafa Erkal Flash TV de vatîbî ke “ “ Dewlet 300 sera ke nêşkena Dêrsîm kuro, ez pê festîvale finena de.”(300 yıldır devletin giremediği Tunceli’ye devleti ben sokacağım).⁴ Fona şinasîdayîşa serwezîrtîyê re, semedê fîstevale 60 mîlyar ardim girewto.

Midurê kulturî yê Dîyarbekirî, rapora xo ya festîvala zebeşa emserîn (2000) de nê zaf zelal ano zîwan;

“Bi desteka Serekatîya Fona Şinasnayıîşî ya Serwezîrtîyê

(Başbakanlık Tanıtma Fonu Başkanlığı) û wezîrîya kultur re, ê kom û hunermendê ke Enqera re amêbî, şarê herêmî zaf memnun kerdî. Eke na karê winayênî (înasarênî) ke, yewbiyeyîş û pîyabêyîşê welatê ma şêdinenî, dom bibo se, ma fikiriyenîme ke zaf feydeyê xo estî.”*

Berdevkê Yewineya Ewropa Luici Narbonne festîvala de vano ke

“Ewropa emser Tirkîya de heşt çalakîyan rê paştî da ya. İnan re yew zî, festîvala huner û kulturî ya Dîyarbekirî ya. Ez hêvî kena ke emser vera na festîval hîna hera bibo”.⁵

Serekê beledîya a Dîyarbekir Feridun Çelik. Ey kombîyayîşê çapemenî de da zanayîş, ke: “Ma emser ê hunermendekê Tirkîya de şinasîyenî ardî pêser, serêna zî ma ê ke Ewropa û ê ‘herêmî’ anî pêser”.⁶

Beledîya Dîyarbekirî emser bîya endamê Yewineya Beledîyanê Dinya. Paştê ey binêna bîya qeyim! Serek hema zî, nêşkeno ke bivaco ‘ê ma (kurdî)’, vano ê ‘herêmî’.

“Festîval de semedê şaîro Dîyarbekic Ahmet Arif û şaîrê tirkîan Nazım Hikmetî program

* Başbakanlık Tanıtma Fonu Başkanlığı ile Kültür Bakanlığımızın katkılarıyla Ankara’ndan ilimize gelen çok sayıda sanatçı ve sanat toplulukları, yöre halkını son derece memnun etmiş olup, “Ülkemizin Birliği ve Bütünlüğünün Pekleştirilmesi”nde önemli rol oynadığı müşahade edilen böyle katkılarının bu tür faaliyetlerin devam etmesinde büyük faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

³ Rojnameya Dîyarbekir Sö. Dîyarbakır Şenleniyor. 28 Gulan 2001

⁶ Bultena beledîya a humara hewtin. Nuşteya Buluşmalar. Ripel 16.

³ Rojnameya Zaman. Dîyarbakırda Kültür Atağı. 9 Temmuze 2001.

⁴ Rojnameya Hürriyet. Tuncelinin makus talihi. Yalçın Bayer. 30.07.2001 “Başbakan yardımcısı Devlet Bahçeli’ye yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.” Pankart.

virazenîme". Ahmet Arif qeykurdana -tirkî zî bo-, kîtabêk nûşt. *'Hesreta to re mi qeydî kahn kerdî'* (Hasretinden Pirangalar Eskittim). La çira, semedê Nazim Hikmetî program viraziya wo ? Çi eleqê ey û Dîyarbekir pêwa esto ?

Wezareta kulturî ya hukmeta kurdanê başûrî Duhok de, sera 1995 fistevala 300 serê ya Mem û Zîna a filozofê ma kurdan Ehmedê Xanî, aşma Êlulê 2000 de zî fistevala zanayê ma kurdan Cizîrî (Melayê Cizîrî) sazkerdi bî.⁷ Eke ca ame se ta siyasetvanî kurdanê vakurî, kurdanê başûrî pê nêridiyenî. Vanî " Ê hetê kultur re tepiya mendeyî, çire herêmkî kenî, aşîrkî kenî ?"

"Ma semeda festîvala emser Yewineya Ewropa re 20.000 Euro ardim gureto". Kurd şînê verê berî şarî destan akenî, parsekî kenî, ardim wazenê, xapênenî, vanî ma wazenîme ke kultur û hunera xo bidê şinasneyiş. Pê kultur û hunera tirkî danê kurdan û bi ma danê şinasneyiş, heskerdiş û sineyîş. Na çi bêbextê ya! Walîyê Îstanbul roşanê Newrozî de şert erzeno kurdanê ma ver, vano ke "Gera şima herfa 'W' nê nûsê!". Kurdanê Îstanbulî qebul nêkerd. Va ma herfa xo re ranêvêrenî, herfa xo canêverdenî. Bultena beledîya Dîyarbekirî de roşana kurdan a Newrozî, bi manşeta 'Yüzbinler Nevroz'u Halaylarla Kutladı' (Sedhezaran Newroz pê govendan pîrozkerd) nûsiya yo. Na nûşte de namê siyasetvanê kurdan Feleknaz Uca û Helîn Baba, deyîrvan Ferhat Tunç ra behs beno.

La çire wekîlê Ewropa Feleknaz Uca û Helîn Baba nêşkeyî qisey bikerê? Ferhat çire nêşka dêyiranê ma vajo, nê nûsiya yo. Herhal mîyanê serekê beledîya û walî de bazar bibî, ke gere nê kesî kurdî qisey nêkerê, Ferhat zî kirdkî deyrên nêvajo. Yanê şarî ma ke şîyo Îstanbul, xover da û herfa xo 'W' rê ranêviyartî, serdestê beledîyayî wicay rê pelî xo nê nayo ro, ê weyta goştariya walîyê Îstanbulî kerd, 'Newroz' kerd o 'Nevroz'.

Serek û aqilmendê beledîya vanê ke "Saziya beledîya zî saziya sîstema îdeolojîk a dewleta; gere gore îdeolojîya fermî hereket bikerime." Mamoste İsmail Beşikçi wexto ke saziyanê îdeolojîkî yê dewlete (Devletin İdeolojik Aygıtları) rêzkerdî, humardî, tede (mîyanê înan de) beledîya çînêbî. Gelo na kemanîya! Beşikçi ya, yan xeletîya serek û aqilmendê beledîyan a ?!

Vecdî Sayar: Organîzatorê fistevala kulturî ya Culemerg û Dîyarbekîr bî. Nuşt oxêko kemalist o. Zaf ziwanan zano, tebera nunertiya kulturê tirkî zî kerd o. Wextêk şêwirmendê wezîrê kulturî yê Fikri Sağlarî bî yo. Badê çend rojî sirgunê Culemerg bî yo (nêzana senî hawa sirgun o !?) û badê ke kurdan beledîyey girotî ra pey zî, biyo rêberê ma kurdan! Ciniya xo dir yew şîrketê organîzasyonan şixulneno. Ma rê pirdê aşî û demokrasî nano ro! Labelê, ma Kurdî wina merdimanê nimitan newe şinasnenê!

⁷ Kovara Dicle, humara 30. 09. 2000

No camêrd, bultena beledîya a humara hewtine de nuseno :⁸

“Nê di seranê peyinan de qedera Dîyarbekir zaf vurîya ya (bediliya ya). Dîyarbekirîjî wazenê ke aşti û hizur dom bibo. Kulturê xo rê wayîrtî kenî. Ez vînena, ke nê bedilyayîşan de pahrê beledîya zaf mihîm a.”

“Semedo ke aşti kok bido, ma eşkenime çi bikerime? Heke şima min rê verdê, na pîyabeyîşan gera ma bizêdnîme.

Verîndeyîşa kultur û huner, o rafîneyîş ke şêherê re beno înan mîyan de hen baş o. Çike kultur û huner qey însanan re rafîyeno ra.

Ma hema zaf rasenî pê...”

Vatê ey û midurê kultur a Dîyarbekir ginenî pêser. Ma eşkenî vacime ke, nê camêrdî karê Azîz Nesîn kerdo xo mila ser. La meydan veng û varto, vengê Beşikçıyan cêbirnaye yo!

Vedat Çetin: Koordînorê festîvala kulturî ya Dîyarbekirî yo. Hetê ra DSI de (Karî Aw ê Dewlet) karker o, heto bîn re zî beledîya de aqilmendê kulturî yo. Rojnameyî tirkî de tay meqaleyî nuştê. Nika zî hetêk re , destanê tirkî a babê xo nuseno, heto bîn re zî deyîrî tirkî ê TRT (Televîzyon û Radyo a Tirkîya), -çew vano qey çîyo newe dîyo-, nişan dano, bultena beledîya de weşineno.⁹ Bi eno hawa zî kiweno çimê serekê beledîya Ferîdun Çelîkî û waliyê Dîyarbekirî,

aqilmendîya kulturî ya beledîya rê beno koordînorê festîvalî zî.

TYS gorê îdeolojîya fermî, polîtîkaya kultur û edebîyatî virastiş û vilakerdişî rê bînê ardimkerdox. Qetlîamî ke semedê çinêbeyîşê ziwan û kulturê Kurdan ser de virazîyaynê qet nê dînê, ne zî eşnawitênê. Nika zî serdestê beledîyanê ma, gorê îdeolojîya fermî, polîtîkaya kultur û hunerî rê ardim kenê, ziwan, kultur û hunera Kurdî ci viyarnenê.

Tayê Şexsîyetê Kurdan Ke Beşdarê Na Festîvale Biyê

:

Hasan Kaya: Serekê Enstîtuya Kurdî ya Îstanbul o. Elfabeya na enstîtûyê de şîreto verên “Kurdino kurdî bifikiyê, kurdî biwanê û kurdî binûsê” yo. Ên ke maneya elfabeya nêzanê, fehîm nêkerdo, senî eşkenî ke a Enstîtuye rê serekatî bikerî ?!

Mehmet Uzun: Nuştoxê kurdanê vakurî de hen namdar o. Redaktoriya kovaranê Kurdî û Swêdî kerdo. Endamê Yekîtiya Rojnamevananê Dinya yo. Nika koçber o, Ewropa(Swêd) de ciwîyeno.

Ma ey rê museyime ke, Mîr Celadet Bedîrxan vano ke “Heya ke çeka ziwan baş nêro şixulnayîş, binestî ra xelasey nêbena”.

Beledîya Dîyarbekir di reyo no camêrd dawet kena. Ewta dayikanê şehîd û zindaniyan rê bi tirkîya xo ya hesoçerkoyine qisey keno. Nêzana ma vajime rehme’l piyê Ziya Gökalpî bo, yan ney ?

⁸ Bultena beledîya a humara hewtin. Nuştêya Geçmiş zaman olur ki... Ripel 34.

⁹ Bultena beledîya a humara hewtin.

Swed re bi namey kurdî vazd
bî ewta de şarî kurd rê tirkî bivace û
agêr. Na karê kerdin nêya !

Osman Özçelik : Sîyasetvan
û nuşttoxê ziwane Kurdî yo. Çend
serrî yo ke Azadiya Welat de
maqalan nûseno. Bi kurdayetîya xo
şinasîyeno. Maqaleya xo de nûseno
vano ke ;¹⁰

“Herkes fehm kerdo ke, şaro
kurd eseranê kultur û hunera xo
wazeno, azadiya ziwane xo gêreno,
dema ke qiseyan de behsa kurdan bî,
şarî çepikî xo zêdinênî. Şarê
Dîyarbakirî nîşan da, ke pey ziwane,
kultur û hunerê xo dima yo”.

“Şarê ma mîlşikte mendîi,
temaşevanan yewbinan ra persenî;
Qey şair, resam, kayker, nuşttox û
hunermendê kurdan qir biyê ?”

Vateya mamoste İsmail
Beşikçi biyarî vîra xo . “Pê ziwane
kolonyalist an ciwîyayîşa azad
nêbena”.

Ti rojnameya kurdî de her tim
kurdî nûsenê, pê beran de kurdan
sero sîyaset kenê, vera 60.000 kesan
to çire Kurdî qisey nêkerd? Hem
kurdîya to baş a, hem zî xitabê to
weş o, to çire Kurdî qisey nêkerd? Ti
henî nêşkenê loman bikerê. Ti hem
danê nalê ro, hem zî danê mîxê ro.
No tam karê sîyasetvanan o, ha!

Nayê rind bizane, ke
“Diyarbakır Festivalî” pê nezanan û
tersinikan, çiray nêbena a
“Mihricana Amedê”. Vate vêrînan a
“ bi asparîya astorê şarî, kê tim peya
yo.”

¹⁰ Rojnameya Azadiya Welat, Humar 280.
Fîsteval. 9-15 Hezîranê 2001

Edeteke newe û nebaş biyo
ra. Kesî kurd, qeseyî xo bi kurdî
silamdeyîşa destpê kenî, pey ra jî
tirkî dom kenî. Sey Hasan Kaya,
Mehmet Uzun, Osman Özçelik û ê
kesî ke doza kurdayetî kenî, hemin
festîval de kurdî silam da, tirkî
qeseyî xo domna. Zanayîşê mi gore
kesê dîplomat wexta ke newe şîno
welatekê, yan zî dema terkkerdişê,
ziwanê ey welatî rê silam dano ke,
înan re sîneye bibo. Herhal nê kesî
kurdê zî xo xerîb hesebnenî, vera
şarî xo kurdî silam danî, vatê xo tirkî
dom kenî. Bi enahawa wazenî ke xo
bi kurdan bidê sînayîş(heskerdiş).

Na karê kerdin nêya. No adetê
Halil İbrahim Çelik o.

Kurdî ke Tirkî Nûsenê

Tay nuşttoxê ke dadî kurd,
babî kurd zî, pê Tirkîyê, xo festîval
de nîşan da (mot ra). Nê kesî vanî
ke, ‘Ma nasnameya xo, kurdayetî ya
xo zanî, la belê ma nêşkenî bi
ziwanê kurdî binûsime, coka tirkî
nûsenime’. Seyê Suzan Samancı,
Hicri İzgören, Selim Temo, Metin
Kaygalak, Bejan Matur û sn. Rast
a, herkes hetanî ke binêk areq
nêrişno, nêşkeno Kurdî binûso. La
xo mexapênê, mevajînê ke ma
kultura kurdan rê xizmet kenî. Nayê
rind bizanê ke şîma ziwane û
edebîyata tirkî rê xizmet kenî û tedir
zî şarê Kurdî xo rayde kenê tirk.
Herder vano ke “ Ziwane mîletêke,
binca ya edebîyata mîletê yo.”

Çapemenî

Rojnameya hefteyî a kurdî
Azadiya Welat manşet erzeno ‘Li

Amedê Cejna Çandê ye' . Yanê Diyarbekir de roşana kulturî yo. Çi roşan o, roşana kamî yo? Cayo ke 17 rojnameyî û kovarî kurdî nêro rotîş û vilakerdiş, yanê qedexe bibo(Azadiya Welat zî), uca de şima eşkenê ke roşan bikerî? Şima nêzanê, zıwan bincayê edebiyatî yo, kultur o. Pê zıwanê Tirkî roşana kurdan senî beno?

Rojnameya rojane a Diyarbekir Söz a ke polîtikaya dewlet re zaf nızdî ya, na festîval rexne kerdo. Sernûşte ya 'Yerel Aydınlar' de nuştibî ke :¹¹

"Diyarbakır'ın ilk kez kültürel yapısının ele alındığı festivalin genel yapısında "Yerel Aydınlar" a özellikle mahalli tanınmış kişilere yer verilmediği gözlemlendi. Diyarbakır'ın dışındaki yazarların bölgenin kültürel yapısı hakkında görüş bildirmeleri yetersiz görülürken, yerel aydınlara söz verilmeyişi veya festivale davet edilmeyişleri eleştiri konusu oldu.

Rewşenbîrê Heremî

Reya verîna ke, kultura Diyarbekir sero festîvaleke înasaranê virazîyena, ê kesî ke şêher de amê şînasneyîş, bi taybetî ca nêdiyayo înan. Ê ke teberê şêher ra yenê, bese nêkenî ke kultura herême sero vatê xo bîyarî zıwan. Rewşenbîrê heremî dawet nêbîbî û nêşkê xo rê vateyê xo vajê "

Hendî ez sevajî? Merdimê Sözi zî kewtî şima re ver!

Sazîya Sîvil

Diyarbekir de organîzasyon-êka sîvilê esta. Platforma demokrasi (Demokrasi Platformu). 31 sendikayê karker, karmend, komel û odeyanê meslegan re yeno ra. Kam ca de yew fiş bikerdêne, înan hezar yew çi vatêne. La serbajarê kurdan de kulturê tirkayeti sero festîval virazîyena, nê zî benî ardimkerdox. Goşan cayê xo ra(xo kerr kerdo), pêj tira nêvejêno, hemine leheyf anto xo sera.

Ma şênîya xo, giwûnîya miletê xo ser de virazenîme. Min gore, tirkan hendêk zilm û zordestî ma rê kerdo, ke ma bîyî xînt, korfehm û dengsere. Gama cayo ke ma biberme, ma warîştî şênî kenîme. Ma nêvanê ke hendek ciwanê ma, roşnîya çîmanê ma çîre şêhîd bîyî? Bi hezaran dewê ma, warê ma, şêherê ma çîre şîyeyî ra, bîyî vila, bîyî xirabe? Bi milyonan însanê ma çîre bîyî koçber, cayê baw û kalanê xo terk kerdo, bîyî terkewelat? Nika zî puşwerê şarî rê gêrenî û ciwîyenê. Ma senî eşkenîme, giwûnîya merdîmanê xo sero tirkî şênî bivirazîme û name zî festîval , yan zî roşan panîme? Eke çîmê şima tira birneno, fistîvala kurdî bikerênî, eke nêbirneno se cayê xo de ronîşê. Wa şar pey ma nêwiyo!

Nê serê di serano ke tay kurdê ma vilinceyeko newe hê cawenê. Na karê xo festîval de zî domna. 'Nê înkâr nê cêrabeyîş, her çi qey komara demokratîk'. Şima her karê xo ardo ca, nika zî dewleta tirkan newe ra feselnênê û derzenê. Tew

¹¹ Rojnameya Diyarbekir Söz. Diyarbakır Şenleniyor. 28 Mayıs 2001. Yerel Aydınlar.

tew...! Nê gurey şîma niyê. Yew dewleta ke serê xo biwero, senî şîma rê aşîyê ana û bena demoqrat? Nêke ma wazenê şer bikerimê, labelê qe nêbo, ziwan û kulturê şarê ma de kay mekerê.

Enî Festîvalan de ma çîyanê zaf acêban vînenê. Tu eleqeya nê festîvalan, kultur û hunerê ma wa çînêya. Nê festîvalî heme badê îdareya orfî (sıkıyönetim) ya 1980 dest pê bîyê. Nê di seranê peyênan de zî ê şeharê ke hema zî tede halo awarte(olağanüstü hal) dom keno, yanê Dîyarbekir, Dêrsîm û Culemêrg de festîvala kultur destpê bîyê. Nê şeheran ra tenê Şîrnex bê festîval mendo, labelê uca zî mankenî defîlanê moda mojnênê xatûnanê qoruciyanê ma û pop muzîk goştarenê. Herhal ko dima ra zî dorê festîvala bîyo uca; key ma beledîyê Şîrnexî bigêrin, hema.

Hetanî darbeya 12 îlonê 1980 dewlete welatê ma bi giranî hetê ekonomîk û sîyasî ra îlhaq kerde bî. Badê na tarîxê zî hêdî hêdî dest eşto kultur û hunerê ma û meydan ra darenî we, ayê xo mojnênê ma, musnenê ma, danî ma şînasnayış, danî ma heskerdiş û danî ma sîneyiş. Yanê wazenî ke hetê ziwan, kultur û hunerî ra zî na îlhaq kerdiş temami bîbo, miletê ma ya kurd bî temami koledar bîbo.

Na halo xirab ku ma hê tede, namêyî na hal 'aşî' deyiş bi xo şermezare ya, wazunê ya û bêbext-êyeka pîl a.

Serek û aqilmendî beledîya û qorî ke xo roşînîr(?) vînenê vanî ke, sazîya beledîya zî sazîya sîstema

îdeolojîk a dewlet a; ganî îdeolojîya fermî gore hereket bikiro. Gorê îdeolojîya fermî, polîtîkaya kultur û huner re ardim kenî, şîreta Demîrel re nêviciyenî, 'pê deyîrî û govenda kurdî' teyna, kurdayetî kenî û ma xapênenî. Ziwan û kultur û hunera kurdî ci viyarnenî. Mamosteyê ma *Îsmail Beşikçi* wexta ke sazîyanê îdeolojîk ê dewlete DÎA (Devletin İdeolojik Aygıtları) rêzkerdî, humartî, tede(mîyan înan) beledîya çînêbî. Gelo na kemanîya Beşikçi ya, yan xeletîya beledîyan a ?

Kurdên, nê baş bizanê ke: Ca yo ke vengê deyrane *Mehmed Arîfê Cizrewî* berz nêbo, ca yo ke helbestê (şîrê) *Cegerxwîn* nêrê wendiş, ca yo ke ma *Mem û Zîn* pê nêhesîna yo, cayo ke Birîna Reş a *Musa Anter* kay nêbîbo, ca yo ke riye rêçê Bedîrxanîyan tede nêaso, ca yo ke mewlûdê *Ehmedê Xasî* goştarî nêbo; senî ma wahartî pê kenime, ew ca de ma senî kultura xo re behs kenime û a şênî, senî bena roşana ma.

Vatê verînana "Hetanî ku serek, aqilmend, û rêberî ma qela (qijik) bibî, nequrê ma zî, çî re nêveciye".

06.08.2001

Nereye?

D
o
s
y
a

Engin CEYLAN

Nedir yazı diyeceğim artık;

Sezebildiğimölçüde, Kürtçe yazın nereye?

Hem imgelem düzeyinde, hem de sistematik düşünce boyutunda, yaşadığımız hayatın arka sokaklarına; bunaltıcı, terletici, kasıncılara yol açan soruların mümkün karşılıklarına, henüz tadını bilmediğimiz hüznlerin ve sevinçlerin bağlantılarının eşğine indirecek yazılara ihtiyacımız var. Siz ey soy şairler, sözlü ve yazılı anlatı ustaları, ey derinlikli düşünürler, deneme tiryakileri, bir dilde kurup iki dilde çoğalanlar hey, kendisini kuşatan dünyayı bir dilde kurup iki idilde dillendirenler hey, anadilde düşünüp ara dilde konuşanlar ve yazarlar, hayatla problemi olanlar, temel izleklerde ara sıra konaklamak yerine yerleşik yaşamı seçmiş olanlar, ayrılığı, yalnızlığı, özlemi, aşkı, ihaneti bu yerleşik yaşamın temeli kılmışlar hey! "günün anlaşılını"nın ötesine geçebilenler, onbinlerin geçişini, yerleşmesini göçünü ve dönüşünü bilinçleştirmişler hey Tezgahınızda buluşan nedir?

Neyi dokursunuz?

İplikleriniz, ibrişimlerin, gergileriniz ve atkılarınız nedendir?

Yalnızlık, röntgencilik, karanlık, oda, yolculuk, cinsellik, kapı, kum, tuz, bakır, kül, ter, terki, ten, dört kapı, sur, dicle-fırat, anka, anahtar, mezopotamya, kavga, ihanet, ölüm yaşam, karpuz çekirdeği içliyor esrarkeş kırık bedendibinde itoturuşu çömelmiş bütün bunlar yaşandı zaten, kendinizden ne kattınız? Ne renksiniz, sesiniz hangi hançereden çıkıyor?

Reklamlardan ana sevgisine, terkedilmiş kalanlardan, yollara düşen gölgenize, yalnızlığınızdan ve yolculuklarınızdan esmer aşklarınıza ne kattınız?

Yeniliğiniz, estetiği sorgulayışınız, özgünlüğünüz nerede başlıyor?

Başka bir dile çevrildiğinizde sizin siz olduğunuzu nereden anlayacağız? Özel adlarınızdan, renk adlarınızdan, sayı ve kap kacak adlarınızdan, marangozluk gereçleri adlarınızdan mı? Yalnızca bunlar mı Kürtçe olacak, yoksa bir Kürt estetiği var da sizler mi kıyısına bile

varamadınız? Yazın'ınızın geçirdiği yetmişbeş yıllık yazılı-belgeli, binlerce yıllık sözlü evrimin sancıları nerede? Nerede gökçeyazınlarınızın mantığı, bu mantığın karşısına dikilen isyan üslubunuz? Yazın'ın alternatifi olarak, yazı ve yazanın alternatifi olarak yazarın ölümünü hanginiz becerdiniz? Hanginiz adının büyüünden vazgeçti? hangi metniniz, hangi şiiriniz çoğul okumalara izin veriyor, monolitik, bir yazın'la mı gerçekleştireceksiniz "kürdün yazı ile imtihanı"nı?

Hanginiz yol açıcı olacaksınız?

Hangi dilbilimciye, anlambilimciye, imbilimciye: kişi, zaman, uzam kipleri ve şiirsel sözün, anlatı türlerinin tabakalaşma düzenleri gibi konulara kafa yoran kuramcıya, fenomenolojinin, varoluşçuluğun ve psikanalizin, antropoloji ve hermanautiğin getirdiği yeni ufukları kavramış hangi okura yol gösterecek metinleriniz?

Yirminci yüzyılın verdiği depoyu ödünç almakla yazın kurulmaz. Elbette yirminci yüzyılın çözümleme olanaklarını yadsıma anlamına gelmeksizin bin yılların sözlü ama suskun estetiğini neyle oluşturacaksınız? Kilometre taşları mı olacaksınız? Sizin yazınızdan kumsallarda bolca görülüyor. Nerede yerleştirdiğiniz odağın özgünlüğü? Üslubunuzun billur kıvamı nerede? İçinizdeki odaklar tıpkı bir örümceğin kurduğu ağda yansıttığı gibi belli bir merkeze mıhlamalıdır sizi: Bu merkez yazıdır. Hobbes'tan ödünç alınmış bir korkuyu "hayatın tek tutkusu" kılan yazının gölgesi de korkak olacaktır; izdüşümleri korkuya yol açacaktır.

Yazınız bir düzanlam vahası olmalıdır: (kimlere yazıyorsunuz?)

Yazınız bir yananlam ormanı olmalıdır: (kimi yazıyorsunuz?)

Yazınız sessizliğin karşısına dikilmiş bir ünlem olmalıdır.

(Kime karşı yazıyorsunuz?)

Nedir yazı diyeceğim.

Sezebildiğim ölçüde Kürtçe yazı nereye?

Kovara Rojî Kurd

(Hejmar: 1)

Transkirîpe û wergerandin: **S. Azad Aslan**

Îmtiyaz Sahibi ve sorumlu müdür:
Abdülkerim

Kuruluş tarihi: 1331

Hejmar:1/ Sayı:1

14 Recep Sene 1331, Şimdilik ayda bir
yayınlanır, 6 haziran sene 1329

Pêşekî

Zincîreyê jiyandineweyê govarî rojnamey Kurdî

Kurd wek miletekî misilman dewr-ekî gewre da hebûye, li çespendinî û parastinî hukmî Ūsmaniyekan, her weha hêvîkêş bûye le hêvîkanî rûxandinî.. Be navî parastinî ayinî misilmanî, Kurd girawete senger û bergirekanî dewletî pê girawe û derî awaney xeyrî misilman westawin. Le seretayî çerxî bîstê me we, weyaxud, le serdemê belawkirdinewe meşrutiyetewe kurdekan destiyan kirdiwe be pêkewenan û damezrandinî rêkxirawî taybetî nek tenya binehinî belku be eşkeraş bo mebestî gorênî komel û belavkirdinewe şaristaniyet û medeniyet.

Nezanîn û hejarî û nexošî, sê derdî kujende bûwen, baliyan be ser Kurdistan da dagirtibûwe. Kurdekan ê le jêr em barena le bare detlanewe û

qurbanîyan gelek zorbûn û be hesêb nedehat..

Pêşewayî û be rêweberayetiê helsan û raperîn û şoreşkanî Kurdîstan, be dest derebeg û axa û milkdar û rewşenbîrî kurdekanewe bûn, çinku ê ma negeyîştibûne pêleyekî berz le komeleyê kurdewarî de. Kirdiwey ê ma ne le çakey çîneyetiyey xuyanewe bûwe. Belam hergîz le dijî çakey çînekanî xo erweşe nebûwe, le ber ewe serbaz û şoreşgêrê em bizotnawa ne cotyar û şivan û rêncberî Kurd bûwe.

Her lew salane da bûwe, ke çend rêkxirawekî azadîxwaz kewtine cis û cowl û têkoşan bo belawkirdinewey bîrî azadî derbarey mafî netaweyatî Kurd. Ê ma ne destîyan girt be belawkirdinewey çend rojname û govariyek. Bo têgeyandinî mafî netaweyatî Kurd be miletanî rojhelat û ronkirdinewey çûniyetî têkoşan û berberekaniê kirdinî zûlm û zordarî. Ca ewey le maweye da bo êsegernegey komeleyî “Roj Kurd = Rojî Kurd” belaw dekirde.

Le salî 1910 beşekî zor le netewekanî rojhelat, le jêrbarî hûkmî Êsmanlî da detlawene û le nexoştirîn hala dejiyan, Kurdîş yekek bowe lew miletan e.. Qutabiye şoreşgêre Kurdekanî Estembol le gel peyawe aza û navdarekan, komeleyekî şêwe aşkiran be nawî “Hêvî” yewe dameziran, paşan em komele perey send û belawbûwewe hemûwe çîne cîyawazekanî Kurdî girte xo..

Komeley “Hêvî” le salî 1913 da, sê jimarey le govarî “Roj Kurd-Rojî Kurd” derkird.

Amanc le balawkirdinewey tekstî her sê jimareke eweye ke tiwanî bîtim

ke le yekîtirî bizotnewey roşenbîrî û mêjûwî netewey Kurd pîrr bikemewe û em serçawe û kereste binçineyîye bixeme berdestî newey tazey Kurd, bo ewey zîyatir le samanî netaweyatî nîzîk bibinewe. Her weha reng e hendê tînwîyetî ew pîspor û zana û kurdo-lojiyanas bişkênim bew zanyariyaney le naw laperekanî em sê jimareye tomarkiriwin.

1980.11.10

Cemal XEZNEDAR

GOVARÎ "ROJ KURD-ROJÎ KURD" LE MÊJÛWÎ LÊKOLÎNEWE DA

Mînorskî derbarey govarî "Roj Kurd-Rojî Kurd" diwe vedelî:

Le duwayî da komelêyêk le Kurdekan, le qutabî û rojnamenûsan le salê 1913 da, komeley "Hêviya Kurd" yan damezirand, wedesteyan kird belaw kirdinewey govarêkî mangane be nawî Roj Kurd/Rojî Kurd, em govare rêrewêkî neteweyî ronî girtibûwe, le ser laperey bergekanî em govare wêney gewre piyawani Kurdî belaw dekirde. Wek Selahedînî Eyûbî û Kerîm Xanî Zend.. Herweha em govare hestî netewayî le naw Kurd da belaw dekirde. Her em govarek buwe elîfbêyêkî tazey bo zmanî Kurdî dana, paşan nawî gowar buwe be govarî "Hetawî Kurd" le salî 1914 da.¹

Herweha Mêjûnûsî Kurd Mihemed Nemînzey delê

Le salê 1910 da, le Estamol (Cemîyetî Hêvî) le teref telebey kurdewe tessîs kiraw ta şerê gewre dewamî kird. Le diway mutareke em cemîyete dîsanewe kombuwewe ta teslîmbûnî Estemol be hukumetî Kemalîyekan dewamî kird.²

Le duway îlanî meşrutîyet le teref (Cemîyetî Hevî Kurd) ewe, mecmua-

yekî usbuî be enwanê Roj Kurd le Estemol neşru le dûw nusxey ewelî da resmî sultan Selehedîn û Kerîmxanî Zendî tîya buwe, em duwe nusxeye le 6 î Hezîran, Temuz 1329 da û le teref Ebdulkerîm Efendî xelkî Suleymanî-yewe neşir kiraw le paş beynêk nawî gowar buwe be *Hetawî Kurd*.³

Mamosta Alaeddîn Seccadî, derbarey govarî "Roj Kurd-Rojî Kurd" delê:

"*Rojî Kurd* govarêkî hefteyî edebî buwe, le Hezîranî 1911⁴ komeley Hîwa le Estemol deryan kirduwe, jimare yekem û duwem û sêyem Ebdulkerîm Efendî Suleymanî serukarî kirduwe, lew jimarane da wêneyî du padîşakey Kurd Selahedînî Eyyubî û Kerîmxanî Zend û Bedîrxan Huseyn Kenan Paşa tîyayana derkirduwe. Em govare paşa naw ra be (Hetawî Kurd), Ebdulezîz Baban her be mangî çarê jimareyekî be Kurdî û Turkî le Estemol lê derekird, yekem jimarey le 11 î Teşrînî yekemî 1329 î romî 1913 î mîladî buwe, wêney Ebdulrehman Paşay Baban lew jimar-eye da heye."⁵

Her le babet govarî Rojî Kurd mamosta Cebâr Cebârî dellê:

Le salê 1910 qûtabîye şoreş-gêrekanî Kurd le Estemol helsan be pêkhînanî komelêyêkî şêwe eşkera be nawî "Hêvî" yewe, le paşan em kome-

¹ Ve Mînorskî, el ektrat mûlahezafîn we întibaat, Bagdat s. 44 (Tercûmetun we telifûn ve mukaddîmetûn ed doktor Maruf Xeznedar).

² Mihemed Emîn Zekî, Xulaseyekî tarîxî Kurd û Kurdistan, cildî ewul (cizuyî duwem). Bagdat 1931, 1315

³ Serçawdî peşuw, 1306

⁴ Ême eley çapîye debî salê 1913 bê, neksalî 1911

⁵ Elaeddîn Seccadî, mêjûwî edebî Kurdî, çapî duwem, Bexda 1971

leye firawan buwewe û hemû çîne cîyazewekanî Kurdî girte xo, we be hoy çalakî û dilsozî Xelîl Xeyalî yewe, buwe komeleyekî sîyasiyî û dewrêkî zor gewreyî dê, we eweyî lê re da şayanî bas e ke, legell Xelîl Xeyalî da sê lawîtir hebûn (Qedrî Beg û Ekrem Begî Cemîl Paşa û Memdûh Selîm Beg) êmanîş çalaktrîn endamî dame-zrînerî Hêwî bûn, we komeleke le salî 1911⁶ govarêkîyan be zimanî Kurdî û Turkî be nawî Rojî Kurd ewe derkird.⁷

Mihemed Tefvîk Wûrdî Derbarey Rojnamegerî Le Kurdîstana Dellê:

Govarî *Roja Kurd* ⁸: Ew govare le salê (1912) mangî carêk le layen komeley (Hîwa) dereçû, em komeleye govarêkîtirî be nawî (Hîwa-Hêvî) le Baxda derekird, paş derçunî çend jimareyek (Hîwa-Hêvî) nawekî gorîra kira be “Hetawî Kurdîstan” we çend salêk be rêk û pêkî derekira.⁹

Diktör Celîl Casim le salî 1975 lew tarêkî da ke le ser govarî “Rojî Kurd” î nusîwe, rojî derçunî jimare yekemî be rojî (6 î¹⁰ Hezîranî salê 1913 destnîşan kirdûwe).¹¹

Hendî carîş labelaw be mezende bas lem govare kirawe, ême namanewê nawî hemû ew kesane bibeyîn ke çunete naw em basewe bebê ewey

6 Rastiyekey salê 1913 ye ne wek salê 1911

7 Cebâr Cebârî, mējûwî rojnamegerî Kurdî, Silemanî, 1970

8 Rastiyekey salê 1913 ewe ne wek salî 1912 her weha “Roj Kurd=Rojî Kurd” ne wek “Roja Kurd” Mihemed Tefvîk Wirdî.

9 Rojnamegerî le Kurdîstana, paşkoj rojnameyî “Ennur”, Baxda, 3 î teşrînî yekemî salê 1969.

10 Rastiyekey le 19 î hezîranî salê 1913 da der çûwe Berwane: Cemal Xeznedar, raberî rojnamegerî Kurdî, Baxda, 1973, L 20

11 D.Maruf Xeznedar, Witarî “Rojî Kurd” û “Şefeq” le tomarî zanistî û birewerî da, govarî rojî Kurdîstan, Baxda, jimare 54 adarî salî 1979, le 4

jimarekaniyan çaw pê kewtibê, çünke belawkirdinewey wêney jimarekan le ser em laperane da hemû tengî çeleme û gêrme û kêşekan le naw deba û mesele ke sax debêtewe.

Tenya lem maweye da bo belge nûmûneyêk lem babetewe dehênînewe

Le ser çaweyêk da nuserawe (“Jimare 3 î “Rojî Kurd” yekî abî salê 1329-1913) der çûwe. Jimare 4 î rojî 30 î abî heman sal çap kirawe, be me da wa derdekewê “Rojî Kurd” mangane bo bê û jimareyekî seretay Hezîranî salê 1913 ya ew dew rû ye re derçûwî bê.¹²

Xawenî em qesane tenya jimare sêyemî em govarey diwe, êtir bo jimare yekem be mezende delê, debê le sere-tay hezîrana bû bê, rastîyekey eweye ke le seretay hezîran nebûwe, belkû 19 î Hezîran buwe. Ême nazanin ke dellê:

Jimare çuwaremî le 30 î abî belaw kirawetewe, em zaniyariyaney le kuwê hînawe? Ya be mezende rojî 30 î abî durust kirdûwe.

Wera mî em pirsîyarane eweye ke nabuwêra jimare çuwaremî “Rojî Kurd” î nedîwe. Çünke ew jimareye le penc da derneçuwe, belko le paş derçuwenî sê jimare ke le govarî Rojî Kurd her bew qewareye le jêr nawî Hetaw Kurd/ Hetawî Kurd jimare yekî lê çap kirawe û be jimare (1) destî pê kirdûwe, wate jimare (4) î le ser dane mirawe wekû berdewamî “Rojî Kurd”.

12 Dr.Kemal Mezher Ehmed “Têkoşînî Rastî “ û Şowînî le Rojnamegerî Kurdî da , Baxda 1978, parawêzî 77 L 73

Her weha mejûwî damezirandînî mangî Zilqedey bo danerawe, le ser desturî govar û rojnamey dewrî hukumranî Osmanliyekan.

Sahibî îmtiyaz û mudurî mesulî Ebdulezîz Baban buw, jimare ke le rojî 23 î Zilqedey 1331î hîcrî “rojî 11 î Teşrînî yekemî salê 1329 î romî” derçuwe.

Ewey le hemû şetêkîş ger nektir be eweye ke ew kesaney Rojî Kurd yan derdekird her xoyan nawe ke yan gorîwe em zanyariye man lew nusxeye wergirtwe, ewey buwe be serçawe bo hemu zanyariyekanî le babet Hetawî Kurd ewe, le laperey duwayî ew nusxeye be zimanî Turkî û be xetî Ebdulezîz Baban em risteye nuserawe.¹³

“Gewreman Seyyîd Ehmed Efendî... be pey arezu û duway Şex Ebdulqadir Efendî (Roj Kurd) westênra, êsta lebatî ew (Hetaw Kurd) belawkirêtewe...”.

Ê me bo mebestî lêkolînewe û mêjûwî meseleke, nawî ew kesane- man bird ke le nûsinekaniyan da nawî govarî Roj Kurd/ Rojî Kurd yan birdûwe, diyare zorbey here zoriyan jimarekanî govarekeyan neduwe û zanyariyan le serçaweytrewe wergirtibûwe, boye birîyarekaniyan be mezende buwe. Le ber ewe heleyan le salê mêjûwî derçûnî jimarekaniyan kirduwe.

Bo mêjûwî debê eweş botirê ke bo yekemîn car le wutarî (“Rojî Kurd” û “Şefeq” le tomarî zanistî û bîrewerî da).¹⁴

Ewey witman hemûwî bo mêjû bûwe, ewey bo ême û mêjû demên- îtewe, zindukirdinewey Roj Kurd/ Rojî Kurd wekû xwo, be bêdeskarî û dest- têwerdan û rastkirdinewe. Em sê jimar- eye le salê 1913 da ronge le malêgelê le xwindawerî Kurd buwbê, belam be dil- niyayê yewe dellêm..

Em sê jimareye le salê 1981 da tenya le arşîfî ême da heye le hemû Iraq.

Ême dema newê her sê jimareke dîsa newe le salê 1981 le malê hemû xwendewarêkî Kurd û destgayêkî xwendewarî çeng bikewê.

Em dîyariye xwoy le xwoy da gelê benerxe, belam ême wekû dîyarîyêkî biçuk pêşkeşî hemû kesêkî dekeyn.

¹³ Sûpas bo Diktor Îhsan Fûat bewey zanyariy le babet “Hetaw Kurd=Hetawî Kurd” ewe pê beşîn weku derdekewê ew zanyariyaney tomar kirdibu, ew nusxey dest nekewtubu û wê neşî ne girtibu.

¹⁴ Govarî “Rojî Kurdistan” Baxda, jimare 54 adarî salê 1979, L 4

Gaye ve Meslek

Şark'ın durmuş ve uyumuş siması altında asırlarca yaşamış bir unutulmuş unsur vardır ki adı Kürd'tür.

Kürd, itiraf edilmelidir ki eski zamanlardan beri medeniyet dünyasıyla alakası kesik olarak kalmış, senelerce yaşadığı toprak üzerinde ne bir marifet ışığı, ne bir medeniyet ışığı ne de ilim-irfan namına bir zerre görebilmiştir. Ona asırlarca inlediği bu sığ cehalette ders verecek bir kurtarıcı marifet eli yetişmemiştir. Kürd, kabuslarla geçen bu yüzyılın karanlığı içinde ancak kılıç ve toprağa bağlı kalmıştır. Gerçi bir kavmi, bir milleti, özellikle kürdlüğü yaşatan öğeler arasında kılıç ile toprağın önemli bir yeri vardır; ama bir şartla...! O kılıç ve toprağı idare edecek ellerin ve kafaların zamanın icap ettiği idrak ve irfan ile donanmış olması şartıyla ...! Fakat ne var ki böyle olmadı yahut olamadı. Neden? Bunu araştırmak şimdi gerekmez. Fakat Kürd anladı ki her şeyden evvel cahildir, en basit ve açık manasıyla ilme şiddetle muhtaçtır.

Kürdün bu ana kadar tek başarısı ve mükafatı hemen hemen daima kendisini bilen düşmanlarıyla bilmeyen dostlarının, çoğunlukla haksız suçlamalarına hedef olmasıdır. En insaflı kıymet bilen olması gereken zamanımız bile, Kürdün en önde gelen özelliğini vahşet ve talancılıktan ibaret biliyor. Halbuki cehaletten başka yapısındaki temiz asaletinde bir şaibe bulunmayan bu unsurun zümrüt vadilerinde, yüksek dağlarında, geniş meralarında onunla bir an hem bizim olmayan, onun

muhterem ruhunu bir parça tanımayanlar hiç bilmediler ve bilemezlerdi ki Kürd bir yücelik hazinesidir. Fakat biliyor ve inanıyoruz ki bir millet yalnız yeteneklerinin cevheri ile yaradılıştan (doğuştan) gelen kabiliyetleriyle yaşayamaz, yalnız yaşayış itibarı ile değil, marifet ve medeniyet yönüyle de zamanındakilerle çağdaş olması en büyük şarttır.

Artık icap etmez miydi ki Kürd de Arap şairinin:

“Xelîlî la wellahî mamîn melem-metîn

Tedûmû'ela heyyîn we îñ hîye cellet”

(Bir dirinin üzerindeki devam etmez, hele açık olsa.-çev.)

dediği gibi bir hayat eseri gösterebilir. Nice zamandan beri Osmanlılığın, insanlığın sağlam bir organı ve atık olan Kürd ne zaman ırkının düşüş ve sonunu hazırlayan bu menfi hareketleri kendine, kendi dindaşına, kendi vatan-dışına hizmette ve faydalı olacak bir olumlu eyleme dönüşecekti?

Kürdlük kendisine bir hayat, hayatından bir istikbal olduğunu, çağın medeniyetini temsil ve temsil etmeye uygun olan kabiliyetlerini ne zaman ispat edebilecekti?

Artık, “Fi el-hal açıldı subh-i umîd [Şu halde umut belirdi] diyebiliriz; çünkü o kabusları defetmek üzere görüyoruz ve çünkü Kürdlüğü, Kürdlüğün yüce meşale taşıyıcısı olan gençliğini içine alacak bir uyanışa delil olabilecek iki eser ortada; biri Hêvî biri de Rojî Kurd yani iki uyanış abidesi tesis etmiş bulunuyoruz. Biz burada yalnız Rojî Kurd'un gaye ve mesleğini

anlatmak isterdik, zaten yukarıdaki satırlar da bunu bir nebze beyan etmeye yeter zannederiz.

Bununla birlikte, onu bir-iki kelime ile açıklamak için diyelim ki ilk oluşumuzu böyle acı surette itiraf ederken, gayemiz, bizi o gayeye yetiştirecek olan mesleğimiz ne olabilir?

Şüphesiz yine en basit tabiriyle günümüze ve geleceğe layık bir yüce amaç, siyasi ihtiraslardan bağımsız bir bilimsel ve toplumsal amaç...

Başka hiçbir şey!...

İşte bugün Kürd gençliği, Kürdlüğe ve aleme karşı bu amacı yüklenen bir sorumluluk altındadır. Bu gençlik, bu görevi en güzel şekilde yerine getirme, Kürdlüğe her taraftan vurulan hakaret tokatını, yücelik ve irfan ile reddetmek için söz vermiştir. Şimdi ancak “aynası işidir kişinin lafa bakılmaz” diyebiliriz.

Rojî Kurd

Bir Hitab

İster kalem olsun, ister pratiği olsun dünyada hiç büyük bir eser yoktur ki büyük bir cesaret ve yürekliliğin yardımıyla meydana gelmiş olmasın. Kürd gençlerine bu “prensibi” şiddetle arz ederim. Milliyetlerin öne çıktığı ve olduğu devirdyiz.

Belirli ve seçkin bir şahsiyete sahip olmayan bir ferdin hiçbir toplumsal değeri olmadığı gibi, şahsiyetine sahip olmayan bir milletin de “esamisi okunmaz”, ve konuşan hayvan suretinden başka bir şey olmaz.

Hafıza alışkanlığı fertlerde ne ise milletler için de tarih odur. İnsan hayatı ve hatta hayvan hayatı, hafıza hazinesinin sürekli çalışmasıyla belirlenir ve devam eder.

Amnésie complete yani “nisbanê tam” denilen, hastalıklı olmuş adam. Bir bitkiden, bahçelerimizde, dağlarda, rüzgarın istediği yöne yeşil yapraklarını eken bir ağaçtan başka bir şey değildir. Bir milletin ki mazbut ve mükemmel olarak bir tarihi yoksa, o millet hiç yaşamamış gibidir.

Kürdlerin tarihi var mı? Bir Şeref-name ile bir millet tarihî şerefini veyahut tarih şerefini tasarruf ve muhafaza edemez.

Yaşadığımız asır, şaka değil, yirminci asırdır. Geçmişinin tarihine, geleceğinin tarihine sahip olmayan millet kendisine sahip değildir. Kendi kendisine sahip olmayan milletler ve fertler memlûk (köle) olur, başkalarının olur.

Geleceğinin tarihine dedim. Okuyucuların belki pek çoğu bu garip tabire şaşmıştır. Evet milletler geçmişlerinin tarihlerinden pek çok daha ziyade mühim olarak bir de tarihi geçmişlerine sahip olmalıdırlar. Daha doğrusu milletler geçmişlerinin tarihine

sahip ve geleceklerinin tarihine nesne olmalıdır.

Bir milletin geleceğinin tarihi o milletin “ideâl”idir.

Yakın zamandan beri mefkure (amaç) kelimesiyle ayakta tuttuğumuz ve ifade ettiğimiz “ideâl”dir.

Kürdlerin hakikaten asrımıza layık bir tarih kitabına sahip olmadıklarını, gelin hep birlikte itiraf edelim. Sonra Kürdler bir “ideal”e sahip midirler? Sahip iseler, o “ideal” nedir, ona bakalım.

Büyük hekimlerden (filozoflardan) biri diyordu ki bir milletin gelecekte ne olacağını öğrenmek kadar kolay bir şey yoktur:

Ne olmak istediğini öğrenmeye çalışınız, bir millet ne olmak istiyor, o ne olacaktır? Bu halde demek ki milletlerin geleceğini keşfetmek için ne evliya olmak, ne de deli olmak lazım değil.

Genç Kürdlere sormak ve anlamak isterim. Ne olmak istiyorlar? Veyahut ne olmamak istiyorlar. Osmanlı İmparatorluğunda bir unsur mu? Unsur fakat nasıl unsur? Çürüyen ve çürüten bir unsur mu, yoksa yenilenen ve yenileyen, yaşayan ve yaşatan bir unsur mu? Bir kere bu sorunun cevabı kesin bir şekilde verilmelidir. O zaman yol göstermek kolaydır. Öncelikle okur-yazarların oranı en az yüzde kırk (%40) çaresine ulaşmak. İkincisi, en fazla bir ay içinde yedi-sekiz yaşında bir çocuğun okuma yazmayı ve okuduğunu doğru okumayı öğrenmesine müsait olan harfleri esas itibarıyla kabul ve şimdiye kadar kullanılan harfleri terk etmek. Diğer her mesele bence ikinci derecede kalır.

30 Mayıs 1913

Doktor Abdullah Cevdet

Kürd Talebe Cemiyeti ve Kürdlerin Makam-i Hilafete Hizmetleri

Musul, Van, Diyarbakır, Harput ve Erzurum ilinin tamamı ile Halep, Şam, Bağdat, Sivas ilinin bir kısmında yaşayan Kürdlerin ki Osmanlı egemenliği altında bulunmaları bundan ibarettir. Hilafet makamına ettikleri önemli hizmetler mümkün mertebe emken-i teşrih etmek (açıklamak) istiyorum. Timur’un çıkışından sonra Kürdistan’ın büyük bölümü Şah İsmail, Safevilerin eline geçmiş iken Yavuz Sultan Selim Han’ın İran üzerine yaptığı seferinde Kürd reisleri hilafet makamına sadakatları hesabıyla ve Kürd alimlerinden İdris-i Bitlisi’nin çaba ve himmetiyle gönüllü olarak Osmanlı devletinin emirlerine tabi olması, Emevi hükmeti zamanında İslam şehirlerinin her tarafı isyan ateşleriyle olduğu halde bunların hilafet makamına karşı itaatleri Abbasi hükmetinin son döneminde en sadıkları olan İranlı vezirin hıyanetine rağmen Kürd emirlerinin sadakatleri gibi,

*“Andreîn fitne kî konîm? An gurûh
Eymen ez fitne budend darî şukûh”*

(Ümmetim delalet üzerine ittifak etmez/Yani ümmetin ittifak ettiği şey şer’i (meşru) delildir-çev.)

Yani vezirin hıyanetine, emirlerinin fesadına, cahillerin isyanına karışmayıp doğru bir şekilde hayatlarına devam ediyorlardı. Özetle Hülafa-i Raşidin’den Osman ile Ali, Emevi, Abbasi ve Osmanlı hükmetinin hakim oldukları dönemlerde meydana gelen ve tarihi gerçeklerle şüpheye yer vermeyecek şekildeki doğruluk ve hizmetlerini Rojî Kurd nüshasının sütunları-

na yerleştireceğiz. Zaten bu alanda bir eser meydana getirmeyi düşünmüştüm. Osmanlı unsuru olup ve olacağına gayret eden Kürd unsurunun ilerlemesi ve yücelmesi için kurulan Kürd Hêvî Cemiyeti'nin üyelerinin gayretiyle çıkarılan Rojî Kurd gazetesi, düşüncemin hasıl olmasına sebep oldu. Yüce fikirlerin makaleleriyle dolu olan bu kıymetli gazetenin sayfelerine yerleştirmeyi kendime şeref ve cemiyete de bir naçizane hizmet adettim. Bir milletin örgütünün kurulması o milletin refah ve mutluluğa kavuşmasına tek bir işarettir. Örgütsüz bir milletin ilerlemesi görülmemiş ve görülemez. Çünkü düşünce bireyselleşerek yücelemez, fikirlerin birleşmesiyle olur. Münferit bir fikrin ilerleme yolunda hatası ihtimal dahilindedir. Toplu düşüncelerin hatası ise ihtimal haricindedir. Beni zîşanın (insanoğlunun) “la tecmeu ümmeti ala dalaleti” anlamlı kuralı bu gerçeği çok güzel kavratmıştır. Ümmetim delalet üzerine birleşmez buyurmuş ve ferde işaret etmek için ümmetimden diye buyurması bu meseleyi pek güzel bir şekilde ifade etmektedir. Osmanlı adı altında yaşayan kavimlerin aydın düşünceli olanları ayrı ayrı talebe cemiyeti kurup kavimlerinin ilerlemeleri için çalışmaları, Osmanlı geleceği için hayırlı işler olarak sayılabilir. Çünkü, aydın kişiler kendi kavimlerinin manevi ihtiyaçlarını anlamak, anlatmak ile beraber karşılama çarelerini bulmaya o kadar güçlük çekemezler. Kavimlerinin mizaç ve tabiatlarını bilmeleri açısından manevi hastalıklarının çabuk bir şekilde bulup ona göre

tedavi ederler. Temenni ederiz ki bu cemiyetler sürekli ve fertleri samimi olsun.

Şiir:

“Li we lilla karibun ebed kulûb
Tella kafî cusûmî ma tellaka.”

(Benim ve arkadaşlarımla kalpleri birbirlerinin bedenlerini görmeden tanışmışlar-çev.).

Bu mazmun şiire göre davranmalı, fertleri gayet çalışkan ve medeni cesaret sahibi olmalı, yazmalı, söylemeli, bıkarak ümitsiz olmamalı, Osmanlı milletin can düşmanı olan tembellikten uzaklaşmalı. Bizde olduğu gibi her millet devrim zamanında büyük felaketlere maruz kalmış, o milletin aydınları sayesinde ilim ile, eğitim ve talim ile, o felaketi kaldırıp daimi selametini kurmuşlardır. Osmanlı aydınları için çalışmanın zamanı bugündür. Çalışılmazsa gelecek temin olunamaz. Çünkü geleceği doğuran haldir (şimdidir), Arap şairlerinin fesih olanlarından Mütenebbî (Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî MS. 915-965) ...

“El yevmu ahdikum fe eynelev 'id: Heyhat leyse lı yevmun ahdikum ğeda” [Bugün söz günüdür vefa nerede/ Hayat sözlerinizin gününün sabahı yoktur.] maruzatımı açık bir şekilde tasvir etmiştir. Özellikle ahlak ve yetenekçe seçkin mevkiye sahip olan Kürd kavminin fikirlerinin gelişmesi için çalışmak farz derecesindedir. Kürdler tahsile fevkalade yatkındırlar. İlim ve irfana aşına cehaletten uzak olmak isterler. Dahi ve büyük Selahaddin Eyübî hazretlerinin fethettiği yerlerin zulüm yeri tabirini

hakkatmiş meclislerini zindanlarını bir irfan medresesine dönüştürmesi, zavalılı halktan cehaleti kaldırıp olgunluğun fazileti ile süslemesi söylediklerimizi ispata kesin işaret olabileceğini söyleyebiliriz.

Unsurun faaliyeti, yörenin tesiri, felsefenin yüksek mevkilerini işgal etmektedir. Kürdlerin kabiliyeti anlaşılınca cemiyetlerinin tahsil durumları için uğraşmamak affedilemez bir hatadır. Daha doğrusu insanlık alemine kabul edilebilecek yaralardan değildir. Doğuştan yetenekli bir kavmin aydınlanması pek kolaydır. Mevlana mesnevide:

Şû'leha ba gewheran-î kerdan bûd
Şû'le an canib-î rewd-î hemkan yûd.

Şiiri ile edebî şeklinde bu açık gerçeği anlatmıştır. Cemiyetlere düşen ilk vazife kavimlerinin hilafet makamına bağlılıklarını kalıcılaştırmaktır. Acizleri hazır nesli ve gelecek ecdadının temiz eserlerini takip etmek fikrini iletmek ve sonradan hilafet makamına ettikleri hizmetlere dair makaleler yazacağım.

Kerküklü Necmeddîn

Derd ve Deva

Büyük eserlerde genelde bir husus vardır ki bakılmadıklarını, hissiz ve dilsiz denilecek derecede ilgisiz ve düşürülmeye mahkum olmasıdır.

Böyle büyük eserlerin karşısında insan söyleyecek söz, açıklayacak his bulamama çaresizliğiyle durgunluk durumuna düşmekten ve hayret etmekten başka bir şey yapamaz.

Diyebilirim ki büyüklüğü ve yüceliği bizi hayrete düşüren bu yüksek ve çok kıymetli eserlerin önünde durmak çoğu kez binlerce söz söylemekten, binlerce derece daha faziletlidir. Ben bu his etkisiyle en çok, bana, “Roji Kurd’e bir şey yaz!” dedikleri zaman duygulandım ve etkilendim.

Kürdlük dünyasında uzun zaman dan beridir hakim olan durgunluk ve yoksulluğun böyle kararlı bir teşebbüs ile idame edilmesi [sürdürülmesi] beni dil ve kalem ile tasvir edemeyeceğim takdirlerle mecbur etti. Kürd gençlerinin bu güzel azmi gerçekten Kürdlük için köklü bir uyanışın açık işareti idi. Yalnız bir Rojî Kurd mü ya? Bir de bir Hêvî var.

İşte bunlar Kürdlüğün halihazırını için değeri biçilmez muazzam eserlerdir.

Fakat bu takdirlerim, söz ve kalem ile izah edemediğim bu yürekten duygularım, beni Kürdlüğün eksik ve hatalarını da eleştirmekten men edemez.

Sabit gerçeklerden olması gerekir ki bir topluluk yükselmek için günahlarını itiraf, hatta acı acı açıklamalıdır. Eksikliklerin olmaması ve eşit

bir kavmin refahına değil, bilakis zevalline sebep olur.

Ben kavimlerin kurtuluş ve gelişmesini toplumsal eksikliklerini bilmelerinde ve bilerek düzeltmelerinde görürüm. Eksiklik ve kusurlarını bilmeyen milletlerin önderlerine düşen vazife, milletlerine bu eksikliği anlatarak düzelttirmektir.

Ben bu toplumsal meselede pek fazla şiddet taraftarıyım. Mümkün olsa, diyebilirdim ki eksiklik ve günahlarını anlamayan milletlere, dayakla anlatmalıdır.

Milletler ve kavimler, çocuklara benzerler. Çocukları okşamak, kusurlarını düzeltmemek, onları şımarttığı gibi toplumu da hatalardan arındırmak, tehlikeden uzak tutmak, mümkün değildir, zannedirim.

Bu böyle olunca, bizim gibi koyu cahil olan toplumların nasıl eğitilmesi gerektiği düşünülsün. Bana kalırsa diyebileceğim ki, başlarına vururcasına... Belki bu sözlerim garip, çok garip, garipliğin işareti sayılır, fakat düşünce bu ya!..

Koyu cahil dedi idim; evet, itiraf olunmalıdır ki Kürdler koyu cahildirler. Yüzde değil, fakat binde kaç Kur'anını okuyabilir, bulabilirsiniz.

Yirminci asır, coşkun bir sele benziyor; ona karşı durabilmek, onunla sorunlu hale gelip girdapta mahvolmak, ancak ve ancak bu asrın kullandığı medeniyet ve marifet setleriyle mümkündür. Bir kavim yalnız cesaretle veya diğer bir yüce faziletle doğuştan gelen yetenekleriyle payidar olamaz. Kurtulmak için yükselmeli. Şeref de bir kavmi kurtaramaz.

Selahaddin-i Eyûbî ... gibi büyük (bir lidere sahip olmuş) bir millete, Türkçe 'mezar taşına güvenilmez' atasözü ne büyük faydalı bir hikmettir!

Bir kavim bilgisizlik ve tembellik yüzünden ayaklar altında olurken bu büyüklerin şan ve şerefi onların hayatını, acaba ne kadar devam etmeye hizmet edebilir?

Bu büyükler ancak kavimlerin tarihlerinde sonsuza kadar şan ve övünç abideleridirler. Kürdler de Osmanlı ve İslam unsurları içinde gelişmesi gereken bir çalışkan organı olmak, daha doğrusu bugünkü cehaletle kangren olup kesilmemek isterlerse çalışmalıdırlar. Hem de Selahaddin'ler, Molla Gorani'ler, İdrisi Bitlisi'ler... yetiştirmek azim ve emeliyle çalışmalıdırlar. Kürd gençliğinin bu asıl mesleği ne olmalıdır? Bence sürekli yetişmek ve yetiştirmek için devamlı çalışmak...

H (X)

Garpla Şark Milliyet Cereyanları

Avrupa, geçmiş asırda Hristiyan mezhepleri arasında meydana gelen müthiş kanlı ihtilaller ve bunların doğurduğu çeşitli facialar ve sefaletler içerisinde çaresiz idi.

Bu mezhepler içerisinde daha ileri-ci Protestanlık günden güne pek fazla muhafazakar olan Katolikliğe karşı galip geliyordu. Mezhep kavgalarını dehşetli facialarına sahne olan Fransa'ya Volter daha özgür bir muhit-ten yeni, çok yeni şeyler getiriyordu.

Bu yenilik Katolik ruhanî reis-lerinin açıkladıkları gayet zalimane toplumsal şartları devirmek için yegane bir sebep idi.

Hristiyanlığın hiç şüphesiz çökmesi ve batması bu mezhep ihtilaflarıyla bu din kavgalarıyla sonuçlanacaktı. Halbuki Voltaire'nin söylediği yeni hayat Fransa'dan Germenlere sonra da Slavlara kadar yayıldı. Ve bütün Hristiyanlığı yeniden canlandırdı. Bugünkü Avrupa'yı, medeni Hristiyanlığı önümüze koydu.

Bu üfleyiş, bu ruh, Hristiyan kafalarda yeni bir takım fikirlerin, his-lerin doğmasına sebep oldu. Bunların en önemlisi milliyet cereyanlarıdır. Doğal olarak insanlarda meydana gelen bu yüce duygu çok çabuk yayıldı. Hiç şüphesiz Fransa ve Almanya'nın gelişme ve ilerleme dere-cesine hizmet eden Fransızlık ve Almanlık duygularıdır. Fende, savaşta, sanayide, ticarete birbirlerine daima yüksek olmak için çarpışan bu iki kuvvet daima aynı hisle yetişenlerdir.

Hristiyanlığı yücelten bu kuvvet

Doğu Hristiyanlarında da etkisini gös-terdi.

Gerçekten onların da hilalın hükmü altında olmalarına rağmen toplumsal ve yaşamsal şartlarını değiştirdi, mutlu ve daha yüksek bir mevkiye çıkardı.

Batı'dan Doğu'ya doğru yayılan bu yenilik gücü İslam aleminde de çok büyük değişiklikler meydana getire-ceğine hiç şüphe yoktur. İşte Mısır'da Araplar, Rusya'da Tatarlar pek yakın senelerde birçok bilimsel cemiyet ve bilimsel hayır cemiyetleri kurarak toplumsal mevkilerini daha müreffeh bir hale koydular.

Şimdiki durumlarımızın da bütün İslam aleminde ve özellikle en geride kalan Kürd unsurunda büyük bir uyanış meydana getirmesini kuvvetle umut ederim.

4 Mayıs 1329
Harputlu H. B.

Ahval-i İctimaiyemiz (Toplumsal Durumlarımız)

Her kavim, her millet, her unsurun kendine has durumları, toplumsal halleri vardır. O durumlar yabancıların yanında ne kadar kötü, ne kadar nefret edilecek olursa olsun kendisine güzel ve makbul bir şekilde görünür. Bu da iki sebepten dolayıdır: Birincisi duygu, ikincisi huydur.

Ana kucağında beslenen, bazı şeyleri hisseder. (Anne, bu nedir?) diye sorar. Annesinden cevap alır. Alır da taze bir şekilde organ haline gelen hafıza hücrelerinde kaydeder. Kaydedilen kökleşir. Kaybolmaz bir hale gelir. Bu tarz ile kavminin toplumsal durumları anne babası tarafından telkin edilir. Masum yavru beş altı yaşına gelir, azıcık anlayış ve kavrayışa sahip olur, okula gider, öğretmeninden, arkadaşından aynı davranış ve sözleri görür, işitir, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmaya gücü yetmeyen çaresiz çocuk hangi usul ve adetleri olursa olsun makul diye kabul edip alışkanlığa dönüşür ve bunu huy edinir.

Bazen bir yaradılış nadiresi meydana gelir, büyük bir beyine sahip olur, fikirlerinin değişimine ve gelişmesine muktedir olur.

İlk ve orta ve en son bin yıllarda böyle dahiler görünmüş tarihin şahit olmasıyla sabit olmuştur. Özellikle hazır asırda fazlaşmış inkar edilmeyecek bir dereceye varmıştır.

O yaradılış iksiri, fevkalade muhakeme gücü sahibi olur. Usul ve adetlerden akıl ve mantığa uymayan bölümlerini, anlar. Usula uygun olarak

yani kavminin kabul edeceği bir tarzda bildirir, anlatır. Diğer kavimlerde olduğu gibi bizde de toplumsal biçimler (toplumsal yapılar) vardır. Nasıl toplumsal biçimler? Makul biçimde mi? Asla! Akıl ve mantıktan nasibini almayan toplumsal yapı... Bu toplumsal hastalık yalnız bize özgü değildir. Bütün İslami kavimlerde de hüküm eden ve iş gören bir unsurdur.

Şimdiye kadar bizde sosyolojiye yani toplumsal yapıya dair eser yazılmamıştır. Onun hukuki bölümü telif edilmişse de kardeşlik bağına, birbirine yardım etmeye, sadece hukukçuluk, hukuku bilmek, uygar olmaya yetmez; yetseydi bu duruma düşülmez, bu dereceye inilmezdi.

Arapça kitaplarda, toplumsal yapının diğer bölümlerine dair kısa kısa bahisler bulunursa da istifade edilmez bir merkezdedir. O kitaplardan toplumsal yapı hakkında aydınlanmak yüzlerce sene araştırmaya gerek vardır. Şimdiye kadar toplumsal yapının nesinden söz edildiğini bildiren bir kitap olsun kültür hanemize girmedi. Yeni olarak Fransızcadan Türkçeye tercüme edilen varsa da bakılmaz, okunmaz bir durumdadır.

Bu yayıncılar, yazarları toplumsal yapı hakkında çoğunlukla bir fikir edinmemişler... Ve edinecek derecede fikir eğitimi ve tam donanımlı yüksek bir tahsil görmemişler...

Fransızca ile Türkçeyi bilmek, kitap çevirmeye yetmez. Yetecek bir şey varsa o da eğitim ve öğretim ile, ilim ve irfan ile donanmaktır.

Ruhsuz, kaba, yalnız Fransızca kelimeleri, o ruhsuz kalıpları

Türkçe'ye nakletmişler. Biz o eserlerden yararlanmaya muhtaç iken, onlar bu eserlerden istifade etmeden, ifade ile bizi aydınlatmak istemişler.

Baştan başa hata, daha doğrusu hataların hazinesi demeye layık eserler meydana getirmişlerdir.

Ezber ey faide in kerde

Tu ki xod ra faide nedede.

(Fayda için yapmışsın ama / Sen önce ondan fayda görmelisin)

Hitabına müstahak olmuşlardır. Araştırma düşüncesi, inceleme fikri ile beraber tam tahsil görmeden kitap yazılmaz, yazılsa da fayda sağlamaz, nitekim şimdiye kadar fayda etmedi. Edecek olsaydı düşmanlık ve kin, birbirinden nefret etme, İslamî memleketlerin her tarafında yaygın olmazdı. Toplumsal hastalığımızı giderecek sosyolojiye dair eser yazacak bir insana sahip olmadığımızı arz ettik.

Şimdi ne yapmak lazım? Doğal olarak bırakmak mı? Hayır! Bilimsel cemiyetler vasıtası ile kitap yazmak, söz ve kalem ile çalışmak... Aydın fikirler bir araya gelirse genel olarak, bunlardan çıkacak fikirler toplumsal yapımızı düzeltir zannederim. Mevcut olan talebe cemiyetinin bu durumları göz önünde bulundurup dikkat etmesi gerekir.

Sedhezaran faide est û her yekî

Sedhezaran pîş an yek endeke

(Yüzbinlere fayda var ve/ Her bir faydanın yanında yüzbinler azdır)

Aydın şiirine dikkatinizi çekerim.

Kerküklü Necmeddin

Kürdlerde Medenileşme Kabiliyeti

Yaradılıştan gelen kabiliyet öyle bir harika ve bahşedilmiş bir geniş alanda varolmuş ki bütün vahşet ve karanlıkları kendi kontrolü altına alarak insanlığın gerçek buluşlarının sebeplerini hazırlamaya çalışır. Cahil kavim ve milletler bu sayede medeniyet ışığı ile eğitilerek yükselmişlerdir.

Genel tarih araştırılırsa, insanlık alemi başlangıçta çok güçsüz bir şekilde dünyaya gelmiş, ihtiyaçları ile yaşamış, tabiatın tesiriyle gelişmiş ve yükselmiştir. İşte bu tabiat tesiriyledir ki insanlar gerekli ihtiyaçları ile günden güne yayılıp ilerleyerek medeniyet alanında bir yüksek mevki hazırlamışlardır.

İnsanlık kabiliyeti, ana rahminde reşim halinde iken başlar ve ölüme kadar devam eder. Tamamıyla koruma değilse de yıpranma ve tabiat gibi manevi tesirlerin altında olarak birbirinden pek az farklı bulunan [bu kuvvetli kabiliyet], seyir ve seyahati esnasında uğradığı sayılı ve çeşitli konak yerlerinin ve merhalelerin tabiat ve mevki gereği vardığı yeri itibariyle açık ve gizli gayet büyük ve çeşitli farklar ve değişiklikler göstermiştir. Dolayısıyla tabii yetenek doğuştan gelen yükselmedir. Gelişmesi ve yayılması eğitim, ahlak, adetler, gelenekler, çevre, huy, ruh gibi kuvvetli unsurların etkilerine girmediğinden her kavimde dereceleri çeşitlidir. Bunlar değiştikçe insanların medeni yetenekleri de onunla beraber değişir ve kaybolur. Bir millet medeniyet vadisinde ne kadar müddet devam ederse etsin sonunda bir gün

ruh değişikliği yaşayarak, ihtiyaçla-
yarak gerilediğini ve onun henüz yeni
yetiştirilmiş ve henüz medeni yetenekleri
yeni görülmeye başlamış olan yerini
bırakmış olduğunu, tarihin bütün açık
sayfaları gösteriyor.

İnsanlık yaşamında sürekli mey-
dana gelen bu tarihi doğa kanunu
dikkatle incelendiğinde analiz sonucu
Kürd milletinde şimdiye kadar medeni
bir kuvvetin görülmemesinin sebebi
onların medeniyete olan kabiliyetsiz-
likleri değil, aksine milletleri
medeniyet aşamalarında mevcut bulu-
nan üç yüce ögeyi yükselten alışkan-
lığın onlarda henüz gelişmemesidir.
Oysaki şimdiye kadar kendilerine özgü
bir medeniyet, bir yetenek ve kabiliyet
geliştirememelerinin sebebi olan
mevki ve etkileşim sorunlarının
kaldırılması ve yeni, yükselme arzu-
larının olması halinde Kürdlerin nasıl
parlak bir geleceğe, bir yükselme ve
ilerleme geleceğine kavuşacaklarını,
insanlığın tabii kanunu noktasından
düşünürsek gerçekten bütün açıklığıyla
görülür. Kürdlerin medeni
seviyelerinin yükselmesi için ta-
ezelden beri büyük bir meyil ve
yetenek, ilerlemeci olduklarının ve ruh
bakımından bu duygularla donandık-
larının göstergesi kavimsel alışkanlık-
ları ve ırksal özelliklerinin, diğer mil-
letlerin toplumsal yaşayış tarzlarıyla
olan yakınlık dereceleriyle ve ahlak-
larındaki mertlik, yiğitlik, misafirper-
verlik, civanmertlik gibi huy ve ruhsal
özellikleridir. Safılık, vicdani ve fikri
samimiyet noktasından soylu temiz
Kürd, daima bekaret ve doğallığını
koruduğu gibi ila maşallah edeceği de

kesindir. Kürdlerde yetişmiş olan alim-
ler ve aydınlar ve bunların eser ve
yayınlarıyla bilim ve fene etmiş olduk-
ları hizmetler tarihin kayıtlarında
kayıtlıdır. Bulundukları ve oturdukları
çevre mevkilerde çoğunlukla engel-
leyici etkenler, dağların engebeliği ve
hala tellaldan ibaret olması ve ziraatın
araç ve gereçleri hala ilkel olması ve
taşımacılığın halen Nuh zamanından
kalma eşek ve katırlarla yapılması,
düzenli yolların ve şoselerin bulunma-
ması, bunların şimdiye kadar hiçbir
yerde yenilenmemesi gibi engellerin ve
sorunların varlığına rağmen Kürdlerin
ziraat ve refaha vermiş oldukları önem,
yaptıklarının eserleriyle sabit ve
bununla birlikte ziraata ve zirai
işlerindeki usta oluşlarına medenileşm-
eye olan eğilimlerinin bir göstergesidir.
Ticaret ve sanayi alanında Kürdlerde
büyük bir arzu ve şevkin olması da bu
yeteneğin doğal sonuçlarındandır.

Avrupa ve Amerika, tezgah ve fab-
rikalarında bugün binlerce Kürdün
bulunarak çalışmaları kesin araştı-
rılmaların göstergesi olarak soylu kavim
Kürdün medeniyeti kabule ve bu yolda
çalışarak büyük bir istekle nasıl bir
merak ve zevkle hazırlanmış olduk-
larını söylemek yeterli olur.

1321 mayıs 28
Fahrî

Fikirlerin Özeti

Bu yazılar; mecmuanın yayınlanması düşünülürken belirlenen esaslar dahilinde değil... Mecmua için yazı hazırlanmaya başlandığında ortaya çıkan bir ihtiyacın sonucudur.

Bizim, Rojî Kurd'ün bulunduğu çevre hiçbir mecmuaya veya gazetenin çevresine benzemez. Bu müstesna konumumuzu gazetenin sütunlarına büyük bir coşkunlukla hücumu gördüğümüz vakit anladık. Öyle bereketli makaleler ki bir bakışta hepsini okumak mecburiyeti düşünülünce, insana heyecan gelir. Bunları mecmuaya yerleştirebilmek için, insanda büyük bir cesaret; yanlışların, hataların, değişikliklerin, anlamsız heyecanların, anlamsız tepkilerin doğurabileceği sonuçlara karşı kayıtsız bir cesaret olmalıdır.

Aynı zamanda, siyaset bilmek lazım gelir. Yazının hatalı, hileli, heyecanlı, sınırlı olması sebebiyle yerleştirilemeyeceğini nazik, mülayim, fakat seçkin ve etkili bir dil ile anlatabilmek, anlattıktan sonra uyandıracığı kızgınlık ve etkileri, ... Şifalı bir dille sakinleştirmek ne kadar zaruri ve gereklidir.

On Temmuz İnkılabı'nın her çeşit haktan yarar sağlayıcı bir şiddetle alevlendirdiği bir ateş vardır ki, o da yazı yazmak isteğidir. Yazarlar -iyi olsun kötü olsun- yazdıkça yazmak istiyor; yazamayanlarda da bu ateş artıkça artıyor...

İşte biz de bunun seçkin tesirine rastlıyoruz.

Gazeteciler, hangisini yerleştirecekleri konusunda cidden hayrette kaldılar. Rojî Kurd, esasen Kürdlüğe hizmetçi bir mecmuadır, dairesi pek geniştir. Bu

memnun edici bakışla anlar; çünkü böyle bir hırsı doğru görmez. Yine Kürdlüğe bu yüzden hizmet etmek içindir ki, bir çare, bir deva düşündü:

Her sayıdaki yazıların tamamını gözden geçirdikten sonra, eleştiri ve inceleme yapacağız.

Bu yazılar, yalnız yüz buruşturucu bir eleştiri değil, gülen, gülümseyen bir düzeltme ve düzeltmeci, neşeli bir hüküm ve adaletli bir şekilde görevini yapacaktır. Bazen bütün bu yazıların üstünden bir mizah yolu ile kuşkulama (istişmam) olunacaktır.

Akla gelebilecek bir soru: Rojî Kurd, bir kavmin gelişmesi için gayret etmeyi kendine hedef edinen, edeceğini ilan eden, etmesi lazım gelen bir broşür gösterişiyle (şatafatıyla) mi sütunlarını dolduracak?

Haşa! Fakat siz bütün ıslah edici duyguları ciddi denilen bir takım kuru sözlerde mi bulacaksınız? Ben çok kere mizahlı bir cümlemin ıslah edici tesirini ciddi denilen hikmetli açık bir sözden fazla görürüm. Yani demek istiyorum ki Rojî Kurd, mesnetsizlikle, yahut ciddiyetsizlikle suçlanmasın. Ona Kürdlüğün yücelmesine çalışmaktan başka bir şey hedef ve rehber olamaz. O, kavmini yükseltmesi yolunda faydalı gördüğü her çareye yapışacaktır.

Bu sütunlarda yalnız eserler değil, eser verenler de; yalnız yazılar değil, kalemler de gözden geçirilecektir.

Mesela "Ahval-ı İctimaiyemiz"i okurken yazarının da ruhi durumunu düşünmemek, bilhassa taniyanları için mümkün değildir. Necmeddin Efendi; bu hürmete layık tam Kürd Hoca için

kelimenin, zarfın, dalın hiçbir ehemmiyeti yoktur, önem yalnız manada, kavramda, anlatılmak istenilen şeydedir. Cümleler, tamlamalar arasında bağıllık, şekilde açıklık onun için düşünülmeye değmeyen şeylerdir. Tarihî makalesini okuyan, toplumsal durumlarını okuyan, onda, Bediüzzaman Saidê Kurdî'nin ruhundan, bir nebze hissedeceksiniz. O, yazılarını, okunabilecekleri için değil, kendisi düşündüğü için yazar. Muhterem hoca, kendisi için işte bu kadar, kayıtsız bir fikir adamıdır.

“Garp ve Şark”ı inceleyen yazar, ince haritasını pek güzel, zarifane bir tarz ile çizmiş.

“Kürdlerde Medeniyet Kabiliyeti” epeyce derin. Onu, en çok gelecek sayımızda anlayabileceğiz.

“Amaç, Meslek”, “Derd ve Deva” hakkında,

*Ve aynel buğzi teberruzi kulli eybîn/
Ve aynel hubbi la tecidul uyûba/*

(Sevmeyen göz, bütün ayıpları ortaya serer/

Seven göz ise ayıpları görmez.)

Hükmüne uğrırım, düşüncesiyle bir şey söylemekten kaçındım. Özetimizi gelecek sayıda daha ziyade hedeflere yakınlştıracağız.

Hükümetin Genel Kuvvetlerinin Açığa Çıkması, Ayrılık Ve Eşitliğinin Gerekliliği, Bu Husustaki Fikir Ayrılıkları ve Bu Konudaki Görüşler

İnsanlar doğal olarak medeni olduğundan daima toplumsal olarak yaşamaya mecburdurlar. Çünkü birbirlerinin yardımına muhtaçtırlar. Hiçbir fert çeşitli zaruri ihtiyaçlarını tek başına tedarik edemez. Bunun için fertler birbirlerine yardım elini uzatma, birbirini kucaklama, bir arada yaşamak zorunda kaldılar. Fertler, bu şekilde biçimlendirildikleri, bu sebeple esaslarını kurdukları toplum içinde kendi geçimlerini temin etmekle beraber, o toplumun ilerlemesi ve yükselmesi için bir takım şubelere ayrılırlar. Bazısı ziraatla meşgul oldu. Bazısı ticarete, sanata ve bazısı bunlar arasında nizam ve intizamı, huzur ve asayışın teminine yardım eden görevlere geçtiler ve bu şekilde toplum içinde bir toplumsal mevki, bir iktisadi mevki hazırlamış oldular.

Şimdi, takip etmekte olduğumuz amaç, bu çeşitli şubeleri izah etmek değil, yalnız bütün hususlarını kapsayan hükümdür ki genel kuvvetlerden ibarettir.

Bu hususta gerekli açıklamalar yapmadan önce hükümet nedir? Önceleri nasıldı? Sonra ve şimdi ne şekil aldı? Bunu anlayalım.

Bilindiği gibi, hükümet, bir kavmi, bir milleti idare eden, toplumun bir üst kuvveti halini alır. Geçmiş devirlere, uzak diyarlara bakılacak olursa göreceğiz ki bu üst kuvvet şimdiki gibi mükemmel halde değildi.

Çünkü; hiçbir şey doğrudan doğruya olgunlaşamaz. Ancak doğal bir kanun ve doğal hükmü altında yavaş yavaş olgunlaşmaya başlar.

Mesela; bir bitki mutala edilse, bu durum daha kolay anlaşılır. Tohum halinde ekilen o bitki yerden ufak ufak yeşermeye başladığından günler, aylar ve belki senelerden sonra büyük bir ağaç olmuş, her tarafa yayılmış insanoğlu için gölgeler oluşturmuş, onu nefis meyvelerle yüklenmiş bir durumda görüyoruz. Bir protoplazmayı, bir hücreyi ele alsak bu olgunlaşmalar, harika bir şekilde gözümüze çarpar. İthalat ve ihracatı sayesinde onun hacmi günden güne büyümeye başlar. Sahip olduğu kimyevi özellikler ve doğal hekimlik sonuçları olarak bir takım değişikliklere uğruyor ve sonunda bütün tabiatseverleri, bütün ressam-ları, heykeltıraşları derin bir düşünceye daldıran, her dakikada kendilerine başka bir ihtisas alanı, başka bir hayal alemi veren bu hayat alemi meydana gelmiştir. İşte hükümetler de öyledir. Önce aileler üzerine hüküm icra ederlerken bilahare kavimler, milletler üzerine işler nüfuz eylemeye başlamıştır.

Demek ki aileden başlayıp kavimlere, milletlere hükmünü nüfuz eden hükümetler de bir doğal kanun ile yükselip tekamül etmiştir. Burada bir şey söylemek gerekiyor ki her devirde hükümetlerin hakiki mevkisi idari ve siyasileri başka başkaydı: Öyle olmakla beraber hükümetler, kavimleri, milletleri başka şekilde idare etmiş, onların hukuklarını başka şekilde temin etmişti. Bir devirde zulüm ve

baskı, diğer devirde meşrutiyet usul idaresini takip etmişlerdi. Çünkü: O usul dairesi o kavimlerin, o milletlerin cisimleşmiş örnek ruhları, yansımış ahlaklarıdır. Gerçekte bir milletin ahlakı o millet fertlerinin yükseliş düzeni ve yükselme yeridir. Bir kavmin, bir milletin toplumsal ve siyasi terbiyesi, ahlaki terbiyesi ne kadar metin, ne kadar mükemmel olursa bunun üzerine kurulan hükmet idaresi de o kadar meşrutiyeti elde eder, o kadar adalete, hakka uygun olur. Zira, hükümet, gözü açık bir millet karşısında kendini görmekte olduğundan, hareket tarzını adaletleştirmeye, takip ettiği amaçtan uzaklaşmamak için gerekli toplumsal tedbirlere başvurmak zorunda olur. Öyle olan bir millet yalnız bir heyete değil, hali hazır bir ferde karşı bile aldanabilir. Gerçekten bu gibi haylazlar, milletin siyasi ve toplumsal iktidarının zayıflığından istifade ederek işbaşına geçmişler ve politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Bu durumların tarihi şahitleri vardır. Uzaklara gitmeyelim. On sekizinci asrın daha doğrusu on dokuzuncu asrın olaylarının arasında ananesiyle cilveli olan bu tarihi şahitlerden yalnız birisinden bahsedelim: Fransız milleti üzerine işlerini nüfuz ve fazlalaştıran Napolyon Bonapart, zorba kuvvetini uygulamadan önce ilk defa o milletin siyasi ve toplumsal terbiyesini anladı. Sonra Fransa'da meydana gelen olaylar üzerine kendisini konsol ilan edip, beslediği yüksek ümitlerini uygulamaya koymak için mevkisini korumak icap ettiğini bildiğinden bu kon-

solosluğun verasetle cereyanını ve nihayet imparatorluğunu Milli Meclise kabul ettirdi. Velhasıl Fransız milletinin o zamanki toplumsal hayatını eline alan Napolyon Bonapart ne dediye oldu. “Bu payitahtın asıl meşru imparatoru bu değil. Fransız milletine hizmetleri yapan Borbon Hanedanı’nı getirelim” demediler, sustular; fakat böyle olmasaydı, acaba Robespiyer, Bermora Çikop da imparator olmaz mıydı? Şüphesiz olurdu. Çünkü Fransız ülkesi zorbalığa hazırlanmış, bu yapamasa başkası yapar bir durumda bulunmuştur.

Demek ki Meşrutiyet, mutlakiyet ve zorbalık ülkelere tabidir. Meşrutiyete alışmış bir ülke zorbalığa hiçbir zaman boyun eğemez fakat zorbalığa elverişli bir ülke meşrutiyeti çabucak hazmedemez. Terbiye ilmi alimlerinden Mösyö Horasman’ın dediği gibi problem olan şey meşrutiyeti tesis değil, meşrutiyete layık adam yetiştirmektir. Çünkü, hukuk ve hürriyetimizin dairesi büyüdükçe medeni ve siyasi görevlerimiz, insani vazifelerimizin de sınırı genişler. Bu vazifeleri, bu hukuku idrak edemeyen buna riayet usulünü bilmeyen bir adam, bir millet tabi ki zulüm ve zorbalığa mahkum olur.

Velhasıl hükmetler her devirde değişti. Ve evrim kanununun hazinelerinin sayfalarından keşfettiği en son usul yani meşrutiyet usulü ile milletleri idare etmeye başladılar. Halihazırda medeni milletlerin tamamı bu usulü kabul etmişlerdir ki genel kuvvetleri ayırma esasından ibarettir. Herhangi bir millete, bir devlete baka-

cak olsak orada bir hükümet mevcut olmuş ve hükümetin dahi bir takım kuvvetlere ayrılmış olduğunu görürüz. Böyle bir hükmet olmazsa özel ve genel emir ve işler, içte ve dışta layıkıyla ceryan edemez. Bunun için, sürü çobansız olmadığı gibi bir millet de hükümete payidar olamaz. Genel kuvvetler olmadan, yaşayamaz. Hukuk alimleri, bu genel kuvvetleri üçe ayırmışlarsa da esasen ikidir. Bunlardan birisi icra kuvvetidir, diğeri kanun kuvvetidir. Bunlar, memleketin dayanağı, kaderinin tedbircisidir. Bunun için her medeni memleket de bu kuvvetleri birbirinden ayırmışlardır. Özellikle Amerika Devleti diğer devletlerden fazla bir ayırıştırma usulüne riayet etmiştir. Bir memlekette hüküm üzerinde bulunan bu üç kuvvet birbirinden ayrılmadığı taktirde adı geçen kuvvetler bir tek elde toplanacağı için hükümet zorba ve mutlakiyete yüz göstermeye başlar. Çünkü, bu kuvvetleri kendinde bulan zat kendisini kanun bilecek. Kendisini tatbik ve icra eyleyecek. Bu ise olağanüstü bir salahiyet olduğundan şüphesizdir ki faaliyet dairesini pek açık, pek serbest görür. Ve hiçbir kontrole, bir hesaba tabi olmadığını bildiğinden istediği gibi hareket eder. Şöhreti bütün dünyaya yayılan Montesquieu’nun bilim ve hukuk değeri inkar edilemeyen Kanunların Ruhu adlı eserinde demiştir ki: “Bir memlekette yani genel kuvvetlerin ayrılmasına uyulmayan yerlerde hürriyetin temelleşmesi mümkün değildir.” Ne yüce bir söz! Bunun tecrübesini gördük, hem de acı bir şekilde gördük zannederim.

Genel kuvvetlerin ayrılmasının gerekliliği, bu şekilde anlaşıldıktan sonra adı geçen kuvvetler arasında dengeyi sağlamak meselesi gelir. Çünkü, bu kuvvetler belli ve bilinmesi gereken vazifelerini, meşruluklarını aşarlarsa buhran idaresi başlar. İcra kuvveti, milli iradeyi ilan eden esas-ı kanuna (anayasaya) muhalif olarak milli genel meclisi işlevsiz veya kendine özgü bir takım tedbirler alarak yasaları ihlal edici bir şekilde genel meclisin hassasiyet ve özgürlüğünü mahvetmeye çalışırlarsa o büyük kuvveti temsil eden hükümetin işlevini yerine getirmesi müteasir (zorlu) ve belki hileli (müstehil) olur. Zira, hakimiyeti kendisinde pek mukaddes, pek muhterem bilen millet, evet uyanık bir millet daima hükmetti müşkülatta bırakır. Hatta, hükmete silahlı olarak saldırıda bulunabilir. Bugün, bütün bu durumlar tarihi gerçeklerle ispatlanmıştır. Fransa'da kral Onuncu Şarl vekil heyetini istediği gibi seçeceğini ifade etmekte ve buna karşılık mebus heyetini dahi devlet vekilini millet vekili ile fikir birliğine kavuşturmadan görevini yapamayacağını saygılı bir dil ile söylemesi üzerine, gayri kanuni bir şekilde dağıtılmış olan milli meclisin yerine yeni gelen muhalifler çoğunluk partisine seçildiği halde, kral kanunların tümünün tatbiki ve icrası ve asayiş mahallinin sağlanması için gereken husus ve düzenleri yapmak ve yeniden icra etmek veya durdurabilmek hakkına sahip olduğunu, zımnen meşrutiyet fermanını tefsir ederek yayınların basılmadan önce ruhsata tabi tutulması, ve seçim kanunu değiştirilerek 1815

tarihli seçim kanununun işe yarar olmasını emretmişti. Krallığın bundan maksadı ahalinin her istediğini gazetelere yazıp hükümeti eleştirmemek, milli meclise gelecek azanın hükümete muhalefetlerine mahal bıraktırmayacak şeklinde yönlendirmişti. Fakat, kamuoyu bunda bir gayri meşruiyet şiddetle reddetti ve dehşetli, hunrîjane (kandökücü) bir karışıklıktan sonra krallığın düşmesiyle bir takım şartlar altında I. Lui Flip'in iktidara geçmesi ile sonuçlandı.

İşte Onuncu Şarl ve kabinesi Meşrutiyet Fermanı gereğince hareket etmiş, vazifesini, yetkisini aşmamış olsaydı böyle bir ihtilafın, ihtilalin bir bahsi bile olmazdı. Milli Meclisin çoğunluğuyla güvenilir olan bir kabinenin iktidara gelmesini isteyen, milli irade vardı ve temsilcileri bunu açığa çıkardıkları ve Meşrutiyet Fermanı'nın bu yönlü yaptırım gücü olduğu halde Kral ve kabinesinin Meşrutiyet Fermanı'nı yorumlayarak kendi başına buyruk bir takım hareketlerde bulunmaları gerçekten kendilerine önemli siyasice vazifeler bakımından sınırlı ve sınırsız olduğu şüphe götürmediğinden, milli haysiyete münasip ve muvafık olmayan bir durum teşkil eder. Bütün bu durumların kanuni güçle icra gücü arasında dengenin hakkıyla temin edilmiş olmamasından ileri geldiği şüphesizdir. Demek ki; bir milleti idare eden dahili ve harici saldırıların olmasından bu hürriyet asrının arasındaki dengeyi temin etmek düşünülebilecek önemli hassas meselelerdendir. Bunun için Montesquieu diyor ki: Devlet adamlarının önemli

görevleri bu kuvvetlerin meşru olmayan müdahalelerini önlemek, birbirine karşı meydana gelebilecek karışıklıkları önlemek için gerekli tedbirleri almak icap eder.

Devamı var.....(2. sayıya bak)

Mithad

Harflerimiz ve Okuma Kolaylığı

İslam milletinin dinî ilimlerden başka, her millettten devlet ve fenlerin asrından mahrum olmasının bir tek sebebi çeşitlere ayrılmasıdır.

Yalnız altı harfî öğrenmek için seksen çeşitli şekili (harfleri) öğrenmek lazım geliyor. Bunun ispatı ise yalnız “b” harfinin birbirine benzemez on iki şekle girmesidir. Bunların hiçbirinin diğeri yerine konulmayacağı da gelecek ibareler gösteriyor. (Rabbim bize hesapsız sebepler besledi, sonsuz bürhanlar (deliller) verdi, bunların arkasından eskileri gibi Habib-i Kibriya’dan pay alalım.

Bunun gibi “b, t, s, n, y” harflerinin de bu değişikliklere uğrayacağı göz önünde bulundurularak “t”nin “t, te” şekilleri ilave olunursa altı harfin şekilleri sekseni aşacağı görülmez mi?

Otuz üç harf için iki yüzden fazla şekili hareketsiz olarak talebeye öğretmenin gerek talebeyi ve gerek muallimi ne kadar çaba ve gayrete sevk edeceği açıktır. İşte, genel cahillik bundan geldiği sabit oluyor.

Bunun çaresi ise eğitimin başlangıcında mevcut şekillerden her bir harf için yalnız bir şeklin seçimi ve diğerinin terk edilmesiyle mümkün olabiliyor.

İşte her yerde kullanmaya uygun olan ve daima her matbaada mevcut bulunan harflerden seçtiğim bu kırk şekil yeterlidir.

...

Şimdi bu harflerle istediğimiz ibare yazılabilir.

Şöyle ki ilköğretim için uygun

değişikliğimiz ve hiç şekli değişmez bu farklı şekli seçmelidir. Yoksa, İslam milleti içinde cehalet daimi kalacaktır işte bu kadar.

Hitabete (telaffuza) gelince önce yazı sonra okuma olacaktır. Zaten yabancıların da yazıları başka, matbaa ve ilk öğretim için şekilleri başkadır.

Arapça harfler için kesin kolay bir çare buldumsa da bunu şimdiki seçtiklerimin düşüncesine gidildiği takdirde, diğer bir makale ile muvafık olursa beyan edeceğim.

Süleymanyeli Mesud

II Beşî Kurdî

Tal û Şîrîn

Tu xuda ba hemû be yek de'fe iqrarî gunahî xoman bikeyn û bil-lêyin be xuda bê ittifaq û pir le nifaq şîqaq î. Hemû kes nailî bû ne'mî mearif; bû be ustay mearif. Le naw tarîkî cehilda necatî bû. Be nûrî me'rifet serapa şe'se'edar bû, alem û adem le ew mustefîd bû be wasiteê ilm û funûn û mearîfet. Haîzî hemû ewsafî hesene bû. Hem be sahibi dinya bû. Çünke le sayey quwwey hakimewe. Çünke, le ber keşfî hal û istiqbalî. Çünke, le ber behrey ilm, metl'ey le ser ewzah û ehwal da. Dezanî ticaret çilon dekirêt. Dezanî mal çi weqit tereqqî tenezzul deka. Dezanî eger malêk bifiroşêt, be perey ew male çi dekirrêt. Xaye û meqsedî xoy pê sehil dezanî le ber ewe zû be zû debê be sahibî milyon wek lay ême. Weqtî xoy hesr nakate ser çeşnê. Mesela hezar lîreyî heye. Sal diwazde mah, bew hezar lîra mucerred tutun ta kibrît û le zerfî yek sal da be qazancî ew male îktîfa naka.

Çünke, îlmen fennen urfen mebnayî ticaret dezanî sê çişt e. Eger ew sê çişte, nebî hergiz ticaret qabîl nabî. Ewel îtibar e, eger îtibar nebê, ticaret mefqûd e. Çünke, zor kes heye le umûrî ticaret be xayet mahir e. Feqet sermayey nîye. Zor kes sahêb pare ye, feqet le umurî ticaret hîç nazanaê. Eger parey em be ew nedeyin, eme

serwete bê efwa em pareye bê semere, le naw da derrwa, çi cemiyetî beşeriye, çi hukumet mustefîd nabê. Em new'e, çiştane mute'elîqe be heyetî umûmiye. Duwem, emniyet e. Eger terîq, eger memleket umît û aman nebê, her kes le tedarekî nanî şew aciz debê. Ew heyete ke îmro cem'e be sergerdanî be perîşanî imrarî weqt deka, nihayet mecbûr debî hîcret bika le wetan, le kes û kar mehrûm debê, her roje be layê îltîca deka le ber hesret û xemî dunya debête sahibê sîl û delîq. Sêyem sur'et e, le umurî ticaret da meseley sur'et mewqî'y bilind e. Îmro dû tuc-car derron bo Moskof piyasey mal wek fusulî erbee mutenewîe ekbaan tebeddul deka. Yekê le aw duwane çalak û çabûke, malî xoy kirî hatewe bo memleket, le zerfî mangda malî firoşit, kirdîye pare, çowe bo Moskof. Ewî tir ew weqte îşî tewaw bû û hatewe bo memleket. Le ew weqte da, dubare tucare çalakeke, malî herzanî dest kewt û hatewe bo memleket. Em du tucare eynî maliyan le Mosqof kirrîwe, dîqet dekeyin ke tucare çalakeke gezî çît be du pêçû defroşêt. Û tucarekey tir daway qirranê deka. Çünke heqqî heye le de kemtir eger bifroşêt zerer deka. Nihayet ta be zerer ew male serf deka. Tucare çalakeke, sê car le Mosqofe de mal debat û serfî deka. Debê be sahêbî, serwet û saman suret le umurî ticaret da. Ewende zî nufûse. Eger sur'et nebê tucarî muflis debê. Û semanî ew millete ke mustefide le

ne'mî îrfan, sahêbî dunyaye bem toze mîsale lam waye îsbat bû le ber ewe serfî nezerim le mîsalanî tir kird û her wekû sahêbî dunyaye le u'qebaşda enguşt nema ye. Çünke sahibî husn û xulqe, dilî kes aciz naka. Le umrî xoy be zibaniya nawî xirab mirûrî nekirdûwe. Çünke fazile, çünke şarezay terbiyey îctimaiye dezanî. Qanûn bo tehzîbî exlaq wezih kirawe. Qethîyen çêwn şeq, zile nazanî çilone, çilon îcra dekirêt. Daîma le îrşadate meşxûl e. Daîm hesretkêşê ew keseye ke bi xilafî terbiyey îctimaî hereket deka. Daîma bo tereî û tekamûl beserawe zihnî şew û roj be em fikiranewe le ser çemî ke le zistan da çi însan û çi ciwan qabîl nîye mirûr û ubûr bika, pird durust deka, mehlleyê ke bê aw bê, bîr bo lê edata, ta çeşmey bo dête wucud mizgewt durust deka. Mekteb kuşad deka, îane eda beşer, le ew îstîfaze deka. Xudaş le ew razî debî. Piyawî xesîs le hemû layê mewcûd e. Feqet rezalet û xesastî ke legel ulema bê, hîç munasebetî be xesaset û rezaletî nîye ke legel cuhela bê. Mesela îmro piyawî xesîs ke munewer bê, ya sahibî îyal û mal û mindale ya eqîm û sergerdane, ela kîla teqdîreyin bew pareyey ke le destî daye mutleqen be saîqî ew îlmewe ke tehsîlî kirduwe. Legel ew rezalete îşêk deka ke cemiyetî beşerîye le obale îstîqbalî be'îda mustefîd bibê. Mesele bo çît yaxûd bo mindal, yaxud bo şekir yaxud bo ziyay şew fabrîqe dekirrêt. Xo îhtiyacatî ême def'î deka. Ew

rezîle ta qiyamet ba parey qawey Zeyd û Umer neda. Tu Xuda; her bijî “fînnar-il seqer”. Le remezan da dawet bo dirawseyekan naka. Xeyse, feqet îmtiyazî tiramwa werdegrêt. Malî misilman pê sehl dêt û derwa muqayese legel xeys û rezîl cahil da bifermiwûn. Xeysî cahil çî deka hîç. Hîç, çünke ke em new’e kesane mitleqe şête. Eger hekîm bêmuyaney demazî ew bika qabîl nîye debê şet bê. Çünke ne xoyî deyxwa ne mal û mindalî têr debîn, ne cemîyetî beşerîye le ew mustefîd debê. “Xezebella” mîsalî zore lazim nîye nawyan bilêm, zor dûr narrom. Bo çî ême sê sale meşxûlî ticaret in. Gerçî sermayekeman nîhayet sed hezar tara nîye. Bo çî tucçarî Bexda le zerfî sê sal da debê be sahibî sed hezar lîre, bo xatirî Xuda meqsedim haşa tehqîr nîye, metlebm eweye ke munewwer bîn wek ewan. Bibîn be însan. Esbabî eme ke ehlê Bexda dewelemendin. Çünke be nîsbet êmewe ziyatir munewwerin, ziyatir alimin le ehwalî Ewrûpa. Le muameleye ticaretî Frenk, le fiatî mal zîyatir şarezatirin. Le ber ewe bûn be sahibî mîlyon. Ême be mehze ewe ke fêr bûbûn be “sahib fidayetî şûm” û ewe dezanîn ke bûne dahîye le ber em cehle fikirman mehdûd debê şew û roj, bîst û çîwar seat se’y dekeyn, dû bêçu peyda dekeyn. Ewan çîwar seat se’y deken dû sed lîre peyde deka. Deway em derde, sehle kesman naykeyin be mal be ser xomanewe diway em derde bê emane. Ewwelen

ba hemû bi yek def’a îqrarî gunahî xoman bikeyn ke ême cahilîn û rehm be ewlad û ehfadman bikeyn. Hemû ittîfaq bikeyn. Hukûmetîş legel ême muttefîq debê û bû. Ême nabîne xoman beyanî azar û êşî derdî xoman nekeyn. Kes îlmî xeybî nîye. Ême hawar nekeyin. Îmdad muhale bê, bo xatirî Xuda ittîfaq bikeyn. Paredar pare bidin, sahibî fikir û qelem, serfî qelem bikeyn. Feqîr se’y biken, mekteb kuşad bikeyn, mearif temîn bikeyn. Mizgewt û medrese islah bikeyn le batî muellimî cahil piyawî muqtedîr tedarik bikeyn. Ewladekenman bikeyn be însan, hemû muttefîq bîn. Tereqqî be ticaret bideyn. Zor çîşt heye ke be sermayey yek şexs mumkin nabê. Mesela teramiwey mucerred be parey min nayête wucûd, debê ehali muttefîq bê muştereken dirûstî bika. Şirketî enwaî heye. Mesela “qollektîf” ke eynen wek şirketî mufaweze waye. Mesela; min çend mal û milkî heye, Zeydîş çend mal û milkî heye hemû deykeyn be sermaye, min zaminî ewim ewîş zaminî min e, bo sermaye, mal dekirrîn û defroşîn.

“Duwemî Qumandî” ke eynen le qollektîf teşeub deka. Mesela, min û Zeyd çend malman heye le ew mal û milkewe şerîk û xelêtîn, Bekir û Xalidîş dên ewanîş yekî sed lîra sermaye daênên debîn be şerîkî ême. Feqet ferq heye le beynî ême û ewan da, ewan mucerred be qederî sermayey xoyan ke du sed lîra ye, mutezerrir û muntefî’ debîn ême be

xeyrî sermayey neqd le mal da muşterek în. Mesela, eger îflasim kird û sermayem bo ew qerze kafi nebû, milkim defroşin le parey ew milke qerzim eda dekrêt.

Sêyem “anonîm” ke em şirkete le hemû layê temînî kirdiwe. Mesela teramway durust deken le Kerkukewe ta Silêmanî, muhtace be sed hezar lîra senedatî hisse dekinê derewe; her hîsse be yek lîra sed hezar hîsse deka muştêrî bo em hîsseyane le Çînewe ta Maçîn talibî zuhur deka û îştiray deka, le zerfî du sal da, temaşa dekyit ke tramway dirust kira, ba fikrî xoman serfî ixtilatî û meşxûlî meclîs û lew dîwexan nebîn, xoman islah bikeyn, xoman te’mîr bikeyn û îlla mehw debîn.

Silêmanî Ebdulkerîm

Mindal Bo Çî Zû Fêrî Xwêndin Nabê

Le şarî Kurde bedbextekana, mindal bo çî zû fêrî xwêndin nabê û mindalî Freng bo çî be şeş be hewt roj fêrî xwêndin û nûsîn debê? Mindalî ême li ber çî le mekteb rradeka û meylî tehsîlî niye? Em derde tûşî hemû layê buwe, deway em derde asane kes naykat be ser xoyda be mal û ya keşfî naka. Dîqqet fermûn cehalet çend xirabe. Însan bi mehezî eme ke daxilî mekteb bêt weya nisbet be mizgewt peydaka nabê be alim. Bedbextî feqê le Hewramanewêş derehal dega dêt bo tehsîlî ulûmî melay ew mizgewte ewwel emr deka, Camî bixwênê. Feqih çend sall legel red û bedelî Usameddîn û Ebdulxêfûr û Ebdulhekîm û Muherrrem Efendî da meşxûl debê. Nîhayet ewende fêr debê ke dalî Zeyd be çî bor e û raiy Emer be çî mensûbe û beçe û xulamî Bekir be çî meksûre. Em hewale em hemû teqellaye bo em yeke le paş bîst salî tir feqêye bizanê bixûnê “bab-ûl feraîd” me’emafihî qurbeser feqîrêk mirduwe le darî dunya da dû kur û kiçî heye û duwazde ser berxî le paş be cê mawe. Nayzanê em malana çilon teqşîm dekrêt le beynî em ewladane da. Feqîrêk demirêt, eger îmam le mizgewt nebê, niwêjî ew mirduwe nakirêt. Çünke bêçare feqê legel te’emulî tedbîrî haşe çûrî da meşxûle. Feqê debê be mela, feqet mehrûme le hadîs bêbehre ye le tefsîr, me’nay şîiry erebî nazanê. Le

îlmî tebabet bêgane ye le îdarey meîşet aciz e. Yanî be xeyrî îmamî emelêkî nîye. Xulase ew bedbexte, em hemû emeke serf deka, keçî mehrûme le dunya, gewrekan, paredarekan rehm be halî ew feqîrane naken. Ewaneş weha dezanin ke feqê debête alim û feqê sahibmall e, muhtac nîye be hîç. Ew feqîre be nanî rratîw îdare deka. Bêpareyî lêfe le naw çirka mele deka, nîhayet tûşî îllet debêt. Rû deka bo e'dem gunah e, bo xatîrî Xuda, eger hezar kes mahî yek bêçîwî da, dekate hezar pêçîwîm, hezar pêçîwe çî muderrîs çî tarîxşinas, muellîmî coxrafya peyda debê, rojê du saet le yek cê da çend feqê heye cam'îyan deka û be cem'î em derse mufîdane be wan dellên, heyfe biray dîniman nazanin me'nay hukûmet çî ye, meclîsî mebûsan û wazîfey çî ye û dewlet çî ye, eger mutleqe bê bo çî xirab e, eger meşrûte bê, bo çî çak e, nezafet çî ye, eger însan muhafezey nezafet bika debê netîcey çîlon bê, faîdey tarîx û coxrafya çî ye, bo çî debê însan le îlmî huqûq le îlmî îqtîsad şareza bê, semerey çî ye, qanûn çî ye, çî ye qanûn be emelî çî dêt? Îlmî zîraet bo çî çake, emane yek yek xezne ye, kîmya ye. Îmro piyawêk yek ke muttelîh bêt be ser emane tem'înî îdarey xoy dekat. Biray dînî le ew îstîfade dekat. Fîkrî Îslam munewer debê, muhtacî gawur nabê; mutemeddîn debê, dijî nailî refah û seadet debê, hayîzî rrutbey mefexeret debê, tesîyey dînî Îslam deka, îrşadî cahilî deka, le

naw tarîkî cehl da kes û biray dînî der deka, be îradey Xuda eger rîayetî hîfzu'sihha bika, zor dejî le îlletî kiwêrî keçehlî îfilîcî mehfûz debê. Eqîlî bende acize le jîmardînî fewaîdî. Emane li dunya dejîn debê wa bê we îlla hemû kes xoy bikujêt, mirdin le heyatî xerab, sed car çaktire.

Bêynewe ser behsî mindalêkan meynaka be tehsîl, heqî heye. Çünke le mekteb û le hucre feleqe heye, lêdan heye, şeq û zilley muellîm iş deka. Muellîm nazanê ke le dunya da mesûl e. Çünke qanûnî mesaedey, şeq û zilley nedawe le îqba da mesûl e. Çünke Xuda emrî be şeq nekirduwe. Bo xatîrî Xuda faîdeyî hinçe çî ye, mindal be hewt sal xetmî Quran deka. Qebahetî mindal nîye. "Ew mindale zîreke. Eger eynen ew mindale lay Freng bê, be hewt sal debête musteşarî nazîrî xarîcîye. Çünke muellîmî ewan zîhn û hoş û fîkrî ew mindale be elif ser "a" hê zene eh, mîm ser ma, dal zene med, Ehmed meşxûl naka. Herfekanî nîşan eda, li paşan le şekîrî hurûfat durîst deka. Ew mindale bang deka were role îsmî xot ke Ehmed e, eger peydat kird em şekrane bo to, ew mindalle dête reqş û sema le ferhe da, le zerfî dû deqîqe da ew herfane daînet ke temaşa dekeyt le ew şekîrane îsmî xoy durîst kird. Ew mindale le zerfî dû deqîqe da hem nawî xoy denûsê û hem deyxwênê. Muellîme bedbextekanî le merramî be şeq du saet fêrî elif ser ay deka ke ew mindale le tîrsana bendî cergî depîçrêt,

umrî deh salle ew cîgerpare demirêt. Frengan heftey du roj ew mindalane debate sehra, fêrî îlmî ziraet debîn ke le du ribbe genim sed ribbe peyda deka. Emeş be îlm dête wucûd. Ême xoman mehrûmî fen û ilm în, bo xatirî Xuda ba nawî kurdan mehw nakeyin û se'yî le ewlad û efhadiman keyin. Belke bibîn be însan.

28 Mayıs, Sene: 1329

Silêmanî
Ebdulkerîm

Be Te'sîrê Mûhîtî Maddî û Manewî Îlm û Fen

Dellên însan teb'en mutemeddîn e. Feqet em te'bîre muxteser e. Çûnke fil-waqîh însan ba teb'en mutemeddîn bê, zerîf le eqil û marîfet da birja bê. Feqet daîma legel du çîšta qaîme. Ewwel be tenya kes najî, le ber eme ke çûnke hemû anê muhtace be enwaî çîştî xoy be tenya qabîl nîye. Tedarekî hemû ihtîyacatî xoy bika kewa bû, debê legel cemîyet da bijî. Duwem, bo tewawbûnî eme natewawî hemû weqtê hewl eda ke bigate meramî dillî xoy. Kewa bû medenîyet legel em du şîtane da qaîme, behisman le mûhîtî maddî û manewî kird. Mûhîtî maddî çî ye, tewawî heyatî îqlîmî memlekete, wezîyet û ehwalî coxrafya ye. Mûhîtî manewî çî ye, mûhîtî manewî heyatî îctimaîye ye, yanî ew milletey ke her yek le ême ehzay ew cemîyete û daxilî ewîn, hemû roj legel ewan dadenîşîn, qise dekeyin. Qetîyen tesewur nakirêt ke yek lehze legel ewane le halî temas û îxtilat da nabîn. Ême zallîn be ser ew da ewîş zalle bi ser ême da. Zaten manay temas û îxtilatîş debê wa bê, mûhîtî manewî, gahê dewlemend, gahê feqîre, gahê le terbiyey mearîf da muterreqîbe, gahê muflîse gahê legel bedîh û mealî da meşxûle, gahê xerqî sefahate. Mûhîtî maddî, ya sermaye ya germaye, ya nizîk behre, ya dûre, ya şax û daxe ya sehray safe, ya çol e, ya qelebalix e, ya feyz û bereketî heye, ya nîye. Meşhûre delên ehalîyî memleketê ke germa bê, xaw û sist debê. Çûnke bo mûhîfezey heraret bedenî debê kem se'yî beka. Memleketî serma le eksî ewe, weqit le

ehlî Yemen û Kurdistan yekin. Mûhîtî manewî eger dewlemend bê, le pêş hemû kes da nailî huqûqî sîyasîye debê, wekû îngiliz. Xo eger feqîr bê, le paş hemû kes nail debê. Wekû ême, wekû Rûsya. Dîqet fermûn lem du mîsale ke etwar û herekat û ef'alî însan, gahê mutewellide be quwwey hakime. Be fikrî muhakeme em du quwwete ke mûhîtî maddî û manewî û quwweyî muhakemeye, tesadufî û keyfî nîye. Ewîş tabîî ehkam û qaîdeye kewa bû fikrî beşer, herekat û ef'alî însan, tabîî ew hukme ye bestawî ew qaîdeye wabesteye be îlm û fen.

Lem toze muqeddîme derkewt ke îlm û fen sê new'e. New'î ewwel mûhîtî maddî ye, new'î duwem mûhîtî manewî, new'î sêyem maddeî ehkamî heyatî beşere. Ehkamî heyatî beşer wekû çî, wekû îlmî rûh, wekû îlmî terbiyey mindal. Witman îlm û fen, sê new'e. Em teqşîme, muxtesse be îlmî îctimaîyewe. Eceba legel îlmî îctimaî da, îlmî huqûq hîç rabîtey daxilî eleqey heye? Belê yek be yek nêzîkin. Çûnke erzîman kird ke însan daîma legel yek da le halî temas û îxtilat da ye. Temas û îxtilat, wekû çak û xirab, wekû xêr û şer, wekû heq û neheq, wekû mezerret û menfîet, em temas û îxtilate ke naylman kird, îlmî exlaq, îlmî huqûq, îlmî îqtisad peyday kird. We îlla be teniya nehate wucûd. Eger tallebî delîl bikirêt, zatê le her yek le ew kelîmane ke erzman kird, kafiye bo ew delîl e. Çûnke bi serahet, delalet deken ke em sê îlme, sebebî wucûdî temas û îxtilatin. Kewa bê legel îlmî îctimaî da, îlmî huqûq, cêgey mumtaze. Îlmî huqûq çî ye? Îlmî huqûq, ewe ta ke heq le naheq cîya

bika û enwaî zor e wekû huqûqî tebîet, wekû huqûqî mewzûe ke du new'e, xas û 'am. 'Amîş duwan e; daxil û xaric. Înşalleh te'rîf emane be cîya e'rz dekeyin.

**Silêmanî
Ebdulkerîm**

Cotkarî

Gelî bira! Gelî hevalan!...

Îro ji wî şerî, ji wî halî em pirr xopan bûn. Em pirr reben bûn. Destê me da tenê cotkarî mayî be, me gişa zanîn ger îro ji wan kiriba, da azad-bûna me wisa li ser cot e...

Îro destê me da tenê aletek kevin heye. Ev jî kalê me yê kal dîyine "Hz. Adem Aleyhîselam" çêkirîye. Em bi destê xwe ve bernadit. Hûn dixebitin: Bi zivistan û havîn derê xwe dajon û diçînin, tînin li bêderan dikutin, dipîvin didirûn ku tovê xwe deranî be yan nederanî be? Kîjan sal e ez zanim; kêlek genimê me du kêl avêtîbû.

Erdê me pirr e. Xwelîya me baş e, ava me heye.

Em çi ji wan kar dikin? Bi tîrîn. Çarekî bihesînin! Îro ji alîyê din da yek diavên çil hiltînin?... Erdê wan hindik e, helisî ye. Wan dîsa dixistin, erdê xwe pahn çêdikin. Vala nasekinin, xurt diên. Carekê herin nava Firengîstanê hemû çi pê bikirîn:

..

Alet ku mîna aletê me nakeve çavan bive, wana vî şikandin şewitandin. Li wirê hilandine. Kes navê evî jî nabe bîra qet.

Nav gundekî wan ê piçûk, bi gundîyerekî wan ê belengaz dîsa makînekî ji xwe ra peyda kirîye. Cotê xwe bi vê çê dike.

Hûn jî bibîzin. Çavê we jî vekirî be. Îro zadê me ji me ra bes nayê, ji welatê ejnebîya bi me ra gelek arvan

tê, xwarina me, cilê me, her tiştê me vana dişînin.

Hûn jî karî kin. Îro hûkumet ji me ra ewqas makîne şandîye bi erzanî, mefiroşe. Kî ji me kurmancan dihere li rûyê wan dinêre.

Şixulandina makîne baş e, ne xerab e, ne gune ye!. Kî ji me bibêje ku meşxulyetin gune ye, ewîya derew dibê, tişteke nezane.

Ez ji we hêvî dikim; ji eşîrê kurmanca hêvî dikim:.

Sakûlê (zarokê) xwe bila bişînin xwendinê. Wan lawê me bîn li ser cotkarî bila bixwînin. Bila bizanin, paşî bîn nava Kurdistanê bixebitin.

Gerek hûn jî hêdî, hêdî ji vana peyda kin, carekê başbûnê wî bilênin, qezenc bikin, erdê me baş bê kolanê, bêndera me bila mezin be, paşîla me bila tijî be.

Fî 14 Mayis, Sene: 1329 (27ê Gulana 1913)

Dîyarbekirî Necdet

Çîrok

Şewêş, kurê şivanekî ye. Bi xa deh salî zarok e. Belê pir çav vekirî ye.

Şewêş diya xû nedîye. Bavê wî reben û belengaz e, qet tişteki wan tune ...

Tenê meteke Şewêş hebû. Ew pîrek bû. Şewêş carna bal wê diçe. Dilê meta xû hênîk dikire.

Şewêş nola sakûlê gundî teşqetî nedikir. Bo kesekî da tişteki nedigo. Tim bi xa û bi xa bû.

Gel hevalê xû baş diçe. Bo wan ra gotina dilmayî nedigo. Heta êvarê di nav gundî bêdeng digere, dilîze, roja xû derbaz dikir.

Ew çêbûna Şewêş pir xweşiya gundîyan diçû. Hemû Şewêş hez dikirin. Rîsipîyê gundî her ro ewî mala xû dibir. Xwarina wî dida. Bo wî xweyîti dikir. Her kesî jî ew zarok qenc e, jîr e digot.

Şewêş her ro êvarî da ser rêya bavê xû diçe. Hêvîya wî dimîne. Wekî bavê wî tê pêşîya wî dibeze. Bi xû ser kêlekê bavê xû davêje. Destê wî digre. Maç dikir.

Bavê wî jî herdu çavê kurê xû maç dikir. Dilhênîk dibû.

Rojekê Şewêş dişa ser rêyê (ve) çû. Hêvîya bavê xû bû. Gavek buhûrî. Roj çû. Hemûkî tarî ket. Bavê wî hêj nehatibû.

Şewêş nava wê tarî da tenê ma. Dilê wî lez dike carcaran guhdarî dikir. Bavê xû gazî dikir. Tu derê da dengê nedihat.

Şewêş cîkî rûnişt. Bona bavê xû girî, paşê bi xû ve çûbû.

Bavê Şewêş hêdî hêdî ji aliyê tewlê da dengê pezan deştê girtîbû. Şewêş wî dengî bihîst. Rabû. Gazî bavê xû kir:

“Bavo! Bavo!”

Bavê wî jî:

“Ah Şewêş lawo tu yî? Tu wê derê yî?”

Şewêş:

“Herê bavo ez im.”

Bav:

“Were bal min, mêrikê kurê.”

Şewêş bezîya bal bavê xû, çû deştê wî girt. Maç kir. Paşî go:

“Bavo tu îro bo çi wisan dereng mayî? Bona çi zû nehatî?”

Bav go:

“Kurê min pezan tê nexwaribû ez jî piçek westî bûm lema derengî mam.”

Şewêş go:

“Bavo, ez gorê tu êdî wisan derengî nemîne. Tu zanî ku mal da kes tune. Ez bal kê bimînim.” Girî ... bav .. girîna kurê xû dî. Birîndariya dilê wî, nû bû. Ava çavê wî vala bû.

Şivanê kal bi xa hat. Serê Şewêşî nav herdu deştê xû îstand. Ava çavê wî paqij kir. Radimûsa. Paşî go:

Kurê min, Xudê mezin e. Mirazê me jî dide...

Paşî deştê kurê xû girt. Hêdî hêdî hatine gundî. Şivan, pezan hewş da kir. Paşî gel kurî xwarinê çûn. Mala wa da lihêf, balgî tişteki wisan tunebû. Tenê milêkî hebû. Bav û kur paxilê hev ketin, bav milê xû bo

Şewêşî balgî çêkir. Şewêş jî serê xwe
ser sînga bavê xu danî. Milê xwe jî
ustûyê bavê xwe avêt...

Dawî heye....

Fûad Temo

Dema Kalê Me-Çaxa Me- Dema Tê

Gelî bira! Berî hemû tiştî lazim e
ku em dema kalê xuna bizanin heya
nuka her kî ku bapîrê xu, mezinê xu
nas nekirîye mirîye, em tenê heya
nuka bav û kalê xwe nas kirîne.
Bona vêya em jî hewqa şûnda mane,
tenê navê me maye. Ku husa biçî
çend sal şûnda em jî bêne kuştin.

Bona vêya berê berê ez qasî
zanim pêşiya xuna, em nûka di çi
çaxê da ne, dawiyê em çi nû bikin,
dê çi nû bibe bêjim. Hêvîya min ji
ciwanê kurmanc heye ku bona vana
çi zanin bera rokê pêşda bêjin, em û
xelkê kurmanc giş hîn bikin.

Em kurmanc û File pêşiya me bi
hev ra diçe digîhê “Asûriya”. Asûrî
berê hukûmetek pirrî mezin bû.[]
Hemû hukûmeta wê çaxê kesî
nekanî bû li ber Asûriya serî rakirana
fena Awrûpaya nûka çi bigotana, êkî
bêje na, tune bû.

Xwendin û nivîsandin di wan da
qediya bû. Em zanin ku mirovê çuqa
bijî dawî tim mirin e, hukûmetek jî
husa yî, ciwanek jî fena wê asûrî jî
hemû demê xu derbaz kirin, ketin
ber xirîna mirin. Wê demana
“Hezretî Îsa” hat dunyê, wê çaxê jî
kurmanc û File ji hev neqetiyabû,
paşê ko “Îsa” ji dunyê sehaba
başiyar li nav asûriya “Dînê
Muhemedî” ji wan re hîn kirin dan. Ji
Asûriya hinek bi sehaba qayil bûn
derketin ser çîya; xundin, nivîsandin
û xu kirin ji wan ra gotin kurmanc,

hinek ma li nav ji wan ra jî gotin “File”. Ev gotin dixaz ku kurmanc û File ji berê da heya vê gavê li nav hev da ne, tim û tim huqûqa wan bi hev ra heye. Weqta berê ku min li jor go: Zimanê me, nivîsandina me, xwendina me, tev da, tev da gelek tiştê me hebû, paşê ku “Ereba” em kirin bindestî, me tenê zimanê xu berneda, wekî din çîyê me hebû me ji giştika dest kişand, heya îro jî em bi edeta ereba ra xudî dibin, zemanê ku ereb jî xu wenda kirin em îcar ketin nav lepê “Roma” heya vê rojê em di bin baskê Roma da ne, bi vî halê xu em fexr dikin. Lê meazellah hukûmetek ne ê Îslam em bigirtana. Ji Xudê ra şukur be ku em jî Îslam in bavê me roma jî.

Pirr, ne ji me ra çêya roma gihaye me, tim bi me ra xebitî ne, tiştêkî xu ji me neveşartine, ew kulê me, em ji birînê wa da qenc kirine.

Xwestin û hêviya min ji viya şûn da jî, tim û tim wê weha biçê. Lêbelê tu cara em ji xu ra nebûn mirov û me ji xu ra zimanek nedî xeveroşkek çênekir, me pêşîyên xu nas nekir, heya îro navê mezinê xuna hîn nekirin.

Îro, ereb, rom, File hemû xelkê ku di bin navê osmanî û Îslametê da ne, tevda xu û mezinê xuna nas kirine, xebitîn pêş da çûn. Tenê tenê em xûlîserê kurmanc şûn da man. Çi civatek, çi xundinek, çi kitabek, çi jî navek çêyî ji xu ra nedîne; tenê kurmanc nebûne xwedî tiştêk.

Çend sal berê viya mezinê kur-

manca du-sê civatan vekirine, [hûn] zanin vana çer kirin? Ez ji we ra bêjim: Qasî çend sed gihandin hev. Dawiyê ez mezin im tu piçûk î gotine -vaya nexweşîyekî kurmanca tev da- li hev nekirine, fena mistek nok li erdê belawela bûne. Bi vaya ne bona navê qerara, bona navê kurmancî xerabî kirine, navê kurmancî kirine gihandine bin heft qat erdê, em zaroyê kurmanca ponijandin em ê tev da vî navî çito rakit, bi ber xîn, bifirînin bînin ezmana vaya bû. Hîn salek nebû em hatin cem hev, me şêwr û mişêwirê xu kir, me bi hev ra qise kir, me xist serê hev ku ji me ra civatek lazim e. Me dest da hev; me pirs da hev hemû bi hev ra em xebitîn; me serê xu li kevira, zinara li serê xu xist, me civatek vekir. Bawerîya we ji Xudê hebe xencî çend ciwanan, kurmanc heya îro yek tenê ji mezina nehat û nego ku hûn kî ne, çi dikin? Çi lazimîya we heye?

Em jî li ser erzê wan, ji goştê xu jêdikin; ji qirikê xu dikin û dis-ekin. Bira dengê me bê we gişkan gelî mezin û [yê] dawayê mezinatîyê kurmancî dibînin. Heya îro me dipa hûn li xu danaynin û nehatin, îcar jî bona recûyê em bîn wê derê, derî bi derî em ê li we bigerin, hûn jî her çi ku ji we tê Xudê û pêxember dihebinin destê xu yê rind û çêyî ji ber me mekişînin.

Metirsin hûn çiqas bidin em ê dîsa wan bona we bela bikin. Em parsa mezinê xu tu cara navêjin çolê: “Em ê pars kin ji derîya, bidin xêra

mirîya” ta kî yekcar we xû da qer-
axa, bawer bikin em zarowê wena,
çek û cilê xuna, sol û kolosê xuna
bifroşin, fena şêra li ser parsê xu
bisekinin, tu cara futûr jî nayên.
Tenê hewqa bes e ku zarowê mena
bera pişt me ji me ra xeber nedin,
kufîrî û nifîrîya nekin, me her tiştî,
heya bi xunê xu gihê dabe ber çavê
xu dixin, tenê ji we gelî mîran û
axalerê kurda em tişteke dixwazin:
Destê çêyî hewqa bes e, werin gorî
zarokê xuna bikin, em hemû
Kurmanc mezin û piçûk, kal û ciwan
dest bidin hev bi hev ra bixebitin, wê
çaxê çireyê pêşîya me ê bişewitê,
ronkayî bibê; em ê tim û tim pêş da
biçin we dewleta me wê çaxê hebin,
pirr wê ji me xizmet bîne, em ê hebin
pirr kêrî wan bibin, çê û xerabê xu ji
hev biguherin, tu cara kesê nekanî
bikevê orta me û hukûmeta me be.
Na ku em dîsa fena berê xu û hevû-
du bixapînin, guh nedin ser tişkî, kir-
yarê xuna nekin, bêziman, bêkitab
bisekinin, devê xu vekin ban Xudê
kin, nexebitin; em ê yekcar rê da bix-
alîfînin, ber xu yekcar tarî bikin.
Gelî camêra! Bira digel min bi we
hemûya pêşîya me reşî û neyarîya
me nekî, rûdinên li ser serê me sek-
inîne; şev tarî kirine rûdixînin. Dîn û
îmanê me, erz û namûsê me; bang û
nimêjê me bi destê zorê bi qelbê ser
haç û çonga Xudê bixebitin. Em
nexebitin; çavê xuna çar venekin,
bawer bikin Xudê nastrîne, zîra fer-
mana kerîye me:

“Leyse lîl însanî îlla ma sea”

[Ji bo meriv, ji bilî keda wî tişteke
jê re tune ye).

(Dawî heyê, li hejmarê 2an)

Xezal

-Dîwanî Şaîrê Şihîrê Hezretê Nalî-

Sewda zedeke zulfî ezharî lekin peşme
Dûr lew gulle bêxare gulzarî lekin peşme

Sofî ke giranbare bêmexz û sebûkbare
Sûfpoşî xemî bare ew barî lekin peşme

Dîwane ke şeyda bê tûkî serî mewda bê
Qet hiçî li ser nabê destarrî lekin peşme

Sîyeh dil bêmêmîne safî wekû ayîne
Mestûre be, peşmîne esrarî lekin peşme

Aşîq ke deka rawî, zulmatî şewe dawî
Mujganî terre çawî bêdarî lekin peşme

Sofî çî ye îşî to, her ka ye heşîşî to
Aşîq wekû rîşî to hewsarî lekin peşme

Çend wasî'e em zihne eflakî têda rrehne
Ecyalî le la î'hne edwarî lekin peşme

Nalî ke nemed poş e mestane û serxoşe
Xamoş û nemed poş e eş'arî lekin peşme

Sirîşkî min ke sêlawî xubar kêwî hamûne
Were serçawekem birwane wek awêne rûne

Munecim ger kes û laşey lekin şeyêke
nazanê
Ke em eflake çend lake ke me gerdûne çend
dûne

Le dewranî tebîet da le gel şûrî felek cûte
Le mîlya çemberey dewran tewqî çerxî
gerdûne

Le sayey şexsêkî sayebilind asûdeye şarê
Bellê xîttey Silêmanî sewadî zillî gudrûne

Were seyîrî xiyabanî riyazî defterî Nalî
Ke sef sef mesre'y berceste rrêzî serûy

Saqî be meyî kuhne li ser adetî newbe
Bişkêne be yek tewbe du sed matemî tewbe

Qeh qedehî gerdişî gerdûn deşkênê
Barî ke debê mû'teqîdî gerdişî edebe

Ey nefsi merayî çî giranbare tekalîf
Bo xelqî dekêşî ke her rîşî cidew be

Buxzî le feqîran çî ye qurban wekû qesab
Bew xezî û bez û rîşwete ey hîze qelew be

Esbî nefesî dêt û deçê germe î'nanî
Ey mestî rîya sa hellse hişyarî lew be

Wek dastaret ke hete meylî helatin
Serkirdey roj be, her şew rehzenî xew be

Nalî mebe aciz ke em edwere sebcure
Saqî kereme yek be yek, newbe be newbe

Şikencê e'rz û tîrepêçî zilf bê serencame
Meselî tûlî emel umrî xezîr zincîrî sewda me

Beşerr hatin reqîb û muddeî min xoşî xoşî me
Ke de'wayê le her layê bikujrê sûdî Îslame

Îşarem kirde ebrûwî ye'nî mihrabî keçî fer-
mûy
Eme qibley temamî alem û cêy sucdey îmame

Le sayey rûy towe Şam e xelqî zulmetî subhe
Le şamî zilfî towe subhî emîne zulmetî Şame

Le ab û tabî eşk û ahî xomda mislî bîryanî
Lebatî puxtegî sûtam û êsteş pêmlê dellê xame

Nîşaney puxtegî bédengîye Nalî eger puxtey
Be huccet tey bike name, bi xîdmet tey bike
xame

Aşîqî bédill denallê meylî gîryanî heyê
Bêşîke hewre tirîşqe tawî baranî heyê

Çawî min dem dem derêjê awî saf û xwênî geş
Da billên deryay Umman dûrr û mercanî heyê

Asimanî husnî mehbûbim le ebrû zilf û rû
Her hilal û her şew û mahî tabanî heye

Her bê yasînî her bi derxed da bilên
Le'î rimani heye le'î rimani heye

Wehşî ye lêman ber te'ne reqîbî segsîfet
Raste her zîrûh bo weswese şeytanî heye

Dil muşebbek bû li ber nîşan û êşanî mujet
Heyfe qurban axir em nîşane êşanî heye

Lehzeyêk û lemheyêk çawim be çawî nakewê
Kê dellê wehşî xezale meylî insanî heye

To eger hestî le cê rawestî û kafirîş
Dên dellên be Xuda qiyamet raste hellsani
heye

Faris û Kurd û Ereb û her sêm be defter girtuwe
Nalî êmro hakimî sê mulke dîwanî heye

Kewa îdarey yektayî dellêy xurşîdî afaqe
Mellê Xurşîdî afaqe, billê mîhrî kewa taqe

Reyahîn perçem û lale kulah û yasemen turre e
Benîşe xall û nêrgiz çaw û gull rruy semen
saqe

Binazim dilberî xom çende bêeybe, çi pir
wesfe
Be çaw mest û be dil huşyar be ebrû cût û
hem taqe

Heway aheng, qedûqamet terîq cem'î zuh-
hade
Qed qamed be lehcey rastî tubay ûşaqe

Be zulfî to ye pêweste le min dill ger perîşane
Be ebrûy to ye peyweste le min taqet eger taqe

Be nehrî kewser şîr esel çend tîniwe sofi
Lebî Nalî du çendan bo lebanî le'îli muştaye

Gulbînî qedit le qubey sîne xunçey kirduwe
Xunçe bem şîrîne qet ney şekir neykirduwe

Nexlî balat newbere û bonî şikofey kirduwe
To ke boy şîrit le dem dê em memet key kir-
duwe

Qametî nexlî be şîr e malî' pey kirduwe
Nexlî bînêşî memet şehdî spî qey kirduwe

Sêb û ruman pêkewen ya baxeban wey kir-
duwe

Serûyî hênawe le sêb û bey metrîfey kirduwe

Xoş be her du dest dem girtûye oxzey kirduwe
Kizb û tohmet, ifîra û buhtan ke tewbey kirduwe

Nalî çi mindalane wey wey kirduwe
Gerçî hoy ke tîre bew sîre şikûfey kirduwe

Serî zulfî ke rîştey umrî Xidrî nîwe hew da ye
Çi hewdyê ke her helqey dused zincîrî têda ye

Bîrot tîxêke û wesmey seyqelî û silk û mûkare
Ke îşwey cewhere remz û îşarey awî sewda ye

Be naşey sermestî weha û mexmûre
Nezanîm xew le çawit da ye, ya çawit ke
xewda ye

Henasem zulfêke la dawey meylêkî nekird çawî
Nesîm engut û şew rrabûrd û nêrgis her le
xewda ye

Le dewrî to ye ey Xurşîdê pûrtewbexşî şew gerdan
Ke Nalî wa le halatî mehaqî mahî newda ye

Her ser mûy bedenim lerze temnayêke
Gerdişî tûkî serim hêllekî sewdayêke

Ne duristêkî nefisî şorîş nayê nayê
Her yeke new'e senanêke be menayêke

Helqe helqe ke daw kemendî zulfî
Bew dilî xeste ke wabeste be hewdayêke

Her deme ferşî kesêkî keye bêmehr û nîkah
Dûr le çakanî eceb fahişe dunyayêke

Nalî asûde nîye tûle nemamî umrit
Be nefes dêt deçê eslî li ser bayêke

Ey qeley mahim ke dellêy ewcî birûcî
Wey qûlleyî dûrî ke dellêy qametî û'cî

Wek qafî zemîn îkmalî tereqqî
Wek burcî sama layqî îqbalî e'rûcî

Ey ahûy nadîde be tesîrî muhîbî
Ya gewherî esdafi weya quwwetî durûcî

Bo meclîsî yarî sebebî şewq û sîracî
Bo raw û siwarî e'lemî zîn û sirûcî

Sed heyf le bo ke'bey husnit ke le serya
Necaşî xetî hatuwe nezdîke xerûcî

[Îdris Mawe]

Xwendin û Xebat

Her nefse Kurd îro çavê xu lazim vekî
Diz hat gihîşt neqebê tedbîra xu çêbikî

Dev vekirinî gura dîkin me wenda bikin
Hêlekê cehlê me.. Hem Ewrûpa hêlekê

Hîn nebes me ra ev xewnê xeflet pîsî
Dawî li me neçûye guh bidin kelîmekî

Tedbîra xo çêbikin hewesê bikin, dil bikin
Mekteb li her cî vekin xundin bidin
sêwlekî

Rabin ser xu carek dişmin gişk helkedor
Civîyanê li serê me tev da bixapînin
carekî

Mebin feqîrê dewletê tevda bikin xîretê
Xu hilkêşînê xefletê her çi eşîrê bikin
yekî

Hûr û gir yek bi yek navinco hemd bikin
Nav wa da kî zanî îş her yek eşîr mîrekî

Hûn xu ra wekîl bikin namûs bikin, dil bikin
Îşê derbaz bûyî ser çê û xerab êşekê

Gişk zanin nav musulman kurmanc xu vê
Bi hev ra nabin yek eşîrekî gundekî

Xundina me rast bikin, çê û xerab nas
bikin
Her şûxle derbaz bikin, çêbikî xundin
bikî

Mekteb li gundan vekin, zarowî xwendin bidin
Cot bikin her kar bikin, gişk li qezenç mêzekî

Dunya îro qulibî ser xundin û ser pere
Her çî kê îro dewlete jêra nikanî qet yekî

Iro bigerî Fila ji sedî yekî xundî
Em nav xu kê bigerin tenê ji hezar yekî

Xundin li ciyê teng da derhal digihê
merîya
Xundin li her hewayî xelas dike ji tengî

Mexsed li va gotina ser kar hem xundina
Hûşyar li ser xo bikin derwe hizir hoyêkê

Yarî nema bicib her millet ho derê
Gotinek ne lazim e ji wî zêde bêjin
kelîmekê.

Fazil Mûxlis Eşîrê Millî

[Hukuk Matbaası]

Müdür-i Mesûl: Abdülkerîm
Transkirîpsîyon û Wergerandin:
A. Meretowar - S. Azad Aslan

**SÎNEMAYA KURDÎ WEKÎ ZAROKEKÊ NÛZAYÎ YE;
HÎN DEST BI RÊVEÇÛNÊ NEKIRÎYE
(Hevpeyvîn)**

WAR: Gelo Behman Qubadî kî ye, kîngê û çawa dest bi hunermendîya sînema gerîyê kirîye û heta nûha çî berhem daye? Nav û naveroka wan çiye?

Behman QUBADÎ: Ez Kurd im. Ji Kurdistanê Îranê bajarê Banê (nifusa wê nizîkê çarsed hezar e û di navbera Iraq û Îranê de ye) û gundê Serdav'ê me. Sih û du (32) salî me. Zaroktîya min li ciyê ku film hatîye kêşandin li wan deran derbaz bûye, mezin bûme. Min li Zankoya Tehranê beşa sînemayê xwendîye. Berîya sêzdeh (13) salan min dest bi xebata sînemayê kirîye. Min bi kurtefilman dest bi hunermendîya sînemayê kir, sih û çar kurte filmên min hene. Ez çûme dibistanê, lê piştê ez têgeham ku dibistanê tiştek nedaye min.

Bi esasî ez di van kurtefilman de hînê hunermendîya film û sînemayê bûme. Hûn bi vê filma min jî dibînin; hemû kurtefilmên din jî liser jîyana însanan in. Filmên min hemû di wan herêman de hatine kêşandin, naverok û mijara wan jîyana gelê Kurd e; berhemên pêjin û zanînên ku gelê Kurd dane min, kambaxî û zehmetiya jîyana wan, bihurîya min û malbata min û hevalên min, êş û dijwarîya şer in.

WAR: Liser hunermendîya we bêtir tesîra kîjan ekol û kevneşopan heye? Nêzikayîya filmên we û Yilmaz Guney bi hev re heye gelo?

Behman QUBADÎ: Ez şopgerê tu kevneşopekê nîn im, lê tu ê bêjî tesîra wan liser te nebûye? Tesîra her filmekî liser meriv çêdibe, filma herî sivik be jî. Lêbelê ez girêdayî tû ekolekê, şopgerêkê, -îzmekê nîn im. Belê filma min realîst e, lê bi girêdayî ekolekî nîn im. Êkstoperîzma sînemaya Alman jî bi min xos

e, lê ez ne Ekistperîst im. Dogma sînemaya Danîmarkî jî tesîr li min dike, lêbelê ev tesîr umûmî ye, tenê îlham ji wan digrim.

Min filmên Yilmaz Guney temaşe nekirine, ez wî zêde nas nakim, min di demekê gelek bihurî de tenê filma Rê temaşe kirîye, lê wê demê jî min nizanibû ev film ya Yilaz Guney ye.

WAR: Gelo em dikarin bahsa sînemaya Kurd bikin, yan jî em dikarin bêjin sînemaya Kurd heye? Sînemaya Kurd ger hebe ew di kîjan qonaxê de ye.

Behman QUBADÎ: Sînemaya Kurd wekî zarokekê nûzayî ye. Hîn dest birêveçûnê nekirîye. Bi gelemperî jibo tevayî dinyayê em dikarin bêjin, kîngê ku li welatekî di salê de nîzîkê bîst filman bête çikirin wê demê em dikarin bêjin sînema li wê derê geş bûye. Belê, virda wêda hinek tişt çêbûne, lêbelê rewş pirr zayîf û paşve ye. Lê ez bawer dikim piştî panzdeh-bîst salan rewş dê gelek baş be. Ne tenê Behmanek, ne tenê Yilmazek, ... wekî din divê gelek Behman û gelek Yilmaz derkevin. Di Kurdîstana Îranê de vê gavê gelek xort bi karûbarê sînemayê re mijul in. Bi tevî ku ji aliyê aborî ve rewşa wan nebaşê, hemû jî bi cehd û fîdekarîya xwe vê xebatê dikin. Lêbelê em nikarin bêjin sînemaya Kurdistanî heye.

WAR: Li Kurdistanê Îranê xebatên rewşenbîrî û hunermendî bi taybetî jî yê sînemayê di kîjan qonaxê de ye? Li ber xebatên we asteng çêdibin gelo?

Behman QUBADÎ: Ez naxwazim bersîva vê pirsyara te bidim, lewra ev pirsyarek polîtîk e. Ez naxwazim polîtîkayê tevî vê xebatê bikim. Lewma ez bersîv nadim. Lêbelê piştî xilasbûna hevpeyivînê em dikarin bi taybetî bipeyivin. Lê bi kurtî ez dikarim bêjim ku di encamê de ev film li Îranê û bi Kurdî hatîye çêkirin, tu pozekî wê jî nehatîya qutkirin û Dewleta Îranê vê filmê jibo xelata oskarê endam nîşan daye.

WAR: Berîya nîşandan filma Dema Sermestîya Hespan* we çi dipa û çi bersîv girt? Lewra hûn dibêjin Senaryoya vê filmê nehatîye nivîsîn, her tişt berhemê xwezayîya jiyana leyîztikvana ye, ... mesaja ku we dixwest bi vî filmê bigehînin temaşevanan, gehîşte cîyê xwe gelo?

Behman QUBADÎ: Min gelek zêde temaşevan dipa û min dixwest li her derê dinyayê jî bête nîşandan. Ez ji zarokan gelek hêvîdar bûm, min bawer dikir dê gelek baş be. Gelek bawerîya min bi zarokan hebû, ez ji filmên realîst hîn bûbûm ku bi zarokan û mirovan re têkilî çawa tête danîn û çawa biser dikeve. Heta nûha min kurtefilm çêdikir, ev yekemîn filma min a dirêj e. Min gelek şik dikir, gelo temaşevan dê karibin 80 deqîqe tehamula vê filmê bikin yan na. Fîlma min gelekî bala Kurdan kişand û nêzikayîyeke dilînî dît.

WAR: gelo ji aliyê lîteratorê ve terza(rêbaza) hunermendîya we ya sîne-

mayê, em dê çawa binav bikin, binasin?

Behman QUBADÎ: Ez naxwazim xwe di çarçova lîteratorekê de bidime nasandin. Ev yekemîn filma min a mîtrajdirên bû, ez xwedî îdîakî pirr mezin nebûm. Ez dixwazim terza sînemayekê dramî ya pirr bihêz pêk bînim; ku ev film xwe bisipêre pelge û xîyalan, di navbera pelge û xîyalan de bawerîya temaşevanan bi rastinîya wê hebe.

WAR: Hun dibêjin wek derhênerê Emîr Kusturîca di- ecibînîm, di filmên we de tesîta wî heye gelo?

Behman QUBADÎ: Na. Filmên min û Emîr Kusturîca ji hev gelek dûr in, lêbelê gelekî hes ji wî dikim. Ji Anclopolis jî gelekî hes dikim, ji Keya Rustemî jî gelekî hes dikim, ... Ez ji wan hes dikim, lê heskirin nayê mana ecibandina terza wan.

WAR: Berîya ku hûn werin Dîyarbekir di derbarê vî bajarî de pêjin û ramana we çi bû û we çawa dît? Gelo Dîyarbekir xos e yan Mahabad?

Behman QUBADÎ: Ez kelagirî bûm. Jibo min pêkhatina xewnekê ye, dikarim ewqas bêjim. Û dîtina van însanan, bi taybetî jî ê zarokan. Gelek dişibin yên me. Tu xerîbîti nakşînim. Dema ku ez li Dîyarbekirê digeryam, min merivên di romanên Yaşar Kemal de dîtî.

WAR: Tû ji kerema xwe re dikarî derbarê xebatên xwe yên nû de agadarî bidine me?

Behman QUBADÎ: Di filma min a nû de zarok nîne, dê jin û mêrên gihiştî bileyzin. Bi taybetî mijara projeya min a nû; Mûzîka Kurdîstanê ye. Çîroka sê dengbêjan e ku qasê 1600 km rêyekî dirêj dikudin û di vê rêwîtiyê de li her gundî de ji alîyê gundîyan ve bi mêvanî têne mazubandin. Ev film jî wê li herêma Banê bête kêşandin.

WAR: Bi rêka Kovara WARê, mesaja ku hun dixwazin bidin hemû temaşevanan û bi taybetî jî xelkê Dîyarbekirê çi ye?

Behman QUBADÎ: Bila pirr herin sînemayê û temaşa filman bikin. Sînemayê wek hobi û meşxuliyetekê nebînin. Bi saya sînemayê merivin cûda cûda nasbikin, herêmên din nas bikin. Sînema çalekîyek e. Dema xwe vala neborînin. Jixwe jîyana me bi xwe di nav tengasîyên gelekî mezin de ye. Eger çend seet dema we ya vala hebe, wê jî bi tiştekî erênî biborînin.

WAR: Em ji we ra gelek sipas dikin bi navê Kovara WAR.

Behman QUBADÎ: Ez jî sipas dikim, hêvî dikim hûn di xebata xwe de serkevtî bin.

Etîmolojîya Zimanê Kurdî- V

A. UÇAMAN

L

la : 1. Ben, tayik, çerm: Jibo ku zirav û dirêj dibe wek ben, jibo ku benê yek qat-çiqas qalind be jî- pirr di ber xwe nade, zû diqete, jibona çêkirina benekî zexim, çend benê zirav lihev têtin pêçan yan jî têtin honan, wek qinab û werîs û kindir û wd. Ji wan ra têtê gotin dila, hîrîla ... 2. Bi zeman ev *la* dema ku di piştî reqamekî da têtê, dibe qatên wê. 3. La: Dema ku yek bixwaze yekî bide poşmankirin, jiber tiştêkî wî bide şermê, bi tenê wê demê parî zêde têtê dirêjkin: Laaa, min ji te ra negot ev îş nabe. ...

laçik: la+çê+k>laçêk>laçik: Ew şûmuda zirava dirêja ku jin li serê xo dipêçin, jibo ku porê wan bela nebe û lihev bête çêkin(z).

laçîn: la+çîn>laçîn: Tayikê li hev pêçayî. Bn. la, çîn.

laf : ev gotin ji "lêv" têt, yanî ev gotin ne gotineka ji dil e, bi bawerî û zanatî ye, belkî ev gotineke bêserûber e, ji qirikê berjor ji "lêv" hatiye derê.

lafaw: li+hev+aw(z)>lihevaw>lafaw: Barana pirr a gûr a bi bager û ley.

laflafok: li+hev+li+hev+ok>lihevlihevok>laflafok: Ew gîyayê ku xo li hev û li der û dora xo dipêçe.

lajî: la+jê>lajê>lajî: Ew tiştê ku jê dirêj bûye, neslê daye dewamkin. Jibo ku keç diçin maleka dî, ew di dewam kirina nesla dê û bavê da nayêtin jimartin, ji wan ra nayête gotin "lajî" yanî dirêjî û berdewamîya dê û bavê. Ev gotin Dimilî ye, Kurmancî jî dibêjin "law". Law: la+we>lawe>lave: Ew dirêjîya ku ji dê û bav ve têt, nesla wan dide dewamkin.

lal : Ew însanê ku, ji makzayîya xo da bûye, deng neçûye wî, bi pirranî evan însanê weha dema ku hêrs bibin dengê wan wekî; "le le, lala, lele" têtê der. Ji devê wan bê daxwaz û zanîn, wek girîna zarokan têtê der, ji ber vî hawayê ji wan ra têtê gotin *lal*.

lanî: la+nî>lanî: qûlik, kûnik. Ev gotin ji wê "la"ya ku, tiştêkî zirav û dirêj dide zanîn, hatiye girtin.

lat : erdê piçûk. Bn. welat.

lava/lavayî: li+hev+a>liheva>lava: Kêmkîşandin û histu danîna bi ziman.

law: li+hev-hew>lihew>law: Rind, qenc,... bn. lajî.

lawaş/lêvaş: lêv+aş>lêvaş>lawaş: Ewan însanên ku bi rojan li benda dora aşê di aşê da diman, bivê-nevê birçî dibûn, ewan kesan, ji wî ardê ku li dora kevirê aşê diciviya, hevîr dikirin, jibo ku maye(hevîrtirş) têde tunebû, pirr tenik vedikirin û li ser sêla kevir dişeliqandin. ... *Lêvaş, lawaş û lebaş* bi zeman bûne navê nanê hişkevayê tenik.

laxer: li+axur>laxur>laxer. Ew heywana ku bi kêrê kar naye û li axurê dimîne.

lazut: laz+qut>lazqut>lazut: Jibo ku *lazut* ji alîyê Lazîstanê dianîn Kurdistanê, li Kurdistanê navê wî *lazut* hate danîn.

M-m

ma : 1. Pîrsa bi daxwaz: Dema ku em ji merivekî ra bibêjin: "*Ma* tû filan îşî nakî? *Ma* tû filan tiştî weha nakî?" Yanî, tû filan îşî bike, te filan tiştî weha kire. Dema ku "qey" pêra were, dibe jibo famkirinê; "*ma* tû filan tiştî weha nakî?" "*Ma* gelo", jibo lomekirin û gazind e.

2. Carna ji *ma* bi serê xo jibo lomekirinê têt; wekî ku Seydayê Cizîrî dibêje:

*"Ma bi zehrê şekerî dostî bixunit carekî
Arzîhala ku nivîsî me bixuna cigerê."*

3. Carna ji *ma*, jibo nefya ebedî têt. Wekî ku Seydayê Cizîrî dibêje: "*Paşê wan gezmeyê çevhîn te mela pê kûştî
Ma xedengin dikirin li me îro eserê."*

maç: ramûsan. Ji dengê tabiatê têt. ...

maçlek: maç+li+ke>maçlik>maçlek: Ewan tiştê ku wê maçkirinê digihîne hev; movik, mafsîl, ...

madak: ma+da+ik>madak: Ew gamêşa mê ya ku bûye dayik.

maf: ma+ve>mave>maf: Ew heqê te yê ku li yekî maye, tû dixwazî wî heqî "ve" bikî, ew mafê min e; yanî ew "ma"yî yê min ê ku divê bête pişkafîn.

mak: ma+ik>maik>mak: Dêya ku ji wê zêdeyî peyda dibe.

makûk: mu+gok(gog)>magok>makûk: Ew tiştê ku mu lê hatiye pêçandin bûye wek gogê. ...

mal: ev kelîme ji "maliştin"ê têt. Dema ku em dibêjin "filan tiştî bimale", yanî pakiş bike." Herçî tiştê ku însan di wî da xwedîyê dayin û sendinê be, bi navê dê wî tiştî bipê, wî xwedî bike, yanî divê ew wî tiştî ji nepakîya dîtî

û nedîtî tevda bipê, ku malîştina wî xuya bike û bête gotin: ev tişt malê vî kesî ye.

Ew malê ku ji nepakî û destdirêjayîya dîtî têtê pan, dayîn û sendin, pê dirust be(wekî firotin, hîbekirin, jihevixistin, lihevdanîn) ew çî nêr be çî mê be, ew her nêr e. "Ev ga malê min e, ev bizin malê min e" ... Gava ku tu bibêjî: "Ev xanî malê min e", yanî ez dikanîm bi her awayî dayîn û sendin di vî xanîyê de bikim, lê gava ku tû bibêjî ev anî mala min e, yanî cîyê rabûn û rûniştina û tevger û razana min e. Gava ku tû bibêjî ez ji filan malî me, ev mal jî wek "xanî"yê me ye. ... Ev xanî malê min e; ez dikanîm bifiroşim, ... Ez têda bi malîtî dimînim.

malbat: mal+bi+het>malbihet>malbat: Ewan însanên ku malên wan li kêleka hev bin, jibo ku bi pirranî ewan malên bi vî hawayê di nava wan da merivatî hebû, da ku hev bipên. "Het", di Dimilî da têtê mana "kêlek, taraf, alî".

malês: mal+lês>malês: "Mal" koka kelîmeya "malştinê" ye; "lês" jî, ji koka kelîmeya "alîstin-lêstin(D)" tê.

malule: mu+lul+e>mulule>malule: Mu, hirî, pemu û hevdaya ku zirav û dirêj lihev têtê pêçandin dibe wek lûle, jibo ku bikevin keysa ristin û badana bi dolabê.

marpuç: mar+paç>marpaç>marpuç: Taximê serê xurtoma nêrgelê ku di wî da du têtê mijandin. Jibo ku xurtom wek mar e, ew taximê serê wê xurtomê ku însan bi lêvên xo bi wî dimijin, ew mijîna bi wî û mijîna paçikirinê wekhev in, ew wane(manzara) wekî ku însan serê marr bi qevda destê xo bigre û "paçî" bike. "Paç" a ku "ramûsan" e, ew jî dengê lêvan hatîye girtin.

masî: mas+e>mase>masî: Di zarava Dimilî de "mas" têtê mana "werim"ê, jibo ku masî jî wekî cîyekî werimî yê gîyandar xuya dibe, bi mana werimandî de navê masî hatîye lêkirin.

mastêr: mast+têra+k>mastêrak>mastêr: Ew tiştê ku mast têra dikeve meşkê, jê re "kovik" jî têtê gotin.

mat: ma+tê>matê>mat: "Ma", ji "mayîn"ê tê, zerf e. Ev herdu bi hev ve keli-jîne bûne yekdeng, ... Bi lêkera alîkar a -bûyin, mayîn, kirin- mana (di cî de mayîn)ê dide. ... Dema ku dibêjin: "Filankes di filan tiştî da mat bû(mat ma)", yanî têda sekinî, nikanibû jê derkeve. ... Min filan kesê mat kir, yanî min wî sekinand, ew nikanibû ji binê wî tiştê ku wî digot derkeve. Ew mata şatrancê jî ji vî hatîye, şah mat, yanî ew di malika xo de ma, dor jê hate girtin, ew ma têde.

mawe: ma+ve>mawe: Mûhlet; karekî, barekî, daxwazekî dema ku bê navbir, lipeyhev bête kirin, bête westin, bivê nevê westandinekî, giranîyekî çêdike. ... Mawe: mayîna bar û giranîya kar û daxwazên ji para ...

mayan: Ev kelîme ji "mayînê" hatîye. Ew tiştê ku tişteki di digûhêre, carna jî wî jî digêrîne dike wek xo û navê xo jî li wî datîne. Wekî; kevçîkî mast ku dikeve nava beroşekî şîr, ew wî şîrî digûhêre dike mast. Şîrdank û vergerandina şîr bi penîr, ew jî "maye" ye, "hevîrtirş" û "hevîr" jî. ...

Nûha mayeyê kîmyayî hatine çêkirin, di zemanê piçûkîya me da jî, eger kevanîya malê kevçîkî mast peyda nekira, şîrê wê dihatin hevîrtirş jî, ... Heyvan(heyî+van)-Ameyn>a+mayî>Mayan: Ew tiştê ku berdewamî hebûna wî bi wî dimîne.

maye: Ew tiştê ku dimîne jibo ku bihêle. Bn. heyvan.

mazuban: mêze+ban-van>mazuban(van): Ew kesê ku mêzevanê mêvan e, yanî mêzekirin; xwarin, vexwarin, pandin, nivandin û oxirkirina mêvan li wî ye.

mele(D) : mal+e>male>mele: Maliştin. Ew aletê ku bi wî xerca dîwar, sabana bastêx û êd. têne têdan.

melêb/malêb: mal+hev>malhev>malêv: Dimilîya vî gotinê "malêv" e û ew rast e; ew aletê ku kayê li erdê dimale, paqij dike û ewan tiştan dicivîne serhev.

melhem: mal+hem(hev)>malhem>melhem. "Mal" ji "maliştinê" ye; ewan tiştên ku di hev da têtin gevezandin, hev dixûn, yek ji wan çîye, nebelî ye.

melkis: mal+gez>melkis: Ew gezika ku cî û war dimale, pakiş dike.. "Gez": navê dareka bejinkin a bînxweş a nerm e, di çewlîkê çemê kêmaw da şîn têt. Li vê derê "mel", ji maliştinê ye ku paqijkirin e, hinkî cîyan raste rast dibêjin "gezik".

memem/memik: Navê serê tura şîr e. Ji dengê mijîna bi wê têt, yanî gava ku gede ji guhanê diya xo şîr dimêjin, dengêkî ji wê mijandinê têtê der, hela gede di girînê da be, ew deng, wekî ku gede bibêje: memm, memm, ... mem. Hem jî eger em baş bala xo bidinê, em vî dibînin; yek ji wan gotinên pêşîn ku ji devê gedeyê berşîr der dikevin kelîma "me" û "mem" e. Gedeyê kurdan vê kelîmê, ji dengê mijîna xwe ya bi memikê û dengê diya xwe, dema ku memikê dide devê wî dibêje "mem, mem".

mentaf: ben+di+hev>bendhev>mentaf: Di fonetîka Kurdî da dengê "m" û "v" bi hev diguhere. Ew tiştê ku ben di ser û bin da dibûhêre jibo bibe cil û cîrax.

mortal: ber+tel(tal)>mertel>mortal: Ev kelîme ji bertelê hatiye sivikkirin. "Tel-tal": keys, rast, fesal, talde, ... Mortal(bertal): Ew tiştê ku di şerê bi şûr û rîman da, herkes wê digre destê xwe yê çepê, bi wê xwe ji şûr û rîmê dijmin dipê, yanî gava ku keysa şûr û rîmê dijmin lê têtin, ew wê sêlê dike sîper, dikeve taldeyê sêlê.

mesane: mîz+xane>mîzxane>mesane: Ew torba ku mîz têda dicive.

mesîn: mîz+în>mîzîn>misîn: Çirkirina tiştê ron, jibo ku bi lûlika wê çir dide, vî navî girtîye.

meşk: mu+jê+ik>mujêk>meşk: Ew çermê ku muyê wê hatiye jêkirin.

mewuj: mêw+wuşk>mêwuşk>mêwuj(ş): Mêweyê hişk (wişk-D), fêkîyê hişk.

mexel: mux+hel(hil)>muxel>mexel: Ew cîyê ku pez û dewar biroj têtê têtin sekinandin. Jibo ku ewan cîyan pirr bi toz in û "mux" ji wan hel dibe, navê wan cîyê wusa "mexel" hatiye danîn, bi zeman "mexel" bûye navê rûniştî-

na heywanan.

mexer: mux+har>muxhar>muxer>mexer: Ardê(erdê) rûtê fire. Ardê weha, jibo ku av û lehîya baranê rûyê wê naşo, erozyon têde çênabe, ew her gav bi toz û "mux" e, ji wê re têtê gotin muxher(mexer).

mexeşur: mux+xişn+hûr>mexeşur. Werdana zad di bêjingê da, jibo ku "mux" û "xişn" û "hûr" jihev bêtin derxistin. "Mux" diçe xwarê, "xişn"ê sivik biser dikeve û kom dibe, zadê giran li bin wî xişnî dimîne.

mey: meyweyî>meywî>mey: Yanî ew tiştê ku ji mêmê/fêkîyê hatîye çêkirin. Di mîtosa dîtina "mey"ê da tiştêkî weha têtê gotin: Serleşgerekî komeka keleşan, fermana kuştina merivekî dide, di berê da li çolekî rastê mêmê tirî hatine(li gora hinkî nivîsaran di jêrê gelîyê Bedlîs da), newêrabûne bixun, gûvaştine û şîra wê hilanîne, piştî ku fermana mirina wî merivî têt, radibin wê şîrê bi wî didin vexwarin.... Piştî ku bi ser heşê xwe de têt dibêje: Ka hinkî di jî....

mêçik: mêm+çik>mîçik: Ew heywana ku mijandina wê çikyaye lêbelê hê jî şîr ji wê têtê dotin, ... Kevanî dibêje: pezê me hê nezaye, lê çêlekek û çend bizinên me yê mêçik hene, yanî ewana nayêtin mêmîtin, lê têtin dotin.

mêş: mêm>mêş: Jibo ku li ser tiştan datîne û bi wan dimêje vî navî girtî ye.

mêvan: mayî+van>mayvan>mêvan: Ev kelîme hatîye danîn jibo wî kesê ku bi mexseda mayinê hatîye cem me, ew kesê ku dimîne. Nemêzekirin û lê haydar nebûna mêvan ne itştekî însanî ye, bi hindikî tiştêkî ne li rê ye. Em vî jî bibêjin ku mêvantîkî heye, ew jî ne li rê ye; binêre li gotina pêşyan: Mêvanê mal di gund, xizanê poz bilind, kalê jina wî rind.

mêm: mêmê>mêm: Navê dara tirîyê, bi zeman bûye navê fêkî. Ew tiştê ku bi mêmê ve ye, jibo ku ji tirîyê pêve tu fêkîyekê bi mêmê ve nîne, êdî navê darê bûye peykê fêkîyê xwe, jiber vî hawayê têtê gotin: "Bexçê mala filankesî tijî darê mêmwan e." Dimilî dara tirî ra dibêjin "meyw-meyv", ji fêkîyan ra jî dibêjin "meywe-meyve".

mih: em di guhê dîyalektolojîya Kurmancî da vî dibihîsin ku "mî, mih, mîh, mî, mêşin" navê pezê duvmezinê mêm ye. Ez dibêjim ku bingeha vê kelîmeyê "mu" ye, lewra însan bi qandî şîr û goştê heywan muhtacê muyê wî jî bûye. Jibo vî, navê wê heywanê danîye "muyî", yanî heywana bi mu(ger çi mu bi hemî heywanan ve heye, lê ne hingê muyê mêmîninê zaf û nerm e). Bn. mêmî.

mij: mij, miz û mihtin jî têtê gotin. Ew hewayê ku av jê têtê mijandin, yanî ew cîyê ku bikeve, av ji wê dimije.

mijank: mu+jîyan+k>mujîyank>mijank: Ewan muyên ku wek "jî" sert in, li dora çavên însan û hinkî heywanan wek sinc in, ji wan ra têtê gotin "bijag" jî. Jîyan: Li vir pirranîya "jî"yê ye. bn. jî, mijag.

- mînder: Ev peyv ji "binderê" hatîye xerabkirin; ew cîraxa ku meriv wî datîne bin xwe û liser wê rûdine, yanî cîyê wê binê însan e.
- mizgîn: mêj+gihîn>mêjgihîn>mizgihîn>mizgîn: Zu gihîn. Di fonetîka Kurdî da "z" û "j" cî diguherîne.
- moda: Gûhartina reng, bi zeman hatîye firekirin, bûye gûhartina dayîn, sendin, tevger, xwarin, vexwarin û her tiştî.
- modik: ma+du+ik>maduyik>modik: Hemen hemen bi tevayî mirîşk, jibo ku hêka xwe dayne li hêkekî digere ku li ser wê rûne, hinkî mirîşk jî hene bi rojan hêka xo di xo de dihêlin. Jiber vê îlada mirîşkê, dema ku kevanî hêkan ji koxê bînin, ew hêkekî têda dihêlin, jibo ku mirîşk li ser wê rûnin. Ez dibêjim "moda" û "model", ji wî ketine nava zimanên rojava.
- movik: mu+ve+ik>muvik>movik: Ew tiştê zirav ê dirêj; ewan çend tiştê ziravê dirêj ê ku jihev têtin vekirin, yanî bi hev ve nekelandî ne. Mînak: movika pêçîyan, movika piştê, movika daran, ...
- moz: mu+zî>mozi>moz: Ew mêşa ku zîya wê wek mu ye, zirav e, nayête dîtin.
- mu: ew tiştê zirav ê dirêj ê ku di postê însan, heywan û hinkî gîyayan da zerûn dibe wekî por, purt, pirç û herf. Jibo ku purtê heywana bizinî, ji hemî purtan zeximtir e "mu", ji purtê bizinê ra bûye wek nav.... Ev palas muyîn e....
- muç: mu+çê(çêbûn)>muçê>muç: Jibo bihîstina dengê qasê dengê tevdana(hejîna) "mu" guh dayîn, bal dayin û haydar bûyin. "Muç", guh-dayina çêbûna hejîna tişteki, dengekî.
- muçnik: mu+çinîn+ik>muçinînik>muçnik: Ew tiştê ku mu diçine.
- mux: mu+ax>muax>mux: Ew toza hûra ku bi hewa dikeve. ...
- muxil: mux+hel(hil)>muxhel>muxil: Ew bêjînga pirr hûr a ku ard bi wê têtê wêtin, jibo ku kapek û ard jihev bêtin veqetandin, di wêtina ardan da "mux" "hil" dibe, jibo vî hawayê navê wê "muxil" hatîye danîn.
- mûjde: mêj+da>mêjda: Agadarîya ku zû hatîye dayîn. Ev kelîme ji Kurdî derbasê Tirkî bûye. Di zaravaya Dimilî/Kirdî/Zazakî de jî ev kelîme wekî "mijdanî", "mizgînî" têt karanîn.
- mûnbar: mîna+bi+mar>mînbimar>mûnbar: Ew rodîyê ziravê rû bibe, piştî ku nava wî bi dan dibe tijî, ew jî duz dibe. Ji bo ku bûye vajî, eger çend gav li dûr lê bête mêzekirin ew ji marê mirî nayête veqetandin.
- mûr: mu+rû>murû>mûr: Gava ku em dibêjin filan kesê mûrê xo kir, yanî wî muyê rûyê xo gij kir, zix kir.
- mûrûz: mu+rû+zix>mûrûzix>mûrûz: Dema ku têtê gotin filankesê mûrûzê xo kir, têtê wê manê ku muyê rûyê xo zix kirîye.

N-n

na¹ : 1. Di Dimilî da "na" ji "ena" hatîye sivikkirin. "Ena" jî, ji "a hana"; ku ew jî jibo îşaretkirina tiştê "mê" ye. "Nî, enî, enê, hanî" di Dimilî da jibo îşareta tiştê "nêr" e. Bi tenê ev heye: Di Dimilî da demîra tiştê nêr du tane ne: 1- "î, nî, enî" 2- "o, no, eno". Dîsa jî ew "na"ya ku bo rastandin û tesdîqkirinê ye, ew jî, eger di cîyê "weha"yê da were "ena" ye, eger di cîyê "wusa"yê de were ew "ona-ana" ye. Ez di nivîsarê Kurdan da vî dibînim ku devê xeberdanê û devê qelemê jihev vediqetînin, devê bi deng berê xo dide çend kesan û di vê valahiya bê dawî de wenda dibe(îro). Em devê qeleman -digel bê dengiya xo- bi sed salan belkî jî bi hezar salan li ser hinkî rûpelan bi çavê hinkî însanan ra dikenin, divê em pirr hay li xo hebin ku ewan înasanan jî bi devê xo bi me pirr nekenin ji nivîskarên kurdî hêvîya min ev e: Her kelîma ku tête nivîsandin, bila li ser koka xwe li poza qelemê birije, belkî qelem pirr di şermê da nemîne.

2. Di Dimilî da "na" di dawîya hejmaran da bête mana duqatbûna wan dide: yew-yewna, hîrê-hîrêna, çîyer-çîyerna, des-desna, çewres- çewresna, henzar-henzarna...

3. Di Dimilî da "na"ya di pey wê da zerf were wekî; naroj, nagam, nata, ... Ewan "ena" ne; naroc- enaroc, negam-ena gam, nata- ena heta,... Di nivîsandinê da, divê "e" li serê wan bête nivîsandin. Jibo çî em dê "ena ray" wekî "naray" binivîsin, her dengê ku ji dev tête der, bête nivîsandin, wê gavê tu kesekî nikare bi zimanê xelkê xwe tişteki binivîse, hela Îngilizî û Arebî bi temamî ji meyla qelemê têtin der. Ev rast e, ku hê jî tû zimanekî bi tevayî, rast û durist li ser raya xo bicî nebûye, bi tenê, divê em her kelîmekî heqê wê bidin wê, di nava çûnê da cîyê xo ew dibîne.

na² : Jibo tersê herêtiya zemanê nûha tête pêşîya her kirinî. Mînak: Ez nadim. Tu nadî. Ew nade. Jibo zemanê çûyî û zemanê hatî, "na" dibe "ne". Mînak: Min neda. Te neda. Wî neda. Ez dê nedim. Tu dê nedî. Ew dê nede. Di dawîya hevokê da "na" dibe "nîn-nîn": Ew kesê ku filan îşî kirîye, ez nîn im, tu nîn î, ew nîn e.

nak: di Dimilî da navê "navok"ê ye, "beq" û "gobek" jî bi kurmancî navê navokê ne. Bn. nûk.

nalîn: na+alî+în>nalîn: Ew kesê birîndar û nexweş dema ku dinale, ew bi wî dengî wekî ku bibêje: Na, nîn e(ji alîkarîyê re kes nîne). "în" jibo nîsbetê ye jî(zêrîn, zêvîn, parîn, doyîn, darîn,...). "Kalîn" jî ji (ka+alî+în) e.

nan: dema ku navê yeka bi tenê be, "mê" ye. Mînak:"nana bi deyn jibîr

- nabe". ... Dema ku fire bête karanîn, dibe "nêr". Mînak: "Min nanê filankesê xwarîye ez nankorî nakim." "Nanê genimê min baş e.
- nargele: nar+gul+e>nargule>nargele: Wekî gula henarê. Jibo ku ew agirê li ser tituna nêrgelê, dema ku nefes lê têtê xistin ew sor dibe, wê gavê dirûvê gula hinarê pê dikeve. ...
- narîn: hinar+în>hinarîn>narîn: Dema ku têtê gotin: "Filan xort narîn e, wekî şiva henarê ye. Filan keç narîn e, wekî gula henarê ye". Yanî di dîtin û tevgera xwe da wekî şiv û gula henarê têne dîtin.
- naser/naserê: nas+rê>nasrê>naser: Ew kesê ku di tiştêkî da bibe pîrekar, erbab, pîspor, ...
- nav: Ew gotin ku li tiştêkî hatîye danîn, jibo ku pê bête gazîkirin û zanîn her wekî: Barzan, Rêzan, Heval, Bêrîvan, ... Ev "nav" çî li "mê" çî li "nêr" hatibe danîn, ew bi xwe nêr e. "Nav" ku zerf be wekî "nava xanî", "nava zebeşê", "nava însan", ... Palga(îzafe) çî "mê" be çî "nêr" be, ew bi xwe "mê" ye.
- navbîn: nav+bîn>navbîn: Du însan, du malbat, du dewlet dema ku ne lihev bin, ew ê ku dikevin nava wan jibo ku wan lihev bînin, jî wan re têtê gotin "navbîn". Li vê derê "nav" ev a "mê" ye, "bîn" jî mesder e, lixweser naxebite, di şûna wî da dîtin e, zemanê wî yê çûyî tûne ye. Carna jî "navbenk" têtê gotin, wekî ku têtê gotin: "Filan û filan navbenka wan ne, ev ne rast e, divê bête gotin "nava wan".
- navcîtî: nav+cî+ti>navcîtî: Du alîyê nelihev ku hinkî dî di nava wan da cî digrin jibo ku wan lihev bînin, jî wan ra têtê gotin "navcî", jî îşê wan ra jî têtê gotin "navcîtî".
- naxir: na+axur>naaxur>naxir: Ewan heywanên ku êdî di axuran da bi alifê kadîne nayêtin xwedîkirin, jî wan her yekî ra têtê gotin "naaxur-naxir". Jibo ku wan heywanan her yek lixweser nebin xesar û xesaran nekin, li jêr çavdêriya gavanekî bi garankî li çolan têtin çêrandin. Di nava zeman da "naxir" bûye navekî tevayî jibo haywanê jî axur derve. Bn. axûr.
- naxû-naxo: na+xwe-xo> naxû>naxo: Jibo girêdana tiştêkî bi tiştêkî dî ve, yan jî tersê vî hawayê; "eger tû diçî ez werim, naxû ez nayim, ... Piştî ku tû naçî, naxû ez diçim. ... Eger em kûr bifîkin, em vî dibînin ku di van hevokên weha da hinkî gotin jibo sivikîrinê hatine avêtin.
- navno: nav+no>navno: Li vê derê "nav" evê nêr e. "no": Herçî haywanê ku(çî kedî dibe çî jî kovî be) diweşîne der û dorên xwe û wan dêşîne, birîndar dike û dikuje. Carna ev kelîme jibo însan jî têtê gotin. Wê gavê tiştêkî dî dide zanîn; gava ku em dibêjin filankes "navo" ye, yanî ew însan navê merivan bi "no"tî belav dike; navê merivan bi pîsîtîyê li der û doran dile-witîne. Her wekî ku têtê gotin: Navê gûrî bi notî, ... Bila çavê meriv

derkeve, bila navê meriv der nekeve. ...

naz: na+xwaz>naxwaz>naz: Jibo fîyet zêdekirinê vekîşandina ne ji dil. Di nava dayîn û sendinê da, gava ku em dibêjin "filankes wî tiştî bi vê fîyatê dide, lê nazê xo dike, yanî dixwaze hinkî dî jî zêde bigire, jiber vî hawayê divê nexwazîya firotina xo rava bide, ... Ew dikare vî îşî biqedîne, lê nazê xo dike, jibo ku rûmeta xo zêde bike, lavayîyên me pirr bigire, me ji xo ra zêdetir deyndar bike, naxwazîya xo di nikarbûnê da vedişêre. ...

nazan: Pirranîya "naz" e.

nazenîn: nazan+în>nazenîn: Ew kesê ku her îş û karê wê, her liv û tevgerê wê "naz" jê dibarin, ew bi xo ji nazan hatiye çêkirin.

nazik: naz+ik>nazik: Ew tiştê ku wendakirina wî, ji dest çûyina wî lê behane ye, jibo vî pirr haydarî, mêzekirin, xwedî derketin dixwaze.

ne: 1. Di pêşîya fîlê û mesdarê da were mana menfîtîyê dide; nebe, nede,...
2. Gava ku xebardan, lomekarî be, "ne" dibe emrê nekirina îşekî bi gûhartina îşekî dî. Wekî ku yek ji te ra bibêje "cixare nekişîne!" Tû jî dibêjî "ne tû jî dikişînî" yan jî tû dibêjî "de ne tû jî nekişîne". Di herdu gotinê te da jî, hevokên veşartî hene, wekî ku tû bibêjî: "nekişîne" tû jî "dikişînî"...(de nekişîne) tû jî nekişîne.

nebû: ne+bû+yî>nebûyî>nebû: Tiştê ku ji alîyê yekî ve çê nebûbe, li ser wî malkirin, îftîra kirin.

nekes: ne+kes>nekes: "Kes" di nava însanan da derecekî ye, lîmîtekî ye ku di dayin û sendina bi der û dora xo ra, her însan qandê ku têt, divê ji wî berjêr danekeve, ew însanê ku ji wî dereceyê jêrtir be, ew dibe "nekes", yanî ji rêza kesan derdikeve, dikeve rêza dewarê şemuz.

nelê: ne+lê>nelê: Ev jî wekî "netê" ye.

nerb: nû+ra+bû> nûrabû>nerb: Ew şaxê piçûkê ku ji gulîyê dara ve der têtê.
* Ev dara hanê nerbê nû daye.

nermijîn: nerm+pij+în>nermpijîn>nermijîn: Ew tiştê ku bi pijandinê nerm bûye, nîvpîjî bûye, yanî bi qandê ku nerm bûye, lê nepîjyaye, jêre têtê gotin "nermijî".

nerx: bn. erxê.

netê: ne+tê: Ew "tê" ya ku di têdabûnê da ye, ...xistin, ...kirin, ... tev zarf in, mana lêkerê, maddî yan jî mefhumî, di gûhêrin. Di vê derê da hinkî ji zerfîyê dûr dikeve, di mana qebûlê da têtê gotin. Mînak: Ev tişt netê ye.(Yanî nemeqbul e).

netil: ne+têl>netêl>netil: Ew du tiştê ku ne di têlekî da bin, dijê hev bin, ne li rêyekî bin.

nevok: ne+vek+o>neveko>nevok: Ew însanê gevezeyê tewşbêjê devçepel. Jiber van hawayê wî, divê devê wî neyête vekirin.

newçe: nav+cih>navcih>nawçe: Ciyê navîn, herêm, meydan, ...

Newroz: new+roz(roj)>newroz: Navê roşana netewî û sersala Kurd e, li roja 21ê Adarê tête pîrozkirin. "Newe>new" di zaravaya Dimilî da mana "nû" dide, "roz" jî di zaravaya Dimilî da mana "roj"ê dide. Newroz: Di mana *roja newe, roja nû* da ye. Mîtosê wê gelek in. ... Kurd, Newrozê di rengê roşana netewî da pîroz dikin. Kurd bi vê mîtosê wê pîroz dikin: Dibêjin ku di wê rojê da (21-22ê Adarê(z)) Kawayê çilingir Dehaqê zordest kuştî ye û Kurd jî bin darê zordestîya Dehaq derketine.

neynik: nihêrînik: Ew tiştê ku meriv lê dinêre xo têde dibîne.

nezar: na+zer>nazer>nezar: Ew çiyê ku zeraqê rojê nebîne.

nêr-mêr: nêrik: Di hinkî gîyayan da bizirxane tîk û sert radibe(wek pîvazê) wan gîyayê di li gora wî wekî ku "mê" ne.

nêrgiz: nêrik+zer>nêrgiz: Ew gula bibîn a ku pelikê wê sipî ne û nêrika wê zer e. Gelek gulên weha hene, jibo wê bîna xwe ya xweş, wê vî navî girtî ye.

nêrî: nêrê peza bizinî, jibo ku ew nîrê di faalê xo da bêhneka li der û dora xwe bela dike, nîrî, faalê nêrîtîya xo dîyar dike, di nava heywanê kedî da tû heywanekî hingê wî xo dîyar nake, belkî jî korbêhnîya bizinê ye...

nêwûrîn: ne+wêr+în>nêwûrîn: Ew tiştê ku tîrs yan jî şerm nahêle ku meriv wî eşkera û bideng bibêje, û dil jî jêr da kel dide bi gotinê, însan wî tiştî nerma nerm di ber xwe da dibêje, bi vî awayê kela nava xwe dirije.

nêz: "nêz, nêzik, nizim" ev her sê ji serîkî ne, herdu yên dawîn ji a pêşîn hatine çêkirin.

nêza: ne+hêz>nehêz>nêza: Ji hêz ketin, bê pertwî, bê pergal bûyîn. ...

nişter: nijd+der>nijder>nişter: Hûcum, êrîş, der avêtin. "Nişter", ew tiştê ku êrîş dike, avitina wî. ... Ew xwîna ku ji cî tengî êrîş bi derva da tîne, rêday-ina derketina wê di damarekî da, navê wê "nişder" hatîye danîn, paşê ev nişder bûye navê wî aletê ku ew rê bi wî tete dayîn.

nix : benê yek ta. Sênix: sê benê lihev badayî.

nivîn: niv+în>nivîn: Ciyê nivê, razanê. Di hinkî zaravayê Kurdî da dibêjin "livîn", ew jî, ji "lê nivîn"ê hatîye piçûkkirin.

nivîşik: nû+vej+ik>nûvejik>nûvîşik: Ew rûnê ku ji meşkê nû hatîye derxistin. "Rûnê teze" çûye Tirkî bûye "tere".

-no ¹: "no" bi dawîya navê cins û navê sîfat ve tete danîn, jibo gazîya gelanî: Zarokno! Keçno! Xortno! Gundîno! Cîrano!.... Carna di pêşîya wan navan da "gelî" jî tete danîn, wê gavê "no" dadikeve û nav dibe pirranî. Mîsal: Gelî zarokan! gelî keçan! gelî xortan! gelî gundiyan! gelî cîranan!...

no ²: Tûjîya xwezayî, çi fizîkî be çi ruhî; wekî: Sîr, pîvaz, sîrim, karud,

- îsot,...û wd. evan gîhayên ku di xwezaya wan da sohtin heye, disojin û tune dibin. ... Ev sîr, ev pîvaz, ev îsot; pirr "no"ye, yanî pirr tûj e, dişewitîne, disoje. Ji alî ruhî ve jî; dibêjin filankes "no" ye, filan heywan "no" ye, yanî der û dora xwe dêşîne, bawerîya wan jî xebardan û gera hêsa dişikîne, jibo ku bêperwa li çep û rastê xwe diweşîne. Bn. navno.
- nojek: no+ji+k>nojik>nojek: Ew kesê ku di jîyana xo de serserî be, her bi alî xo da bikişîne, ... her xwejin be.
- nok: nûk+tê+e>nûktê>nok: Jibo ku bi nokê ve tiştêkî wek nûkilê heye, evî nav lê hatiye danîn. "Nûk" ew tiştê ku hatiye dîtin; "tê" wesfê zerfîtiyê dide û "e" jî ekê nav çêkirinê ye.
- noker: no+kar>nokar>noker: Xizmetkarê nava malê, şagirtê ber destê westa.
- nohut: ev kelîme ji Kurdî derbasê Tirkî bûye. Bn. nok.
- nûçe: nû+çê>nûçe: Ewan tiştên ku nû çêdibin, ji deng û gazîyên ku pirrê însanê derûdor li wan guhdar in.
- nûk : dengê ku tête der ji sert lêketina tiştêkî tûjê piçûkê nemadenî, li tiştêkî sertê dî. Gava ku em bixwazin wî dengê tabîî bi devê xwe bikin deng, em dibêjin filan tiştî got "nûk". Ji vî dengî gelek kelîme hatine çêkirin, wekî: nûkûl, nok, nûkte, nuhut, nik, ...
- nûkûl: nûk+hil> nûkhil>nûkil: Ew tiştê ku bi wî tiştêkî ji cîyê xwe tête hilanîn.
- nûkte: nûk+tê+e>nûktê>nûkte: Gava ku ji nava tiştêkî rasterû, tiştêkî veşartî yê ne li rû, bête dîtin, ew jî wekî dengêkî ku ji wî tiştê rasterû ji nişkava derkeve....
- nûq: tiştêkî ku li ser avê ye, gava ku parîkî ji nîşka da parîkî jî sert di avê da here xwar, rûyê avê di tijîkirina valayîya şûna wî da dengêkî derdixe, gava ku em bixwazin ku em wî dengê tabîî bi devê xwe bikin deng, em dibêjin: avê got "nûq". Jiber vî em dibêjin filan tişt "nûq" bû, filan kesî xwe "nûq" kir çû binî. ...
- nûqte: nûqt+a>nûqta>nûqte: Dengê ketina dilopa avê li tiştêkî ne pirr sert. "a" di vîra da parekê nav çêkirinê ye. Jiber ku cîyê nûqta avê di nava sayatîkî da rengêkî dî yan jî ravedaneka dî çêdike; bi cî piçûk e, bi hejmar pirr e.
- ...
- nûxîrî: nû+xwarî>nûxwarî>nûxîrî: Zayîna yekemîn. ... Gava ku tête gotin: "Ev golik nûxîrîya vê çêlekê ye", yanî vê çêlekê nû ga xwarîye û ev golik jê çêbûye. Carna ev gotin jibo însanan jî tête gotin.
- nûxun/noxun: no+xew+in>noxewin>noxun>nûxun: Ew însan yan jî heywanê ku serkêşî bike, caris be, tête gotin: "Ev ê ha "no" ye, piştî ku berdest û bindest bête kirin, dibe wekî ku ketibe "xew", serkêşî jê naye.

o : di dawîya navan da têt, piştî avêtina hinkî kelîme û hinkî tîpan, di van avêtinan da rêç û dûstureka belî tune, yanî ji kîja navî kîja kelîme, kîja tîp têtê avêtin, bi bihîstinê têtê zanîn. Bi tenê ev heye; ew her sê navê Xudê ku di bismillahan da ne, piştî ku dibin Abdullah, Abdurrahman, Abdurrahîm dema ku bêtin piçûkkirin ew dibin: Abdo-Avdo ... Abdurrazaq, Abdulcelîl, Abdulxefur, ... evanê ha dibin: Rezo, Celo, Xefo, ... Ahmed-Ahmo, Hesên-Haso, Hûseyn-Hûso, ... Îso, Muso, Sebro, ... Ayşo, Fato, Zeyno, Silto, ... Eger em baş bifikrin, em dê vî bibînin ku; dayîna vî şekî jibo navê mêran; kêmxistin û piçûkkirina xudîyê nav e. Jibo jinan, ravadana heskirin û rûmetdayînê ye. ... Bi hindikî; têda sivikkirina gotinê ... Jibo kêmxistin û piçûkkirina di cîyê "o" da "ê" têtê danîn: Ayşê, Fatê, Zeynê, ... Tiştê ku bi rengê xwe yan bi rewşa xwe ji der û dora xwe; bi lêbûn yan bi tevîbûna tiştêkî di veqetîya be, "o" têtê dawîya wî tiştê dawîn û rewşeke kêmanî dide wî. Tiştê pêşîn, wekî; werem, zerik, bîn, kûfik-kefik, gerr, kerrik, ... Weremo, zeriko, bîno, kûfiko, kefiko, gerro, kerriko....2. Di dawîya navê gazîkirinê da, bi dirêjkirin têt, jibo ku deng dûr here têtê dirêjkirin: Lo siwarooo! Jibo gazîkirina bi pîrskirin: Gelo rîya rast çewa têtê dîtin?

-ok(paşek): jibo piçûkkirinê: Nav-hindirê zik-navok: Ew rodiya ku bebikê û hevalê wî bi hev ve girê dide. ... kew-kewok-kevok, tirs-tirsok, ...Carna jî dibe paşeka kirinekî, wekî ; gerok: Ew kesê ku pîrr digere. Xwestok : Ew kesê ku karê wî xwestin e. Revok : Ew kesê ku di ber xwe nade, direve. ... orispî/horispî: hevraz+pî>horispî>orispî. Ev kelîme; dijmîn û çêrê ku bi jinan, ji devê însanê xwe nenasê devçepel têtê kirin. ... hevraz+pî: ew jina ku karê wê tolitî ye, li ser piştê veketandî ye, pîyê wê hevrazkirîye.

orenek: ew reng, ev reng, ev kelîma ornekê; kelîmeka kurdî ye, derbasê Tirkî bûye, di Tirkî da bicî bûye. ... Jibo tû zimanekî ev îş ne kêmanî ye... Ez jî li koka vê kelîmê geriyam, min dît ku ji hemî nivîsaran pîrrtir (Ýsmet Zekî Eyuboglu, Türkçe Dilinin Etimoloji Sözlüğü) li koka wê geryaye jibo ku di Tirkî da cîkî jêra bibîne, nêzikê sed û pêncî rêzî nivîsandîye lêbelê tiştêkî jihev dernexistîye, jibo ku ew bi Kurdî nizanibûye, belkî wî jî wekî hinkî rastveşêran (înkarcîyan) kurdîya me, ziman nedîtîye. Gelek gotinê Kurdî, ku derbasê Tirkî bûne nivîsarê Tirk, di pişkavtina wan da dev û rûyê xwe lewî-tandine. Gelo ji nezanî ye, ji newêrî ye, ji dîlnexwazî ye ? Evya ew dizanin.

oruc: rojî. Tû bala xwe bide hev, Tirkê nava Anadolê, herçî kelîma ku "r" di serê wê de be; ew di pêşîya "r" da "î" datînin: Remezan, Recep, reçal, reîs, ... Îremezan, Îrecep, îreçal, îreîs, ... Piştî ku kelîma "rojî/roci"yê derbasê Tirkî bûye, di serê wê da jî "r" hebûye, "rojî" dibe "îrojî". Jiber giranîya gotinê "îrojî" dibe "oruç".

oxûr: ox+rê>oxûr>oxur(T): Di zimanê Kurdî da, "ox" tersê "ax"ê ye. Ew yê ku êşekî, zorekî wî biêşîne, ew dibêje : "ax", dema ku tiştêkî pê xweş be yan lê xweş were ew dibêje "ox". Di dema bi rêketina yekî da ku em dibêjin "oxir" be, wekî ku em jêra bibêjin ; tû di vê rêya ku pê da diçî; tû bi tenê "ox"an bibinî, tû axan nekşînî...

P

pa¹: ling. "Pa bi Xwedê ez nayim. Pa bi serê bavê te ez dê vî îşî bibim serî."
Pa: Jibo pirsî da daxwazî; "pa tû neyê", yanî were. Pa: Jibo pirsî sade; "pa tû jî nayê", yanî ez nizamî tû jû tê yan na.

pa²: hîss e. Bi vî şeklî bi piranî di menfîyî da têtê gotin: Ew jî malê bavê bêpa maye... Pa di xwe da mana mûhazefê digire, tû dibêjî: min riya te pa, yan min vî riya ku divê tû têda werî, min wê rê girte bin çavan ku min wê jî derbasbûna te ya bê dîtî pa.

paç: 1- Ramûsan, maç kirin, paçkirin, maçîkirin, paçîkirin, maçî kirin. ... Ji dengê ku di ramûsanê da ji nava herdu lêvan bi mijandina bi teqîl derdikeve, hatîye girtin. Wekî navê memik û çiçik. 2- Paç: Fistan. Jibo ku li canê însan têtê pêçandin vî navî girtîye. 3- Paç: Çapûtê ku îş û karê sivik, nehêja pê têtê dîtî ji wî ra jî têtê gotin; paçê fîraq şûştinê, paçê hevîr. ...

paça: pa+ca>paca>paça: Cîyê pê, cîyê ku ling têda têtê der, devlingê şalwar û derpî û pantor.

paçawra: paçê+wera>paçawre. Ew çapûtê ku têtê werkirin, têtê avêtin.

paçe: pa+ci+e>pacie>paçe: 1- Hûrîyê pez û dewaran, jibo ku dirûvê çapût û paçikê qetandî û nelihev pê dikeve, ev nav lê hatîye danîn. 2- Ew cîyê ku pay(linga) însan têda têtê der; devlingê şalwar û tûman û pantoran jî wekî paçik çapûtê nelihev û tewş in, nehêja ne, vî navî girtine.

paçerê: pa+çere+rê>paçerê. Paya çêrê: Ewan pez û dewarê ku ji deştan diçin zozanan jibo çêreyê, xwedîyê zozanan yan jî hinekî merivên zorbe, bi navê pêlêkirna erdê ji xwedîyê pez ûcret digrin. Ewan cîyên ku kerîyê pez di wan da hildikêşin zozanan, ew jî *paçerê* digrin. ...

padar: pay+dar>paydar: Di tiştêkî da, di îşekî da, yekî ku xwedîyê payekî be, ew dibe paydarê wî tiştî, wî îşî. Wek: nîşedar, nîşekar.

padaş: pa+dayîş>padaş. Bi Dimilî "pa": Bihev, bi hev ra dayî, dayîn. *Padaş*: tişt bi hev dayîn, xelat lihev kirin.... Paşê bûye navê xelatê. *Padaş*: xelat, hedîye.

pahnav: pahn+nav>pahnav. Rasteyê nîzmê ku di nava çîyan da ne.

pajnû: pa+jinu>pajnu: Valahîya binê ling, zenguya ling, di nava xelqê da ew kesê ku di binê lingê wî da ew valayî tunebe, ew meriv şûmê bêoxir e.

pakdaw: *Pak*: paqij. *Daw*: Jibo zî'ya heywan ra têtê gotin. Li vir, jibo însan têtê/hatîye gotin. *Pakdaw*: Însanê bi îfet. Dema ku têtê gotin filankes "dawa" wî paqij e, yanî tolitî, tolazî têda tune ye. Pakdaw, dawpak, daw-paqij, ... têtê gotin.

paket: pêk+hat+î>paket. Ew tiştê ku lihev hatîye danîn, lihev e, ne jihevketî ye. ... bn. pêkhatî.

pakîze: paqij+e>pakîze: Ji wesfê dageryaye bûye nav, dibe ku ji pakdawê hati-be girtin.

pal: pahn+al>pahnal>pal. Pal: ciyê hindik berwar. *Ez çûm pala çem. Ev "pal" e ku di serê "-dan" têt û ew dibe "paldan". ... "Pal daye bîna xwe dide", yanî ne li pîyan e, rûniştî ye ku ji erda duz ra tîk were, nîv dirêjketî ye wek erdê pal ku ew jî ji erdê rast ra ne tîk e û bi wî ra paralel jî nîne, ew jî wek nîv dirêj ketîbe.

palan: pê+hilan>palan: Ew cila ku li ser piştê dewaran têtê danîn jibo ku dewar pê bar hiltînin, *Palan*: pêhilan.

palas: pa+las>palas. "Pa": ling, "las": Ji alistinê hatîye sivik kirin. Însanê berê bi pirranî xwas bûn, jibo ku gemar û çamora pîyê xwe neyînin nava malê; li ber derê malê gûrzekî pûş û palax radixistin, ew kesê ku ji derva da bihata, lingê xwe têtê dida, toz û çamor û gemarê bi wê dida alastin. Jibo vî hawayê navê wî bû *palas*. Bi zeman, palas bûye navê cîraxa muyîn(jibo ku mû pîr di berxwe dide, hê jî palasê muyî têtin çekirin) nûha ji cîraxa ra bi tevayî *palas* têtê gotin. ... Ewan tiştên ku ji wan ra têtê gotin paspas, hemî jî ji palasê hatine sivikkirin, belkî cîyê razanan jî.

palax: pal+ax>palax: Ew gîyayê ku pal dide axê. Ew gîyakî ye, saqa wî takî ye, liser axê pal dide. Lêkera pelaxtin û pelixandinê jî ji wî hatine çekirin. ... Dema ku têtê gotin ezê te bipelêxim, yanî ez dê te bikim wek gîyayê palax.

pale: pêl+e>pale: Ew kesê ku bi pêl û baskê xwe dixebite. Bn. Pêl. Hate zanîn ku ev nav koka wî: "pê+hil+e" ye. "pêhil" bûye pêl, piştî ku bûye navê karker û rênçber, "e" hatîye dawîya wê bûye "pêle>pale". ... Jibo ku hinek îş bi bêrê têtin kirin, piştî ku *pale* derbasê latînî bûye, navê bêrê û pale bûye *pala*. Pelandin/pelîn: Koka vê kelîmê: "Pê+alî" ye.... Ew tiştê ku ji korîtiyê yan ji tarîtiyê nayête dîtin, dema ku meriv bivê ku wî bibîne, bivê nevê meriv destê xwe yan jî lingê xwe li wî tiştî nermanerm digêrîne, ji vî îşî ra têtê gotin "palandin". "Pelîn": Ev gerandina dest û ling li cîyê nedîtî; jibo ew herin aliyê pêbûna wî tiştê nedîtî.... Kor destê xwe dipelînin, bi wê pelandinê tiştan nas dikin û dibînin.... *Tarîyê ez destê xwe dipelînim, belkî bibînim. ...

paletî: pale+tî>paletî: Îş û karê ku bi qebale bête dayîn, di zimanê îro da jêra têtê gotin "taşeronî". Min çekirina xaniyê xwe bi paletî daye. ... *Paletî*: Ji alîkarîya bi tevayî ra jî têtê gotin. Berîya derketina aletên çandinîyê, xelkê gundan, alîkarîya hev bi keda deyn dikirin: Rênçberê gundekî hemî bîdor

- carê debra malekî diçinîn. .. Carê kaya maleke dikişandin kadîna wan, bi vî hawayê zûtir karê gund diqedîya.
- panêr: pa+nihêr: Ew kesê ku bi nihêrînê tiştan dipê. Bn. pawan, bekçî, nator.
- pang: pan+ga>pang: Banê ga, xanîyê ga, axûra ga.
- panîk: panî+k>panîk: Di hengame û lihev şaşbûnê da ku her kes li cîyekî penîkirinê, xwe veşartinê digere. ... Ji nişka da dengê hat, panîk çêbû yanî herkes ber bi cîyekî da reviya jibo ku xwe "penî (panî)" bike.
- panzehîr: pan+zehir>panzehir. Ew tiştê ku ji jehrê dipê, jehr dikuje, ew jî tersê wê ye.
- papur: pa+bûhûr>papur. Ciyê bûhûrîna "pa", cîyê ku însan bi piyan têda dibûhûre, bi rê da diçe. *Rêya gundê me wek papur e, yanî duz û rast e, însan têda nayêşe û naweste.
- papûç: pa+pêç>papêç>papûç: Ew tiştê ku li pa, linga tête pêçan.
- par: Hîsse, qisim, nîfş, parkirin, teqşim. Parvekirin; par ve kirin: Ewan parê ku bi hev ve bin û jihev bêtin vekirin. ... *Me malê xwe parê kir, parve kir.
- paranî: par+anî>paranî: Şabaş, mûkefat, lûtûf, par, hîsse. "-anî": Jibo nîsbetê ye, wekî bêkanî, kumanî, mîranî, ... Xûdê, paranîkî li filankesê kiriye, yanî qencîkî para wî xistiye, lûtfekî lê kiriye....
- parçe: par+jê>parçe. Par: qismek, hinek. Jê: adetê zerf. Parçe: par jê; para jêkirî, filan tişt parçe bû, yanî ewan parê ku wî tiştî hanîbûn meydanê, jihev bûn.
- pardan: par+dayin>pardan. Ew deynê ku par bi par bête dayîn; texsîd: du pardan, sê pardan, ...
- parêz: pa+rêz>parêz. Pa, pan, payîn. Pawan: Mûhafeze. Rêz: Tiştê bi ser ra, parêz, muhazeza bi aheng, rêzane, bê xwarî û çewtî û şikestin, merivekî ku parêz bigire, divê ew, rêza zeman û rêza wan tiştê ku divê ew xwe ji wan bipê, neşikîne ku ji wî ra bête gotin wî *parêz* girtiye. Ew parêza ku bûye navê bostan, ew jî jibo ku çalik û malikê bostanan bi xet û rêz in, parêz yanî ewan xet û rêzên ku tetin payîn ji destdirêjiya diz û dev dirêjiya dewaran. ...
- parî: par+i>parî: Qismekî, nîfşekî, hinkî, carkî. *Parî ewr e, parî bixwe, parî bilezîne, parî hêdî bimeşe. * Eger "kî" jî bi dawîya wî ve were, hindikîya wî, bi hindikî duqat dibe. ... *Eger nan bi nanîtiya xwe li pey wî were, ew dibe; loqme. *Parîya nan ma di dev da.
- parr¹: pîrr, pêrar, por, purt, ... kelîmeyên hev deng.
- parr²: Sala berîya sala ku ev gotin têda tête gotin. ...
- parra¹: Ev gotin li xwe ser nayête xebitandin, lewra ew zerfekî îzafî ye. "Parr": Zerfê zemanê. "Parra": Zerfê mekanê. Di herduyan da jî dûrîtî heye; "tû ji parra mayî ... Ew parra va têt..." Di hevdengî û durengîyê da herdu heval in. "Parr"e ku ji parra "a" girtiye bûye "parra" jibo ku ji navîtiyê were û bibe zerfê îzafî...

parra²: parr+a>parra. Dûrîya bi zemanê. "a" têtê dawîya wê dibe "parra" û dibe dûrîya bi mekan. *Tû ji parr mayî, ew parve ma.

parpev: par+bi+hev>parbihev>parpev. Ewan kesên ku parê wan di nav hev da ne, ku dibe şîrket.

pars: parî+xwaz>pars. Ew kesê ku (kerik, loqmakî nan) dixwaze. Dibe ku ji pirsra pirskirinê hatibe, lê pir dûr e. Lewra pirs navê xeberdanê bi xwe ye, paşê di siwalê da hatiye xebitandin.

parsî: pa+rêz+î>parsî. Ewan tiştên ku îş û karê wan payîna bi rêz e. Em vî dibînin ku parsî; bi rêzane di kêleka hev da ne, bûne wekî qefesê, alavê nava xwe dipên. Parsî: muhafizên bi rêz, *parxan* jî têtê gotin, ew jî ji parsîxanê hatiye. Lewra parsî; jibo alavê nava xwe wek xan in, wek xanî ne... Alav nerm in, ew sert in.

part: 1- Ev kelîme ji partîyê hatiye piçûkkirin; navê loda gîya ye, ji koma tiştê tene tene ra jî têtê gotin. 2- Navê dewleteka kevn a Kurda ye, hê ew jî tevî Dîlsoz û Serdanapalan di tariya dîrokê da wenda ye.

partî: par+î+tî>partî. "Par"; qisim, nefş, hin; "parî" qismê belî; "tî" li vê derê wekî wî "tî"ya ku di dawîya însanetî, merivatî, kerîtîyê da ye. Yanî jibo bi cihanîna wesfa wî navê ku ew bi dawîyê ve hatiye. Em dibêjin; "filankesê, însanetî kir, wek însanê xwezan îş kir, ... Merivatî kir"; yanî kar û barê merivatîyê bicî hanî, ... Kerîtî kir; yanî wekî kerê bi ahmaqî ... Jibo ku koka vî navî "par" e, bi hindikî divê ev tişt carekî hatibe qetkirin, ku ji her qetekî ra bête gotin "par". Her parîya ku li xwe ser îş bibîne, ew jî dibe "parîtî", sivik dibe digere "partî", ew para ku li xwe ser kar û barekî nebîne, ji wê ra têtê gotin "pay". Paykirin, paybûn, paya te, paya min,... par, parî, parîtî, part, partî, ... Di berîya ku hêja partîya resmî siyasî di lîteratora Kurdî da cî negirtibû jî, kelîma partîyê di nava xelkê Kurd da di cîyê alîkarî û terafgirî da dihate gotin û hê jî têtê gotin. Mînak: Gundê me bûye du partî, Taxa me ne yek e, lê partîya me yek e, ...

FERHENGÊ

DIMILÎ - KURMANCKÎ

S. Veroj - N. Gunduz

D-d

DIMILÎ/ZAQAKÎ

da¹: bw. ma, may, dayik
da²: dema vîyarte ya fîla *dayîşî*.
da³: bêro vernîya umarandê des(10)
ra corî mana nîzdîyey ay humar dano.
Mîsal: **dades**, **davîst**, **dahîris**.
dag: bw. zag
dakera: bw. dehkera.
dakera devîstîş: bw. bahs kerdiş.
dalde: bw. xewle, تنها.
dalde bîyayîş: bw. xewle bîyayîş.
dalde kerdiş: çeper yan jî xewle kerdiş.
dalike: bw. dehle.
dalpa: çilka zaf hurdi ya çîdê awinî.
* dalpa aw, dalpa gunî, ...
dalpê bîyayîş:
dalpê kerdiş:
dam: bw. xap, pisu, kozik bestîş.
daman: bw. bare, kirya, icare, deman.
daman bîyayîş:
daman kerdiş:
damara mergî girewtîş: wayîrê hewnê
giranî bîyayîş.
damarî: maya ki heq nêbo. bw. merrî
dam bestîş: bw. xap kerdiş, kozik bestîş.
dam kewtîş: xap kewtîş.
dan: bw. keşk, herse, hemtî

KURMANCÎ

dê: bn. dayik.
da: dema bûhurî ya fîla *dayinê*.
.....: were pêşîya hejmarên ji dehan
berjortir, mana hejmarek nêzikê wê
hejmarê dide.
şikeft:
mijar: bn. babet
mijar vekirin: bn. bahs kirin
varî: bn. xewle, çeper, تنها
tenha bûn: bn. xewle bûn.
çeper bûn: bn. xewle kirin.
devî: bn. satar
dilop: dilopa pîr piçûk ya tiştê avî.
dilop bûyin:
dilop kirin:
daf/dafik: bn. duzax, pisu, faq.
kirê: bn. icar, deman.
kirê bûn: bn. deman bûyin.
kirê kirin: bn. deman kirin.
dêmarî: dêya ku heq nebe. bn. jinbav.
daf girêdan: bn. faq girêdan.
dafê ketin: hatin xapandin.
dan: 1. Hebê tumê jibo mehr û savar û wd.
2. Ji sisêyan yekê rojê. 3. Lêkera alîkar.

DIMILÎ/ ZAZAKÎ

dangeh: cayo ki alef/êm di yeno heywanan. bw. kûrn, ar/are.

dar¹: nebatê ke jên ra fêkî, kereste û êzim virazyena.

dar⁻²: birîndar, evîndar,

Daragir: namey dewêdeka Semsûrî.

darb: 1. Bi pirodayîşeko sert birînkêrdîş û dejênayîşê yew çî. 2. Zerar dyîşê maddî yan zî manewî. 3. Ameyîşê dem, wext û zemanê yew çî.

darba kar û gurî: dema kar û xebat.

darba mergî: pirodayîşê mergî.

darbest: dara ke cenaza nanê sero. bw. lizage.

darb girotiş:

Darbin: namey dewêdeka Semsûrî.

darbeyin: tiştê ku darb lê ketîye.

darb piro dayîş:

darb piro ginayîş:

darb werdiş:

darçe: ay daro pahno viraşte yo ke seba pak kerdişey bi ey cil, lîbas, peşm, ... çb. yeno kûtiş. bw. şonik, kûwenî.

dar de biyayîş: bw. xeniqyayîş, darde biyayîş.

dar de kerdîş: bw. dar de kerdin, xeniknayîş.

darey: namey yew bêj hacetê asinênî ki pê dar birryeno.

darey kerdîş: bi darey birrnayîş.

darên: çîyo ki dar ra viraziyayo.

darik: parçeyêk darî.

darçin: yew bêjê nabatî ki awa jê sey ê çay yena şimîyena.

darey: yew bêj haletîê destan.....

darey kerdîş: bi darey birrnayîş.

darg: bw. derg.

darg biyayîş:

dargey:

daribyayîş: bostan, rez, ...şênbiyayewo ki bar nêgirotu. bw. bitirr biyayîş.

daribyaye: bostan, rez,ki şên biyo labelê bar nêgirotu. bw. bitirr biyayîş.

darî: bw. darû, îlaç

darî biyayîş:

darî kerdîş:

darî vênayîş:

darî werdiş:

KURMANCÎ

afir: ciyê ku têde alaf/êm didin heywanan.

dar: nebatên ku jê fêkî, mêwe, kereste û êzing çêdibin.

dar-: birîndar, evîndar,

Daragir: navê gundekê Semsûrê. bn. bildîyan

darb: 1. Bi lêdanekê tund birînkirin û eşandina tişteki. 2. Zerar dayina maddî yan jî wanewî. 3. Hatina dem, wext û zemana tişteki.

dema kar û xebatê: dema kar û xebatê.

darba mirinê: lêdana mirinê.

darbest: dara ku cenaze liser tete danîn.

darb girtin:

Darbin: navê gundekê Semsûrê.

bi darb: tiştê ku darb lê ketîye.

darb lêdan(lêxistin):

darb lêketin: bw. darbe lêketin.

darb xwarin: bw. darbe xwarin.

şonik: ew darê pehnê çêkirî yê ku jibo pak kirinê bi wî cil, lîbas, hirî, ... û wd tişt tene kûtandin.

hatin darvekirin: bn. sêdaredan, darvebûn.

darvekirin: bn. sêdaredan

dehrî: navê cûrekî hacetê ji hesin ku pê dar tete birrîn. bn. das.

dehrê kirin: bi dehrê birrîn, bi dasê derb kirin.

darîn: tiştê ji dar çêbuyî.

darik: parçeyekê ji darê, qetekê dar.

darçîn: navê cûrekê nebat ku awa wê wekî çay tete vexwarin.

dehrê:

dehrê kirin: bi dehrê birrîn.

dirêj:

dirêj bûn:

dirêjî:

bitirr: bostan, rez, ... û wd. geşbûyî yê ku ber negirtîye.

bitrr bûyî: bostan, rez, ku şên bûye lêbelê ber negirtîye.

derman: bn. îlaç.

derman bûn:

derman kirin:

derman dîtin:

derman xwarin:

DIMILÎ/ZAQAKÎ

darin: çîyo ke dar ra viraziyaye bo.

darlox: bw.qeys

darneko: namey yew bêj teyrî yo ki ke daran qul keno. bw. darniqro.

dar ra: bw. darên.

dar ra kerdiş:

darok: bw. hebî tum ê xaşênenê qandê germî, merxuta, wd.

dar û ber:

dapîr: maya pî yan jî yê dayike.

daqoq: daro ke pê serey xelî û cewî yan zî efara ciwênî wîrdî kenê.

daqoq bîyayîş: karê daqoq kerdişê.

daqoq kerdiş: xeleyo çîniyaye serê jê pê yew dari kûwenê û heb tira vejenê eno hawa hebê xelî vetişîra vajyeno ‘daqoq kerdiş’

dasî: 1. Boça xele, cew, ... 2. Parsuyê masan. bw. boçe.

daş: bw. awrêj, kinefe, awdestxane.

daşt: cayo ki ma vindertey jêre tikê dûrî.

daşt de:

daşt naşt: bw. no pol do pol

daşt ra:

dat: birayê babê ma. bw. ded, dedo, dato.

datan: *key datan.

dateinî: cinîya datê ma. bw. emcinî

datîza: lajê datî.

datkeyna: keyna datî.

dax: bi asineko surkerde veşnayîşê cayekê gîyandar.

dax bîyayîş: hetê keseko bîn re daxbîyayîş.

daxme: yew bêj kay fikrî. bw. dame.

daxnayîş: bw. kewênayîş.

daxyayîş: bw. kewyayîş, dax bîyaye.

dawa: 1. Qewmîyayîşo ki ma serî ser de ameyo. 2. Armanc, hedef. bw. doz.

dawa bestîş: çareserkerdişê dawayekê.

dawa gêrayîş: çareserkerdişê dawayekê.

dawa kerdiş: 1. şer vetiş. 2. doza heqdê xwi kerdiş.

dawa vetiş:

KURMANCÎ

darîn: tiştê ku ji dar hatibe çekirin.

qeysik: haletê ku pê banger(lox) tête gerandin

silêmanê darnukil: navê cûrekê teyr e ku daran qul dike.

ji darê: bn. darîn

ji dar ve kirin:

dan: hebên tum ên xaşandî yê jibo mehîr, savar û wd.

dar û ber:

dapîr: dêya bav yan jî yê dayikê. bn. pîrik.

serkut: darê ku bi wî serîyê genim yan jî efareya benderê tête kutandin.bn. daqoq

serkut bûyin:

serkut kirin:

dasî: 1. Dûva genim, ceh, ... 2. Parsuyê masîyan. bn. dûv.

avrêj: bn. avdestxane.

wî alî: ciyê ku em sekinîne ji wî hinek dûrtir. bn. wê de, wir.

di wî alî de:

vir de wê de:

ji wî alî ve:

mam: birayê bavê me. bn. ap, apo, mamo.

apan: *mala apan.

amojin: jina apê me. bn. jinap.

pismam: kurê mam. bn. kurmam.

dotmam: qîza mam/ap.

dax: bi hesinekê sorkirî şewitandina cîyekê gîyandar.

dax bûn: ji aliyê yekê din ve hatin dax kirin.

daxme: cûrekî leyiztika fikrî.

daxkirin: bn. kewandin.

hatin dax kirin: bn. hatin kewandin.

dawa: 1. Bûyera bi ser me de hatî.

2. Armanc, hedef. bn. doz

dawa girêdan: çareserkirina pîrsgirêk û bûyerek.

dawa gerîn: çareserkirina pîrsgirêk û bûyerek.

dawa kirin: 1. şer derxistin. 2. doza heqê xwe kirin.

dawa derxistin: 1. şer derxistin.

DIMILÎ/ZAQAKÎ

dawar: heme heywanê serepîlî.
dawet: bw. xwendî.
dawet bîyayîş:
dawetî: ay ki xwendî.
dawet kerdiş:
dayik: ay cinî ya ke mêrdim tira za yo.
 bw. ma, may.
dayîş:
dayîş û girotiş:
dayîş şinasnayîş:
dayîş tebiştîş:
dayîş vatiş: bw. dayîş qisekerdiş.
dayîş wendiş:
dayîş zanayîş: agadar kerdiş.
dayox:
de: de gidî de..... de bê
deb: pîney meşke. bw. havîn.
debên: meşka pîneyin. bw. havînin
deb kerdiş: meşk pîne kerdiş.
debar: şekil û halê veyartîşê şêlikî.
debax: karê estariş û pak kerdişê
 postê heywanan. Bîlhesa debax kerdişê
 meşke; postê meşke qalind kena, tamê
 doyê ja weş kena û meşke nerm kena.
debax kerdox: ay ke karê debaxkerdişê keno.
debax kerdiş: karê debax bîyayîş î.
debax xane: cayo ke karê dabaxkerdişê beno.
debîyayîş: bi çideke degrotîşê tewre, ciwal,
 sandoq, û çn.
debuz: şîşa ki derwêşî danê xwiro.
def: namey yew bêj hacetê cenayîşî yê
 govend. bw. dawil. bn. dahol.
deferiknayîş: *nan dewî mîyande
 deferiknayîş.
degirewtîş: *sîtil bi aw degrotîş. bw. pîrr
 kerdiş.
degirote: çiyê veng yê ke ameyo degrotîş.
degnayîş: ay ke zîwanê yê/ya giran o.
 bw. kekeme.
dehil: bexçê darsipî.
dehlêr: sipîdar, darsipî
dej/dec¹: dejê pîrodayîş û darbe.
dej²: aciz bîyayîşê ya vera çidekê ne
 minasib.
dejayîş: vera qewmîyayîşêke zerarê

KURMANCÎ

dawar: hemû heywanên mezin. bn. ajal.
dawet: bn. vexwendî.
hatin vexwendin:
dawetî: ewên ku vexwendî ne. bn. vexwendî.
vexwendin:
dayik: ew jina ku meriv ji wê zayî ye. bn.
 dê, dêk.
dayîn:
dayîn û girtin: bn. dan û sendin
dan nasandin:
dan girtin:
dan gotin: bn. dan xeberdan
dan xwendin:
dan zanîn: agahdar kirin.
yê dayî: yê ku dide.
de: de were, de bê,
havîn: pîneyê meşkê.
havînîn: bn. meşka pîne kirî.
havîn kirin: pînekirina meşkê.
debar: şekil û rewşa derbazbûna jîyanê.
dabax: karê paqîşkirin û pak kirina postê
 heywanan. Bi taybetî jî debax kirina
 meşkê; postê wê qalind dike, tama dew
 xweş dike û meşkê nerm dike.
debaxker: yê ku karê debaxkirinê dike.
dabax kirin: karê debax bûyinê.
debax xane: çiyê ku karê debaxkirinê dibe.
 tîjebûn: bi tîşteki dagirtina turik, sandoq,
 û wd.

def: navê navgînekê lêdanî yê govendê.
firikandin: di nav de hûr kirin.
dagirtin: bn. tije kirin.
dagirtî: tîştê vala yê ku hatîye dagirtin.
fafik: ew ê ku zîmanê wî giran e.
hewr: bexçê sipîndaran. bn. dehl.
sipîdar: bn. sipîndar.
êş: êşa lêdan û darbeyê.
keser: acizbûna lihember kirinek ne di cî de.
êşîn: lihember bûyerekê zerara maddî yan

DIMILÎ/ZAÇAKÎ

maddî yan zî manewî vînayîş.

dej dayîş:

dejnaye:

dejnayîş: bw. dejênayîş

dejnayox: ay keso ke zeraro maddî manewî bido û acizey peyda bikero.

dej vînayîş: bw. dejjayîş.

dek: bw. dibare, hîle, xap.

dekbaz: bn. hîlebaz.

dek bîyayîş: bw. hîle bîyayîş, dibare bîyayîş.

dekerde: bw. degrote.

dekerdiş:

dekewte: * banê ma dekewte yo.

dekerdiş: 1. Degrotîş. 2. Devistiş.

dekewtiş ... : *dekewtiş mîyanê keyî.

dekewtiş dest: bw. tebişyayîş.

dekewtiş mîyan: *dekewt mîyanê komedê duşmenan.

dekewtiş zere: 1. Hepis bîyayîş.

2. Mîyandê keyî ra teber nêvejîyayîş.

dek kerdiş: bw. xap, hîle kerdiş.

dek kewtiş: xapênîyayîş, dekewtiş dame.

dekirnayîş: * karmî diranê mi dekirnayo.

* darnekoy vame dekirnaya.

dekupyayîş: darbe girotişê çidekê metalî.

dekutiş:

dek û dolav: bw. xap û hîle.

dek û dolavan çarnayîş:

dek û dolav bîyayîş:

dele: kûtika makî.

deleverg: vergo makî.

delal: bw. rind, weşik, xasek.

delalî: 1. Delaley, rindey. 2. Gedeyo ke bi nazikê bîyo weye.

delevêre: bi zûrî û xapênayîşê viraştişê karekêdo xerab. karekê xerab.

delevêre bîyayîş:

delevêre kerdiş:

dellhî: nameyê yew bêj govend.

delîl: *xanê delîlan. 1. Rêber, îspat.

2. Fikir.

delîl gêrayîş: bw. rêber gêrayîş, îspat gêrayîş.

delîl vênayîş: bw. îspat vênayîş.

KURMANCÎ

jî manewî dîtin.

êş dayin:

êşandin:

êşandin: bn. êş dayin.

ew ê êş dayî: ew kesê ku zerarê maddî û manewî bide û acizî peyda bike.

êş dîtin: bn. êşîn.

dek: bn. hîle, xap, gelacî.

dekbaz: bn. hîlebaz.

dek bûyin: bn. hîle bûyin, dubare bûyin.

dagirtî: bn. tijekirî.

têkirin: bn. têxistin, tijekirin.

daketî: *banê me daketî ye.

dagirtin: bn. tijekirin.

ketin: *ketin nav malê.

bidest ketin: bn. hatin girtin.

ketin nav: *ketin nav koma dijminan.

ketin hundir: 1. Hepis bûn. 2. Ji nav malê derneketinderva.

dek kirin: bn. xap, hîle kirin.

dek ketin: hatin xapandinê, ketin nav dafikê.

nikirandin: bn. kirkitandin, jê xwarin.

kupîn: derbe xwarina tişteki metalî. bn. kulipîn, muçîn.

pelaştin: bn. destdan, pelandin.

dek û dolav: bn. xap û hîle.

dek û dolavan gêrandin:

dek û dolav bûyin:

dêl: kûçika mê.

dêlegur: gurê mê.

delal: bn. rind, çeleng, xweşik.

delalî: 1. Rindî, çelengî. 2. Zarokê ki bi nazikî hatiye xwedîkirin.

delevêre: bi derew û xapandinê çekirina

delevêre bûyin:

delevêre kirin:

.....

delîl: * xanê delîlan. bn. rêber, îspat.

delîl gerîn: bn. rêber gerîn, îspat gerîn.

delîl dîtin: bn. îspat dîtin.

DIMİLÎ/ZAZAKÎ**delîlyayîş:** bw. fikiryayîş.**delley:** namê yew bêjê vaşî yo ke awa jê sey şitî ya û jahrin o.**delu:** ay ke aqil pernayoy, aqil ra bîyo.**delu bîyayîş:** aqil vinikerdiş, pernayîş.**delucan:** namey yew bêj govend.**delu kerdiş:** aqilê yê/ya pernayîş.**delu û dîwane:** bw. zirdelu.**delu û dîwane bîyayîş:****delu û dîwane kerdiş:****deluce:** namey yew bêj vaşî. bw. boçik.**delxer:** *kûtiko delxer. bw. belek.**delxerên:** çîyo ke rengê jê sipî û sîya bo.**dem¹:** demê çay. **dem:** demê çay.**dem²:** bw. zeman, wext, gam.**demaşqul:** bw. aqreb.**demey ra ver:** bw. gamî ra ver.**demey ra pey:** bw. gamî ra pey.**demên:** bw. bonderbîyayîş, musayîş.**demênê xo girotiş:****demiknayîş:** leke kerdişê parçeyê qumaşî.**demikyaye:** cilî yan zî qumaşo leke bîyaye.**demikyayîş:** leke bîyayîşê parçeyê qumaşî.**dem û dewran:****dem û dewran veyartîş:****dem û dewran veyarnayîş:****denayîş:** têkilîya cinsî de livîyayîşê carmêrî. bw. defînayîş, devistiş.**dendik:** toximê fêkiyan, meywan.

* dendika vame, dendika mişmişan.

deng¹: bw. gêj, bêhiş.**deng²:** destara ki bi heywanan çaryena, tadiyahena. bw. arîyê vayî**dengbêj:** bw. deyrbaz.**dengbêjey:** karê dengbêjan, deyrbazan.**dengbêjey kerdiş:** karê dengbêjey kerdiş.**deng bîyayîş:** gêj, bêhiş bîyayîş.**dengeser:** bw. rikin, serewişk, înad.**dengeserey:** bw. rikiney.**dengeserey bîyayîş:** bw. rikin bîyayîş.**dengeserey kerdiş:** bw. rike kerdiş.**dengeser kerdiş:** bw. bêhiş, sersem kerdiş.**dengoş:** namê hacetekê ki pê telu tebîşyeno. bw. digoş.**KURMANCÎ****fikirîn:** bn. raman kirin.**xweşil:** bn. şîrik, şîrşîrik.**dîn:** ew ê ku aqil winda kirîye, ji aqil bûye.**dîn bûn:** aqil windakirin.**delocan:** navê cûrekê govendê ye.**dîn kirin:** aqilê wî/wê wendakirin.**dîn û dîwane:** bn. zirdîn.**dîn û dîwane bûyin:****dîn û dîwane kirin:**

.....

belek: * kûçikê belek.**belekîn:** tiştê ku rengê wî sipî û reş be.**dem:** bn. zeman, wext, gav.**dûvpişt:** bn. aqreb.**gavkî berê:** bn. çendek berê, gavek berê.**demek şûnde:** bn. çendek şûnde, gavek şûnde.**demîn:** bn. elimîn, hînbûn.**demînê xwe girtin:****demikîn:** lekebûna parçeyê qumaşê.**demikî:** libas yan jî qumaşê lekebûyî.**hatin demikîn:****dem û dewran:****dem û dewran derbazbûn:** dem û dewran buhurîn.**dem û dewran derbazkirin:****lênîyan:** di têkilîyên cinsî de livîna mêr.**dendik:** tovê nava fêkîyan. bn. çekîrdek.

* dendika behîvan, mişmişan.

gêj: bn. bêhiş, sersem.**dang:** destara ku bi heywanan tête gerandin.**dengbêj:** bn. stranbêj.**dengbêjî:** karê dengbêjan.**dengbêjî kirin:** karê dengbêjî kirin.**gêjbûn:** bn. bêhişbûn.**rikdar:** bn. serhişk, riko, ser-req, înad.**rikdarî:** bn. înadî.**rikdar bûyin:** bn. înad bîyayîş.**rikdarî kirin:** bn. înadî kirin.**bêhiş kirin:** bn. sersem kirin.**duguh:** navê hacetekî ku pê sitrî têtê girtin.

DIMILÎ/ZAZAKÎ**denîştîş:** * Boran **denîşt** gilê dare.**denîşkar:****depiknayîş:** darbeya ke ginyaya firaqdê metalî ro.**depiknayox:****depikyaye:** firaqo metal o ke darbe girewto.**depikyayîş:** bn. tase depiknayîş.**deq¹:** deqê kaban kaykerdişî.**deq²:** nûqte ke rî û gandê ganîyan wa vejîyenê. bw. benek, lok.**deq bi deq:** nûqte nûqte.**deq bîyayîş:****deqdeqên:** çî yan zî giyandaro ke deqdeqî bo. bw. deqdeqo.**deqerisnayîş:** bw. cêkiwyayîş.**deq kerdiş:** bw. deqnayîş.**der:** bw. ca, mekan, ware.**derabîyayîş:** bw. birrîyayîş.**Darahênî:** nameyo verên ê qeza Gênc**derakerdiş:****derbeder:** kesê ke jîyan û tevgera jên ê şarî ra ciya bo. bw. gangole, perişan, pejmurde.**derbik:** hacetê peymawitişê barûdê qasê yew fişek.**derd:** 1. Hûzûn, dej. 2. Armanc, gaye.**derd antiş:****derd kerdiş:****derdo bêderman:****derd û bela:****derd û bela antiş:****derd û bela bîyayîş:****derd û bela kewtiş:****derd û darû:****derd û kul bîyayîş:****dere:** cayo xorîn ê beyntarê di lewan yan zî vaya pîl a aw. *derey aw. bw. mesîl.**dereşt:** amênê şitî. bw. hamên.**derê-:** bw. jêrê.**derê bar bîyayîş:****derê bide ameyîş:****derê malbîyayîş:****derê mendiş:****derênayîş:** * gilê dar derênayîş.**derê nêverdayîş:****KURMANCÎ****daniştin:** *Kevok **danişt** gulîyê darê.**şahiya nîşanî:****kupandin:** darbeya ku li firaqên metal hatîye lêdan.**yê kupandî:****kupandî:** firaqê metal yê ku darbe girtiye.**kupîn:****deq:** deqê ku pê kab tête leyîztin.**deq:** nûqteyên ku ji rî û canê meriv dertên. bn. lok.**deq bi deq:** nûqte nûqte, lok bi lok, şan bi şan.**deq bûn:** bn. lok bûn, şan bûn.**deqdeqîn:** tişt yan jî giyandarê ku deqdeq e.

.....

deq kirin: bn. deqandin.**der:** bn. cî, mekan, war.**jêbûn:** bn. hatin birrîn.**Darahênî:** navê berê yê qeza Gêncê.**jêkirin:****derbeder:** kesên ku jîyan û tevgera wî/wê ne ji rêzê be. bn. perişan, pejmirde**derbik:** hacetê pîvandina barûdê qasî berikekê; derbekê.**derd:** bn. keser, êş, meram.**derd kişandin:****derd kirin:****derdê bêderman:****derd û bela:****derd û bela kişandin:****derd û bela bûyin:****derd û bela ketin:** ketina nav derd û belayê.**derd û derman:****derd û kul bûyin:****newal:** cîyê kûr ê navbera du giran yan jî cu yê mezin ê avê.**havên:** havênê şîr.**jêre-:** bw. ji wî re**jêre bar bûyin:****jêre lê hatin:****jêre malbûyin:****jêre mayin:****çemandin:** *gulîyê darê xwar kirin. bn. xwar kirin, tewandin.**jêre nehiştin:**

DIMILÎ/ZAQAKÎ

derê pardax kerdiş: kemanêya jê limitîş.
derê verdayîş:
derê wayîrê bîyayîş:
derê wayîrê kerdiş:
derg: di nûqtayê ke herayeya beyntardê jên vêşî bo.
derg ameyîş:
derganî: bw. dergankî, derga derg.
derg bîyayîş:
dergey: hetê dergey ser peymawitişê çidekê. bw. dergê sero.
dergêrayîş: fek tira veradayîş.
derg kerdiş:
dergûş: 1. Gede. 2. Kengola, gengola
dergûşek: bw. tîfal.
derg û dûrî: *rayîrê ma derg û dûrî yo.
derhal: bw. rew, lez.
derheq:
derheq ra ameyîş:
derheq de vatîş:
derizyaye: heste yan jî dêso tîşbîyaye.
 * zendê jê derizya yo.
derizyayîş: tîşbîyayîşê esteyê însanan yan zî dêsî.
derribayîş: bw. berridyayîş, bitir biyayîş.
der û cîran: bw. der û hemberyan.
der û ca gêrayîş:
der û ca pank kerdiş:
der û ca ritiş:
ders: derheqê çidekê de zanayîşêya ke mamoste dano şagirtan.
ders dayîş: bw. musnayîş.
ders girotiş: bw. musayîş.
dersxane: cayo ki ders tede vîniyeno.
deşuge: bw. zavare, palî.
derwêş: 1. Mûrîdê yew tarîqatî. 2. Ay kesê ke çilekêşê û feqîrê sey şeklekê şelikî qebûl kerdo.
derwêşey: kar û gûrey derwêşan.
derya: bw. behr
derzayîş:
derze: derzey çaran, xelî. ... bw. darze.
derziyayîş:
derzîn: hacetêke çelik a barî û wirdileka

KURMANCÎ

jêre pardax kirin: kêmasîya wî veşartin.
jêre hiştin:
jêre xwedîfî bûyin:
jêre xwedîfî kirin:
dirêj: du nûqtayên ku fireyîya navbera wan zêde be.
dirêj hatin:
dirêjahî: bn. dirêjkî, dirêjahî.
dirêj bûyin:
dirêjî: ji alî dirêjahî ve pîvana tiştêkî. bn. dirêjahî.
jêvegerîn: bn. dev jê berdan.
dirêj kirin:
dergûş: bn. zarok.
dergûşek: bn. tîfal.
dûr û dirêj: * rêya me dûr û dirêj e.
derhal: bn. zû, lez, di cî de
derheq: bn. derbar.
jî derheq ve hatin:
di derheq de gotin:
derizî: tîşbûna hestî, dîwar yan jî tiştêkî din. * zendê wî derizîye.
derizîn: tîşbûna hestîye mirov yan jî dîwar.
berridîn: bn. bitirbûn.
der û cîran:
der û cî gerîn:
der û cî pak kirin: pak kirina hawîrdor.
der û cî malîn: bn. maliştina hawîrdor.
ders: di derbarê mijarekê de zanîna ku mamoste dide şagirtan.
ders dayîn: bn. hînkirin, fêrkirin, hewisandin.
ders girtin: bn. hînbûn, fêrbûn.
dersxane: cîyê ku têde ders tête girtin.
 ker, paletî:
derwêş: 1. Endamê terîqetekê. 2. Kesê ku çilekêşê û xizanî wekî şeklekî jîyanê ecibandîye.
derwêşî: kar û barê derwêşî.
derya: bn. behr.
dirûtin:
piştî:
hatin dirûtin:
derzî: hacetekê ji pola a zirav û piçûk e

DIMILÎ/ZAQAKÎ

ke ke pê deşten bena.

derzînek: 1. Cayo ke derzîne pa şelyenî.

2. Namey yew bêj vaşî yo.

derzînek: namê yew bêj vaşî.

des: rêzey humaran de humara desin.

des bi des:

desawitîş: bw. tiradayîş.

desawiyayîş:

desawitox:

deseg: têla pemî ya barî.

desin: humartîşê çidekê de yê rêzeyê desin de.

desla: des qatê pê mawa dîyar kerda.
bw. des qat.

desmaj: bw. desmac. **desmêj:**

desmal: parçêke qumaşê çargoşe yê qandê areq û dest û rî ziwakerdîşey.

dest: yew organê laşê mêrdiman.

desta: yew bêj gezî.

desta ameyîş: bw. jêhatî.

desta dayîş: xo dest dayîş, xapênayîş.

destakerde: tersê mêrdimê çikos î.

destakerdîş: îşê mêrdimê parsekî.
bw. parsekey.

desta(e)ngul: yew bêj kay o ki pê kûlîncîyan yan zî fincanan kay beno.

destar: ariye yo ke bi destan yeno gêrnayîş.

destaw: bw. mîz.

destaw rişnayîş: bw. mîze kerdîş.

destawxane: cayo ke tede aw-mîz yena rişnayîş. bw. awdestxane.

dest bestîş: bw. dest girêdayîş.

dest berdiş xo: bw. dest bi xo kerdîş.

destbidekerdîş:

dest bi xwi kerdîş: bw. dest hewanayîş.
dest bi xwi berdiş.

destdayîş: mûnasîp bîyayîş.

deste: 1. destey titunî. 2. destey zegnî. bw. qevd.

deste bîyayîş:

deste kerdîş:

destê sibay: bw. serê sibay, destê nimacî.

destê şanî: bw. verbiêre, vera şanî.

destê xo pa nayîş:

destê xo piro kerdîş:

destgiran:

KURMANCÎ

ku bi wê dirûtin çê dibe.

derzîdank: cîyê ku derzî têtin pêvedan.

.....

deh: di rêzeyê hejmaran de hejmara dehemîn.

deh bi deh:

seyandin: bn. tê re dan.

hatin seyandin: bn. hatin têredan

yê diseyîne:

dezi: têla pembû ya zirav.

dehemîn: di hejmartina tişteke de yê di rêzeyê dehan de. bn. dehan

deh qat: deh qatê pîvana dîyarkirî. bn. deh car.

desmal: perçêkî qumaşê çargoşe yê jîbo xwêdan û dest û rû ziwakirinê.

dest: endamekê laşê meriv.

gêzik: bn. milkisk.

ji dest hatin: bn. jêhatî.

karanîn: bn. xebitandin, xapandin.

destvekirî: bervajê merivê xesîs; ciwanmerd.

parsekî: îşê merivê parsek.

.....

destar: aşê ku bi destan têtê gerandin.

destav: bn. mîz.

destav rijandin: bn. mîz kirin.

destavxane: cîyê ku av- mîz têtê rijandin. bn. avdestxane.

dest girêdan:

dest bi xwe kirin:

destpêkirin:

dest bi xwe kirin: bn. dest hilanîn.

dest dan: mûnasîp bûn.

deste: 1. bax. 2. dûv.

deste bûn:

deste kirin:

destê sibê: bn. serê sibê.

berve êvar: bn. berêvar.

destê xwe pê dan:

mistdan:

destgiran:

DIMILÎ/ZAÇAKÎ

destgiraney:
dest girêdayîş:
destgirote: bw. çikos, çimveyşan.
destgiroteyê: bw. çikosey, destwişkey.
dest girotiş: paştî dayîş, ardim kerdiş.
destgonîyîn: bw. qatil, gunîrîşnayox.
destik: 1. Parçêke qumaşî ra virazyayo seba ke destê kê nêveşo pê çîyo germ tebişyeno. 2. Yew parçey dulavî yo ke pê dulav tadiyeno
destmal: bw. desmal, qintî.
destmure: rewşeka tarî û telemat.
destmure gêrayîş: cadêko tarî û telemat de bi dest çarnayîşê gêrayîş.
destmurekî: şiklê rayîr şîyayîşê cadêke tarî û telemat de. yê ripûreş de.
destnêdayîş: mûnasîp nêbiyayîş.
dest pêsernayîş:
dest pistîn kerdiş:
dest ra antiş:
dest ra girotiş:
dest ra herikyayîş: bw. dest de herikyayîş.
dest ra kewtiş:
dest ra vetiş:
dest ronayîş: bw. dest bi xwi nêkerdiş.
destum: cay tebişîşê birkeyê hangaj o.
destûr: bw. îzin.
dest û pay.
destsivik:
destsivikî:
destteng: ay ke tenganeya ekonomîk mîyand o.
destteng bîyayîş:
desttengey:
dest tira ameye: bw. jêhatî.
dest tira antiş:
destirman: bw. verdest.
dest û pay kewtiş:
dest xo ra veradayîş:
destveng:
destveng agêrayîş:
destveng ameyîş:
destvengey:
deşt: bw. raşte.
deştey: cayo ke deşt a.

KURMANCÎ

destgiranî:
dest girêdan:
destgirtî: çikos, çavbirçî, xesîs.
destgirtîyî: bn. çikosî, çavbirçîtî.
dest girtin: alîkarî kirin.
destxwîn: bn. qatil, xwînrij.
destik: ji parçekî qumaş tête çekirin jibo ku dest neşewite bi wî tiştê germ tête ragirtin.

destmal: bn. desmal.
destpelk: rewşeka tarî yê ripûreş.
destpel gerîn: di cîyekî tarî yê ripûreş de gerîna bi destpelkî.
destpelkî: şiklê rêveçûna di cîyekî tarî

dest nedan: mûnasîp nebûn.
dest girêdan:
dest kirin pizîyê:
ji dest kişandin:
ji dest ve girtin:
ji dest herikîn:
ji dest ve ketin:
ji dest ve derxistin:
dest danîn: bn. mil danîn.
destikê şîr:
destûr: bn. betlane, îzin.
dest û pî:
destsivik:
destsivikî:
destteng: yê ku di nav tengasîya aborî de ye.
destteng bûn:
desttengî:
jêhatî: bn. serkevtî.
dest jê kişandin:
berdest: bn. berpê.
dest û pîya ketin:
dest ji xwe berdane: berxwedan nekirin.
destvala:
destvala vegerîn:
destvala hatin:
destvalayî:
deşt: bn. berrî.
ciyê deştî: bn. ciyê berrî.

DIMİLÎ/ZAZAKÎ

dešten: şekil û karê deştişê.
deştij: ay ke deşte de şêlik kenê.
deştij: îşê dešten.
deşt û berrî:
deve:
devistiş:
dew:
dewij(ic):
dewijey:
dewl: satilo lastîkino ki pê bîr ra aw ancîyena. bw. dolçe
dewlet:
dewr: 1. Rotiş. 2. Çarqirnî yew çî. 3. Zemanek.
dewran: bw. wext, zeman.
dewran dîyayîş:
dewran vêyarnayîş:
dewran vêyartiş:
dewr bîyayîş: dest bedilnayîş, roşiyayîş.
dewr girotiş: bi rotîşey girotiş.
dewr kerdiş: bw. rotîş.
dewq¹: bw. tewqe.
dewq²: bw. dox, gêj.
dewqabacî: namey yew bêj kay o ke dornorê xo de gêrenê. bw. doqabacî.
dewq ameyîş: bw. doqameyîş.
dewqnayîş: bw. xewirnayîş, gêj kerdiş.
dewqyayîş: bw. xewirayîş, gêj bîyayîş.
dewes: bw. şidênayîş.
dewesnaye: bw. şidandî.
dewsnayîş:
dewsyayîş:
dexes: keso ke vera raqîb yan zî kesandê vera xo zernêwaştîşê û hasûdê bikero.
dexesey: îşê dexisnayîşey.
dexes bîyayîş:
dexesey kerdiş:
dexil: ariş o ki bi têmiyan bîyayîşê xele cew, gilgil, virazyayo. ceh, garis, çê bûye.
dexirnayîş:
dexiryayîş:
dexsok: ay keso ke sewbîna kesan dexisneno.
deyax: xo vero dayîş.
deyax bîyayîş: 1. xo vero dayîş. 2. sebir kirin.

KURMANCÎ

dirûn: şekil û karê dirûtinê.
deştî: yê di deşte de dijî.
dirûtin: îşê dirûtinê.
deşt û berrî:
hêştir: bn. lok.
kirin nav: bn. xistin nav
gund:
gundî:
gundîtî:
dewlik:

dewlet:
dewr: 1. Firotin. 2. Demek, zemanek.

dewran: bn. dem, wext, zeman, serdem
dewran dîtin:
dewran derbazkirin:
dewran derbazbûn:
dewr bûn: dest guhartin, hatin firotin.
dewr girtin: bn. kîrîn.
dewr kirin: bn. firotin.
sêl: sacê giroverê ku liser nan tête pijandin.
gêj: bn. gîj.
.....

dewx hatin:
dewxandin: bn. gêj kirin, xewirandin.
dewxîn: bn. xewirîn, gêj bûn.
dewis: 1. şidandin, guvişandin. 2. şûn.
dewisandî: bn. şidandî, guvişandî.
dewsandin:
dewsîn
dexes: kesê ku lihember reqîb yan jî yên dervayê xwe dilnexwazî û hasûdî dike.
dexesî: îşê dexisandinê.
dexes bûn:
dexesî kirin:
dexil: arvanên ku bi tevîhev kirina genim, çê bûye.
serpêldan: bn. şirrkirin.
serpêlbûn: bn. şirrbûn.
dexsok: ew kesê ku kesên din didexisîne. bn. zikreş.
berxwedan
berxwedan bûyin:

DIMILÎ/ ZAZAKÎ**deyaxê:****deyax kerdiş:****deye:** bw. çentik, kert.**deye bîyayîş:****deye kerdiş:****deye dekwetîş:****deyeyin:****deyir:** bn. taştare, nêmetroj **nîvro:****deyle:** bw. mexmel.**deyn:** perey yan zî malo ke bi minasebeta îadekerişey sey ardimey gêryeno.**deyn bîyayîş:****deyndar:** ay ke kewto bindê deynî.**deyndarê:** îşê dayn kerdişê.**deyn dayîş:** qandê wextêdo belîkerde bi şertê îyade kerdişê pere yan zî mal dayîş.**deyn girotiş:** yewnay heta qandê wextêdo belîkerde pere yan zî mal ardiş.**deyn kerdiş:** bw. deyn kerdiş.**deyr:** vengo ke bi meqam û muzîkekê yenê vajîyayîş. bw. lawikî, keçikî, ...**deyrbaz:** ay ke kilam û deyran vanê.**deyrbazey:** îşê deyrbazan.**deyrî kerdiş:** bw. deyrî vatiş.**dezge:** bw. destgeh.**dêk:** cenîya ke welidyayîşê cenîyan de yê rê bena alîkar. bw. eba, hemşîra.**dêl:** *dêla hengwer û hêjîran**dêleverg:** verga makî.**dêlik:** bw. qancixe.**dêr:** bn. kilîse.**Dêrsim:** namey yew şehardê kurdîstana vakur.**dês:** vera teberî qandê pawiyayîşê û mîyan de zî qandê cêrakerdişeya çimewandê keyî bendo ke bi keran ra virazyawo.**dês bîyayîş:****dês kerdiş:****dêw:** namey yew mehluqatê mîtolojîk bi pîrr qewt o ke gelek çîrokan de vêreno.**dêz:** *dêza velgî, sapî, vaşî,**dêza:** namey yew bêj firaqî yo ke har ra virazyawa û tede pêwer pewjîyeno.**KURMANCÎ****berxwedanî:****berxwedan kirin:** bn. liber xwe dayîn.**.....(yîv-t) dever:****dever bûyin****dever kirin:****dever ketin:****.....****dolbend:****deyn:** pere yan jî malê ku bi minasebeta îadekirinê jibo alîkarî tete sitendin.**deyn bûyin:** bn. hatin deyn kîrîn.**deyndar:** yê ku ketîye bin deynê.**deyndarî:** îşê deyn kirinê.**deyn dayîn:** jibo demekê belîkirî bi şertê îadekirinê pere yan jî mala dayin.**deyn girtin:** jî cem yekê din jibo demekê belîkirî pere yan jî mal anîn.**deyn kirin:** bn. deyn kirin.**kilam:** dengê ku bi meqam û mûzîkê tete gotin.**dengbêj:** ew ên ku kilam û stranan dibêjin. bn. stranbêj.**dengbêjî:** îşê dengbêjan. bn. stranbêjî.**kilam gotin:** bn. stran gotin.**dezge:** 1. Cîyê ku liser kar û xebat dibe.
2. Kar û bar û xebata rêxistin kirî.**dêk:** bn. pîrik.**dêlî:** bn. tiluteg. *tilûtega tirî.**dêlegur:** gura mê.**dêlik:****dêr:** bn. kilîse.**Dêrsim:** navê bajarekê Kurdîstana başûr.**dîwar:** lihember derva jibo parastinê û di nav malê de jî jibo jihevkirina çavîyên xanî bendê ku ji kevîran tete çekirin.**dîwar bûn:****dîwar kirin:****dêw:** navê hebûnekê mîtolojîk yê pîrr bihêz ê ku di gelek çîrokên kurdî de derbaz dibe.**dîz:** bn. part. *dîza çîlo, gîya, ...**dîzik:** navê cûrekê firaq e ku jî axê hatîye çekirin û tede xûrek tete pijandin.

DIMILÎ/ZAQAKÎ

bw. dêzik

dêz bîyayîş: bw. dêz kerdiş.**dêz kerdiş:** pêsero rêzkerdişê velgî, vaşî, ...**di/ didi:** rêzey humaran de humara didin.**dibare:** 1. Tawla de nameyê yew zar.

2. Hîle, xap.

dicay: dişaxkerdiş yan zî bîyayîşê çîdêke tumî. tamî. bn. duşax.**dicay bîyayîş:** bn. dişaxî bîyayîş.**dicay kerdiş:** bw. dişaxî kerdiş.**dicem:** di hewî wer werdişey.**didan:** namey her yew kateyê ke ma fek de yê, ma pê yên wer wenê û qisekerdişê ma rê zî benê alîkar. bw. diran.**didil:** bw. şûphekar, şikkerdok, bêistîqrar.**didil bîyayîş:****didiley kerdiş:** bw. şik kerdiş, guman kerdiş.**difek:** haletêko asinên ê difek o ke pê

erd kenyno. bw. kûlbe

digan: bw. hamîle, biber, avis.**diganey:** bw. hamileyê, avisê.**digoşe:** ay objeyo ke di koşey jê bîbê.**Dihok:** namey şeharêko başûrê Kurdîstanî.**dije:** namey yew bêj heywanî ke mezhebdê

Şafîyan gore goştê jê weryeno.

dijne: yew bêjê varanî. **barana gurr:****dijun:** bw. qilêr, gemar.**dikan:** cayo ke tede ihtiyacê însanan yenê rotiş.**dikandar:** ay keso ke dikan xebitneno.**dike:** çengey serdê kûçlanî. bw. pêçax, milik.**dila:** di hendî peymawitişê ke ameyo belîkerdiş. bn. diqat, dita.**dilbêr:** namey yew bêjê daran o.**dilet:****diling:** namê yew bêj govenda Dîyarbekir.**dilme:** hako ke qalikê jê tena zarêka enrm bo.**dilule:** *tifyingo dilule. bw. çifte**dim:** bw. pey, badî.**dima:** bw. pey ra, badî ra.**dima ameyîş:** bw. pey ra ameyîş.**dima gêrayîş:****dima kewtiş:****dima mendiş:****KURMANCÎ****dîz bûyin:** bn. dêz kirin.**dîz kirin:** liser hev da rêzkirina çilo, gîya,**du/dido:****dubare:** 1. di tewlayê de navê zarekê.

2. Hîle, xapandin. 3. Ducarkirin.

ducî: duşaxkirin yan jî bûyina tiştêkî**ducî bûn:** bn. duşax bûn.**ducî kirin:** bn. duşax kirin.**dudan:** du carê xwarin xwarinê.**diran:** navê her yek hestîyê ku di devê me de ye, em bi wan xwarin dicûn û ji axaftina me ra jî dibin alîkar.**dudil:** bn. şûphekar, bêistîqrar, biguman.**dudil bûn:****dudilî kirin:** bn. şik kirin.**tevrik:** haletêkî dudev ê ku pê erd tete kolandin.**ducan:** bn. hamîle, biber.**ducanî:** bn. hamiletî, biberî.**dugoşe:** ew objeyê ku du koşeyê wî hebin.**Dihok:** navê bajêrekê Kurdîstana başûr.**jîjo:** navê heywanekê ne kedî ku ligorî mezhebê Şafîyan goştê wî tete xwarin. bn. jûjî.**dijun:** bn. qilêr, gemarî.**dikan:** ciyê ku tede ihtiyacên merivan têtin firotin.**dikandar:** ew kesê ku dikan dixebitîne.**dik:** zêdeyîya di ser kûçlanê re. bn. milik.**duqat:** du qasê pîvana dîyarkirî. bn. duta.**navê cûrekê dar e.****cêwî:****duling:** navê cûrekê govenda Dîyarbekirê.**delme:** hêkê ku qalikê wî tenê zareka nerm be.**digule:** navê cûrekê tifyingê. bn. çifte.**pişt:** 1. navê qismekê laşê meriv. 2. pey, paş.**pişt re:** bn. şûnde.**pişt re hatin:****li pey gerîn:** bn. li paş gerîn.**li pey ketin:****li pey mayîn:**

DIMILÎ/ ZAZAKÎ**dima şîyayîş:****dime:** bw. vezd. *vezd cemidnayîş.**Dimilî:** Namey yew lehçeya ziwanê kurdî ya. bw. zazakî, kirdî, kirmanckî.**dimrêste:****dimpistike:** bw. tertur.**dinêv:** namê yew bêj vaşî. bw. zîwan**dingildîwan:** heme heta vilabîyayîşê yew xeber.**dinya:** bn. cîhan.**dirabîyaye:** bw. cêrabîyaye.**dirakerde:** bw. cêrakerde.**dirakerdiş:** bw. carakerdiş.**dirate:** bw. cêrabîyaye, qetyaye.**dirdî:** wirdî û vêşaneyê şîredê hengwer ke pêlekekêde yeno agoznayîş. bw. dirdû**direwtî:** mîxo seretûjo ki goçin ra pîlêr o, destê panîyayo û pê çî-mî qulbeno.**dirik:** yew bêjê nebatan o ke vêşîder cayo awî de vejîyeno û berê yê weryeno..**dirikêr:** dra ke dirikî pa resenê.**dirikên:** çîyo ke zê dirikêrî bo.**Dirîse:** namey dewêdeka Çewlîgî.**dirne:** qulê ki meşke de peyda benê.**dirnayîş:** çêrakerdişeya çîdekê.**dirnayox:** ay ke karê dirnayîşê kerdo.**dirnax:** namê hacetê ki firêze de pê sere û sapê xele, cew, pêser beno.**dirvet:** bi pîrodayîşeko sert laştê ganîyan de dirate û helisyaye bîyayîş. bw. dirbet, birîn.**dirvetin:** çîdo ke birîn bîyo.**diryayîş:** bw. cêrabîyayîş, cêrakewtiş.**disey:** rêzey humaran de humara diseyin.**dişax:** bw. dicay.**dişeme:** namê rojê yewin ê hewtî.**dişmen:** ay keso ke vera kê xirabey bigeyro û xirabey bi kê bikero. bw. dijmen.**dişmenê:** rewşa dijminayê.**dişmenê bîyayîş:****dişmenê kerdiş:****diştari:** serd girotiş, salim girotiş.**diwar:** bw. cêr, warr.**diwêl:** dewletê xerîbê ke misilman nîyê.**diyên:** rêzeyê humartişê de yê didin.**KURMANCÎ****li pey çûyin:****bez:** dohnê hundirîn ê laşê candaran.**Dimilî:** navê lehcekê zimanê kurdî ye. bn..zazakî, kirdî.**şanê dûvpişkan:****hefcark:**

.....

.....

dinya: bn. cîhan.**diryayî:** bn. jêbûyî, jihevbiyî.**dirandî:** bn. jêbûyî, jihevbiyî, jêkirî.**dirandin:** bn. jêkirin, jihevkirin.**diryayî:** bn. jêkirî, qelişî, qetyayî.**tellp:** hûr û zêdayîya şîranîyê tirî

ku di tûrikekê de tête nisilandin.

dirêşik: mîxê tûjkirî yê ku destê pêve bûye û pê tişt-mişt qul dibe.**dirî:** cûrekê ji darê nebatan e ku zêdetir di cîyên avî de çêdibin û berê wan tête xwarin.**dara dirî:****ji dirî:** tiştê ku wekî dara dirî be.**Dirîse:** navê gundekê Çewlîgê.**dirne:** navê ew kûnên ku di meşkan de çêdibin.**dirandin:** qelişandina tişteki.**dirandî:** ew ê ku karê dirandinê kirîye.**tîrmix:** navê hacetekî ye ku di pîrêzê de bi wî serîyê genim, ceh, tête berhevkin.**birîn:** bi lêdanekê tund di laşê gîyandar de peydabûna dirîn û tahrîbatê.**birîndar:** tiştê ku birîn bûye.**dirîn:** bn. jihevbiyîn.**dused:** di rêzeyê hejmaran de hejmara dusedî .**duşax:** bn. ducî.**duşeme:** navê rojê yekemîn yê hefteyê.**dijmin:** ew kesê ku lihemberê me xirabî bike û li xirabîyê bigere, dijî me be.**dijminî:** rewşa dijminatî.**dijminî bûyin:****dijminî kirin:****zekemî:** serma girtin. bn. papêç.**jêr:** bn. xwar.**diwêl:** dewletên bîyanî yên ne misilman.**duyemîn:** di rêzeyê hejmartinê de yê diduwan.

DIMILÎ/ZAQAKÎ

diyês: rêzedê humaran de humara diyesin.
diwanzdemîn

dizd: ay ke çî aîdê yewnay tiraweno.
bw. destçep.

dizdey: îşo ke dizd keno. bw. destçepey.

dizdey bîyayîş: tirawîyayîşê çîdekê.

dizdey kerdiş: bêagadarî çî yewênay tirawitiş.

dizdikî: bw. limitikî, nimitikî.

dize: bw. kela.

Dizê: namey dewêdeka Çewlîgê.

dî: bw. vîna, vînayîş.

dîb: namey yew bêj masan.

dîk: *dîkê kergan, dîkê zerencan, ...

dîkleyîr: dîko ke newe bîyo, leyîr o.

dîkşer!: wexto ki di dîkî danê pêro qandê pêro surbîyayîşê înan vajyena.

dîkşer bîyayîş:

dîkşer kerdiş:

dîlim: parçeyo ke yew tum ra ameyo birnayîş.

dîlim bîyayîş: bw. şîl bîyayîş.

dîlim kerdiş: bw. şîl kerdiş.

dîndar: keso ke rayîrdê dînî de bo, bawerîya jê ya dînî biqewet bo.

dîndarey:

dîno: bw. delî, kêmaqîl, xêv, gêj.

dîwan: 1. Tereraq, sohbet. 2. Meqam.

dîwan kerdiş: bw. teraqnayîş.

dîyar: 1. Aşkera 2. Cor.

dîyayîş: bw. vînayîş.

do: namey yew bêjê qatixî yo ke bi tîmîyan bîyayîşêya aw û mastî virazyeno.

dohn: bw. riwen.

dolçe: bw. kondêz.

dodo: namey yew bêj teyrî. bw. darneko.

Dolik: namê dewêdeka Semsûr.

Dolî: namey dewêdeka Semsûr.

doman: bw. gede, tut.

Dondil: namê hestordê Hz. Elî.

dopol: * dopolê derî.

dorme: bw. çîyerkinar, çaqirnî, dormire.

dor û nor: bw. dormire.

dor û nor girotiş:

KURMANCÎ

diwanzde: jî rêzeyê hejmaran hejmarê

diz: ewê ku tiştê aîdê yekî din bêagadarîya wî dibe, didize.

dizî: îşê ku diz dike.

dizî bûyin:

dizî kirin:

dizîka: bn. veşartî, penî.

kela: bn. birc. *Birca belek.

Dizê: navê gundekê Çewlîgê.

dît: bn. dîtin, dîtinî, ...

..... navê cûrekî masîyan.

dîk: *dîkê mirîşkan, dîkê kewan, ...

dîklo: dîkê ku hîn nû bûye, negihîştî ye.

dîkşer!: dema ku du dîk bi hev ra şer dîkin jîbo geşbûna şerê wan tete gotin.

dîkşerbûn:

dîkşer kirin:

dîlim: parçeyê ku jî tumekî hatîye birrîn.

dîlim bûyin:

dîlim kirin.

dîndar: desê di rêya dîn de be, bawerîya wî ya lihemberê dîn biqewet be. bn. oldar.

dîndarî: bn. oldarî

dîno: bn. delî, kêmaqîl, gêj.

dîwan: 1. Teraq, sohbet. 2. Meqam

dîwan kirin: bn. sohbet kirin.

dîyar: 1. aşkera. 2. Jor.

dîtin: bn. bînin.

dew: navê cûrekê qatix e ku bi tevîhev kirina av û mast çêdibe.

dohn: bn. rûn.

heskî:

silêmanê dekuş: bn. silêmanê dunekil

Dolik: navê gundekê Semsûrê.

Dolî: navê gundekê Çewlîgê.

zarok:

Dondil: navê hespê Hz. Elî

jeber: bn. alîyê din. * alîyê din ê newalê.

dormedor: bn. çarmedor, çarkenar, çaralî.

der û dor:

der û dor girtin:

DIMILÎ/ZAQAKÎ**dorî:** bw. bîdon.**dorpî:** yew bêj haceto ki pê dar û simê heywanan ferikyeno.**doser:** verê vejyayîşê rojî. bw. sodir,**dost:** keso zerr ra, dirist û nîzdî ma.

bw. hembaz.

dost bîyayîş:**dostey:** bw. hembazey.**dostey kerdiş:****doşeg:** qandê rakewtişê livîna ke peme yan zî peşimî ra virazyawa û bindê de yena ravistiş.**doşiy:** bw. têpaştî.**doşiy pê dayin:****dotiş:** beyntardê di giştan de şidênayîşê guhwanan û tira şit girotiş.**doz:** bw. dawa**duga:****dulav:** yew haleto ke pê peme rêsyeno.**dunik:** bw. xezîne.**dusaye:****dusayîş:****dusayîş pa:** bw. pêra nîyayîş.**dusnayîş:****dusnayîş pa:** bw. pêra nayîş.**duz:** bw. raşt.**duz bîyayîş:****duz kerdiş:****dû:** wextê veşayîşê çîyêk ay gaza tira peyda bena.**dû kerdiş:****dûman:** bw. dû.**dûr¹:** yew bêj madden. bw. încî.**dûr²:** bi mesafeyê xo çîdoke nîzdî ma nêbo.**dûrbîn:** namey yew bêj aletî yo ke kê pê cayo dûrî vînenê; dûrî keno nîzdî.**dûr kewtiş:****dûr ra:****dûr şîyayîş:****dûr vîstiş:****dûwe:** gemara ke seba veşayîşê êzim û komirî ra mîyandê borî û lacine de manena.**KURMANCÎ****timbilok:** firaqekî naylonî ye ku av dîkinê.**dorpî:** cûrekî hacet e ku bi wî dar û simê heywanan têtê firikandin.**sipêde:** berê derketina rojê, tavê.**dost:** kesê ji dil, dirist û nîzîkê

me. bn. heval.

dost bûn:**dostî:** bn. dostanî.**dostî kirin:****doşeg:** jibo raketinê livîna ku ji pemû yan jî hirî çêbûye û di bin de têtê raxistin.**piştgirî:** bn. piştanî**piştgirî dana hev:****dotin:** di navbera du pêçîyan de şidandina guhanan û jê wergirtina şîr.**doz:** bn. dawa.**duga:** ev gîya pelê wî rengê henê dide.**dulav:** haletêkî ye ku bi wî pembu têtê honandin. bn. serbist. bn. dolab.**xezîne:** bn. gencîne.**bi hev ve:** bn. pevre.**bi hev ve bûn:****bi hev ve zeliqîn:****bi hev ve dan:****bi hev ve zeliqandin:****duz:** bn. rast.**duz bûn:****duz kirin:****dû:** dema şewitîna tiştêkî ew gaza ku jê dertê.**dû kirin:****dûman:** bn. dû.**dûr:** navê cûrekê madenê. bn. încî.**dûr:** bi mesafeya xwe tiştê ku nêzîkê me nebe.**dûrbîn:** navê cûrekî halet e ku meriv dikare bi wî cîyê dûr bibîne.**dûr ketin:****ji dûr ve:****dûr çûyin:****dûr xistin:**

.....qurom:

DÎYARBEKÎR SERASER EŞQ

Roşan Lezgîn

Porê aye. Ewîlî porê aye o rengê kestanan de ke wina pêl bi pêl, lef bi lef rişiyabi miyanê piştî, serê kiftan û verê sîneyê aye, temamê awiran beleqneyî xo ser. Gama miyanê berî ra kewte zare, asêne ke ya tenê ya. Yew gile miyanê zilfanê aye ra remabi û wina bêwayir û bêperwa, xelek bi xelek alişkê aye sero aleqiya bi. Qey emser xizêmî bîbî moda? Yan zî miyanê yew sanika zemanê verî ra vejîya bî û amîbî ewta? Yew xizêm. Xizêmêko qicek zincê xo ya qiceke û wedartî wa, kişta çepe ser zelegnabî. Mûrêka qiceke miyan de çirusîyê.

Eywane pirr a. Lewan ra. Nat û wetê eywane, dewrê sendelîya, heme korîdor fek ra dekerdeyê. Temamê roşnayî eywane ra dîyaya arê û serê sehnî de, dewrê maseyo ke yew xalîçeya ecemî ro ci antî bî, roşnayî zî xo ê dewran de cemênabî pêser. Ya zî amî, ta goşeyê eywane de, sehne ra nîzdî, o cayo ke sînorê roşnayî qediyê û hendî lêlî dest kerdê xo, aye zî uca ca da xo û vinderte.

Şair, peynî a masa de ronişte bi. Rîyê şairî miyanê porê eywo derg de bereqiyê. Sewbîn eywane seraser lêl; ti vanê qey tîje-aşma. Fekî pêro nêmakerde mendê. Çimî xereqiyê. Goşan serre nayo vengê şairî ser. Kelîma bi kelîma, misra bi misra sewtê şairî têşan têşan şimenê. Nefesî gêriyayê. Zare bêveng. Bitenê ferman kewtîbi destê şîranê şairî. Vengê şairî seyê hewrê hamnanî; sipî seyê pemî. Seyê

zime-zimê awê Dîjle. Wina şirrîniyêka şîrîne vistebî eywane ser. Eywane seraser kewta miyanê zikrêko semawî; mîstîk. Hemeyê hîsan xo bêhemd eşto binê bextê misreyanê şairî. Dinya. Dinya çinêya. Yew dinyayêka bîne de yê; dinyê xiyalan : Baxçe bi baxçe Aden.. Babîl.. Asûr.. Sasan.. Med... Îmge bi îmge Dîyarbekir; Dîjle, Qerejdax... Giyan beden ra vejîyo. Bedenî seyê şakêlî şenik; seyê perrê baskê Teyrê Tawizî.

Eşq! Heme çî eşq. Heme ca sewda, evîne.. Misre bi misre miyanê lewanê şairî ra herekênê:

"Ey kalê zemanan

Ey Pîr!

Bêre

Bêre û çok bide postê xezale se

Û ma rê vaje

Mesela kêneya padîşahî û şîwanî vaje

Ca verde vengê mawîzeran, vêşanî

Ca verde boya barûdî û boya gwnî

Ey Pîr!

Hadê, ronîşe kuncê eywane de

Ta Adem û Hewa ra nate

Ma rê eşq

Ma rê sewda ra qisey bike

Ha kalo, qurban!.."

Eşq. Heme çî eşq; evîne, sewda... Şirre-şirrê awê Dîjle temamê eywane kerdo xo dest. Gilê dara valêre rişiyê awe ser. Bi hesret ramûsanana danê yewbînan. Eywane seraser miyanê boya valêran de.

Şairî herdi çimê xo wişk nayê pêser û nefes bi nefes eşq keno vila.

Xiyal! Heme çî xiyal; hewn.

Heme çî seyê hewnî bi û ya zî tedir kewtebî miyanê xiyalan. Ge awê Dîjle zerreyê aye ra herekiyê, ge zî ya miyanê hewran de perrayê. Hewrê sipî; sipî û nermik. Seyê pemî. Canê aye giriyê, kel dêne. Tewe girote bî? La, na tepe-tepê qelbê aye! Çîrê wina bîbî,

nêweşe bî? No çi sihîr bi? Erê, erê! Wexto newe kewte zare, miyanê berê eywane de, di çiman, heme awirê aye nêqurmûçnayî bî? Yew şirpînî. Yew şirpînî zerrê aye ra nêşîbî? Heywax! Şûşe şikiya! A game ra nate, ê awiran ra nate destê aye lerzê. Û şair waneno:

"Ey kalê zemanan, de vaje
Tîr û kevan bide destê seydwanan
Vila ke heme bolê xezalan
Astoranê kihêlan çargamî bivazdine
Ha Pîro, qurban!
Aspar ke kêneya şahê perîyan
Wa verê vayêkê harî de tarûmar bibê
Zîn û zengû û şermê rîyê kênatî..!"

Wina mat. Wina mat mendebî sewtê şairî wa. Şair bibi rincan. Bi destê xo yo qicek. Hurdîlek. Bi ê engîştanê xo yê nazikan qedehê awe yo serê maseyî de, kiştê qevdê vilikan de, miyane de qefel-na; bi usûl. Çilkê awe lewanê şairî ra acêr nazeliyeyî. Aye zî tedir ziwanê xo yo seyê kilê adirî, dewrê fekê xo ra, serê lewanê xo yê tenikan ra berd û ard. A game. Ê awiran hêna seydê xo kerd. Tîrî..! Tîrî kevanan ra perrayî. Rengê di çiman; keweyî û mêşinî kewtî têmiyan. Ax..! Nê awirî. Nê awirî çiqas gawirê! Se kenê ê kenê. Qelbe ra heta qelbe la rêsenê; wina şedênaye û birêsmîn rêsenê.

Û awiran karê xo kerd!

Yew çilkê areqî miyanê pistinanê aye ê qicekan û hurdîlekan ra, veracêr û bi feslan, bi teqlan lêr bî.

Û awê Dîjle pêl bi pêl herekiya.

Çemê Dîjle barîk barîk, bi naz û nazenînî şikeftê Birqlênî ra, verarê koyan ra za; Cinet ra za. Miyanê baxçeyê Adenî ra lef bi lef, fetil bi fetil gêra û hêna rişiya Cinet. Dîjle : Kênaya Cinetî; delala baxçeyê Adenî. Heme koyanê Mezopotamya zerre vista Dîjle. Miyanê heme koyan ra, varnî hemine de, Qerejdaxî xo anto kalekê Dîjle. Koyê Qerejdaxî : Koyo esmer. Gama çim verdayo Dîjle, hiş û aqil serre de nêmendo. Êê..! Na sewda ya, evîna. Çi ray zî yew nêzano kamca û çi wext bena zergûn. Seyê çayirê wisarî ya. Miyanê kerra de zîl dana...

Erê. Qerejdaxî ewniyo, ewniyo... Zerra xorî ra ewniyo. Dîjle

pêl bi pêl herekiyaya û Qerejdaxî zerra sotî ra ewniyo. Hadê! Reyna, reyna zî biewniye. Ewniya. Awirî xorî xorî ro yewbînan lefêyayî. Vengê şairî dûr bi... Dûr bi. Şi pê koyan. Seyê awê çemê Muradî ke çileyê zimistanî de binê qeşa ra biherekiyo. Seke vayê wisarî dir, ke pêl bi pêl, ge nîzdî bo û ge dûr bibo, wina, bi teqlan xo qelewnayê ro goşanê înan. Miyanê qelebalixê eywane de awiran. Awiran yebînî qefelnabi. Seyê Qerejdaxî û Dîjle. Qerejdax zerre ra sojiyo; vêşayo, vêşayo.. Kel dayo. Teqayo; volkan bi volkan. Dîjle herekiyaya; laser bi laser. Kef kewto ra ser. Temamê adirê zerreyê Qerejdaxî ver bi Dîjle herekiyo; gêj, har... Û Dîjle Qerejdax anto xo verar. Xo ro laserê adirê zerreyê Qerejdaxî piştî. Dîjle adir kerdo xo verare. Adir misno; kef bi kef, pêl bi pêl. Qerejdaxî awê Dîjle misnaya; têşan têşan. Zerra sotî ra. Qerejdax bîyo serdin. Verarê Dîjle de şîyo hewna. Dîjle bêveng bêveng herekiyaya.

Bazalt!

Esmer.

No şêher.

Dîyarbekir.

Dîyarbekir heme, seraser bi ê kerran viraziyo; kefê pêlanê Dîjle û adirê zerreyê Qerejdaxî. Mîyanê heme kerranê dêsanê nê şêherî de eşq esto. Sewda û evîne esta. Kuçe bi kuçe, ban bi ban, beden bi beden, birc bi birc eşq esto miyanê nê şêherî de. Heme cayê nê şêherî ra boya eşqî, boya sewda, boya evîne yena.

Eşq. Pêro eşq; evîne.. sewda...

Vengê şairî de eşq.

Qedehê awe de eşq.

Miyanê awiran ra, miyanê çiman ra eşq herekêno; çimî kewe; çimî mêşine. Qevdê vilikanê serê maseyê şairî de eşq. No bano qedîm; kahn. Ê lewê tenikî. Feko qicek; seyê fekê tutan masûm. Qama hurdîleke, miyanê cilanê sipîyan de; seyê kevoke. Serreyo hurdîlek. Pêşîrî hurdîlek. Heme hurdîlek. Seyê yew şemamoke; zerd zerdêlek. Miyanê bostananê fekê çemê Dîjle de. Seyê qurtê awa zarê qedehê camînî de û miyanê destê şairî ê hurdîlekî de eşq...

Adirê evîne kewto ta. Alewî ro beden pêşiyaya. Xorî xorî ewnêna. Hewayîşêko şîrîn kalekê lewan de neqeyşio. Alışkan de xemzeyî. Panc hebî engîştî kewtî miyanê porî. Por wedariya. Kel da.

Kef da; pêl bi pêl herekiya. Awiran yewbînê esîr qefelno; zincîr bi zincîr. Qerejdax ver bi verarê Dîjle herekiya..

Têkaleke de bî hendî.

Ewilî serê di engîştan resayî pê; sawiyay pê ra. Seke miyanê ezmanê keweyî de di telpê hewran biresê pê û virûsk bivirisiyo. Canî lerzeyî. Janêko tîr. Tîr û wina zî şîrîn, miyanê di qelban de çizînî kerd. Di bedenî seraser miyanê areqî de mendî; kef bi kef awê Dîjle. Laser bi laser adirê Qerejdaxî. Kamî? Kamî verê cû engîştê xo kerdî dergî? Kamî verê cû destê xo nata ardibi? Xovero? Qey xovero sawiyaybî pê ra? Mexsûs? Erê..? Nêzana! Yewî zî, yewî zî tede nêvet. Bêhemd, xovero resaybî pê. Dîjle pêl dabi, kef dabi. Kef dabi û Qerejdax laser bi laser adir. Herekiya bi. A game hêna. Wa hêna bisawiyê pê ra. Wereka binêna zî xo nata bidayne! Binêna zî. Ha..! Ha wina. Hêna. Di destî têkaleke de. Têkaleke de û kewtî tîmîyan. Des hebî engîştî, girênaye girênaye, miyanê areqî de, miyanê kefê pêlanê Dîjle de. Û kewtî tîmîyan. Rengê di çîman yewbînan ra bî vila. Şermê rîyê kênatî perra; perde dirriya. Seke yew eywane de çînê bo. Seke o şairo porederg uca, serê sehnê de, peynîyê a masa ke xalîçeya ecemî haya sero û o qedehê awe uca, kalekê qevdê vilikan de nêbo. Şairî bi ê destê xo yê hurdîlekî û nazikî qedehê awe miyane de qefelna bi? Wina bi? Di bedenî seraser lerzeyî. Awê çemê Dîjle bêveng bêveng herekiya...

Qerejdax verarê Dîjle de bi kerra: Bazalt: Dîyarbekir...

LI SER FESTÎVALEKÊ

Roşan Lezgîn

*“Hunermend,
divê zanebûneke berxwedêr î entelektuel
di xwe de bipêş bixe.”¹*

Edward W. Saïd

“Di warê raman û kulturê de her berhem ne bitenê dixebite ku ji xwe re cihekî veke, armanca bingehîn ew e, ku yên din têk bibe û cihê wana bigire.”² Wisa dibêje, entelektuelê hêja î navdar yê Îtalyanî Gramscî. Jixwe, li gor armanc û ramana siyasî ya afirîner, di her berhemeke edebî/hunerî de xweberî hin mesaj û manîplasyonên eşkera an jî nepen hene. Ne bitenê di nav berhemê de, her wiha di serî de ziman û bi awayê pêşkêşkirin û bikaranîna xwe jî, dîsa li ew girseya ku dibe mixatabê wê berhemê, ew girse, di heman demê de dibe hedefa ew sînyalên manîplasyonîst ên ku ji wê berhemê belav dibin. Mînak: Helbesteke Cegerxwîn hem bi zimanê xwe û hem jî bi ew tema û mesaja ku di nav helbestê de ye, ji bo kurdan wateyeke xwe î erênî heye. Û ew sînyalên ku jê belav dibin jî, ji bo kurdan pozîtîf in.

¹ Edward W. Saïd, Representations of the Intellectual (Entelektuel. Werger: Tuncay Birkan – Ayrıntı yay. 1995)

² Gramsci, Selections from the Prison Notebooks. (Ji Pirtûka Edward Said, Kîş Ruhî. Metis yay.)

Lewre, ev helbest bi her awayî xîtabî gelê Kurd dike; li gor rih, karakter, manewî-yata... xelkê Kurd hatiye ristin û her wiha ji nava dilê Kurdekî herikiye. Lêbelê, li hember vê yekê helbesteke N. Hikmet digel ku temayeke însanî û mesajeke şoreşgerane di xwe de bihewîne jî, lê dema bi zimanê xwe (Tirkî) li girseyeke Kurd bê pêşkêş kirin, ji ber tesîra zimanê xwe dikare bervajîya helbesteke Kurdî bandora xwe bihêle. Ji ber ku îro pîrsa sereke ya kurdan, man û nemana ziman û çanda wan li meydanê ye û her wiha zimanê Tirkî jî ew zimane ku serdestê zimanê Kurdî ye, lewre dema du faktorên serdest û bindest pevne bikevin qayîşkêşanê, helbet encam di xisara yê bindest de ye. Bê guman, ev newekhevî ne ji ber dewlemendiya zimanê Tirkî ya li hember zimanê Kurdî ye. Û jixwe tu ziman ji zimanekî di ne bilindtir û ne jî nizimtir e. Ji ber ku zimanê Tirkî zimanê serdest î civaka Kurd e. Ku Rubinstein dibêje: “Bi riya ziman hişê mirovekî jî alî yekî din ve bi hêsanî tê dagir kirin.”³ Û Cemal Sureya jî dibêje: “Ger yekî ku nebûbe kirdeyê (özne=subje) ziman, çand û hunera xwe, dema mîna bireserekê (nesne=obje) bi ziman, çand û hunereke biyanî re rû bi rû

³ Rojnameya Rojev. Weşanên Welat- Rêzêpirtûk

dimîne, helbet wê di nav de noqav bibe.⁴ ”*

Gelo bitenê mesaj, tema, hêma, melodî, dirûv, sîmbol... ên di nava berhemê meke hunerî de bi manîplas- yonan hişê mirov dagir dîkin? Belkî erê. Lêbelê, ji wana bêhtir û berîya wana zimanê berhemê û awayê bikaranîn û bi awayê pêşkêş kirina wê ev kar çê dibe. Lewma jî, li seranserê dîrokê û îro jî edebîyat û huner di destê sazî, dezgeh, hêz, bizav û dewletan de, bi taybetî jî dewletên ku xwedî rejîmên oligarşik in, ji bo bicihanîna armancên xwe; ji bo rêveberiya xwe her tim huner û edebîyatê mîna çêkeke hêja î karîger bikaranîne.

Rengekî eşkera ye, ku dewletê jî ev serê heftê-heştê salane ku bi her awa û her metodî xwestiye ku ziman û kultura xwe arasteyî mileta Kurd bike û her wiha dîsa bi her awayî ziman û çanda kurdan qedexê kiriye; pêşî lê girtiye da ku ev xelk ji orjînalîteya xwe bi dûr bikeve û ev yek rasterast pişavtineke sîstematîk e. Dîsa renekî xwezayî ye ku kurd çendî bi ziman û kultura serdestan re rabin û rûnin; bikar binin, ewçend jî ji çand û zimanê xwe dûr dikevin, ku ev yek riya çûyin û nehatê ye; û di vê riya hanê de gav bi gav, bihust bi bihust bi çand û zimanê serdestan re entegrebûn heye. Jixwe navê vê polîtîkaya kirêt jî di warê termînolojîya ramanê de mîna “Emperyalîzma Kulturê” hatiye bi nav kirin. Di vê dagirkirina kulturî de jî

dewletê bêhtir ew kesên ku bi eslê xwe Kurd in, lêbelê bi ziman û çanda serdestan re êdî entegrasyona xwe temam kirine û ji xasîyetên xwe yên etnolojîkî bi tevayî bi dûr ketine, bêhtir ev cûre kes bikar anîne û ev kesên wisa ku êdî hunermend û nivîskarên zimanê serdestan in, di vê polîtîkaya dagirkirina çanda miletê bindest de bêhtir karîger (bi tesîr) in.

Ji alî din, ew hunera ku li girseya bindest (mileta dagirkirî) tê pêşkêş kirin, ger tê de motîv, dirûv û xasîyetên ku li gor daxwaz û ramanên wê girseyê hebin, (Ku ev yek armanca bingeîn a ji holê rakirina miletekê perde dîkin û xapandina bingeîn jî li wir e!) wê demê ew zimanê serdest bi saya hunereke wisa hîn zûtir û hêsantir xwe radi- gihîne û ew karê dagirkirinê; manîplas- yonên asimilasyonîst hîn xweştir karê xwe dîkin. Jixwe, sosyolog Î. Beşikçi jî 23 sal berî niha vê yekê destnîşan kiriye, ku wisa dibêje: “Dewlet, di warê asimile kirina kurdan de, di warê emperyalîzma kulturê de ew kesên ku bi awayekî objektîv Kurd in (ji dê û bav ên Kurd), lê bi awayê subjektîv êdî bûne Tirk û êdî hunermend û nivîskarên Tirkî ne -dewlet bi prîm, paye û teşwîq kirinan- di warê bicihanîna vê polîtîkaya xwe de bêhtir van kesan bikar tîne... Jixwe, nivîskar û hunermendên Tirk jî xelekên eslî yên vê polîtîkaya nijadpe- rest, kolonyalasî û emperyalîzma kul- turê ne... Di vê polîtîkaya dagirkirina kulturî ku li ser kurdan her tim hatiye meşandin de hunermend û nivîskarên Tirk bûne barkêş û ajanên emperya- lîzma kulturê... Lê çi heye ku ev kes vî karê hanê êdî bi termînolojîyeke şoreş

⁴ Cemal Sureya, Bütün yapıtları – Toplu Yazıları-I, YKY yay. 4. baskı, İstanbul, Temmuz, 2000

* Diyar e ku ji ber sedemên bindestîbûnê gelê Kurd (bi taybetî jî kurdên Bakur) hîn nebûye kirdeyê zimanê xwe. Lewma jî, li hember ziman, çand û hunera biyanî qels e, ku ew ziman û çanda biyanî dikare bi hêsani derûniya kurdan dagir bike û kiriye jî.

gerane pêk tînin.⁵ Jixwe, di sala 1978an de dema Azîz Nesîn û bi tevî kerîyek nivîskarên tirk ku dixwazin bi vê nîyetê (dagirkirina çanda kurdan) sefereke edebî! ber bi Kurdistanê ve birê xin, wê demê Î. Beşîkçî bi tundî li hemberî wana derdikeve, bi tena serê xwe ev karê wan î kirêt eşkera dike, ku ew jî lewma naçar dimînin û dev ji vê sefera xwe ya edebî! (Doğuya Edebiyat Seferi) berdin. Lêbelê, niha bila A. Nesîn di gora xwe de rehet razê! Va ye, 23 sal bi şûn de be jî, ew xiyala wî hatiye cih : Şaredarîya Dîyarbekir ku serok û rayedarên wê niha Kurd in û li ser navê Kurdayetîyê ev rayedarî bidest xistine, ji 26ê Gulanê Heta 3yê Hezîranê festîvaleke xwerû bi Tirkî (Diyarbakır Kultur ve Sanat Festivalı) lidar xistin, ku eynî bi dilê A. Nesîn bû! Tevayî wê jî nivîskar, helbestkar, hunermendên tirk an jî kurdên Tirkî-nûs (Kurdo-Tirk) bûn. Û bi tenê yek mirovê ku çand û hunera Kurdan temsîl bike tê de cih negirt. Û bikaranîna zimanê Kurdî jî seraser qedexe bû!

Çawa ku her mirovek xwedî xwe û nasnameyekê ye û ev nasname li gorî aîdiyet; nîjad, ol, dewlet, nav û pašnav... tê dayin wisa jî nasnameya çand û huner û edebîyatê jî heye, ku ev jî di serî de ji ziman û dû re jî ji motîv, dirûv, uslûba neteweyî... tê tesbît kirin. Ev nasname (ziman, çand û huner) heman demê de nasnameya neteweyê ye. Ango li vir mirov dikare bi hêsanî bibêje ku xwedîlêderketin û miqatebûna ziman, çand û hunera miletekê heman demê de xwedîlêderketin û miqatebûyina nas

nava miletê ye. Yan jî bi awayekî din em bibêjin; bêxwedî hiştin, winda kirin û mirandina ziman, çand û hunerê heman demê de tune kirina wê neteweyê ye. Û çawa ku nasnameya şexsek heman demê de namûs û rûmeta wî ye, ev yek jî bo miletekê jî hemin wisa. Gelekê zanyaran di nava zimanê zikmakî û hiş, aqil, karakter, raman, maharet... ên şexs de têkiliyeke qewî datînin, ku dema yek ji ziman û çanda xwe ya eslî (zikmakî/netewî) dûr bikeve, şexs mecbûrî axaftina zimanekî dî û bi çandekî din re rû bi rû bimîne, wê demê xisarekî mezin digihê derûniya şexs û ew sistema binhişê şexs a orijînal pê re difelişe, ku ev yek heman demê de şexsîyeta kes jî bi xwe re diruxîne. Heman tişt jî bo miletekê jî wisa ye; dema miletek ji bikaranîna zimanê xwe, çand û edebîyata xwe dûr ma, mecbûrî ziman û çandêke din (ku ev jî ziman û çandêke dagirker be, jixwe sosreta giran li wir e) bimîne, heman demê de kultura wê texrîb dibe; xasîyetên karakterîstîk ên wê miletê jî ji binî ve difelişin. Lewma jî ew sistemên emperyal û dewletên dagirker jî mêj ve ye her bi ziman û çanda miletên bindest dilîzin; şêlo dîkin, texrîb û talan dîkin. Û îro jî li ser navê multîkultûrîzmê (pîrr-çandîti) çand û zimanê xwe arasteyî miletên bindest dîkin. Jixwe, ev politîka bi awayekî sistematîk î kone her tim li ser kurdan hatiye ceribandin; meşandin. Dema miletek daw û doza azadiya xwe dike, berî her tiştî ferqîyeta (cihêbûna) xwe; ziman û çanda xwe derdixe pêş û pê re jî miletbûna xwe dide îspat kirin. Ev ne ramanên îroyîn in; ji mêj ve hatine tesbît kirin, ku lewma jî kurd ji bo bidest-

⁵ İsmail Beşikçi, *Bir Aydın Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*. Melsa yay. 2. Baskı. Aralık 1991

xistina van mafên xwe yên rewa ewqas sale liberxwe didin; şer dikin.

Ziman û çand xasîyetên sereke yên miletekê ne, ku Celadet Bedirxan di kovara HAWARÊ de dibêje: “Mileteke bindest di riya azadiya xwe de li hemberî dagirkeran dikare xwe li du hêmanên bingehîn bipêçe: Ev, ziman û ol (dîn) in. Ola mileta Kurd û ya serdestên wê heman ol e; Îslamîyet. Li wir ma ziman. Ger Kurd xwe li zimanê xwe bipêçin, ku li ser zemîna ziman ihtîmala mezin e ku yekîtiya xwe pêk bînin, wê karîbîn xwe dirêjî azadiya xwe bikin.”⁶ Û jixwe A. Cabarl jî dibêje: “Azadiya miletekê heman demê de azadiya ziman û çanda wê ye.”⁷ Lê çi heye ku gelê Kurd ta niha gelêkî siyasî kiriyê; şer kir, liberxwe da, xwe helak kir, lê qet xwe li çand û zimanê xwe nepêça!

Montaigne jî wiha dibêje: “Ji bo xasîyetên xwe şer kirin gelekî hêsantir e, ji jiyîna bi wan xasîyetên xwe re di nav lihevhatineke biaheng de.”⁸ Ango mirov dikarin ji bo xasîyet û xwestekên xwe bi hêsanî şer û pevçûnan li dar xin; bikujin û xwe bidin kuştin; xwe helak bikin, lê dema dor tê jiyîna bi wan xasîyetan re, gelek kes di vî warî de dikevin nav tengasiyê. Gelekî balkêş e, ku ev serê sedan salane gelê Kurd ji bo azadiya xwe ya netewayî; ji bo çand û zimanê xwe; ji bo nasnava xwe, xwe helak kir... Lêbelê dema dor tê xwedî lêderketina li çand û zimanê xwe -ku ziman û çand sedem û delîlên hebûna neteweyekê ne- gelekî qels dimînin.

Bê guman ji bo ku ziman û çanda miletekê bikarîbe bi hêsanî û bi tenduristî bijî, helbet jê re şert û mercên guncaw divên. Gelo mirov dikare li vir ji bîr ve bike ku gelê Kurd ev serê sed salane di bin destê dagirkeran de ye û kiriyê nekiriye nekarîbûye pêşiya xwe bibîne? Tu cara! Lêbelê çi heye ku mirov di nîkare ji bîr ve bike, ku ev serê sed salane gelê Kurd di riya azadiya xwe de xwîna xwe û xelkê tev de dirijîne; ewqas bahoze û şewat û bobelat di ser de buhurîn, gelo wan bi xwe ji bo xwedî lêderketina ziman û çanda xwe; ji bo sazkirina rih û manewiyateke netewî; hişmendî û şûreke milî, çi kirin e? Rengêkî xwezayî ye ku li vir mebesta me hêz û bizavên siyasî ne, li bakûr.

Polîtîkaya serdestan -li gor tebîeta eşyayê- di nav xwe de bi mantiq e, ku her dixwazin çand û zimanê kurdan qedexeyê bikin û çand û zimanê xwe jî bi her awayî arasteyî wan bikin da ku ji binî ve navê vî xelkî jî holê rakin. Jixwe ji mêj ve ye ku her ev tişt çêbûye. Lêbelê ji alî Kurdan ve tiştê bêmantiq ev e, ku mîna Mamosta Remezan Alan jî dibêje: “Ji bo kurdan siyasîetê re ERÊ, lê ji Kurdîtîyê re NA!”⁹ A li vir mantiq disekine. Her wiha, mîna ku serokê Înstîtuya Kurdî ya Stenbolê Hasan Kaya jî dibêje: “Îro kesên ku li ser navê me siyasîetê dikin, kesên ku li ser navê rêvebirîya herême dikin, li ser wan jî bandora îdeolojîya ku em dorpêç kirine heye... zêdetir heyranbûneke tirkî bi wan re heye.”¹⁰ Lewre, bi rastî jî dema mirov bala xwe dide lîteratura nivîskî ya kurdan, ku tê dîtîn zimanê Kurdî bi tenê di warê

⁶ Cildên Kovara Hawarê

⁷ Kovara WAR, hejmar: 1, r. 65, havîn-1997

⁸ Montaigne. Denemeler. Çev. Selahattin Eyuboğlu. Cem yay. 29. baskı, Temmuz, 1997

⁹ Kovara NÜDEMê hejmara 38an.

¹⁰ Rojnameya Azadiya Welat. Hej. 283

edebîyatê de hatiye xebitandin. Yanê bi tenê çend kesên ku xwedî dameke hunerî ne û çend kesên bi xîret ku di warê ziman de hin xebatên rêzimanî kirine, hew. Bitenê ev girûb li zimanê Kurdî xwedî derketiye. Gelo bitenê bi vî zimanî edebîyat tê kirin? Lê politîka...! Dîrok, felsefe, aborî...? Ev karê kê ne? Bi taybetî jî politîka?! (Li vir divê baş bê zanîn ku xwedî lêderketin, rasterast bikaranîn e, ne ku bitenê mirov bibêje ‘Bila qedexeyên li ser zimanê Kurdî rabin’. Ji bilî kurdan herkes dikare viya bibêje!) Lewre, ji mêj ve ye û îro jî mirov dikare bi hêsanî bibêje ku ji sê payan payeke kurdan bi politîkayê re têkildar in û teqez endamê

partîyeke sîyasî ne, ku ev partîyên ha jî îdfaya azadkirina gelê Kurd dikin. Lêbelê sosreta mezin ev e, ku sîyasemedarên kurdan ji bo Kurdîti politîka dikin, an jî wisa dixuyin, lê xwedî lêderketina ziman û çanda xwe -nizanim- bi hêviya kê dihêlin; ango li vir bi edayeke turîstîk nêzikî li Kurdayetî tê kirin, ku mîna ev ziman û çand ne arîşeya wan bi xwe be, ya hinekê dî be (Çawa bibe ku ew êdî fêrî zimanê serdestan bûne..!) Ne bitenê edeya turîstîk e; her wiha ji aliyekê ve daw û doza Kurdîti tê kirin, lê di rastîya xwe de (pratîkê de) mirandin û tunekirina çand û zimanê Kurdî her berdeyam e! (Paradoksa ecêb ûxerîb jî di vir de ye) Ji van çalakîyan yek jê “Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali” ye ku bi pêşengiya şaredariya serok-Kurd, li Amedê li dar ket, ku tevayî vê festîvalê seraser bi zimanê Tirkî û her wiha hunermend û nivîskarên ku hatibûn vexwendin, tev

jî yên Tirk an jî yên Kurdo-Tirk! bûn; bi têra xwe jî bi manîplasyonên asîmilasyonîst dagirtî bû ku tam li vir asîmilasyon kete qonexeke nuh!

Li Diyarbakır her tevgerek ji bo hemû xelkê Kurd û ji bo hemû hêzên ku bi vê herêma ku her tim xwedî çarenûseke maqûs bûye, pê re eleqedar dibin, ji bo hemûyan wateyeke taybet îfade dike; pusulaya pêşveçûna ber bi kîjan aliyê ve dide nîşan. Ev festîvala ha jî niha diyardeyek e ku mirov bi hûrbîni lê binêre, baş xuya dibe ku Kurd êdî di nava rewşeke çawa de ne.

Di axaftinên li dema festîvalê dihatê gotin ku “Kurd tî û birçiyê çand û hunerê ne...” Rast e. Lêbelê ger mesele çand û hunera bi zimanê serdestan be, gelê Kurd her dem dikaribû hînî (fêrî) ziman û çanda serdestan be û ziman û çanda xwe ji bîr ve bike. Di vî warê de tu problem tune bûn û ji niha pê ve qet jî tune ne. Lêbelê, çi heye ku xelkê ewqas sale ji bo azad kirin û bi hêsanî pê re jiyîna bi çand û zimanê xwe, xwe avête nava agir; helak bûn. Demografiya Kurdistanê seraser tarûmar bû. Ji ser axa bav û kalên xwe mîna nokên li ser tehtan vir de wê de belawela bûn; ketin kuçe û kolanên bajarên xerîb; jixwe êdî bixwazin nexwazin li bajaran wê Kurd ji çand û zimanê xwe î orjînal bidûr bikevî û mecbûrî ziman û çanda xelkê bibin. Eve, ew hêzên ku didin pêşiya vî xelkî wezîfeya wan î eslî ew e, ku ji vî xelkî re alîkar bin da ku ev çand û ziman bê parastin; pêşve birin. Ne ku mirov rabe berevajiya vê yekê bike; di ava serdestan de biherike û bi xwe re, vî xelkî jî tevî lehiya tunekirina çand û zimanê wan bike. Ev xelkê ha niha bi

qasî nan û avê pêwistî bi çalakîyên hunerî heye û divê ev xelk berîya her tiştî bi çand û zimanê xwe şa bibe. Ev serê dehan salane ku ev millet rasterast pêşiya xwe nedîye; hîn başbaş tam û çêja çand û zimanê xwe hilnedaye, bi zimanê xwe nekarîbûye xwe îfade bike û jê dûr ketiye; li bajaran gelekê ciwanan di nava problemeke lêngûstîk de ne, di nav kaosekê de ne; gelekê wana êdî neçar mane ku bi zimanê serdestan bi axifin û birçîbûna xwe î hunerî jî ji çand û zimanê serdestan têr bikin. Lê belê divê mirov ji bîr ve neke ku ev xelk wisa jî raziya dilê xwe neketiye vî halî. Divê ew kesê ku îradeya vî xelkî temsîl dikin, bizanibin ku wezîfeya wan a eslî û sereke ew e, ku ev texrîbatên ku li ser çand û zimanê vî xelkî çêbûne, berteref bikin, ne ku berevajiya vê yekê bê kirin.

Ger ev çalakî bi destê şaredarîyeke din, an jî partî, sazî û rêxistineke din bihata kirin, wê demê li gorî mîsyona ew xwediyên vê çalakiyê jî, bê guman, wê helwest, awir û şîrovekirin jî li gorî wê bûya. Lê belê çi heye ku ev çalakî bi destê ew hêza ku daw û doza kurdan dike û bi vî hawî ew meqam bigest xistin, pêk hatîbe, wê demê divê mirov li ser baş bifikire. Naxwe, ev kar karê xwediyên politîkaya asîmîlasyonê ye, ne ku em rabin bi destê xwe bikin.

Dîsa dihat gotin ku “Em bi xwe dixwazin çalakîyeke bi Kurdî çê bikin, lê belê dewlet rê nade zimanê Kurdî...” Naxwe, ger dewlet rê nade ziman û çanda Kurdî; hîn jî qedexekirî ye, ji ber çi hewceyîyan ev festîvala ku wisa xwerû bi Tirkî li bajarê kurdan û bi serkêşiya kurdan li dar ket? Divê îzahata

vê yekê hebe! Ji ber çi mecbûrîyetî ev yek çêbû? Ger çalakîyên bi Kurdî hîn jî qedexe ne, çi heqê kê heye ku wisa bi ziman û çanda vî xelkî re bileyîze ku bi qewlê serokê Înstîtuya Kurdî ya Stenbolê Hasan Kaya ve, rabe van “çalakiyên mîsyoneriyê ” lidar bixe. Divê mirov gelekî baş bizanîbe ku di nav me de pêşveçûna çand, ziman û hunera serdestan heman demê de tê wateya ji dil û mejiyê me şûştina çand, ziman û hunera.

Wisa dixûye ku ev tewir çalakî ne bitenê bi Dîyarbekir ve sînor kirî ne. Lewre, “Îstanbul-Hakari Sanat Köprüsü” û vir de wê de gelek çalakîyên bi vî rengî -ji par de ye despê bûne- her berdewam in û ev yek temamkirina bîtevayî îlhaqa nasnameya kurda ye; ji binî ve tune kirina çand û zimanê Kurdî ye. Û li vir tiştê balkêş î xerîb jî ev e, ku êdî bi destê me ev kar dibe.

Ji alî din dema li Dîyarbekir ev çalakî pêk dihat, bi înad ji beşdaran di hate xwestin, ku ew pirsên xwe bi awayê nivîskî û veşarî bidin. (Belkî jî ev helwest ji tîrsa axaftina bi Kurdî ya beşdaran bû...) Lewre jî bi awayekî eşkera dîyar nebû, an jî pêşî lê hate girtin ku bê ka wê reaksiyoneke çawa derkeve holê. Ev yek nepen ma. Her çendî xelkê di nava xwe de ev nerazîbûna xwe eşkera dikirin jî, lê perdeya tarîtiyê li ser vê çalakiyê hate raxistin!

Hinek şexsiyetên ku bi giştî bi zimanê Kurdî dadikevin jî ji bo vê çalakiyê hatibûn vexwendin (H. Kaya, M. Uzun, O. Özçelik), lê bi taybetî ji wan hate xwestin ku ew axaftinên xwe bi Tirkî bikin. Jixwe, piştî ku serokê Îns-

tûtuya Kurdî jî bi Tirkî biaxîfe,** êdî
ev jî dibe mîna referansekê da ku ew
karên xwe li ser qadeke meşrû! bime-
şînin; bidin rûniştandin. Yanî bi taybetî
xwestin van şexsiyetan jî bikin şîrîkên
tawana xwe! Dema serokê Înstutîya
Kurdî jî bi tevlîbûna xwe vê prosesê
qebûl bike, êdî çi hewce ye yek rabe
doza zimanê Kurdî bike!

Divê tu car neyê ji bîr ve kirin ku
hebûna xelkekî bes dikare li ser esl û
koka wê; bi ziman, çand, hunera.. wê
li piya bimîne. Ger em ji dil dixwazin
nasnameya xwe biparêzin, rê diyar e.

Bi hêvî û hesreta fetîvalên bi zi-
manê Kurdî yên li Diyarbekir.

25. 07. 2001

** Bêguman li vir qest ne ew e ku wê êdî kes bi
Tirkî neaxîfe. Lêbelê, ev çalakî taybetiyê xwe
hebû; ziman derketibû pêş; û ev yek bû mîna refe-
ransekê ku êdî kes zêde li hember çand û zimanê
Tirkî raneweste û Tirkîbûn bibe meşrû. Çimkî, êdî
serekê sazîyê Kurdî jî vê çalakîyê qebûl kir!
Jixwe, piştî ku vegeriya Stenbolê, hîn ev çalakî mîna
“xebatên mîsyonerîyê” bi nav kir.

SÎSEBAN

BERHEVKAR : Seyda GOYAN

Dema em zarok bûn wexta ku dawetek çêdibû em diçûn mala zava û me gêrelawij digotin (stran bi dor digotin.. diavêtin ser hev) wê demê pîr û kalên gundên me vê strana **Sîsebanê** digotin, lê kesî zêde guh nedidayê û heta didan rawestandin. Digotin, "Ev çiye?" Û kenê xwe pê dikirin.

Rojekê li Amedê ez çûm komeleya ku ez endam im ê. Li wir pirtûkek ku li ser masê bû, ket ber çavên min û min rakir da ku lê binêrim. Pirtûk, dîwana "**Ey avê av**" a **Feqiyê Teyran** bû. Dema min rûpelên pirtûkê wergerandin û min bala xwe dayê ku behsa hinek berhemên **Feqiyê Teyran** ên windabûyî dike. Ji vana yek jê jî "**Sîseban**" bû ku pê re jî çingînek ji mejiyê min çû! Ez hişyar bûm û min da hişê xwe, min got pêwîst e ez vê stranê dest xwe ve bigihînim.

Rojekê ez çûm Şîrnexê, min pirs kir, lê kesekî ku bizane min nedît. Ez çûm Qilaban (Uludere) navçeya Şîrnexê min li wê derê jî pirs ji gelek kesan kir, lê kesê ku karîbe sererast vebêje, li wir jî min nedît. Paşê ez hatim Amedê. Rojekê mamê min nexweş dikeve tê nexweşxanê û tê ba mala me dibe mêhvanê me. Wê şevê min jê pirsî, min got: "Mamo kesê ku bizane **Sîsebanê** bibêjê gelo qey kes nemaye?" Mamê min kenî û got: "Tu hatî heta Qilababanê bo **Sîsebanê**?" Min got: "Erê." Wî got: "Kesê ku **Sîsebanê** bizane wa ye di bin guhê te de; li Amedê dimîne: **Salihê Mihemed**. Paşê, min nav û navnîşana wî camêrî stand û ez çûm qehwexanê, min têkiî bi kurê wî re danî. Heftetekê, deh rojan heta em bûne nasê hev. Paşê min ji kurê wî xwest ku bibe alîkarê min da ku ji bavê xwe re bibêje strana **Sîsebanê** ji min re bibêje. Lawik çû ji bavê xwe re got û bavê wî gotibû "Baş e, bila bê."

Şevêkê ez rabûm çûm ba mala wan. Min camêr bi zor îkna kir û Apê **Salihê Mihemed** ji min re dest bi vegotina **Sîsebanê** kir. Min giş xiste kamerayê û paşê ez hatim mal ku min dema dixwest binivîsim, lê min nekarî binivîsim. Çimkî, hinek tîp an jî bêje, hevok nedihatin fehm kirin. Lewre bi awayê stirînê vegotibû. Roja dî ez dîsa çûm û min jê tîka kir; "Ez dixwazim tu ji min re hêdî û rehet bêji û ez dixwazim binivîsim. Dîsa jî camêr vê daxwaza min bi bêhnfirehî qebûl kir. Camêr deh şevan ez bi du şev-sê şev carekê saetek-du saet diçûm dibûm mêhvanê wan. Me him sohbet dikir û hem jî hêdî hêdî ji min re digot. Min nedixwest ez wî aciz bikim heta bi rehetî ji min re hemûyê wê berhemê vegot. Çima ez bi şev diçûm?! Çimkî, zilam jî nesîbê xwe ji êrîpên dagirkeran standibû û ji gundê xwe derketibû; ji Qilaban (Uludere) hatibû Amedê xwirde-firoşî dikir. Tenê bi şev dihat mal. Emrê wî nêzikî 70 salan bû û min jê pirs kir, min got: "Te vê stranê ji kê girtiye?" Got: "Min ji bavê xwe girtiye." Min got: "Bavê te ji kê hîn bûye?" Wî got: "Bavê min li Iraqê li Mûsilê ji yekî. girtiye, ez nizamim kî bûye."

Va ye, ez li vir vê berhema han pêşkêşî zana û edîbên me, dildarên mamostayê hêja; **Feqiyê Teyran** dikim. Da ku li ser bisekinin. Ger ev berhem ya **Feqî** be -ku gumana min ev e- wê demê berhemeke me ya dî jî ji windabûnê xelas bûye û ezê jî ji ber vê yekê xwe bextewar bibînm. Aqûbet li serê hemû berhemên me yên hêja be.

Ji ewel gotî Bismillah
Simma wel hemdulillah
Bîsmîllahî-l Xaîqîn
Ew e Rehîm û Rehman
Huwellahu-r Raziqîn
Ew e meînê Menan
Bi qewlê wî sadiqîn
Ew e fatirê eyan
Bi hemdê wî la yeqîn

Bû wextê kul û zeman
Hemd û sena ji Xwedê re
Ew Xwudanê xêr û şer
Her çi kes niyet vê re
Ew hadire li hemû der
Teybîran bidin jê re
Saniê şems û qemer
Selawet ji Nebiyên Xwedê re
Xwudanê hewz û kewser

Pêk ve bi hemdê cezîr
Selawetel munewwer
Xwudanê erşê celîl
Tekbîr gel wî muqedder
Bo Muhammed bû delîl
Rakirin komên esker
Nazil bûye Cibraîl
Muhemmed pê muzafer
Hewar Xwudanê Semed
Ew e Xwudanê me'bûd
Mîr û melekên bê hed
Em embiya ên me'zûb
Qutb û welî û esed
Sahib kîtab û rim û top
Bû nesreta Muhammed
Dê kafiran (bi)kin me'zûb
Hewar Xwudanê mîran
Pêxemberê mursalîn
Gazî û merd û şûran
Salih û him Nebiyan
Dê wan bikine wêran
Dê biçin xeza şêrîn
Kanê Xwudanê xêran
Subhan ji Şahê Kerîm
Me'bûb e pir kemal e
Pir fezl e ni'met ezîm
Min nihjiyê zewal e
Digerim çerxa qedîm
Du roj bit sal bi sal e
Navê Xwedayê Elî
Bê şîrîk û heval e
Ew Wahidê bê weled
Nîn in qet dê û bave
Ferda bi zatê Semed
Ne mexfiye û hîcab e
Sifatê xwe 'y pir edet
Pir dane pir sewabe

Êk le'zê şahê ebed
Dinê dê (bi)ke xirabe
Êk le'zê Şahê qedîm
Dinê dê (bi)ke wêrane
Sultan û Şahê emîn
Êk dem dê (bi)ket dîwane
Êk parê Şahê feqîr
Îna dê (bi)kin sultane
Subhan ji Şahê xebîr
Dinya bi çerx û dewran e
Dinya bi çerx û leb leb e
Bo kes namîne eyan
Bo kes nabe mertebe
Ji xelq û xas û ewan
Meşreq heta bi mexrebê
Şah ê gede ê xulam
Sahib tîr û mizreb e
Pêk ve da biçin temam
Kul û şeyûn halîkûn
Bizane ey rihê min
Yeqîn heye malîkûn
Ji bo piçûk û mezin
Ji sekinê salikûn
Cumle tişteke hebe
Cumle hemû fena ye
Zatî ewî bê nezîb
Nîn in qet wan beqaye
Qazî û şêx û feqîr
Gotî min yek senaye
Digel ehli-l wefaye
Selawet-el dey mu'mînin
Selli ela Muhammed
Xelqên li vê civatê
We 'ela alî Muhammed
Da hûn bibêjin qatê
Resûlê me 'y muneyyed
Dê ji bo me (bi)ket şefaetê

Hebîbê Şahê Semed
Dê ji bo me (bi)ket xebatê
Roj gi ji hebîbê nasir
Pala xwe da mînberê
Nûrha ewê bilayeh
Kir qisetên kewserê
Fukrî û xelqên salih
J'demên xwe yên Enwer e
Weka dîtîbû wazih
Weka bilind bû xubar
Tozeke li deşt û berrî
Zahir bûye yek siwar
Hatî li wî aşîkar
Peya bûye bi xedar e
Selam kiriye bi kubar
Rûniştî pey muxtaran
Jê pirsîbû çend îqbal
Ew seyyidê serwer e
Gotî nebiyê ewab
Tu ji ku têy ya mêvan
Cewlê veda bû îlan
Zehf in li wê ekabê
Deştê ketin pir hesab
Ji tîhnên bûme agir
Min tiştêk dît wek xurar
Min qest kirî bi dehadê
Weka çûme bi qesrê
Dûr gotî de li alî
Meydanê bi çerx û herb e
Betl û egîd li balî
Pirsî bo min yek pirse
Gotî min ya ricalê
Husna xudana betl e
Wê tê de çardeh salî
Ew kafirê Leîne
Vêre hene çend ulûf
Minafiqê bi kîne

Navê evê dibê Xedrîf
Ji bo keçe define
Sed xezin u sed sifur
Gotî tu min hilîne
Ez im ji te re hemkûf (reqîb)
Keçe caw (cewab)lê vedabû
Heger tu min dihebînî
Serê Elî û Ehmed
Herdu ji bo min bînî
Bedel bo mora medet
Tu yê min ji xwe re bistînî
Jina betl û esseced
Serê ewan tu bînî
Minafiqê sem dido
Gotî sîman we taet
Manî ez im Ferîde
Gerim hemû bi qae
Xudan zirhên hedîde
Her çi bibe menaet
Dê wan bikim qedîde
Wan eskerê xwe kiribû
Ez hatim vê cewabê
Pir zor û pir hinir bû
Min qest kirê bi sewabê
Eşqa te min li ser bû
Wek şerbeta şerabê
Min ji mêj ve ji dil bû
Tirsim ji roja hesabê
Cindî û qelqê nazdar
Nesraniye hem Yehûr
Isna perestî kufar
Pêk ve bi zirhên dawet
Sahib rim û kevandar
Cumle cema bû ev zûb
Dê bêt ser te ya muxtar
Şibtê xemam û hemdû
Bizane tu ey Şerîf

Ez hatime bi îlhamê
Jinik Xaliqê tey letif
Dê bêjim te îlanê
Dê bête ser te Xedrif
Bi mal û êl temamê
Xurt e nebêje zeîf
Ew kafirê nemamê
Ew seyyidê edhane
Rabe bibe defîl e
Xwedê wê pê dizane
Qasid bu Cibraîl e
Tu here Sîsebanê
Ya Ehmed û Xelîl e
Lê kafirên gihanê
Bêje Allah wekîl e
Ew seyyidê tuhamê
Pala xwe da Mîhramê
Kir qisetên qiyamê
Wehd û cibil hesabin
Cibraîl gel silamê
Ez hatim vê cewabê
J'nik xaliqê ikramê
Fermanê da tu rabê
Pêxemberê gulbabê
Ji cih rabû çeleng e
Ne sekinî seet û gav e
Eshabîyan kir deng e
Wan dîwanek vedabû
Hat nik şêr û piling e
Elîyê şêr ne li nav e
Siwarek taze û şeng e
Ebabekir wehîd e
Ji cih rabû wek şêran
Xalid îbnî Welîd e
Hat muxdadê camêran
Telhud digel Zubeyr e
Hat Selmanê ferîde

Hat Omerê şedîd e
Seîd û Eshed bi xêr e
Hatin ji pêş pêxember
Sahib sîleh û gurzan
Cimle hemû bi defter
Sahib ewlad û hirzan
Ji seknê pêş bi hember
Sed hezar lewn û terzan
Selawet ser pêxember
Dinyayê bûye lerzan
Rabûn bi mal û êl e
Qet wan nekir teksîr e
Borîn bi deşt û bêlan
Çûne cema xefiran
Çû şibtê avê nihêlan
Berketiye beşîr e
Tê çî ku wan kesiran
Allah bibe defîl e
Ew siwarê çevokê
Yanî Elîyê Heyder
Hatin le wî etike
Ji ummeta Pêxember
Em dê biçin erdê Mekke
Guh bidin sahib nezer
Ew bibî çiya û sekke
Dê wan bikin kher bi kher
(wesle wesle)
Ebûbekir wehîd e
Ji cih rabû wek şêran
Xalid îbnî Welîd e
Gotî hebîbê îmam
Quweta te şedîd e
Qaîm im ez her midam
Qewlê te pir şedîd e
Dê (bi)çim qirînên cîhad
Qesim berê mecîdan
Şerê bikim bê hesab

Binêre ya îmamî
Ez im Xalidê meşhûr
Qenc û xirab û amî
Nadim ewan qet tu dor
Naxwim qet tu tiamî
Heta şerî nekim zor
Fî qet keslîl hemamî
Dê biçine wan agirê sor
Hatin ji betl û kamil
Runiştî dev wî halî
Tax û ala kir hamil
Suca û xelqên adil
Wan barkirin bi êl û mal
Li şêran bû nale nal
Omer digel Humaîl
Hatin j'pê seyyualê
Hat pêş Resûlê Enwer
Ew siwarê delîl e
Navê meşhûrê Omer
Dest birin betl û filo
Hinirên min nayên defter
Derbê ewê seqilo
Ji merfeda pêxember
Cihê Yusif sebîlo
W'ez Omerê Xetab im
Hûn pêk ve min dinasin
Bo kafiran qesab im
Min şûr û tîr libasin
Qatilê yê kizabim
Hinirên min qiyasin
Qet bê şer ji wan venabim
Kafir ji xwe bê esasin
Xweş hatî ew Muxdad e
Beyreq dayî esker e
Kafir dest bûn bidadan
J'ummeta pêxember e
Ew kafirên wî se bav

Ew şibti xenzenfer e
Dê bikine bê binyat
Heta bêst ser dinê serwere
Resulê gerdengarî
Destê xwe wê hilîne
Hewar kirî bi bizarî
Dê gazî û emîn e
Gazî kir gerdengarî
Ya Rebbî enzenfîl e
Fî qetletîl kuffarî
Eccebye seebîne
Bi rê ketin Medîne
Hatin milê Medîne
Yê l'nêv wan Pêxember in
Betal nakin xurînê
Gotî Allah Ekber e
Em dê bi rihê xwe çinê
Paşê me cih kewser e
Qewî bikin yeqînê
Bi rê ketin Medîne
Eshabiyên Resûl in
Pêk ve hemû bezînê
Dê çin qesta wesûle
Da em berê bigîhînê
Me ev qeza qebûl e
Qewî bikin yeqînê
Mexsed bibe hisûle
Pêxembrê gul ezab
Gotî cindiyên kubar
Herçî biçê Sîseban
Aza bitin ji ew nar
Dê bibe şirîkê rezwan
Min cennetê ew yar
Ew nabîne tu derdan
Omer îbnî Omminyan
Rabû ji nav Eshaban
Ew sekinî ser piyan

Zûkan dayî cewabe
Ez dê biçim ku zû ye
Dê çim ku Haşimiyan
Min tê de dit sewabê
Zû bêm digel cewabê
Pêxemberê dia kir
Jo Omerê bi dest e
Ji Pedşahê rica kir
Omer biçite Sîseban
Omer çûyina xwe bi şa kir
Bi hûrî û bi xulman
Fî hal gihişt Sîseban
Weka çûyî mekanê
Wî dit nihalek mehbûb
Ne bû li wî zemanî
Nû şibhê xwey çî metlûb
Teyr û tiwar û kanî
Sêv û hinar û Simbil
Tê hene mijmij û xox
Leymûn û him çend sorgul
Hezar senî û ben û şox
Jê tê seada bilbil
Hezar qub û hezar kox
Sed nîmet şibtî zengil
Wan hana kafiran tox
Şubhetê muxr û mûran
Ew şibhetê ceradan
Dengê nefîr û sûdan
Hing û hinga hedadan
Pêjna sas û bilûran
Wê tete ji nav siadan
Pêxemberê jê dîr e
Omer fuxrê ecnadan
Xedîrîf î kir netîbe
Hesab kirin ji nû de
Pêşberî wan Selîb e
Wan hana wan enûde

Muzafferek hebîb e
Ew çend seyên cihûde
Omer dîtî ew heşer
Vegeryabû fil hal e
Ji pedşahê pir şewket
Berî xwe dan hevalan
Vegeryabû sê seet
Heta hat nêv hevalan
Go Sîseban bû zehmet
Esker girtî newalan
Eshabiyên Resûlîn
Wê çûne Sîsebanê
Wan xêvetên xwe danîn
Dane hev dû mizgîn e
Xwendin eşrê Qurânê
Feqtullur muşrîkîne
Ew kafirên bê qerar
Berî xwe dan nihalê
Kî bûn gihan nihalê
Ji min re bênin ji iqbal
Bi teftiş ê sualê
Lê komek lê bû diyar
Hatim binî newalê
Wezirî got sultan im
Ew koma Ehmedî ne
Eger ez pê dizanim
Ew j'bo te muqtedî ne
Ez j'ewan pir giran im
Ewê j' bo te hatine
Tefîş bike tu xanim
Bi pirse binê Kî ne
Ew kafirê mel'ûn e
Gotî wezirî ehmeq
Xeydî buyî mexbûl e
Dijwar bû şibtî çeqmaq
Çav sor bûn şibtî xwînê
Dinale wekû eq eq

Dê kim kun feye kune
Dest bavêm şûr û ber çeç
Sond xwarî bi tilatan
Dê wan bidim îzayê
Bi herb û mu'cîzatan
Rastî heta dinyayê
Xelas bikin j'welatan
Bo xatirê Husnayê
Gazî kirî ebêdan
Ekiş ewan qebûl kir
Siwar bûyî ew kafir
Nav eshaban de rê kir
Gotî xelqên şehîdan
Pirsa qirînê jê kir
Ew Omerê şedîd e
Serî di milan re jê kir
Serî jê kirî bi şûre
Gotê sewo bimore
Her agirê ezabê
Dest bavên gurz û şûre
Nalîn ketin ekaban
Alaya kesk û sor e
Anî ji dil eyan kim
Eshabî hatin derê
Şertê xezwê beyan kim
Xalid kişandî bere
Ji bo qirînê kar kim
Dê kafiran (bi)kim kor e
Nik Mistefa meydan kim
Alaya sor û zer e
Eshabiyan deranî
Pêşî ketî Omer e
Xîret ji dil hilanî
Beyreqa Pêxember e
Fezlê ewan dizanî
Şûr û tîr û xencer e
Egîdan sing vedanê

Alaya sor û spî ye
Eshabiyan deranî
Bereketa cindî ye
Xîret ji dil hilanî
Ringîn bikin misriyan
Hûn guh nedin talanê
Lê bi xurîn Erebiyan
Fezlê ewan dizanî
Pêxemberê beşîr e
Gazi dike bin Welfde
Rapêçe gurz û tîr e
Here meydana egîdan
Rahêle çend nefiran
Hilde gurzê hedêdan
Ummeta mîrê mîran
Quweta tey şedîd e
Xalid û hin muxdadan
Hat Omerê Farûq e
Wan gurzan çeng û badin
Dê wan bikin mehrûqe
Berî xwe dan teradan
Xeze j'bo me mehşûq e
Tê (bi)çî ku wan siadan
Ber gurz rim û topan
Mirre çûyî meydanê
Gazî dike kufaran
Mel'ûn hevre gihane
Ekiş ewan dixware
Her du bezîn meydanê
Mirre ewî kuffare
Mirre şûrek j'dil dani
Riha ewi bir nar e
Mirre kuştin şeş kafir
Paşê bûyî şehide
Hemû seyê ekabir
Mel'ûn û pir egîd e
Muxdad j'nû bû zahir

Ez im ferdê Wehîd e
Ez hatim te ya kafir
Dê te bikî qedêde
Muxdadek Erebi me
Eshabiyê Resûl im
Siwarek çelebî me
Xwudan sebr û meferim
Şûna bin Talibî me
Sahib dil û qebûlim
J'nisla Xalidî me
Baş eskerê Resûl im
Hatî Muxdadê Nûfel
Siwarekî bê mefer
J' halê xwe bûyî ehwel
Reqsî li ber gurz û şûre
Bo Nûfel hatî ecel
Muxdad yê xwendî xezel
Êk j'kenarên hebîb
Êkiş kenarên ewab
Rabû li ber pêt û nehî
Sekkî li nêv meydanê
Qîrîn kiribûn ecêb
Heta ku roj çû nihar
Toz û icac û xibre
Kufr û Îslam bûne tîp
Bûn zenzelek nagihan
Nalîn ketin egîdan
Bûn hing û hinga derban
Bo xulxule şedîd e
Nêzik û him beîde
Danînê bi herdu derban
Xweziya rihê şehîdan
Tarî bûye dinyaye
Kes jê nake hikâtê
Guh bidin seyr û ecêb
Qirînekî şedîd e
Xwînê yê girtin rikêb

Heft sed bûne şehide
Şerê piling û baz î
Bû birq û birqa şûran
Hespên du sor û tazî
Bû giz û giz a tîran
Şehîd û cimle xwazî
Nalîn ketin nefiran
Xwedê j'sehîdan razî
Qîrîn kirin bi tîr e
Toz û icac û xibre
Tarî bûyî dinyayê
Kes jê nayêt tu sebre
Hemûyan nav l' xwe daye
Leşê wan bû bê qedre
Xwînê girtin ebaye
Xwînê em girtin edre
Kes jê nake hikâtê
Guh bidin seyr û ecêb
Qîrîneke şedîd e
Xwînê yê girtin rikêb
Heft sed bûne şehîd e
Hana xwedê qerîb e
Sed hezar û heşt hezar
Kuştin ji xelqên kufar
Ya heq li cehnim û nar
Leşê wan çûyî agir
Bûye toz û bû xûbar
Rabûn ji xelqên fadil
Carek din l'wan bûn hewar
Şerê ecêb ewan kir
Ecêbe ev qirînî
Çing û çing a misriyan
Cimle bi hevde têne
Xwîn çû şibtê kaniyê
Şixul karê Xwedê ne
Wek şêran hevde têne
Betlan didin xwaziyan

Girîn ketin ezmanan
Bû zenzelek li erdan
Teyr nihîştin kevanan
Erebî wan xeberdan
Şerê şêr û beranan
Tîran tavên ber zendan
Şerê kafir û xwasan
Şev û roj ber hevde têne
Bûye toz û bû xûbar
Ji ber derbên egîdan
Kafir û him şehîdan
Bû xulxula niarê
Xalid îbnî Welîd e
Ew Xalid ê wehîd e
Allah Allah tebarek
Guh bidin van xwaziyan
Navê Xwedê bimbarek
Qirînekî cindî ye
Ne xwayê tazî barek
Dinya bûyî tarî ye
Dinya bûyî zilmate
Eshabî dan selawate
Hilvêtin van tac e
Dê wan kim muşkîlate
J'bo me hatî mîhrace
Herb e herb e herb e
Hilavêtin xedar e
Xwêh dan ji eşq û kerb e
Hawa hawa siwaran
Ji gurzan tête nare
Qîrînek zor û zerb e
Êk dem qet nabe sar e
Bi xêr hatî Husanî
Le'let wekû isudan
Eshabiyên giranî
Di nale nêv merdûdan
Qesabê kafiranî

Wê l'nevde xan û dûdan
Derê ewê beyanî
Kafirek pir cihûd e
Welîd û him tarûqîn
Kafirek elxennasîn
Li meydanê sarûq e
Çû Hesenê elmas e
Şerê wan bû farûq e (cihê)
Pêxemberê sadiq e
Wan her duwan dinase
Padşa û him cewahir
Rabûn digel tebayê
Eshabîyên muxtar in
Wan şûr û tîr lêk dayî
Siwar û him peyan in
Hemuyan xwe dan çiyayî
Guh bidin ya misilman
Eshabi mane heftê
Jinan goti el eman
Pêxember dike xebatê
Gazî bikin yê rehman
Cibraîl jor de hatî
Gazî (bi)kin şêr ê şêran
Hazir bibe seatê
Pêxemberê emîn e
Wê çûyî ser çiyayî
Destê xwe yê hilîne
Xwedê emr da bayê
Dia Resûl hilîne
Bighîne wê peyayê
Bêje dê hilû rabe
Eshabî me'zûl mayî
Ew Xaliqê qedîr e
Cabê gihandî Elî
Gotî dê hilû rabe
Eshabî bûn esîr e
Xweş rabû ew wezîr e

Li Dildilê siwar bû
J' quweta ê xebîr e
Wextê ku sibhê rabû
Nîv ro têtê Medîne
Têtin Medînek xalî
Fatima têtin b'girînê
Elî çû ser wê şîne
Ferze û devê dinale
Elî go hurî-l eynî
Ku ve çûn ev ricalî
Cibraîlê emîn e
Eshabiyên resûlîn
Di çûne gel burhanê
Feqtîl-lul muşrîkîne
Fî nala (newal)Sîsebanê
Em dê li here (vir) mayîne
Heta tu bê lihanê
Fatima û her du kur in
Siwar kirbû b'devêye
Sahib cemal û him sûr
Di çûne gel Fezzeyê
Eshabên tey bezîne
Elî got devê bi fir
Elî berda cehdeyê
Çûyî b'êvarî bi xêr
Gihayî oxir me ye
Fatim û her du kur in
Çûne li nik hebîb î
Pêxember dike sialî
Ka siwarê egîd î
Fatmayê got derhal î
Çû xwudanê seliban
Xalid û Omer betlîn
Çavê ewan letîb e
Elî çûye meydanê
Zivirî ser kaniyê
Ewiş (ew ji) li wê peya bû

Destmêjek wa girtiye
Nimêjek wa kiribû
J'nimêjê xilas bûbû
Pîyê xwe da zikuwê
Qirîn j'kafiran xwestiye
Ew kafirên xase nar
Berî xwe dan newalê
Fukrî û xelqên kufar
Kî bûn gihan nihâlê
J'min re bênin ji iqbal
Bi tefîş û sialê
Wer bêje min aşîkar
Kî bû giha nihâlê
Ew qasî dê Xedrîf e
Hatî li nik Heyder e
Hinarêt wez Xedrîf im
J'bo wî bibin xebere
Dê te bikit zêf e
L'ber gurz û l'ber xencer e
Ew Elîyê letîf e
Çav j'seri anîn der e
Her bêje wez Elî me
Zavayê Pêxember im
Siwarek çelebî me
Xwudan sebr mefer im
Şûna bin Talibî me
Pêlewanê Ekber im
J'bo serê wî hatime
Bi şîb û bê tefterim
Çûyî pêş wî mel'ûnî
Peya bû ew kafir e
Gotê tu min dibînî
Elîye wek agir e
Gotê tu qenc min dibînî
Siwarekî nadir e
Ka binêr tu bi kê re dibînî
Bila biçîtê hazir e

Ne bi xêr hatî celîlo
 Gurza destê wî zore
 Munafiqê wek fîlo
 Hat Eliyê Heyder e
 Bi Erebbî gotê şîlo
 Nadim te tu mefer e
 Elî gotê sefîlo
 Dê te bikim du kher e (perçe)
 Ew Elîyê rimbaz e
 Reqsî li ber wî kafir î
 Ber sekinî şehbaz e
 Hûrik hûrik lê dixure
 Zendên xwey mişt û taze
 Zulfîqalê geş kir î
 Avête wî beraze
 Serî di milan de jêkir
 Paşê hatî kenger e
 Şî bhetê seyê har e
 Hat yarê Pêxember e
 Xwudan gurz û tevr e (tevr)
 Ez hatim te ev car e
 Elî şûrek avêtê
 J'hespê de kirî xware
 Tenê b'tenê hatinê
 Elî kuştin hezar e
 Xedrîf rabû b'tenê
 Go dê wî kim xûbare
 Elî berî dayê
 Rahîştî yek niare
 Revi Elî ma bi tenê
 Heta çû nêv hevalan
 J'xeyni Pedreg û Mîran
 Hemû heft sed hezar bûn
 Dest birin gurz û şûran
 Hemû li hespan siwar bûn
 Hemûyan vêk re kir qîre
 Hemûyan li Elî karbûn

Elî ew dan ber qîran
 Kafir kirin belave
 Eshabiyan da şûr e
 Nesreta wan diyar bû
 Berdan berazê pîr e
 Jê kuştin bê hesab e
 Nirre ketin nihâlê
 Elî teybîr j'nû danê
 Hûn j'yêk nekin siwalê
 Bigirin milê meydanê
 Husna hatî hevalê
 Dunya bûyî duman e
 Kafiran gotî wey lê
 Rojî girtî sêwanê
 Wezîr çû nik Muhemmed
 Gotî min tac li ser e
 Min îman heye b'Ehed
 Paşê wî Pêxember e
 Misilman bûne çend sed
 Gotî Allah Ekber e
 Ew wezîr ê Me'bûb e
 Husna li wî mor kirin
 Halê wan kir metlûb e
 Wî carê ew qut kirin
 Xirab kirin tixûb e
 Selli ela Muhemmed.

*JIDEVÊ : Salihê MÎHEMED
 BERHEVKAR : Seyda GOYAN
 29 / 11 / 1999*

*GUNDÊ NÊRWEH/GOYAN
 (ULUDERE) ŞIRNEX*

*koqendil@nefel.com
goyan65@hotmail.com*

Folklor a Kurdî (Gotinên Pêşîyan)

T

- Talana êlê dawet e.
- Tajîya ku bîzor here seyde, seyda nake.
- Ta ji mirinê çetir e.
- Talîyê feqîrî çarbaza kerê ye.
- Tavîyên biharê xwe şil neke, tavîyên payîzê xwe giro neke.
- Tebax tîrî bû lax.
- Temaşe li paş e.
- Temahî fenahî ye.
- Tengî, duvkurt e.
- Tenur bi tîr û fîsan germ nabe.
- Temî û weslî li we ye; meke mêrê mele ye.
- Him diz e û him qunde ye.
- Te girt bernede, te berda pey nekeve.
- Teyrê nêçîrê timê wê xar e.
- Teyrê nêçîrê nikilê wî dirêj e.
- Te ya kirrî bi zêrê xwe, min dît bi çavê xwe.
- Tirra feqîran bi deng e.
- Têkilbûn hêsanî ye, jihevûn zahmet e.
- Tilîyên destan hemu ne wekhev in.
- Tir bilindê a kulindê.
- Tê sohtin lê nayê gotin.
- Têra min di avê de çû, aqilê min vêra çû.
- Tiştê ku dest dike, dê û bav nake.
- Tiştê dîtinê ji sehkirinê çetir e.
- Tîr li ku, das li ku.
- Tîrsa rovîyê ji baranê hebûya, wê

- kevlukê li serê xwe da bikira.
- Tirra parr havînê îsal dike şînê.
- Tîrê pîrê li ber kuçikê pîrê baş in.
- Ti nedîtîyan ti nedît, dema dît xwe ve rît.
- Tîrs xwe di şikevê de nagre.
- Tiştêk çû nekev du.
- Tiştî pîr ke, jibîr neke.
- Tîr bikin dan dihere, ron bikin nan dihere.
- Tîro ne li min re bi kendalê re here.
- Tiştê nivî meke hêvî.
- Tovê bekî şîn nabe.
- Tu çi biçînî, tu ê wî hilînî.
- Temuz kankil kete guz.
- Tu çi kewarê, ew ê bê xwarê.
- Tu li kerê mirî digêrî nalan jê vekî.
- Tu nebînî zahmet, nabînî namet.
- Tu bûyî mîr xwedê neke bîr.
- Tu feqîrîyê nebînî, qedrê hebûnê nizanî.
- Tu nakarî kerê, diçî kûrtanê.
- Tu neşê kerê bigê, çima heywanê ji çêrê dikê.
- Tu xerab nebîn, baş bîra xwe nayînî.
- Tu xwe jî divê, tu kew jî divê.

V

- Varikê nû hêkê sor dîkin.
- Va şeydan, va meydan.
- Vîyana dila bi dana destan kifşe.

W

- Wexta ez xort bûm nezan bûm, ez pîr bûm cangiran bûm, ez çûm qebra tarî poşman bûm.
- Wexta ku hate birrînê, naye kirrînê.
- Wexta ecela bizinê tê nanê şivan dixwe.
- Were vê kerê bide ber vê barê!
- Wista nectar razê her car, xwedê yek e derî hezar.

X

- Xal difiroşin, ap dikirrin.
- Xalitê xesî ne dixwe, ne dide kesî.
- Xal xwarzîyan radikin, ap birazîyan dadikin.
- Xanîyê xwe xera neke, heta tu yekê dî ava nekî.
- Xeta xerab ji bin gayê pîr e.
- Xeta kûr ji gayê pîr e.
- Xewa birîndaran tê xewa birçîyan naye.
- Xelîl li ber ga ye, ga li binîya mala ye.
- Xebat şêr e, dest bavêjî dibe rovî.
- Xezalan xwe nal kir, kûsîyê pepîka xwe qiyame kir.
- Xem xemê dikşîne.
- Xew jî divêt kew jî divêt.
- Xizan e, halê xwe nizane.
- Xirakirin hêsanî ye, avakirin zehmet e.
- Xidir xemilî dawet edilî.
- Xêra lorê xwar kilorê.

- Xîret avêtine devê kuçik nexwarîye.
- Xîret zêr e, digel namune pêre.
- Xîyar e ji tîtkî dîyar e.
- Xîret kûbarîya mêran e.
- Xîyar bi ternîyê xoşe.
- Xodanê hêvîya her rêvî ye.
- Xodanê milkî naêxit xolkî.
- Xebera xweş bihara dila ye.
- Xulamê axe jî ji axa ne.
- Xwar rûne rast xeber bide.
- Xweyî sebrê be, melakê Misrê be.
- Xuşk berve bira, bira berve çîya.
- Xwedî mange çû ji xwedî ker ra go: “nan û dew.”
- Xwedîyê kerê dimîne li şevderê.
- Xwedîyê malê ne li mal e, xortan têde galgal e.
- Xwe girar nexweş ke, cihê xwe xweş ke.
- Xwedê qizwana dide ê bêdidana.
- Xwarin yê hemî nefsa ye, libas ne yê hemî bejna ye.
- Xwedîyê mirî kore ye.
- Xwedê xêr nede sêvîyan, rokî xêr da wan, heft car nîya dêya wan.
- Xwedê çîya dibîne berf lê dibarîne.
- Xwedîyê helawê helawa xwe naxo.
- Xwîn nabe av.
- Xwedî ke bi malê xwe, berde bi canê xwe.
- Xwîn li dar û bera nakeve.
- Xwe neke xwêya hemu giraran.
- Xwedê heye xem tune.
- Xwedîyê xêran bidine bêran.
- Xwedî li serê sê kesan: koçerê bê

pez, cotkarê bê rez û ê ku di nava civatê de bêje ez.

Y

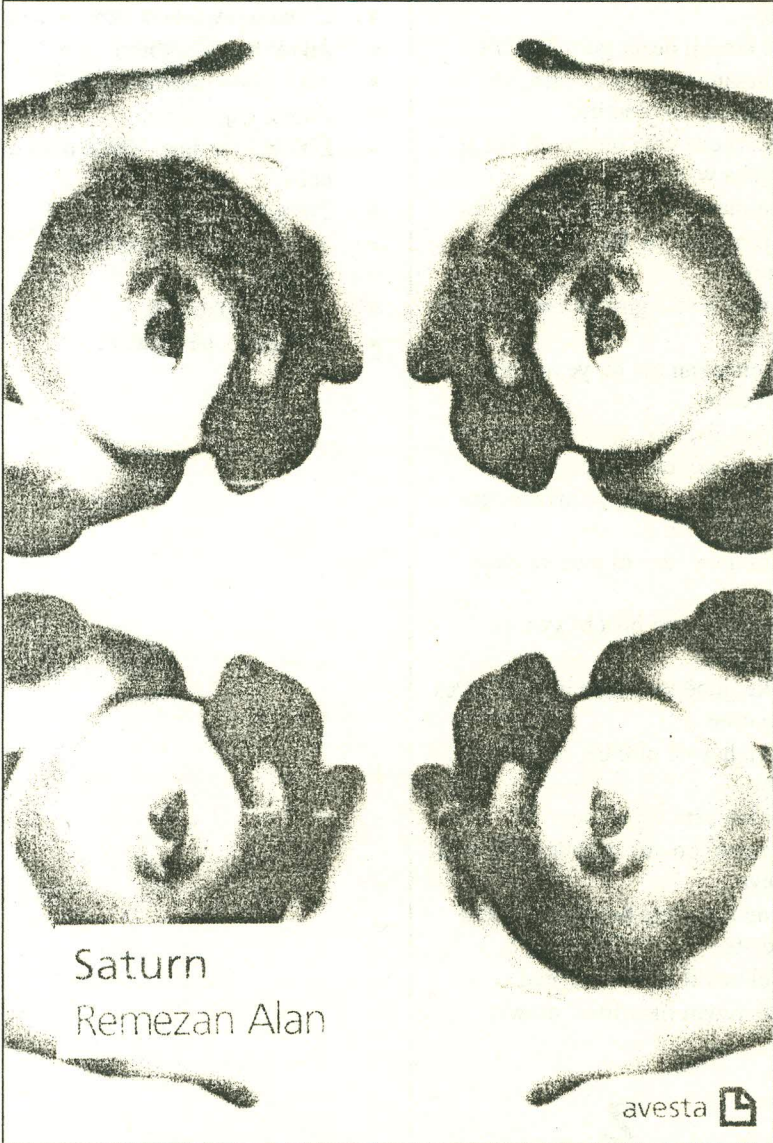
- Ya ji dizî ve hemu diz in, ya ji hîzî ve hemu hîz in.
- Yarî neke bi kesan, neye serê te wê bê serê pisê pisan.
- Ya kesî kes dizane, ya rêl û bivir û das dizane, halê kesî nizane.
- yan naçe aşê yan jî aşvanê dikûje.
- Ya vî destî li wî destî naçe.
- Yek mal e, diwanzde tembur e.
- Yek hêjayê hezarî ye, hezar ne hêjayê yekî.
- Yekî ker nebû afir çêdikir.
- Yekî tilî nav tîya nebû, diçû ava gund şêlû dikir.
- Yan neke û nelerze, yan bike û nelerze.
- Yekî deyna zikê, yekî got: ax piştê!
- Yek kirin ji hezar gotinê çêtir e.
- Yê hinan guz in dixirxirin, yê hinan hêjîr in dinetirin.
- Yê dergeha yekî biqote dê yek jî dergeha wî biqote.
- Yê minare didizî cihê wî dîtî ye.
- Yê ji mişkan jik bin, himbana dikujin.
- Yê xwe li salê girtî dê xwe li mehê jî bigre.
- Yê hindekan tîr in, yê hindekan girover in.
- Yê qun fireh be, wê emir dirêj be.
- Yê ne li govendê bêpse nayê.
- Yê dizane dizane, yê nizane serê

xwe dihejîne.

- Yê bi qunê birît bi xwe ve paqij bit, belê yê bi devî birît bi xwe ve paqij nabit.
- Yê ku guhê xwe bide jinê, dê rûreş be li dinê.
- Yê ku hevalê qirê be, dê nikila wî gu be.
- Yê çalekî bo yekî bikole dê bi xwe bikeve.
- Yê ne li dawetê be pîyê wî xweş diçe-tê.
- Yê çi nedîtî danhêrk lê eyd e.
- Yê derewîn firawînekî dixwe.

Z

- Zelmê şermîn bi kerekî, jinika şermîn bi şeharekî.
- Zencîr bend bûn ji şêr ra ne tu ar e.
- Zevî tune ye teyrik mane ye.
- Zêr zane zor zane devê tîfinga mor zane.
- Zimano rawesta o, sero vehêsa o.
- Ziktêr hay ji zikbirçî nîne.
- Zikê xayîn nagehe miradê.
- Ziman leq serî teq.
- Zikbirçî têr dibe, lêbelê malbirçî têr nabe.
- Zor gêzerê radike.
- Ziman bêhestî ye, lê hestîya dişikîne.
- Zikê dê bûxçe ye.
- Zivistan e, berdestan e.
- Yê bide çem wê şil be.

تاریخ تاسیسی :

۱۳۳۱

جلد : ۱

روشگرد

صاحب امتیاز :

ومدیر مسئول

عبدالکریم

عدد : ۱

۶ حزیران سنه ۱۳۲۹

شیدیلک آیده بر نشر اولتور

۱۴ رجب سنه ۱۳۳۱

صانع طوغورده ، خارقه حلفت عالم !
بیر سن گیپی فرزند دیگر ، مادر اعصار .

دهانه اکراددن : سلطان صلاح الدین ایوبی